

N. 9022 —

IO. ERNESTI FRANZENII
VLZA-LVNEBURGICI
COMMENTATIO
DE
FVNERIBVS
VETERVM CHRI-
STIANORVM
VI. LIBRIS COM-
PREHNSA.

CVM PRAEFATIONE
D. IOANNIS FABRICII,
Q^VA
OCCASIO ET STVDIVM HVIVS
SCRIPTI EXPONITVR.

HELMSTADII,
TYPIS ET IMPENSIS SAL. SCHNORRII,
ANNO M DCCIX.

Bayerische
Staatsbibliothek
München

CONSISTORII ELECTOR. HANOV.

Magnifico PRAESIDI, & amplissimis
CONSILIARIIS, deque aliis etiam
splendidis muneribus opti-
me meritis,

VIRIS

*Summe reverendis, Praenobilissimis
& Consultissimis,*

DN. G. W. MOLANO
DN. I. B. SPILCKERO
D.D.R. ERYTHROPEL
DN. H. C. HATTORF
DN. POLYC. LYSERO
DN. I.E. von ANDERTEN
DN. L.B. LANGSCMIDT
DN. GVST. MOLANO
DN. P. L. BOEHMERO

IO. ERNEST. FRANZEN

Salutem & observantiam

Quanti

QVanti evangelicarum
ecclesiarum interfit, in-
tra sua moenia multos nu-
merare fideles ecclesiasticae
antiquitatis indagatores, id
quidem neminem vestrum,
Viri amplissimi, latere, sum
certissimus. Nam hodieque
Romana potissimum ec-
clesia obtinet antiquum, ut
Protestantium ecclesias ini-
quis adoriatur censuris, qua-
si haut paucos primitivae
& subsequenter ecclesiae ri-
tus pro suo tantum lubitu
deferuerint, nec de illis resti-
tuendis vel semel cogitent.
Qua autem ratione quis-
quam

quam ab istiusmodi accusa-
tionibus ecclesias nostras
vindicare valebit, nisi ex an-
tiquis monumentis lectis re-
lectisque exploratum ha-
beat, quid de singulorum
in ecclesia rituum, & prae-
sertim illorum, quorum de-
sertores dicimur, antiquita-
te sit sentiendum? Immo
etiam luce sua tum radiabit,
romanam potius, quam no-
stram, a primitivae ecclesiae
dogmatibus, moribus atque
ritibus recessisse, dum sa-
cram eucharistiam sub una
tantum laicis praebet, Pon-
tificem suum visibile totius

hunc laborem vobis iam, Patroni, iustis rationibus adductus confecro, alioqui non ausurus exiguo libello amplissima nomina vestra praescribere. Si qui enim sunt inter eruditos, qui de rebus heic tractatis quam optime iudicare valent, ii Vos estis, quorum summa eruditio, & excellens historiarum atque antiquitatum ecclesiasticarum peritia, cum iudicii dexteritate coniuncta, iam diu passim percrebuit, eamque gloriam, quam meretur, feliciter consecuta est. Præterea omnes ac singuli eo estis animo erga tenues etiam litera-

tera-

terarum cultores praediti, ut
 optima quaeque de Vobis
 mihi polliceri queam. Ex vo-
 luntate autem potius mea,
 quam re ipsa, donum hoc
 aestimabitis, idque serena
 fronte accipietis, atque ex
 eo conatum meum, animi-
 que gratitudinem, cum sub-
 iectione coniunctam, agno-
 scetis. Et profecto operae
 ac laboris pretium sat ma-
 gnum laturus sum, si Vobis,
 at quantis viris! illa non dis-
 plicuerit, sed pectora vestra
 suaviter eo inclinaverit, ut
 studia mea porro habeatis
 Vobis commendata, ea-
 que

que digna iudicetis , quae
 favore atque benevolentia
 vestra adiuventur & promo-
 veantur. Quod superest,
 voto & precibus epistolam
 hanc finiam. Servet vos, Fau-
 tores optimi, summum Nu-
 men salvos atque sospites ad
 feros usque annos, consilia
 & negotia vestra in magnum
 tam reipublicae quam eccle-
 siae commodum atque aug-
 mentum secundet, tandem-
 que beatam senio confectis,
 vitaeque faturis analysin
 concedat benignissime. Ita
 valete. Scribebam Vlzae
 die 12. Aprilis A. C.
 1709.

IO. FABRICIVS

S. Theol. Doctor, Serenissimi DVCIS
Brunsvic. ac Luneb. Consil. consistor. & eccles.
Abbas Regiae Luterae, & Scholarum in Du-
catu Brunsv. Inspector generalis

LECTORI BENEVOLO

S. P. D.

Quamvis inde iam a
multis annis inclyta haec IV-
LIA non tam multos, ut aliae
quaedam academiae, habeat
studiosos, adeoque numero eorum cum
illis certare nequeat, est tamen, quod sibi
aeque gratuletur, ac (*) ALTORFINA, de
bonitate & praestantia carissimorum a-
lumnorum suorum, nec ea se ab aliis
vinci & superari patitur. Sicut enim o-
mnium professores ordinum diligenter
ac fideliter munus suum obeunt, & tam
privatim quam publice assiduam infor-
ma-

)(2

ma-

(*) De qua dixit aliquando illustris Senator nori-
berg. Georg. Frid. BEHAIM a Schwarzbach D. Wa-
genseilio: Esto, alibi plus hominum sit, nobis
semper sufficiet, habere plus solidae doctri-
nae & probitatis studiosorum: prout hic refert
in eius Sacris parentalibus p. 34.

mationi dant operam, & boni commatis scriptis consignandis edendisque invigilant, ita plurimi studiosorum honorabile suum nomen adimplere laborant, ad lectiones publicas audiendas alacriter concurrunt, nec minus privatas scholas certatim frequentant, & quidquid superest temporis, non otio, aut vitiis, & immodicis computationibus, sed domesticis meditationibus studiisque impendunt, pacateque ac tranquille inter se vivunt. Nulli heic iam fiunt tumultus, nocturni boatus & grassationes cessant, stratae lapidibus plateae, & fenestrae orbibus vitreis munitae stant incolumes, rhedae, vehicula, ligna, & quaecunque alia extra domos publicis in viis posita, intacta relinquuntur, duella sunt rarissima, ignominiosae tractationes nullae, nec alia quam de virtutis & eruditionis profectibus faciendis contentio deprehendi potest. Vt adeo vita studiosorum academica, quae olim saepe turbulenta & barbara in multis etiam heic visa fuit, iam conversa sit in quietam, placidam, & humanam. Optamus autem, ut Deus, qui almae *IVLIAE* haec otia fecit, eadem perpetim conservet, & feli-

felicitatem istam quovis anno in ea perennare, multosque inde fructus provenire iubeat. Otii huius ac melioris vitae academicae fructum egregium iam exhibet IOANNES ERNESTVS FRANZENIVS, Vlza-Luneburgicus, libello isthoc *de Funeribus veterum christianorum*. Postquam enim Halae in florentissima FRIDERICIANA, optimarum artium & philosophiae ac theologiae studiis per tres cum dimidio annos sese dedit, eademque heic loci duobus cum dimidio annis gnaviter feliciterque persecutus est, & quod cumprimis laudandum, veram pietatem, sine qua comparari non potest coelestis sapientia, indefinenter coluit, atque sic docentibus materiam ipsum amandi ac laudandi, & commilitonibus exemplum imitandi praebuit, & quantum profecerit sacro in studio, tribus dissertationibus *de S. Theologia in genere, de Scriptura sacra, & de Veritate religionis christianae*, suoapte Marte conscriptis, meoque sub modamine habitis, publice ostendit, atque in hoc stadio amplius decurrere, & plura eiusmodi exercitia, quae totam dogma-

tum sacrorum hypotyposin absolverent, exhibere vellet, ipsi ac studiis eius convenientius & consultius duxi, eiusmodi materiam suppeditare, quae illum in latissimos theologiae & philologiae, seu historiarum, antiquitatum, reique litterariae campos deduceret, atque ea legendi scrutandique in sanctis ecclesiae patribus, vastis conciliorum voluminibus, pluribusque optimis auctoribus, ad quae in executione prioris propositi pervenisset nunquam, occasionem daret, & finem atque ardorem ipsius proficiendi plene restingueret. Atque hunc scopum, quae Dei gratia, & ipsius laudati studiosi confessio est, feliciter, & ut aiunt secundis avibus attingi, deque eo mihi gratulor, atque in sinu gaudeo, cum nihil mihi sit gratius, nihilque iucundius & antiquius, quam studiosae iuventutis commoda quovis modo promovere, atque eorum propositum, qui apti sunt ad scribendum, pro virili iuvare, sicut ineptis atque indoneis neque adulari solitus sum, neque abortibus eorum literariis manum admove-
vere. Itaque non dubitavi, IOANNIS SAVBERTI, olim in hac universitate, deinde in alma Altorfina doctoris claris-
simi

simi, & heic quidem informatoris, illic vero collegae bene de me meriti, ideoque etiam post fata venerandi, *Collectanea de Funeribus veterum christianorum*, ei in materiam novi scripti communicare, ut, si non multum inde lucraretur, saltem materiam a celebri viro nancisceretur, ea de re, quam ipsemet sibi proposuerat, commentandi. Et sane experientia docuit, parum inde eum proficere potuisse, cum quod multa ibi intacta relictæ essent, tum quod suo singula ordine non essent digesta; ut taceam, saepe in Collectaneis illis auctores vel falso fuisse allegatos, aut secundum alias vilioresque editiones, vel eos, quorum copia heic plane nulla haberi potuit. Errarent igitur vehementer, si qui hoc opus, quod FRANZENII est, five SAVBERTO, five alii vellent adscribere, cum ille praeter occasionem, & pauxillum materiae, nihil attulerit, ego vero nihil aliud egerim, quam ut tractationem huius materiae auctori suaderem, librisque & consiliis necessariis ipsum iuvarem, ac scriptum perlegerem, in quo, cum propositum meum non fuerit, omnia ad vivum refecare, non nisi pauca correxi & emendavi. Sic ergo iam

P R A E F A T I O.

eximii huius libelli auctor merito celebratur FRANZENIVS, nec sane nullas meretur gratias, quod piae & inevitabili funerum materiae diligenter perscrutandae tempus ac studium impendere, adeoque quam optime philosophari voluerit. Sic etiam praeclarum sexennii sui academici specimen edidit, nec forte deerunt viri docti & eruditi, qui, ut olim (1) SAMVEL BOCHARTVS, eruditi sui seculi phoenix, de parentis mei (2) scripto iuvenili *de Cacozeria gentilium*, fateantur, *se non pauca ex eo didicisse*. Neque etiam dubium, quin, si Deus bonam istam mentem ei conservaverit, (conservabit autem, quotidie ardentissimis precibus invocatus) eruditionis & pietatis suae dotibus, siue ecclesiam, siue academiam, aliquando beaturus & locupletaturus sit uberrime. Scribebam Helmstadi in academia Iulia, Idib. Maii A. C.

MDCXCIX.

(1) *In Hierozoici P. 1. lib. 2. c. 33. p. 324. Io. Frischmuth dissert. alt. de Hirco emissario c. 2. §. 7. Io. Conr. Durrius in Memoria Io. Fabricii, eiusdem Praelectionibus seu Systemati theolog. praemissa, p. 11.*

(2) *Quod cum seorsum reperitur, tum in tomo II. Dispp. Dilherri, p. 162.*

IOANNI ERNESTO FRANZEN,
Theologie candidato probo & docto

S. P. D.

IO. ANDR. SCHMIDT, Th.D.P.P.
Ord. sui Senior & Abb. Mariaevall.

Ex eo tempore, quo in nostram venisti
Academiam, talẽ statim te deprehen-
di studiosum theologum, qualem ordinis
nostri statuta postulant. Puram enim
doctrinam ubique quaesivisti, eandem-
que non fucata pietate omnibus viribus
exornare tibi pulchrum fuit. Illam ut
acquirereres, sedulus eras in lectionibus
doctorum publicis privatisque, e quibus
te eximios percepisse fructus, *disserta-
tiones* tuae *theologicae*, proprio Marte
conscriptae, & applausu omnium publice
ventilatae, demonstrarunt. Ne vero ti-
bi ulla dies absque linea abiret, illis ab-
solutis aliud statim elegisti argumentum
de funeribus veterum christianorum, a
summe venerabili DN. hospite tuo com-
mendatum, & studioso pio atque docto
certe dignissimum. Habuisti hoc ipso
occasionem, ecclesiae primitivae doctri-
nam

nam , mores , ritus , & disciplinam , in quibus virginitatem illius olim fuisse positam , in nostris lectionibus saepe audivisti , plenius distinctiusque cognoscendi. His vero cognitis facile tibi fuit , sequentium seculorum aberrationes notare , animadversasque reiicere. Magna ad id opus erat lectione , quam indefesso labore lubens suscepisti , ut & te instrueres , & aliis inservires. Perge horis illis , quibus per alia licebit , hoc argumentum tibi vindicare , & ea , temporis successu , ad id referre , quae in sedula antiquorum lectione adhuc institues spicilegia. Tibi vero ex academiis discedenti Deum apprecor propitium , patronos faventes , & uberrimos ex futura sparta fructus , in ecclesiam quoque & rempubl. redundantes. Vale. Dabam Helmstadii d. X. April. A. M DCC IX.

INDEX LIBRORVM

& Capitum huius Commenta-
tionis.

LIBER I.

De morituris veterum Christianorum.

<i>De morituris catechumenis.</i>	pag. 1.
<i>De eucharistia a morituris sumta.</i>	6.
<i>De poenitentibus morituris.</i>	9.
<i>De colloquiis moriturorum.</i>	16.
<i>De legatione bonorum pro pauperibus.</i>	20.
<i>De precibus moriturorum.</i>	28.
<i>De osculo amicorum, signo crucis, & com- mendatione animarum Deo facta.</i>	31.
<i>De assistentia necessariorum, amicorum, & episcoporum apud morituros, & preci- bus pro illis fufis.</i>	34.
<i>De extrema unctione.</i>	37.
<i>De osculo morituris dato, & exceptione sanguinis martyrum.</i>	55.

LIBER II.

De piis circa mortuos a priscis christia-
nis observatis ritibusque ad fu-
neris elationem.

<i>De cura priscorum christianorum in ge- nere pro mortuis rite sepeliendis.</i>	58
<i>De</i>	

INDEX.

De compressione oculorum & oris defuncti, manuum compositione, capitis erectione, & pedum reductione.	71.
De osculis & lacrymis erga defunctum	73
De lotione corporis.	75
De conditura cadaverum.	79
De involutione, aut vestitu eorum.	89
De inclusione in arca.	94
De expositione funeris, & vigiliis usque ad elationem celebratis.	96
De immunitate heredum a creditorum im- petu, & tempore humandae mulieris praegnantis.	101
De collatione baptismi & eucharistiae.	102
De inscriptione nominum in diptychis.	103

LIBER III.

De elatione funeris.	
De tempore elationis funeris, & campana- rum sono.	110. 122.
De forma elationis.	113
De elatione in lectica, obtectione corporis sacerdotis, & tegmine feretro iniecto.	119
De cantu psalmodum & hymnorum.	125
De palmis & thuribulis in elatione adbi- bitis.	130
De praelatione facum & cereorum, ubi & de cruce quaeritur.	131
	De

INDEX.

- De comitibus & spectatoribus funeris.* 134
De moribus lugentium. 138
*De expositione funeris in templo, eique per
hymnos & oscula exhibito honore.* 149
De oratione funebri. 150
*De precibus pro defuncto apud sepulcrum,
eucharistiae celebratione, & oblationi-
bus.* 170
De osculo & pace iam sepeliendo datis. 176
De sepultura, eiusque modo. 178.186.

LIBER IV.

- De coemeteriis, sepulcris, inscriptionib⁹
& religione priscorum christianorum
erga sepulcra.*
De coemeteriis. 188
De sepulcris quoad locum & formam. 205
De inscriptionib⁹ atq; signis in sepulcris. 223
De religione erga sepulcra. 233

LIBER V.

- De ritibus propter mortuos & sepultos
veterum christianorum.*
De annuis martyrum festis. 237
*De annuis defunctorum memoriis, & tem-
pore luctus* 260. 268
*De commemoratione fidelium defunctorum
in eucharistiae mysteriis.* 288
De oblationibus pro defuncto ad altare. 305
LI.

INDEX.

LIBER VI.

De cultu defunctorum & reliquiarum
civilis atque religioso.

De numis in Magnatum memoriâ cufis. 326

*De imaginibus mortuorum sanctitate &
dignitate conspicuorum in templo positis,
earumque cultu.* 328

*De sacellorum, oratoriorum, templorû super
aut iuxta martyrum sepulcra exstructis.* 344

*De altaribus iuxta aut supra sepulcra ex-
structis.* 356

De cereis claro die ad sepulcra accensis. 364

*De precibus ad sepulcra sanctorum factis,
& peregrinationibus illuc institutis.* 367

*De precibus ad sanctos factis, & credulita-
te patrocinii eorum.* 413

De translatione reliquiarum. 426

*De reliquiarum distractione, missione ad
alias ecclesias, furto, venditione, osculo,
religioso contactu, adhibitione ad verita-
tis inquisitionem, & iuramentis apud il-
las praestitis.* 441

De utilitate huius tractatus. 446

LIBER

LIBER PRIMVS

DE MORITVRIS VETERVM CHRISTIANORVM

Ubi primo exponitur, quomodo ipsi morituri sese gesserint ; deinde varii recensentur pii ritus, ab aliis circa morituros observati.

CAPVT. I.

Morituri catechumeni ante omnia efflagitabant baptismum, eumque accipiebant.

§. I.

Baptismi sacramentum est lavacrum regenerationis, & renovationis Spiritus sancti, ab ipso Christo institutum, omnibusque christianam religionem amplexuris ex illius mandato suscipiendum, ut per aquam & spiritum renati filii Dei, ac haeredes regni coelestis, ceteris positis, certo evadant. Quam sanctissimi huius sacramenti necessitatem, atque dignitatem summam, valorem atque fructum desideratissimum antiqui christiani

A quam

quam maxime agnoscentes, nemini baptismum denegare voluerunt, siue esset lapsus, siue non lapsus catechumenus, sed eum petentibus omnibus dedere. Ordinarie quidem nemo adultus admittebatur ad baptismum, nisi in fidei christianae fundamentis per aliquod tempuserat instructus, eaque probe didicerat; & si quis intra catechumenatus sui tempus grande peccatum vel apostasiae, vel aliud quoddam commiserat, baptismus illius solebat differri: at vero, quisquis catechumenus, in mortis incidens periculum, baptismum efflagitabat, statim baptizabatur, siue fundamenta religionis christianae satis edoctus esset, nec ne, ut ex sequentibus patebit.

§. II. Morituri itaque catechumeni, de baptismo percipiendo admodum solliciti erant: quod *Cypriani* aevo, seu circa medium sec. III. exempla illorum docent, qui *clinici* (1.) dicebantur, h. e. in lecto propter infirmitatem decumbentes baptismum nacti, ac ideo non sub aquam, ut alii, demersi, sed aqua tantum perfusi. Ipse autem *Cyprianus* voluit, ut *audientibus*, si qui fuerint periculo praeventi, & in exitu constituti, *vigilantia cleri non deesset*, implorantibusque divinam gratiam, misericordia domini non denegaretur. (2.) Similiter *clerus romanus* ad *carthaginensem ecclesiam* scripsit, ut *catechumenis infirmitate apprehensis omnino* (3.) *subveniretur*. §. III.

(1.) *vid. epist. Cypr. ad Magnum, Bosii dissert. de Clinicis.*

(2.) *epist. 12. ad clerum, p. 25.*

(3.) *epist. ad clerum carthag. de secessu Cypriani, qua inter Cypr. epist. est secunda.*

§. III. A Sec. III. ad IV. progredimur, sub cuius statim initium in Hispania synodus *eliberina* can. II. statuit, ut *catechumena*, quæ *maritum* sine *causa* repudiasset, quique post repudium *aliam* duxisset, ageret per *quinquennium* catechumenatum: si vero illum *explere* morte impediretur, urgente obitu baptismum acciperet. Eiusdem Concilii patribus can. 37. placuit, ut illi, qui ab *immundis* spiritibus vexantur, si in fine mortis fuerint constituti, baptizentur: quod etiam Cypriani tempore factum fuisse, ex citata eius ad Magnum epistola liquet. Porro hac in synodo *catechumenæ*, quæ per *adulterium* concepit, & conceptum *necavit*, baptismus in fine can. 68. conceditur. Notandus deinde est canon 42. ita sese habens: Eos, qui ad fidem primam credulitatis accedunt, si bonæ fuerint conversationis, intra biennium placuit ad baptismi gratiam admitti debere, nisi infirmitate compellente, coegerit ratio, vel ocyus subvenire periclitanti, vel gratiam postulanti. Denique non est silentio prætereundum, hac in synodo can. 38 etiam laico concessum esse, in necessitate infirmitatis positum catechumenum baptizare, si nempe in proximo non fuerit ecclesia, & laicus iste lavacrum suum integrum haberet, (i.e. non esset aqua perfusus, sed sub illam immersus) nec esset bigamus.

§. IV. Sicuti ergo in Hispania omnes catechumenos hoc seculo, mortis saltem hora imminente baptismi sacramentum percepisse vidimus; ita & aliis in regionibus, immo in universa ecclesia hic mos obtinuit. In Africa illud sec. III fuisse receptum, ex Cypriano antea monstratum est; in romana

ecclesia similiter in usu id ipsum fuisse, ex citata cleri romani ad clerum carthaginiensem epistola liquet, nec dubium est, morem hunc his in ecclesiis semper mansisse: imo habetur canon in concilio carthaginiensi III. ut aegrotantes, si pro se respondere non possint, at voluntatis eorum testimonium sui dixerint, baptizentur: & in synodo arausicana A.D. 441. habita, canon 12. idem permittit. In Asia vero synodus neocaesarensis A.D. 314. & loadicena circa A.D. 320. de eo testantur, illa can. 12. cuius verba deinde adponemus, haec can. 47. sequentibus verbis: *Qui in aegritudine constituti baptismum ceperunt, facti sani, fidei symbolum doceantur, ut noverint, qua donatione sint digni habiti.* Accedit Epiphanius, (4) qui ad ista verba apostoli: *Si omnino mortui non resurgant, quid est quod baptizantur pro ipsis?* adnotat, quosdam haec verba commode interpretari de iis catechumenis, qui instante mortis hora sub spe resurrectionis ante obitum sacro lavacro digni habeantur utpote qui hoc ipso demonstrent, defunctum esse resurrecturum, ideoque illum indigere remissione peccatorum per lavacrum. Quae verba sacrum saltem ritum, de quo iam nobis sermo est, declarant.

§. V. Quamvis autem, ut vidimus, nemini morituro, baptismum efflagitanti, ille fuerit denegatus, tamen non defuerunt, qui talem clinicorum baptismum aliorum baptismo postponerent, quoniam ille non erat submersio in aquam, sed tantum aquae refusio, morbo non aliter ferente. Opposuit quidem sese illorum opinioni strenuus

(4.) *Heresi 28. adv. Cerinth. p. 114.*

strenuus ecclesiae carthaginienfis antistes (5) *Cyprianus*; nihilominus postea concilium *neocæsarense* iam citatum, can. 12. decrevit, ne talis clinicus, seu in morbo baptizatus in presbyterum evehatur, cum fides eius non sit ex instituto, sed ex necessitate: at tamen additur, nisi forte propter consequens eius studium & fidem, omniumque raritatem. Habemus exemplum *NOVATIANI*, qui quoniam in lecto aqua tantum perfusus erat, difficulter admodum in clerum assumebatur; nam cum episcopus eum per gratiam in presbyterorum ordinem vellet evehere, universus clerus, multique ex populo, sunt refragati.

§. VI. Denique paucis indicandum, nonnullos in veteri ecclesia, satis licet in doctrinae christianae fundamentis instructos, studio distulisse baptismum usque ad imminentem excessum; inter quos ipsi Imperatores, (7) *CONSTANTINUS M.* videlicet, filiusque (8.) *CONSTANTIUS* deprehenduntur. Quae quidem baptismi dilatio fiebat, tum ex metu, ne per peccata valorem baptismi rursus amitterent; tum ex ignavia, deniq; apud quosdam ex insatiabili peccandi libidine. Quaecunq; autem de causa dilatus ille esset, nunquam tale factum approbarunt pii ecclesiae doctores. Legatur modo *Gregorius naz.* oratione in sanctum baptisma, (9) & apparebit, quam serio laudatus

A 3

vir

(5.) epistola citata. (6.) ap. *Euseb. H. E. lib. 6. c. 43.*

(7.) *Vid. Euseb. H. E. de Vita Constant. M. L. 4. c. 62.*

(8.) *Socrates H. E. L. 2. cap. 47.*

(9.) Quae est oratio 40. t. 1. p. 647. *Conf. constit. apostol.*

L. 6. c. 15. & Recognit. Clem. t. 1. patr. apost. l. 6. p. 551.

vir etiam illos admoneat, qui bona intentione
 heic errabant, ut baptismi gratiam primo quoq;
 tempore avide expeterent. Deinde acrius [10.]
 ab eodem obiurgantur, qui ex ignavia bap-
 tismum differebant: at vero acerrime [11] detonat
 ille in eos, qui ex peccandi libidine nondum vo-
 lebant abluī. Interea quidam morte subito ab-
 reпти baptismο non potiebantur; quos quidem
 non temere damnabant pii ecclesiae antistites,
 dummodo non fuissent baptismi contemtores, sed
 seriam voluntatem, ardensque votum illius san-
 ctissimi lavacri potiundi habuissent, quippe quod
 sincerum desiderium illos abluisse (13.) statue-
 bant: si qui vero martyrio vitam finiverant, ba-
 ptismi expertes, sanguinem, quem effuderant,
 ipsos purificasse, pro certo [14] habebant. *Via-
 ticum* denique baptismum moribundorum ap-
 pellarunt *Basilius* (15) & *Gregorius* (16) nazianzenus.

(10) *Orat. cit. p. 654.* (11) *p. 643. & 646.*

(12) *e.g. Valentinianus Imperator.* [13] *Ambrosius
 orat. in obitu Valentiniani.* (14) *Ibidem &
 Constit. apost. L. 5. c. 6.* (15) *Homilia de baptisma.*

(16) *Orat. 40. in S. baptisma. p. 644. Vid. etiam Bal-
 samo in can. 18. concilii carthag. & initio re-
 sponsonum Timothei.*

C A P. II.

*Fideles, quotidie in primitiva ecclesia eu-
 charistiam sumentes, imminente quoque exi-
 tu illam interdum sumere.*

§. I.

In primordiis ecclesiae, omnes fideles, quorum
 erat

erat cor unum & anima una, quotidie perseve-
rasse in communicatione fractionis panis, ex *actis*
apostolorum (1) est certissimum: quae consuetu-
do diu in ecclesia permansit. Nam *Cyprianus* te-
stis est, suo adhuc aevo id ipsum obtinuisse, quan-
do ait: (2) *Hunc panem, dari nobis quotidie postula-
mus, ne, qui in Christo sumus, & eucharistiam quotidie
ad cibum salutis accipimus, intercedente aliquo gra-
viori delicto, dum abstinenti & non communicantes a coe-
lesti pane prohibemur, a Christi corpore separemur.*
Unde probabiliter colligitur, etiam sub exitum
fidelem desiderasse sanctissimum hunc spiritua-
lem cibum, & potum, quo animam suam mox a
corpore discessuram, adhuc semel reficeret, ani-
mumque sibi contra imminens cum morte cer-
tamen adderet. Deinde ex *Iustino* martyre [3] qui
sec. II. floruit, innotescit, sacra eucharistiae sym-
bola, panem & vinum, etiam *ad absentes* perlata
esse: inter absentes autem confessores in carce-
re non solum recensendi sunt, sed etiam infirmi
aut aegri, quotquot conventui ecclesiastico ad-
esse non poterant: nam absolute, & sine ulla re-
strictione ibi refertur, quod ad absentes eucha-
ristia fuerit perlata. Et nonne etiam inter ipsos
confessores in carcere, ad quos sacra symbola ex
omnium confesso perlata sunt, erant infirmi &
morituri? Permulti sane inter eos mortis peri-
culo expositi erant, multi etiam moriebantur:

A 4

at

(1) *Act. 2, 22, 46.* (2) *Lib. de oratione. Conf. Augusti-
num epist. 118, ad Ianuar. Ambros. l. 5, de sacram. c. 4*

(3) *Apolog. pro christianis II.*

at quis diceret, illos infirmos confessorum, quando ad alios socios suos eucharistia adportata fuit, illam, nescio ex qua causa, sumere noluisse? Non igitur licebit negare, tribus prioribus seculis quosdam fideles seu in communione ecclesiastica stantes, sacram coenam etiam sub vitae finem, ubi facultas & occasio concessa erat, percepisse; quamvis exemplo huius & illius fidelis morituri id confirmare nemo facile possit: imò *Io. Dallaus* (4) multis demonstravit, ad annum usq; 380. nullum reperiri eucharistiae a fidei aliquo in extremis sumtae exemplum, aut vestigium. Nam pleriq; sanctitate tum celebres, ad martyria subito rapiebantur, nec illis licitum erat, eucharistiam sumere, antequam morti traderentur: unde non mirum est, nihil de eo, quod Sacrum hoc sacramentum morituri perceperint, extare. Illi vero, qui sec. V. & seq. vixerunt, solent illud de piis morientibus, quorū suprema narrant, vel memorare diserte, vel breviter significare; nam inde a fine sec. IV. certa hac de re habentur exempla, quorum primum in vita *AMBROSII* (5) occurrit, quam aliquis, quem *Paulinum* vocant, consarcinasse initio sec. V. dicunt. Post illum de *CHRYSOSTOMO* (6) & *HIERONYMO* (7) idem legitur. Sequentibus autem temporibus, sec. nempe VI. VII. & seqq. religiosum esse coepit in ecclesia, ne infirmi absq; eucharistia morerentur. Exempla desiderans, copiam

(4) *de cult. lat. religios. L. 6. c. 3. p. 740.* (5) *W. Cave antiqu. eccles. in Vita Ambrosii p. 849.* (6) *Idem p. 1033.* (7) *t. 4. Hieron, Eusebius de morte eius p. 358.*

piam illorum non exiguam inveniet apud *Io. Dallacum* de Extrema unctione. (8) Extat quoq; canon in *Caroli M.* (9) capitulari, ut *presbyter semper eucharistiam habeat paratam*, ut quando quis infirmaverit, aut parvulus infirmus fuerit, statim eum communicent, ne sine communione moriatur.

(8) *L. 2. c. 3, p. 72.* (9) *L. 1. c. 101.*

CAP. III.

Pœnitentes morituri pacem seu communionem ecclesiasticam, nec non absolutionem a suis delictis, & sacram eucharistiam admodum anhelabant, at non omnes ubique hisce beneficiis simul digni habebantur.

§. I.

Pœnitentes hoc loco sunt illi, qui propter grandia peccata commissa communionem ecclesiasticam privati, in legibus poenitentiae definitis percurrendis erant occupati: hi autem, quando mortis horam sibi imminere sentiebant, antequam propositum definitumque poenitentiae cursum absolverant, ardentissime desiderabant in ecclesiae communionem recipi, & absoluti a peccatis ad sacrae coenae perceptionem admitti: at non semper horum desideriiis omnibus morem gessit ecclesia, propter ista, in quibus vivebant, tempora, quae rigidiorē disciplinam postulabant.

§. II. Interim nemini ex ordine poenitentium sub vitae finem communio fidelium & absolutio, per simplicem saltem reconciliationem, fa-

cile fuit denegata: ipso namque *S. Cypriani* tempore, ubi admodum rigida observabatur disciplina, sub mortis ictum pacem illi (a) accipiebant: & postea concilium *nicaenum* l. oecumenicum de illis can. 13. sancivit, ut *canonica lex porro servari debeat*, haec nempe, *ut si quis* (poenitentium) *vita excedat, ultimo & necessario viatico minime privetur.* *Albaspinaeus* (b) in expositione horum verborum demonstrat, sententiam illorum non esse aliam, quam hanc, ut nemini poenitentium absolutio debeat negari: nam cum patres necessarii viatici faciant mentionem, eucharistiam per illud non posse intelligi, utpote quae nō sit absolute necessaria ad id, ut poenitens de sua salute aeterna certus fiat: deinde in sequentibus demum verba de eucharistia fieri ait, eamque non omnibus statim dandam esse, definiri, sentit. Itaque ex citatis verbis clarissimum est, poenitentes morti vicinos pacem accepisse, h. e. absolutione peccatorum donatos, & in gregem fidelium adscitos fuisse impositione manuum. Notatu autem dignum est, duplicem fuisse reconciliationem, maiorem & minorem: illa ad altare & mysteria aditum dabat, haec ad communionem fidelium ius concedebat. Et haecenus quidem probavimus, nemini poenitentium posteriorem communionem interdictam fuisse. Id quod etiam canon 77. Concilii *carthaginensis* IV. A. D. 398. celebrati evincit his verbis: *Poenitentes, qui in infirmitate sunt, viaticum accipiant.* §. III.

(a) *epist. 54. ad Cornelium de Pace lapsis danda* p. 76.

(b) *Observat. ecclesiast. p. 355. & seqq.*

§. III. De maiore autem reconciliatione iam quaeritur, num poenitentes morituri & illam acceperint. Vbi nihil obstat, quo minus id adfirmetur, nisi canon 3. Concilii *arauisicani* l. qui ita sese habet: *Qui recedunt de corpore, poenitentia accepta, placuit, sine reconciliatoria manus impositione eos communicare, quod morientis sufficit consolationis secundum definitiones patrum, qui huiusmodi communionem congruenter viaticum nominaverunt. Quod si supervixerint, stent in ordine poenitentium, ut ostensis necessariis poenitentia fructibus legitimam communionem cum reconciliatoria manus impositione recipiant.* Liquet ex his verbis, gallicani huius concilii patribus placuisse, quidem, ut poenitentibus daretur communio ecclesiastica, sed sine reconciliatoria manus impositione, quae, ut *Albaspinaeus* (c) observat, altari & mysteriis reconciliabat, & ius ad eucharistiam percipiendam reddebat. Verum cum haec synodus demum circa medium fere sec. V. sit celebrata, videndum, quid ante illam, & in aliis regionibus hac de re moris fuerit. Provocat quidem illa ad definitiones patrum, easque pro se militare putat: sed quamvis patres nicaeni, ac aliorum conciliorum, simplicem communionem sine reconciliatoria manus impositione poenitentibus concesserint, tamen, si poenitens postularet eucharistiam, post exactam vitae eius inquisitionem, ab episcopo factam, noluerunt eam illi denegari. *Cyprianus* enim, quando scribit,

(d)

(c) *Observ. eccles., ad citat. can. p. 391.*

(d) poenitentibus sub ictum mortis pacem esse dandam, illud in sequentibus epistolae verbis ita explicat, ut non tantum ad communionem fidelium, sed etiam ad sacrae eucharistiae perceptionem ius poenitenti dandum, ostendat: haec enim duo ibi coniungit, dum sic loquitur: *Merito trahebatur dolentium poenitentia tempore longiore, ut infirmis in exitu subveniretur, quamdiu quies & tranquillitas aderat, quae differre diu plangentium lacrymas, & subvenire sero morientibus in infirmitate pateretur. At vero nunc non infirmis, sed fortibus pax necessaria est, nec morientibus, sed viventibus communicatio a nobis danda, ut quos excitamus, & hortamur ad praelium, non inermes & nudos relinquamus, sed NB. protectione sanguinis, & corporis Christi muniamus; & cum ad hoc fiat eucharistia, ut possit accipientibus esse tutela, quos tutos esse contra adversarium volumus, munimento dominicae saturitatis armemus.* Post Cyprianum autem Concilium nicaenum generale disertis verbis can. 13. sic sancivit: *Generaliter autem omni cuilibet in exitu posito, & eucharistiae participationem petenti, episcopus cum examinatione oblationem impertiat.* Ut mens patrum huius concilii eo melius percipiatur, (1) notandum, non alio in casu poenitenti concedi eucharistiae usum, quam si serio illam desideraturus esset. (2) ut inconsulto aut invito episcopo eucharistia illi non detur. (3) ut episcopus prius examinet totam vitae poenitentis rationem, quo facto, si dignum tanto beneficio

eum

(d) epist. ad Cornel. 54. p. 76.

eum iudicet, conferre illam possit. Itaque certum est, potuisse poenitentem sacram coenam percipere, sed non sine consensu atque arbitrio episcopi: quod confirmatur a concilio *carthaginensi II. can. 4.* his verbis: *Si quisquam in periculo fuerit constitutus, & se reconciliari divinis altaribus petierit, si episcopus absens fuerit, debet utique presbyter consulere episcopum, & sic periclitantem eius praecepto reconciliare.* Exemplum SERAPIONIS apud Eusebium (e) habemus, qui in poenitentia constitutus, at moriturus, sacram eucharistiam percepit.

Quodsi vero acciderat, ut poenitens post acceptam eucharistiam reconvaluisset, obligatus erat intermissam poenitentiam repetere, in eoque gradu, in quo ipsum vis gravitasque morbi adflixerat, consistere: ita namque placuit Concilio *carthaginensi IV. circa finem sec. IV. celebrato*, utpote cuius canon 78. sic sonat: *Poenitentes, qui in infirmitate viaticum eucharistiae acceperint, non se credant absolutos sine manus impositione, si supervixerint.* Sensus est, secundum laudati *Albaspinaei* [f] expositionem: Tales non putent, se suae poenitentiae satisfecisse, & peccatis debitas poenas expunxisse: ad tertium enim gradum resilire, atque redire oportet eos, ut manuum impositionibus purgentur. Et paulo ante: Canonem istum de impositione manuum explicandum esse, quam tertii gradus poenitentes quotidie suscipiebant, dubitandum non est, quia non de illa impositione manuum, qua dabatur poenitentia, intel-

(e) *H. E. L. 6. c. 44.* (f) *libro citato p. 421.*

intelligi potest, cum ea semper initio ingressus ad poenitentiam daretur, ii autem, de quibus illo canone agitur, eam suscepisse dicantur, & poenitentes nominentur. Neque vero de duplici manuum impositione tractatur, per quam duplex reconciliatio, maxima, & minor, concederetur, cum, quo tempore morbis vexarentur, utramque recepissent; quandoquidem eucharistia se paverant, quae poenitentibus non porrigebatur, nisi ante reconciliati altario & mysteriis, ut vocant, absolutique fuissent: qualis autem impositio manuum est facta in omni poenitentia: quare non nisi tertii gradus poenitentiae manus impositio relinquitur, quae summi possit ad istius canonis interpretationem, cum aliae tres non in eius explicationem cadere, aut quadrare possint.

§. IV. Interea non negamus, Concilii eliberitani, in Hispania circa sec. IV. initium habiti, patres multis lapsis denegasse communionem, illis scilicet, qui post baptismum valde grandia delicta commiserant. At, ni fallor, illi tantum loquuntur de iis lapsis, qui de poenitentia agenda prorsus non fuerant solliciti, nisi mortis hora imminente: quo & canon 23. Concilii arelatensis I. pertinet, ita sese habens: De iis, qui apostatant, & antequam se ad ecclesiam repraesentent, nec quidem poenitentiam agere quaerunt, & postea infirmitate correpti petunt communionem, placuit, eis non dandam communionem, nisi revaluerint, & egerint dignos fructus poenitentiae. Postmodum autem cum disciplina laxior evaderet, huiusmodi etiam peccatoribus, morituris, absolutio & pax

pax data est, simul ac poenitentiam susceperant, Concilium enim *carthaginense IV.* canone 76. ita sancivit: *Is, qui poenitentiam in infirmitate petit, si casu, dum ad eum sacerdos invitatus venit, oppressus infirmitate obmutuerit, vel in phrenesim versus fuerit, dent testimonium, qui eum audierunt, & accipiat poenitentiam. Et si continuo creditur moriturus, reconcilietur per manus impositionem, & infundatur ori eius eucharistia. Si supervixerit, admoneatur a supra dictis testibus, petitioni suae satisfactum, & subdatur statutis poenitentiae legibus, quamdiu sacerdos, qui poenitentiam dederit, probaverit.* Huc etiam pertinet caput II. epistolae tertiae Innocentii a. 402. P.R. ad Exuperium, de his, qui post baptismum, omni tempore, incontinentiae voluptatibus sunt dediti, & in ultimo poenitentiam & absolutionem poscunt. Ita autem ille scribit: *Et hoc quaesitum est, quid de his observari debeat, qui post baptismum, omni tempore, incontinentiae & voluptatibus dediti, in extremo fine vitae suae poenitentiam simul, & reconciliationem communionis exposcunt. De his observatio prior, durior; posterior, interveniente misericordia, inclinatio est. Nam consuetudo prior tenuit, ut concederetur eis poenitentia, sed communio negaretur. Nam cum illis temporibus crebrae persecutiones essent, ne communionis concessa facilitas homines, de reconciliatione securos, non revocaret a lapsu, negata merito communio est, concessa poenitentia, ne totum penitus negaretur: & duriores remissionem fecit temporis ratio. Sed postquam Dominus noster pacem ecclesiis suis*
red-

reddidit, iam depulso terrore communionem dare abeuntibus placuit, & propter Domini misericordiam, quasi viaticum profecturis, ne Novatiani haeretici, negantis veniam, asperitatem & duritiam subsequi videamur. Tribuetur ergo cum poenitentia extrema communio, ut homines huiusmodi, vel in supremis suis, permittente Salvatore nostro, a perpetuo exitio vindicentur. Vides ergo, statim inchoante sec. V. peccatores, haftenus impoenitentes, at in extremis vitae periculis, poenitentiam & communionem, seu in corpus fidelium restitutionem desiderantes, utramque accepisse. An vero ad eucharistiam eosdem etiam admittendos esse velit *Innocentius*, sicut Concilio *carthaginiensi* iam memorato placuit, de eo quidem nihil in citatis illius verbis habetur.

C A P. IV.

Morituri pia cum amicis habebant colloquia.

§. I.

SIGNATIUS leonibus mox obiiciendus, sacris cum aliis colloquiis tempus trivisse [a] dicitur. Sec IV. ipse Imperator CONSTANTINUS M. sentiens extremum vitae diem sibi impendere, funebrem orationem in consueto oratorio recitavit, (b) atque in ea differuit de animae immortalitate, de iis, qui vitam pie traduxissent, &

(a) *Cave Antiqu. patr. p. 1. p. 243.*

(b) *Eusebius de vita Constant. L. 4. cap. 55.*

& de donis, quae amicis Dei apud ipsum recondita essent; quem contra finem habituri, qui contrariam vivendi rationem instituissent, multis rationibus adstruxit, interitum & cladem impiorum describendo. BASILIUS, episcopus caesariensis, non ante, quam sacrosancta doctrina eos, qui aderant, nonnihil instruxerat, extremisque alloquiis meliores fecerat, animam (c) exhalavit. Gregorii nazianzeni SOROR, sermonibus ad virum, filios & amicos habitis, & praeclaris de altera vita verbis factis, tandem (d) obdormivit. Cum AMBROSIIUS graviter decumberet, comes Stilico dixisse fertur, quod tanto viro recedente de corpore, interitus immineret Italiae: quare aliis persuasit, ut pergerent ad Ambrosium, eique suaderent, ut sibi vivendi peteret a Domino commeatum. Quod ubi ille audivit, respondit: *Non ita inter vos vixi, ut pudeat me vivere, nec timeo mori, quoniam Dominum bonum habemus.* (e) MACRINA, Gregorii nysseni episcopi soror, graviter decumbens, cum ipso fratre egregiam disputationem de animae immortalitate, & corporum resurrectione habuit, quam ille postea (f) consignavit. Augustini mater, MONICA, morti vicina, cum praesentibus loquebatur de bono mortis & contemptu huius (g) vitae

B

tae

(c) Gregor. naz. t. 1. p. 371. orat. in laudem eius.

(d) Idem orat. in laud. illius p. 188. (e) Vid. vitam eius

(f) Extat Opp. p. 178. & seqq.

(g) August. Confess. Lib. 9. cap. 11.

tae. HILARIO eremita moriturus, contra metum mortis ita differebat cum anima sua: *Egredere, quid times? egredere, anima mea, quid dubitas? Septuaginta prope annis serviisti Christo, & mortem (b) times?*

§. II. Speciatim autem in istis extremis colloquiis parentes liberos admonuere, ut timorem Dei semper custodirent, iisque optima quaeque sunt precati. Sic HELENA imperatrix, (i) imminente obitu multis praeceptis de pietate filio datis, & valedicendi benedictionibus consummatis, ex hac in meliorem vitam transivit. Similiter THEODOSIUS admodum aegrotus, utrumque filium hortatus est, ut pietatem perfectam custodirent: hac enim & pacem conservari, & bella confici, & hostes in fugam dari, & tropaea excitari, victoriamque conciliari adseruit, inter haec monita animam (k) efflans. EPHRAEM syrus in extremis agens, omnes qui ipsi aderant, ad pietatis ardorem, virtutisque exercitium adhortabatur, quamdiu halitum [l] ducebat.

§. III. Ad specialiora huiusmodi colloquia progredientes, iam laudatum EPHRAEMUM syrum, edessenae ecclesiae sec. IV. diaconum, haec audimus verba, memoratu certe digna, pronunciantem: (m) *In tota vita mea voluntario*

[b] *Apud Hieron t. I. p. 252. in eius vita.*

[i] *Theodorus Hist. Eccles. L. I. c. 18.*

[k] *Idem H. E. L. 5. cap. 25.*

[l] *Gregor. nyss. Encom. S. Ephraem.*

[m] *Ibidem.*

rio Deum non offendi; nunquam scurrilia & vana quaedam verba ex ore meo prodire; nemini maledixi, neminem conviciis proscidi, nec unquam cum quopiam viro honesto lites habui. GORDIUS martyr cum videret amicos ipsum deflentes, sic eos adlocutus est: (n) Nolite flere super me, sed flete super Dei inimicos, qui in christianos continuo grassantur: ipsos, inquam, flete, qui ignem nobis parant, sibi met gehennae incendia, iramque in die irae thesaurizantes. Meum sollicitare, aut emollire animum desinite: ego enim pro nomine Domini Iesu Christi mille pericula, milleque mortes, si opus foret, adire sum paratus. Augustini MATER [o] moritura nihil amplius desideravit a filiis suis, quam ut memoriam ipsius ad altare fieri curarent, ubicunque fuerint.

§. IV. Nonnulli porro omnem sepulturae corporum suorum pompam interdixere; inter quos GREGORIUS *thaumaturgus*, qui ne proprium quidem sepulcrum desiderabat, ut nil nisi advenae cuiusdam iure, pro quo in vita sese semper habuerat, etiam post obitum [p] frueretur. Sic etiam saepe iam memoratus EPHRAEMUS sibi adstantibus mandabat, ut solemnitates in corporis sui sepultura intermitterent omnes, nullas cantiones funebres canerent, nec orationem feralem quispiam haberet, ut praeterea precioso linteo sepulcrali corpus non involve-

B 2

rent,

[n] Vide Basilii *serm. in Gord. t. 1. p. 405.*

[o] *August. t. 1. L. 9. confess. cap. 11. & cap. 13.*

[p] *Gregor. nyssenus orat in laud. eius.*

rent, nec epitaphium in sui honorem erigerent: nil se amplius desiderare dixit, quam quod peregrinator possideat; nam se agnoscere semet peregrinum & advenam in hac terra, quales ante ipsum patres fuerint omnes: quare petiit, ut qui ex amore in ipsum quosdam sumtus impendere corpori constituissent, pauperibus illos erogarent. [q] HILARIO [r] eremita omnes, qui in extremis ipsi aderant, adiuravit, ut ne puncto quidem horae post mortem reservaretur, sed statim ipsum in eodem hortulo terra operirent, sicut vestitus esset, in tunica cilicina, & cuculla, ac sago rustico.

(q) *Idem loc. cit.* [r] *ap. Hieron. loco citato.*

CAP. V.

*Morituri quidam pauperibus omnia
sua bona legabant.*

§. I.

CAESARIUS, frater Gregorii nazianzeni, aulicus dignitate conspicuus, ultimam suam voluntatem sequentibus exprimebat verbis, dignis sane, quae aureis litteris scribantur: Τα εμα πάντα βελομαι γενεσθαι των πτοχων: i. e. *Volo ut omnia mea pauperibus* [1] *dentur.* GREGORIUS nazianzenus similiter omnia, quae possidebat, ecclesiae nazianzenae donavit, ad pauperum illius conservationem: testamentum autem, quod fecit, exhibet *Baronius*, [2] qui, cum

(1) *Greg. naz. t. 1 p. 173. orat. in laud eius, & Basilus epist. 84. p. 156.* (2) *Annal. a. c. 389. n. 24.*

cum illud inter *Brissonii* formulas graece editum lateret, mendosum autem & valde mutilum esset inventum, vehemensque urgeret de impostura suspicio, rem contulit cum *Iacobo Sirmondo* parisiensi professore S. I. qui penetralia quaeque bibliothecae vaticanae perlustrans, invenit tandem in duobus antiquis codicibus num. 311. & 592. graec. lib. eiusmodi testamentum, quod contulit, emendavit, atque latinitati primus omnium tradidit. Hoc itaque descriptum *Baronius* annalibus suis inseruit, atque sequentem in modum sese habet:

Consulatus Favii Eucherii, & Flavii Syagrii, clarissimorum virorum, pridie calendas Ianuar.

GREGORIUS episcopus catholicae Constantinopolis ecclesiae, vivens ac prudens, sanoque consilio, & integris sensibus condidi hoc testamentum: quod quidem iubeo & volo ratum esse, firmitatemque in quolibet foro & quomodolibet obtinere. Iam enim mentem meam manifestam feci, & meam omnem substantiam catholicae Nazianzi ecclesiae consecravi ad pauperum, qui sub eadem sunt ecclesia, ministerium: ob eamque causam tres praefeci iuxta hanc meam voluntatem ptochothrophos, pauperum curatores, *Marcellum*, diaconum ac monachum, *Gregorium* item diaconum, qui fuit de familia mea, & *Eustathium* monachum, qui & ipse fuit e domo mea. Nunc vero eundem animum retinens erga sanctam ecclesiam nazianzenam, eodem persto in proposito.

Cum igitur contigerit, me ex vita decedere, haeres meus esto *Gregorius*, diaconus & monachus, do-

mesticus quondam meus, quem pridem manu misi, ex universa substantia mea mobili, & immobili, ubicunque ea mihi sita est: ceteri omnes exhaeredes mihi sunt, ita quidem, ut meam omnem substantiam mobilem & immobilem sanctae catholicae Nazianzi ecclesiae ipse restituat, nihil penitus subducens, praeterquam quae hoc testamento quibusdam privatis reliquero, legati aut fidei commissi gratia, sed omnia, ut praedixi, diligenter servet ecclesiae, Dei timorem prae oculis habens, sciensque, iam a me decretum, ut omnia mea illius ecclesiae pauperum ministerio cedant, in eamque rem se institutum haeredem, ut per ipsum ecclesiae omnia sine fraude conserventur.

Servos quoscunque vel mea voluntate, vel beatissimorum parentum meorum mandato manumisi, hos omnes nunc etiam liberos manere volo, & peculia sua sibi habere, absque ullo impedimento.

Volo praeterea, haeredem meum Gregorium diaconum una cum Eustathio monacho, ambos olim e domo mea, possidere praedium arianzenum, quod ex Regini bonis ad nos pervenit: gregales vero equas & oves, quotquot iam ipsis praesens dari iussi, quarumque proprietatem ipsis ac dominium tradidi, has ipsis quietas manere volo, iure domini. Per praecceptionem item, Gregorium diaconum & haeredem meum, qui mihi fideliter ministravit, privato iure domini habere volo aureos numero quinquaginta.

RVSIANAE virgini venerandae, propinquae meae, certa condicta in annos singulos dare iussi, unde vitam libere traducat: quae quidem omnia eidem, quemadmodum perscripsi, volo & in beo sine

mora

mora praestari. De habitatione autem tum quidem propterea nihil statui, quod nescirem, ubinam ipsa degere mallet: nunc vero & hoc volo, quocumque ipsa loco elegerit, parari ei domum ingenuae, congruentem ad honestam virginis habitationem: quam utique domum sine interpellatione habebit ipsa in usum fructum, quoad vixerit, postea restituat ecclesiae. Addi praeterea eidem volo puellas duas, quas ipsa delegerit, hoc nimirum pacto, ut cum ea morentur puellae usque dum vivet: & siquidem illi ita visum fuerit, liceat ipsi libertate eas donare, sin minus, & illae quoque ad ecclesiam pertineant.

THEOPHILUM puerum, qui mecum perseveravit, iam manumisi: volo autem ei nunc etiam dari legati nomine nummos quinque, Eupraxium vero eius fratrem liberum esse volo, eique legati nomine dari aureos nummos quinque. Volo praeterea Theodosium notarium meum liberum esse, eique legati nomine dari aureos nummos quinque.

ALIPIANAM, filiam meam dulcissimam (ceterarum enim Eugeniae & Nonnae exigua ratio ducenda est, ut quarum vita reprehensione non vacat) veniam mihi dare volo, quod nihil possim illi relinquere, quippe qui omnia iam pauperibus destinavi, aut potius beatissimis parentibus, qui ita polliciti erant, obsecutus sum, quorum mentem violare, nec sanctum, nec tutum arbitror. Quaecumque igitur ex beati fratris mei Caesarii rebus in veste serica, aut linea, aut lanea, vel burichaliis supersunt, haec ad ipsius liberos pertinere volo, & nulla in re ipsam, vel sorores ipsius molestas esse vel haeredi meo, vel ecclesiae.

MELETIVS gener meus, praedium apenzin-
senum, quod Euphemii erat, sciat, se mala fide pos-
sidere: de quo quidem etiam antea scripsi saepius
Euphemio, ignaviam eius reprehendens, nisi sua re-
cuperaret. Et nunc testor omnes magistratus, & qui
sub magistratu sunt, iniuriam fieri Euphemio: opor-
tet enim praedium Euphemio restitui. Emptionem
fundi Canotalorum reverendissimo filio, episcopo
Amphilochio redintegrari volo: constat enim ex char-
tis nostris, idque norunt omnes, quod & solutus fue-
rit contractus, & pretium receperim, proprietatemq;
ac dominium possessionis iam pridem tradiderim.

EVAGRIO diacono, qui multorum mecum la-
borum & curarum particeps, in multis suam mihi
benevolentiam commendavit, gratiam habeo coram
Deo & coram hominibus: ac maiora quidem ipsi
Deus retribuet. Ne vero parva etiam amoris sym-
bola praetermittamus, volo ei dari camasum unum,
tunicam unam, pallia duo, aureos nummos triginta.
Similiter dulcissimo condiacono nostro Theodulo dari
volo camasum unum, tunicas duas ex iis, quae sunt
in patria, aureos viginti ex patriae item rationibus.
Elaphio notario, qui & bene moratus est, & quo tem-
pore fuit in obsequio, belle nos refocillavit, dari vo-
lo camasum unum, tunicas duas, pallia tria, sigil-
lionem in patria, nummos aureos viginti.

Hoc meum testamentum ratum ac firmum esse volo
in omni iudicio, & quomodocunque: quod si tanquam
testamentum vim non habuerit, ut voluntatem ipsum ul-
timam seu codicillum valere volo. Qui vero ipsum ever-
tere tenaverit, rationem reddet in die iudicii. In no-
mine Patris, & Filii, & Spiritus sancti. GRE.

GREGORIUS episcopus catholicae Constantino-
polis ecclesiae relegi testamentum, & omnia probans,
subscripsi manu mea, & vim obtinere volo, ac inbeo.

AMPHILOCHIVS episcopus catholicae Iconii
ecclesiae interfui testamento reverendissimi episcopi
Gregorii, & ab eo rogatus subscripsi manu mea.

OPTIMVS, episcopus ecclesiae antiochenae, in-
terfui, cum reverendissimus episcopus Gregorius te-
stamentum suum, ut supra scriptum est, disponderet.

THEODOSIVS, episcopus catholicae ecclesiae
Hydae, praesens fui testamento reverendissimi episcopi
Gregorii, & ab eo rogatus, subscripsi manu mea.

THEODVLVS, episcopus sanctae catholicae
Apameae ecclesiae praesens fui &c.

THEMISTIVS, episcopus sanctae catholicae Ha-
drianopolis ecclesiae praesens fui &c.

Cledonius, presbyter catholicae Iconii ecclesiae
praesens fui &c.

Iam in iisdem codicibus vaticanis nomen
eius, qui ex archivo nazianzeno hoc testamen-
tum edidit, habetur his scriptum verbis:

Ioannes, sanctissimae Nazianzi ecclesiae lector,
& notarius, exemplum divini testamenti, quod
in sanctissima ecclesia mea reconditum est, sancti,
& illustris, ac theologi Gregorii exscripsi, &
edidi.

Habes igitur, lector, Gregorii testamen-
tum: quod cum Baronio pro genuino agno-
scit *Guilielmus Cave*, (3) cum obiectiones omnes

B 5

facile

(3) *Antiqu. Patr. P.2. in vita Gregorii nazianz.*
p.702. & seq.

facile possint dilui, unde nec ipse *Rivetius* (4) acutissimus alioqui criticus, lites de illo movere dubitat. Putat autem laudatus *Cave*, illud non longe ante abdicationem sedis constantinopolitanae ab eo fuisse conditum, & quidem, cum infirmitate corpus eius sit afflictum. *Baronius* eiusdem fere est sententiae, prope tempus concilii constantinopolitani id conditum sentiens, unde pro Ianuario legit Iunio, & sic in mensem irrepsisse errorem statuit: etenim nec in codice, quem nactus sit *Brissotius*, nec in altero e duobus vaticanis nomen mensis expressum esse. Nam paulo ante concilium id ab eo factum, persuadere illud, quod ea oratione, quam tunc Constantinopoli ante concilium in Maximum habuerit, inter alia suis se cunctis iam privasse bonis ostendat his verbis: *Paupertatem obiicient? Quid ego audio? meas opes & copias? atque utinam & pannos hosce exuere possem, ut huius vitae spinas nudus percurrerem.* Et inferius: *Sed pecunias eripient? quas tandem? si meas, quin eadem opera pennas quoque excidant, quibus cinctus non sum.* Deinde *Gregorium* testamentum fecisse, quo pauperibus omnia sua legaverit, in ipsius scriptis, ait, tacite saltem memorari: etenim ad hoc ipsum allusisse eum videri, cum post discessum Constantinopoli scribens ad constantinopolitanos sacerdotes, & populum, haec habeat in fine: *Haec verba Gregorii sunt, quem aluit Cappadocia,*
quippe

(4) *Crit. Sacr.* L. 3. c. 22. p. 343.

quippe se facultatibus omnibus orbavit, ut eas Christo offerat. Praeterea cum in carmine, post reditum ex urbe constantinopolitana facto, hunc habere versum:

Cessi invita aliis, mente libente aliis: duplicem his verbis abdicationem Constantinopoli a se factam insinuantem, invito animo alteram, sedem nempe constantinopolitanam, alteram sponte, cum pauperibus sua donaret. Tametsi vero saepe laudatus Gregorius post conditum istud testamentum non statim e vivis excessit, sed octo adhuc annis vixit, tamen illud huc non incongrue referendum putavimus, quoniam ipse illud tanquam ultimam suam voluntatem valere voluit, ut expressis ab eo verbis in testamento fuit indicatum. Ceterum ad objectionem, quam quispiam contra illud primo intuitu formare posset, hanc nempe, quod in eo filiae, & generi sui meminerit Gregorius, cum tamen in coelibatu vixerit, respondet Baronius, filiam non naturalem, sed spirituales intelligendam esse, cum ille in suis scriptis plus quam quingentos filios & filias nominet, qui tamen ab eo geniti ex coniuge esse non possint. Pro genere autem in graeco legi γαμβρός, quae vox non modo generum, sed affinem quemlibet ex omnium graecas litteras callentium confessione denotet.

CAP. VI.

*Morituri preces ad Deum fundebant tum
pro se, tum pro aliis, inimicis non
exclusis.*

§. I.

SIGNATIUS, mortis candidatus, ecclesia protectionis atque curae Servatoris commendata, ardentissime Deum rogabat, ut coeptae persecutioni finem mox imponeret, & christiani sincera inter se invicem caritate coniuncti, una ac eadem mente omnes (a) gauderent. POLYCARPUS iam ad palum vinctus, magno animo Deum incipiebat celebrare sequentibus [b] verbis: *Pater unigeniti, & benedicti filii tui Iesu Christi, per quem tui notitiam accepimus; Deus angelorum, & potestatum, & universae creaturae, omniumque iustorum, qui vivunt in conspectu tuo, praedico te, quod hac die, & hora hac me dignatus es, ut partem caperem in consortio martyrum, & in calice Christi tui, in resurrectionem vitae aeternae, animae simul & corporis, in incorruptione Spiritus sancti: inter quos, quaeso, suscipiar hodie in conspectu tuo, tanquam hostia pinguis & accepta, quemadmodum praeparasti, adimplens ea, quae ante revelasti, o mendacii expers & vere Deus! Quapropter etiam de omnibus te laudo, te praedico, te glorifico per aeternum summum sacerdotem, Iesum Christum, dilectum filium tuum; per quem tibi cum illo in*
Spiritu

[a] Cave in vita eius, [b] Euseb. H. E. L. 4, c. 15.

Spiritu S. gloria & nunc, & in futura secula, amen.
 MARTYRES quidam, Thebaide passi cum gaudio
 ac hilaritate, ridentes, capitalem sententiam
 exceperere, adeo ut in laudem conditoris omni-
 um Dei psalmos, hymnosque & gratiarum actio-
 nes ad extremum usque spiritum [c] concine-
 rent. CONSTANTINUS Imperator, extremum
 vitae diem sibi imminere sentiens, tempus tan-
 dem adesse existimabat, quo totius vitae deli-
 cta expiaret: quare genu flexo veniam a Deo
 supplex poposcit, peccata sua [d] confitens.
 Eiusdem filius CONSTANTIUS [e] sub vitae fi-
 nem trium rerum poenitentia ductus est; pri-
 mum quod propinquis suis necem intulisset:
 alterum quod Iulianum apostatam Imperato-
 rem nominasset: postremum erat, quod novis fi-
 dei dogmatibus studuisset, quorum delictorum
 omnium remissionem a Deo supplex quae-
 sivit. BASILII MATER in extremis agens, pro li-
 beris absentibus primum Deum orabat, iisque
 benedicebat: deinde manibus duorum prae-
 sentium, Macrinae nempe & Petri adprehen-
 sis, ita illos Deo commendabat: *Tibi, o Domi-
 ne, trado & primitias, & ultimum meorum liberorum,
 alterum primum, alterum ultimum uteri mei foetum:
 uterque tuus est, idcirco tibi eos trado: sint tecum
 prorsus (f) sanctificati.* De GREGORIO thauma-

(c) *Idem L. 8. c. 9.*

turgo

(d) *Idem de Vita Constant. L. 4. c. 61.*

(e) *Gregor. naz. t. 1. p. 389. Orat. in laud. Athanasii.*

(f) *Nyssenius de vita Macrinae p. 186. Cave Antiqu. eccles. p. 2. p. 594.*

turgo, qui sec. III. floruit, memoratu digna refert Gregorius nyssenus: (g) *Vbi suum obitum, ait, sensit, studiose diligenterque totam urbem, agrumque praevicinum perscrutatur, scire volens, ecqui adhuc essent extra fidem relictī. Vt igitur cognovit, non plures septendecim esse, qui in antiquo errore permansissent, acerbum quidem etiam hoc, inquit, ad Deum suspiciens, deesse aliquid eorum plenitudini, qui servantur; verum tamen magna gratiarum actione dignam rem esse aiebat, quod totidem simulacrorum cultores relinqueret ei, qui sibi successurus esset in ecclesia, quot ipse christianos accepisset. Precatus autem & iis, qui iam credidissent, incrementum ad perfectionem, & incredulis conversionem, ita ex vita humana ad Deum migrat.*

§. II. Alii pro omnibus omnino hominibus tam pro fidelibus, quam infidelibus, immo pro ipsis inimicis ad Deum preces fudere: inter quos PAULUS martyr praeclare sese commendavit, uti Eusebius (h) his memorat verbis: *Paulus martyr, cum carnifex caput iam iam esset praecisurus, breve temporis spatium sibi concedi flagitavit, eoque impetrato, contenta voce primum quidem pro universa christianorum gente preces ad Deum fudit, orans, ut iisdem reconciliari vellet, utque pax illis ac securitas quamprimum restitueretur: tum pro iudaeis supplicavit, ut per Christi fidem ad Deum conversi, accederent. Deinde ordine progressus eadem pro Samaritis obsecravit: posthaec pro gentilibus, qui errore mentis implicati, & ignorantia ob-*

(g) Opp. p. 311. de vita eius.

coecati

(h) H. E. L. 8, cap. 8.

coecati tenebantur, Deum precatus est, ut ad eius agnitionem tandem pervenirent, veramque religionem susciperent. Sed nec promiscuae circumstantium turbae mentionem praetermisit. Post hos omnes, o vere eximiam & inexplicabilem animi mansuetudinem! pro ipso iudice, a quo capitis supplicio damnatus fuerat, pro Imperatoribus, ac pro ipso etiam carnifice, qui cervicem ipsi iam iam erat praecisurus, illo ipso, & cunctis, qui aderant, audientibus, supplex Deum rogavit, ne, quod in ipsum admittebant facinus, illis imputaretur. Huc etiam spectat protomartyris Stephani exemplum, quatenus pro inimicis orantem eum audimus, Domine, ne appendas illis peccatum hoc: q. d. ne inimicis peccatum istud, quod me insontem tam crudeliter interficiunt, velut debitum quoddam appensum imputes, o Christe, fili Dei, nec illud postea ab iis exigas, sed remitte poenam.

CAP. VII.

Morituri osculabantur amicos. Signo crucis se signabant. Animas suas Deo commendabant.

§. I.

Osculum dabant morituri amicis valedictorium in supremum caritatis pignus. Sic martyr ABIB diaconus, postquam erat precatus, omnibusque ipsum sequentibus, matri videlicet, & cognatis benedixerat, osculum iis dedit in Domino (1). THEODOSIUS Imperator, morti

[1] Baron. annal. A. D. 316. n. 51.

mortui vicinus, Honorium filium paternis osculis, amplexibusque constrinxit, & traditis occidentalis imperii gubernaculis, ad meliora (2) migravit.

§. II. Nonnullos porro moribundos signo crucis se signasse reperimus. GORDIUS (3) nempe martyr crucis signo se communiebat, antequam ad supplicium contenderet. PAULA mater, (4) femina nobilis, digitum ad os tenens, crucis signum pingebat in labiis, quo facto, emisit Spiritum. AMBROSIIUS, aut quisquis citati commentarii auctor sit, magni aestimat hanc caerimoniam: nam cum rationem reddit, quare mortui non sint lugendi, his utitur verbis: (5) *quia si resurrectio mortuorum creditur, non sunt lugendi, qui cum signo crucis exeunt.* Placuit autem antiquis hoc signum in extremis ideo, ut per id significarent, se in fide in Iesum crucifixum iam ex hac vita emigrare, & per illam tantum coelestia impetrare gaudia velle atque posse. Fuit etiam huic crucis signo perterrefactio & fugatio daemonum tributa, ut ex quadam Gregorii M. sec. VI. Pontificis romani relatione (6) colligitur. Narrat enim

(2) *Ruffinus in H.E.L. 2.c.34.*

(3) *Basilus t.1.p.405.orat.in eum.*

(4) *Hieron.t.1.p.282.in epitaphio eius.*

(5) *t.4.in epist.ad thessalon.cap.4.*

(6) *Homil. 38.in evangel. Conf. Athanas. concionem ad fratres suos, & Vita Anton. ab eo descripta.*

enimvero ille, quempiam, vehementi oppres-
sum morbo, gravem in tentationem aliquan-
do incidisse: tum autem fratres, qui convenis-
sent, ut orando excessum eius protegerent, ad
eum dixisse: *Quid est, quod loqueris, frater? si-
gnum tibi sanctae crucis imprime.* Chrysostomus
(7) vero fidei adfectum magnum vult coniungi cum
externa crucis in fronte aut alibi signatione, si nullus
daemonum nos laedere debeat, & universam crucis
causam tunc verti, ait, quando cruce nos signamus.

§. III. Denique animam suam, tanquam
concreditum sibi huc usque a Deo pignus, in
manus eius reddidere. Nota sunt ultima STE-
PHANI haec verba: *Domine Iesu, recipe spiritum
meum.* BABYLAS martyrio coronandus haec si-
bi accinuit: (8) *Convertere, anima mea, ad quie-
tem tuam: Dominus enim respexit te.* BASILIUS,
haec elocutus, *In manus tuas commendo spiritum
meum*, animam laetus (9) exhalavit. Grego-
rius nazianzenus (10) de PATRE, *Quomodo*, ait,
vitam claudit? In orationis verbis ac gestibus. Idem
de sorore GORGONIA: [11] *Psalmodia erat id, quod
submusfitabat, atque psalmodiae verba, ad exitum
pertinentia, ac beatus ille, qui cum verbis illis ex-
tremum vitae spiritum claudet: In pace in id ipsum
dormiam, & requiescam.* Haec & a te, o mulierum
praestantissima, canebantur.

C

DE

(7) Homil. 55. in Matth. 16. (8) Chrysost. homil.
de S. Babyla. Cave Antiqu. Patr. in vita eius,

(9) Nazianz. t. 1. p. 371. orat. in laud. illius,

(10) Orat. 19. p. 313. [11] orat. 11. p. 189.

DE PIIS, QUOS ALII CIRCA MORITUROS OBSERVAVUNT, RITIBUS.

CAP. IIX.

Morituris aderant necessarii, ac amici, inter quos plures saepe episcopi erant. Preces pro illis fiebant tum domi, tum in templo.

§. I.

Quomodo morituri sese gesserint, vidimus: restat, ut exponatur, quas caerimonias alii circa morituros observarint. Primum itaque deprehendimus, necessarios, aliosque fideles in exitu positos adfuisse: nam de sorore germana sic refert nazianzenus: (a) *Iam solvebatur, atque extremos efflabat spiritus, & circum illam tum propinquorum tum exterorum chorus erat, & vetulae matris spiratio, animaeque distortio, discessum zelotypia prosequens.* Spiritualis etiam illius pater tunc aderat, qui accurate observabat omnia, quae illa faciebat, & dicebat, eodem Gregorio teste. (b) Plures autem sacerdotes, ac episcopi aliarum urbium, interdum circumdederunt moribundum, veluti PAULAE, nobili piaque feminae, Hierosolymorum, aliarumque etiam urbium episcopos, & sacerdotes inferiorum graduum, ac levitarum innumerabilem adfuisse multitudinem, narrat Hieronymus. (c)

§. II.

(a) *Oret. in laud. eius t. 1. p. 188.*

(b) *Ibidem p. 188, 189.* [c] *Ad Eustoch. t. 1. p. 182.*

§. II. Hi vero omnes donabant morituro
 τα προπεμπτηρια (d) h.e. ista officia, quibus ex
 hac vita migrantem prosequi solemus; inter
 quae priorem sine dubio locum cantiones, &
 preces habent, quae pro beato eius obitu
 ad Deum fiunt. *Iustinus* martyr, qui circa me-
 dium sec. II. adhuc floruit, ipsos morituros ita
 adhortatur: (e) *Christus in cruce ad Deum orans,*
ut ne quis animae suae dominaretur, exemplum no-
bis reliquit, ut & nos, cum iam ad exitum vitae
sumus, a Deo eadem poscamus, qui avertere potest
omnem impudentem, & malignum angelum, ne ani-
mam nostram capiat. Quapropter migraturi ex hac
vita, oremus, ne animae nostrae sub talem aliquam
virtutum cadant: nam spiritum in cruce reddens
Christus dixit: Pater in manus tuas depono spi-
ritum meum, sicut & hoc ex commentariis aposto-
licis didici. Quae quidem verba expresse non
 nisi morituro praescribunt, quid ipsi agendum
 sit: ast implicite eadem & aliis fidelibus preces
 pro beato moribundi excessu iniungere, quis
 neget? Hinc *Julianus* sec. VII. scriptor ita (f)
 scribit: *Quia & diabolus extrema vitae nostrae*
 suis laqueis innectere nititur in ipso exitu, piis fra-
trum precibus, & sedulis psalmodiae officiis munia-
mur. Longe ille semper repellitur, nec audet, se no-
citurum, divinis ingerere castris, ubi audit nomen
Domini per ora concinentium fideliter resonare:

C 2

quos-

(d) nazianz. iam citato loco.

(e) Dialogo cum Tryph. iud. p. 332. & seq.

(f) Prognost. L. 2. c. 17.

quosdam enim legimus in hora exitus sui ab adsi-
 stente diabolo, & insidiante, fraternis precibus &
 psalmodiae frequentia liberatos: unde non est du-
 bium, quin cum pii fideles, & verissimi christiani
 ex hoc seculo transeunt, si sedula & frequens fratrum
 adiuvet oratio, non eos audeat contingere maligno-
 rum spirituum cruenta incursio. Non tantum au-
 tem domi in morituri praesentia, sed etiam
 eo absente in templo orationes pro illo fiebant,
 sicut antiquae liturgiae e.g. Basilii, Chrysostomi,
 Ambrosii, ac reliquorum omnes ostendunt, con-
 tinentes etiam preces pro infirmis. Sequiori
 autem aevo commendabant Deo aegrotos po-
 tissimum in templo, ex ea ratione, quod pu-
 tabant, maiorem ibi preces efficaciam habere,
 & citius a Deo exaudiri, quam aliis in locis (g)
 factas. Sic Ivo carnotensis in chronico refert,
 quod cum instaret obitus S. BENEDICTI, Maurum
 cum S. Romano templum esse ingressum, ubi
 mortem in somnum cum precibus & psalmis pro bea-
 to moribundi excessu traduxerit. Non autem pro
 beato tantum exitu, sed etiam pro morituri
 sanitate obnixè admodum rogarunt. Sic fa-
 ctum fuisse legimus, cum venerabilis Gregorii
 nazianzeni PARENS in extremis agere videre-
 tur: nam tum nec medicorum artes, nec pro-
 pinquorum quamlibet assiduae preces morbo
 depellendo pares esse (h) poterant: cumque
 BASILIUS extremos spiritus duceret, tota civi-
 tas

(g) Hildebrandus de precibus veterum §. 28.

(h) Nazianz. t. 1. p. 304, orat. in laud. eius.

tas, iacturam hanc aegerrime ferens, ac discessum perinde ut tyrannidem accusans, eius animam non secus, ac si retineri, arque vel manibus vel precibus cogi posset, arripere studebat. Et huiusmodi supplicationes similiter saepe in templo sunt factae, quemadmodum sequens docet exemplum. (k) PARENTE NAZI-
 anzeni theologi iam iam discessum minitante, in templo erat laudatus filius cum aliis, festum celebrans paschatos: *quid dicam, festumne ut agerent, an ut lugerent? an ut eum, qui non iam heic esse videbatur, funebribus honoribus afficerent? O lacrymas illas, quae ab universa plebe tum fusae sunt! o voces & clamores, qui psalmorum cantibus admiscebantur! A templo sacerdotem, a mysterio sacrorum antistitem, a Deo dignum τῆς ἀγίας requirebant! Addit ille: Et haec praecinente mea Maria, & tympanum pulsante non triumphale, sed supplex atque moestum, ac tum primum pudorem prae dolore deponente, populumque simul ac Deum magnis clamoribus implorante, illum, ut dolenti condoleret, certatimque cum ea lacrymas profunderet; hunc, ut orantes exaudiret: quod etiam quodammodo factum.*

[i] Idem orat. in eum p. 371.

[k] Idem orat. in patris laud. p. 304.

CAP. IX.

De extrema unctione, seu an moriturum oleo inunxerint antiqui christiani?

§. I.

DE extrema unctione nonnulla dicendi, an-
 sam

sam nobis dat ecclesia romana aequae ac graeca hodierna. Illa (1) tradit, Servatorem nostrum, quemadmodum auxilia maxima in sacramentis aliis praeparaverit, ita extremae unctionis sacramento finem vitae, tanquam firmissimo quodam praesidio munivisse, & hanc unctionem tanquam vere & proprie dictum sacramentum N.T. ab eo apud Marcum quidem insinuatum, (alii legunt *institutum*) per Iacobum autem apostolum fidelibus commendatum ac promulgatum. Materiam huius sacramenti oleum esse benedictum ab episcopo: illud enim aptissime Spiritus sancti gratiam, qua invisibiliter anima aegrotantis inungatur, repraesentare. Formam constituunt hisce in verbis: *Per istam unctionem, & per suam piissimam misericordiam indulgeat tibi Dominus, quicquid peccasti: (oculus dexter & dein sinister ungitur) per visum Amen.* Pergit ad aures dextram & sinistram, eadem fere formula repetita, nisi quod dicatur, *per auditum.* Hinc utriusque naris extremitatem contingit, dicens: *quicquid peccasti per odoratum.* Deinde extrema labia eademque compressa inunguntur, verbis iisdem pronunciatis, cum addito, *quicquid peccasti per gustum, & illicitum sermonem.* Ad pectus proceditur, cum verbis: *per cogitationem:* ad manuum palmas, dicendo: *per tactum:* ad pedes: *per incessum. Amen.* Oratio statim subiicitur: *Inunxi te in nomine patris, & Filii, & spiritus sancti, oleo sancto, ut in virtute Spiritus*

(1) *Vid. Concil. trident. de Extr. Unct.*

Spiritus sancti tribuat tibi haec unctio sanitatem animae & corporis, & remissionem omnium peccatorum, & vitam aeternam. Amen. Item: Indulgentiam, & remissionem omnium peccatorum, tribuat tibi omnipotens, & misericors Deus. Inter reliquas preces sancti etiam invocantur, ut pro aegri salute Deum precentur. Deinde datur benedictio super infirmum, & sacerdos ab eo digressurus hac deniq; consolatione eundem confirmat: (2)

Beliebter in Christo / dieweil du in dieser deiner anliegenden noht nach gewisser verheissung und zeugnis der Schrifften / durch Gottes gnade in jetzt-empfangenem heil. Sacrament deine schwachheit ersetzt und gestärckt hast; so wollest du in dem gütigen Gott/und seiner gnaden getrost seyn / und wider alle anfechtung der sünden und des teufels tapffer kämpffen und streiten / und in keinen zweifel setzen/ der allmächtige Gott der zu erbarmen mild und geneigt ist / werde deine sünden in den vielen und theuren verdiensten Christi deines Erlösers leicht verbergen und deine mishandlung um Christi willen / der ihm wohl gefällt / des glied du worden bist / leicht vergessen / und wider alle anstellung und dräuung des teufels durch seine gnade dich wohl erhalten / daß du für der gewalt des feindes wohl sicher bleiben; wirst in Christo deinem Erlöser/der schon den teufel zuvor für dich

C 4

über:

- (2) *Agenda coloniensia de a. 1637. & moguntina de a. 1599. p. 175. quamvis in vetustioribus moguntinis de a. 1513. haec oratio non contineatur. Conf. Wurzburgensis de a. 1564. p. 91.*

überwunden / und krafftlos gemacht hat. In demselben deinem Seeligmacher wirst du wohl von sünden und verdammniß erlöset werden / und deine seele in die gewisse seeligkeit erhalten mögen: Dis verleihe dir und uns allen der allmächtig / gütig und erbarmend Gott / durch Christum Jesum unsern Herrn Amen. Effectum porro & fructum huius sacramenti dicunt, esse delictorum, si quae sint adhuc expianda, expiationem, ac peccati reliquiarum abstersionem, animae aegroti alleviationem, & confirmationem, magnam in eo divinae misericordiae fiduciam excitando, qua infirmus sublevatus, morbi incommoda ac labores levius ferat, & tentationibus daemonis, calcaneo insidiantis, facilius resistat, atque sanitatem corporis interdum, ubi saluti animae expedierit, consequatur. Docent praeterea, ministrum esse aut episcopum, aut sacerdotem, ab ipso rite ordinatum per impositionem manuum presbyteri. Subiectum denique huius unctionis esse infirmos, illos praesertim, qui tam periculose decumbant, ut in exitu vitae constituti videantur, unde illam & sacramentum exeuntium nuncupari.

§. II. Doctrina romanae ecclesiae hac de re prolata, illam quae graecae hodiernae propria est, videamus. Vnctionem itaque hanc infirmorum, quam *ευχέλαιον* vocant, a Iacobo institutam sentiunt, eiusque materiam esse oleum sacrum, quod sacerdotibus tantum conficere liceat, & purum absque omni condimento,

mento, & mistura esse oporteat. Ministri, seu qui hunc ritum administrant, soli illis sunt sacerdotes, & quidem septem illorum in hunc finem sunt congregandi, quorum unusquisque partim ungendo, partim precando munere suo seorsum fungitur. Non tamen numerus ille septenarius ita exigendus; quin saltem per tres id peragi possit. Forma consistit in eo, quod aegrotantium frons, aures, ac manus oleo hoc sacro obliniantur, precibus simul adiectis, unde *ευχέλαιον* h.e. *oleum cum oratione* appellatur, cuius formula extat in Euchologio huiusmodi: *Pater sancte animarum, corporumque medice, qui misisti unigenitum tuum filium, dominum Iesum Christum, omni morbo medentem, & a morte redimentem, sana quoque servum tuum N. a corporali & spiritali, quae illum detinet, infirmitate, illumque vivifica per tui gratiam intercessionibus sanctissimae Dominae nostrae Deiparae, & semper virginis Mariae, protectionibus venerandarum supra coelestium virtutum incorporearum, virtute pretiosae & vivificae crucis, honorandi, & gloriosi prophetae, praecursoris, & baptistae Ioannis, sanctorum gloriosorum, & toto orbe celebrium apostolorum sanctorum, gloriosorum, & victoriis clarorum martyrum, & Deiferorum patrum nostrorum, sanctorum medicorum, mercede non conductorum Cosmae & Damiani, Cyri & Ioannis Pataleonis, & Hermolai, Sampsonis & Diomedis, Photii & Aniceti, sanctorum & iustorum Dei parentum, Ioachim & Annae, & omnium sanctorum; quia tu es fons sanationum,*

Christe Deus noster, & tibi gloriam referimus, Patri, Filio, & Spiritui sancto nunc, & semper, & in secula seculorum. Amen. Subiectum porro, cui oleum hoc adplicatur, est potissimum in extremis laborans: nam ab aliis extra periculum mortis longe positus, vel doloris leniendi, vel aegritudinis leviusculae sanandae causa, vel in spirituale gaudium, munimenve adversus infensissimum, quocum confligendum erit, animarum hostem, modo id expetant, (expetunt vero saepissime) ungendis non abstant. Effectum deniq; aiunt esse duplicem, peccatorum scilicet remissionem, sive salutem animae, & sanitatem corporis, quae utut non semper obtineatur, certe remissionem peccatorum, in poenitente semper obtineri. Sic hoc graecorum euchelaicum exponunt *Thomas Smith* (3) angulus, *Normannus*, (4) & *Metrophanes* (5) Critopulus graecus: notandum vero, ultimum auctorem quoad subiectum unctionis dissentire a iam laudato scriptore anglicano, dum adserit, hoc euchelaicum non vocari extremam unctionem; neque enim aegroti extrema se expectare, verum bene adhuc de valetudine eius sperantes, uti isto mysterio, sive mystica caerimonia, precantes Deum, ut sanare eum velit, atque a morbo quam citissime liberare. Diu ante illum idem indicavit *Simeon thessalonicensis*, (6) qui

(3) *epist. de hodierno graecae ecclesiae statu* p. 175.

(4) *Versione lat. confessionis eccles. orient. orthodoxae,*

(5) *Confessione eccles. orient. cap. 13. p. 121.*

(6) *de septem sacramentis.*

qui sec. XIII. vixit, reprehendens simul latinam ecclesiam, quod doceat, solis moribundis id tribuendum esse. Verba illius ita sonant: *Heic quaedam alia quoque latinorum, res novas molientium, destruitur sententia: hi enim adserunt, sanctum oleum non spem vitae aliquam habentibus, sed solis moribundis tribuendum esse, quandoquidem remissionem praebet peccatorum, contra verba apostolica, ut in omnibus aliis, ita etiam hac in re & sentientes, & facientes. Cum enim Dei frater Iacobus clamet: Eriget eum Dominus, isti aiunt, illis, qui non eriguntur, esse praebendum. Hodiernos itaque graecos, dum, teste Smitho, potissimum in extremis laborantes inungunt, maiorum praxin & usum dereliquisse, in aperto est positum.*

§. III. Disquirendum iam venit, num doctrina haec, de unctione moriturorum, & praxis tam graecae quam romanae ecclesiae in primitiva ecclesia apostolica, eamque subsequente christiana per quatuor priora secula, & ulterius, obtinuerit. Adducunt illius patroni tam graeci quam romani pro sua doctrina ex cap. V. epistolae Iacobi haec verba instar fundamenti: *Si quis inter vos infirmus est, advocet presbyteros ecclesiae, qui orent super illum, ungentes eundem oleo in nomine Domini: tum oratio fidei servabit laborem, atque Dominus illum eriget: & si peccatum commiserit, ei illud remittetur.* Iam quidem verba haec satis clare docent, [1] institutam & commendatam esse christianis unctionem infirmorum, (2) materiam illius esse oleum, (3) formam

formam consistere in eo, quod unctio haec cum precibus presbyterorum ecclesiae in nomine Domini peragatur, (4) ministros esse presbyteros ecclesiae, (5) subiectum esse infirmum, atq; morbo quodam oppressum, poenitentem, & misericordiam divinam anhelantem, & denique (6) fructum atque effectum sequi hunc, tum ut infirmus servetur a Deo, & sanitati restituatur, tum ut istud peccatum, quod commisit, ei condonetur: non autem Iacobus praecipit, in extremis potissimum agentes debere inungi, nec oleum benedictum a sacerdote necessario requirit, nec promittit abstersionem reliquiarum peccati, sed peccati vel unius, vel plurium voluntariorum ac mortalium remissionem, quando nondum illud remissum, aut nondum illa remissa fuerint propter impoenitentiam peccatoris. Vt autem clarius appareat verus loci huius sensus, audiamus, quaeso, Ioannis Sauberti, (7) doctoris in duabus academiis bene meriti, in eum observationes non contemnendas; praemissis enim quinque hypothesebus mentem apostoli ille putat esse hanc: *Si inter vos, qui ex iudaismo ad christianismum estis conversi, aliquis ex morbo decumbat, facessant in coeca & obstinata gente vestra ista haecenus adeo usitata magica amuleta, nefandae incantationes, & superstitiosae musitationes, circa applicationem medicamentorum, unguentorum, & olei adhiberi consuetae: contra un-*
gatur

(7) Opp. postb. in select. Script. S. locorum explicat, p. 253. & seqq.

gatur aegrotus, quod licet, oleo, sed id fiat in nomine Domini, ita quidem, ut accersantur presbyteri ecclesiae, & ab iis instituantur, non iudaicae, immo diabolicae musitationes, verum illarum vice preces ardentes ex vera in Christum fide profluentes, quae Dei invocatio, unanimi devotione peracta, accepta erit Deo, usumq; habebit multo maximum, (quem versu 15. explicat) adeoque longe insignioris erit efficaciae, quam impiae istae iudaicae artes & praestigiae. Hactenus Saubertus. Quam explicationem omnino esse admittendam, ipsa ecclesiae antiquae praxis monstrat. Ita enim Eligius (8) lemovicensis: Propterea, quoties aliqua infirmitas occurrerit alicui, non quaerantur praecantatores, non divini sortilegi, non sortilegorum genus, neque perfontes, aut arbores, aut bivia phylacteria exerceantur; sed cum aegrotat, in sola Dei misericordia confidat, & eucharistiam cum fide & devotione accipiat, oleumque benedictum fideliter ab ecclesia petat, unde corpus suum ungatur, & secundum apostolum oratio fidei salvabit infirmum, & allevabit eum Dominus. Vnde ipsi etiam apostoli, ut ecclesiae exemplum relinquerent, superstitiosos circa infirmos ritus fugere omnes, omnibus aliis caerimoniis relictis, oleo tantum infirmos unxere, additis sine dubio

(8) in serm. illo sub tit. Tract. 20. de rectitud. cathol. conversat. qui extat in Append. t. IX. Aug. Vide etiam L. 2. de visit. infirm. c. 4. & serm. 215. de temp. quos tractatus quidam Augustino tribuunt alii autem, inter quos ipse Bellarminus, incertum esse auctorem, fatentur.

dubio quadam ad Deum oratione pro infirmo : qua ratione multos etiam curarunt, non quidem per insitam oleo isti efficaciam, tali effectui producendo parem, sed per donum sanationum, ipsis a Christo concessum, & post preces ad Deum ordinarie sese exerens, ad quas tantum significandas oleum infirmis adplicarunt, cum illud optimum sanationis symbolum sit, eo quod habet vim leniendi & sanandi. Quamvis autem Iacobus infirmo, tam pie sese gerenti, promittat corporalem sanitatem, tamen non est mens illius, illam semper & certo iri obtentum: nam ita nullus illorum infirmorum fuisset mortuus: sed pollicetur istam conditionate, si nimirum Deo ita placuerit, nec aliud super infirmo fuerit ab eo firmiter decretum. Quod vero ad remissionem peccatorum attinet, quam apostolus una cum corporali sanitate infirmo pollicetur, illa ex mente apostoli similiter non debet unctionem, aut preces presbyterorum necessario excipere, sed poenitentiam infirmi praesupponit Iacobus, quam paulo ante requirebat, cum mandaret, ut infirmus advocaret presbyteros ecclesiae, orandi pro ipso causa: nam impenitentes & securi, quamdiu tales sunt, non anhelant aliorum intercessionem, nec ipsi cum aliis debito modo precantur, immo nec debito modo possunt orare, multo minus exaudiri, Deo peccatores non exaudiente. Cum vero non omnes infirmi remissione peccatorum mortalium indigeant, sed qui-

quidam iam ante iustificati, Deo in sanctitate & iustitia huc usque servierint, Iacobus scribit admodum circumspēcte : *Si peccatum commiserit, remittetur ei; & sic non aliis, quam remissione peccatorum indigentibus, illam promittit.*

§. IV. Ex iam dictis itaque constat, praxin apostolicae ecclesiae primitivae in ungen-
dis infirmis variis modis ab hodiernorum grae-
corum, & romanorum more differre: immo
sequentia evincent, neque antiquam, per quin-
que, & quod excurrit, secula, ecclesiam iisdem
hac in re patrocinari. In antiquis videlicet
priorum quatuor seculorum ecclesiae scripto-
ribus, ne ullum quidem exemplum occurrit
cuiusdam episcopi orthodoxi, aut alterius pii
fidelis, qui extremam unctionem, quasi pro
viatico acceperit: at vero Gnosticos, purae
doctrinae corruptores moribundum inunxisse,
ex Irenaeo, qui sec. II. scripsit, floruitque, con-
stat; ita enim ille: *Nam quidam illorum, oleum
aqua mixtum infundunt capiti morituri, alii un-
guentum, balsamum dictum, & aquam, istam qui-
dem invocationem communem habentes, ut nimirum
hasce orationes in exitu adepti, a superioribus prin-
cipatibus & potestatibus neque apprehenderentur, ne-
que viderentur, atque ita internus illorum homo in-
visibiliter transcenderet, sicut corpora haec inter res
creatas relinquerentur.* Deinde notandum, dari
nonnullos, qui unctionem moriturorum Felici
IV. qui A. D. 526. romanam sedem adeptus est,
tanquam auctori tribuunt, inter quos Philip-
pus

pus bergomensis, (9) Guilielmus (10) Durandus, & Polydorus Vergilius, (11) quorum ille sec. XIII. hic sec. XVI. floruit. Sive autem ille genuinus auctor extremae unctionis sit, sive alius posterioris aevi, nobis sufficit, illam quinque primis seculis non fuisse in usu ecclesiae, immo nec sequentibus ullo in concilio stabilitam fuisse, donec tandem a romana ecclesia sec. XV. in Concilio *florentino*, & sec. XVI. in *tridentino* sancitum fuit, unctionem infirmorum, non tantum *esse vere & proprie sic dictum sacramentum*, sed quoque ut potissimum illi, de cuius morte timeatur, & qui in extremo vitae exitu constitutus sit, viatici instar ad imminens perdifficile iter praebeatur: unde postea nemini nisi in extremis agenti ea fuit collata. Graecam pariter ecclesiam hodiernam a romana hac in re non multum differre, maiorum praxi similiter derelicta, antea percepimus. Quoniam itaque doctrina romanorum aequae, ac praxis hodiernorum graecorum, neque in verbis Iacobi neque in antiquae ecclesiae consuetudine fundata est, nostrae ecclesiae evangelicae merito extremam unctionem illam tanquam *εὐαλμα ἀνθρώπων* seu praeceptum humanum abrogarunt, pro libertate illa, qua Christus suos donavit, praesertim cum eandem tanquam vere ac proprie dictum sacramentum, idque ad salutem

(9) *In supplem. chronis.*

(10) *In Rationali L. 1. c. 8. n. 25.*

(11) *De Rerum Inventor. L. 5. c. 3.*

lutem necessarium nobis obtruderent romaneses.

§. V. Verum alia est unctio infirmorum, alia moriturorum; hanc reiicimus, illam autem veluti morem apostolicum, Iacobi mandatum, & antiquae ecclesiae consuetudinem veneramur. Apostolos namque ipsos unxisse aegros, idque & Iacobum ecclesiae mandasse, ante fuit satis expositum: antiquam quoque ecclesiam monitum Iacobi sedulo secutam esse, varia, quae ea de re exempla extant, & testimonia, non sinunt nos dubitare. Primo quivis facile concedet, apostolicam ecclesiam primitivam monitum Iacobi diligenter observasse, praesertim cum donum sanationum tum adhuc familiare esset, atque ita infirmi, si alias Deo ita placuerit, facile possent sanari, modo & ordine a Iacobo [12] praescripto. Deinde sequentibus aliquot seculis, dono sanationum adhuc vigente, exempla habentur per oleum curatorum. Sic *Tertullianus* [13] de PROCULO christiano testatur, quod Imperatorem Severum Antonini patrem per oleum sanitati restituerit. *Hieronymus* [14] de HILARIONE eremita simile quidpiam factum enarrat. MARTINUS etiam, turonensis episcopus, qui sub sec. V. initium obiit, eandem curationem per oleum (15) effecit.

(12) Chemnit. E. C. T. P. 2. p. 408. b.

[13] L. ad Scapul. c. 4.

[14] Ti. in vita Hilar.

[15] Sulpic. Sev. in vita Mart. cap. 19.

cit. De MACARIUS duobus, & PAMBO, atque HERACLIDE, aliisque Antonii discipulis refert SOZOMENUS, (16) quod aliquando hominem, cuius artus iam dudum ita arefacti erant ac extenuati, ut pedibus insistere non posset, oleo inunxerint, atque iusserint, ut in nomine Christi exurgeret, ac domum reverteretur: quod etiam repente factum. Ex his & similibus exemplis omnino patescit, ritum istum a Iacobo praescriptum viguisse in ecclesia priorum IV. seculorum; at non statim exinde sequitur, omnes infirmos semper inunctos fuisse: a particulari enim ad universale non valet consequentia, nec ullum testimonium hac de re prius habetur, quam sec. V. ubi *Innocentius*, Pontifex romanus, illius [17] meminit, eamque vocat *genus sacramenti*, quod ideo poenitentibus fundi non possit: *nam quibus reliqua*, ait, *sacramenta negantur, quomodo unum genus putatur posse concedi?* Idem & concedit, ut non solum sacerdotes, sed omnes quoque christiani isto unguento utantur in sua aut suorum necessitate. In falso ita dictis *Constitutionibus apostolicis*, quas DALIAEUS ad sec. V. refert, olei infirmorum cum aqua fit mentio, dum de utriusque benedictione haec ibi proferuntur: [18] *Domine Sabaoth, Deus virtutum, creator aquarum, & largitor olei misericors, & hominum studiose, qui dedisti aquam ad*

potum

(16) *H. E. L. 6. c. 20.*

(17) *Epist. ad Decent. Eugubin. c. 8. Conf. dist. 23. can. 12.*

(18) *L. 8. c. 35. 29.*

potum, ac expurgationem, & oleum ad exhilarandum vultum in exultationem laetitiae, ipse & nunc per Christum sanctifica hanc aquam, & hoc oleum nomine illius, qui obtulit, aut illius, quae obtulit, & da vim effectricem sanitatis, morborum expultricem, daemonum fugatricem, omnium insidiarum profligatricem, per Christum spem nostram; cum quo tibi gloria, honor & veneratio, & sancto spiritui in secula, Amen. Ad sec. hoc V. aut VI. & ille liber, ni fallor, pertinet, qui agit de Visitatione infirmorum: incertum enim est, an Augustini, cui ille tribui solet, revera sit, ipso Bellarmine (19) fatente; ita autem auctor ille (20) scribit: Quoties aliqua infirmitas supervenerit, corpus & sanguinem Christi ille, qui aegrotat, accipiat, ac tum corpusculum suum unget, ut illud, quod scriptum est, impleatur: Infirmitur quis in vobis advocet presbyteros ecclesiae &c. Eiusmodi etiam monitum in libro de Rectitudine catholicae conversationis, inter incertos Augustini libros pariter existente, deprehenditur, cuius verba supra sunt adducta. Seculo VI. Gregorius, turonensis episcopus (21) de Hospitio quodam narrat, quod nonnullos per oleum sanitati restituerit. Plura per oleum curatorum exempla tam ex graeca, quam latina ecclesia collegit Carolus du Fresne [22] inter quae multa quidem

D 2

suspe-

(19) Descriptior. ecclesiast.

[20] Extat t. 9. Augustini, in append.

(21) L. 6. c. 6. Histor. Francor.

(22) Glossar. med. & inf. graecit. p. 371. & seqq. &

suspecta, immo superstitiosa reperiuntur. Ex sec. VIII. *Bedae* venerabilis habetur de unctione infirmorum testimonium, quando in istum de quo diximus, *Iacobi* locum ita scribit: *Hoc & nunc ecclesiae consuetudo tenet, ut infirmi oleo consecrato ungantur, & oratione comitante sanentur.* Huc quoque referri debent, quae *Alcuinus* (23) & *Ordo romanus* de pio hoc ritu habent: *Alcuini* verba sunt haec: *Quotiescunque fidelis infirmatur, ingrediuntur fratres ad aegrotum cum aqua benedicta, & cum cereis sive incenso ante oleum sanctum, & peragunt omnia, sicut in sacramentorum libro continetur.* Sec. IX. Concilium *cabilonense* II. a. 813. habitum, cap. 48. statuit, infirmos oleo, ab episcopo benedicto, a presbyteris ungi debere, secundum B. *Iacobi* documentum, nec parvi pendendam huiusmodi medicinam, quae animae corporisque medeatur languoribus: ut statuta *synodi aquisgranensis* II. cap. 8. & 5. *Concilii meldensis & moguntini* can. 26. & quomodo eodem hoc seculo Concilium *vvormatiense* decretum *Innocentii* de unctione aegrotorum renovaverit, silentio praetereamus. Degeneravit autem unctio haec sequenti aevo in unctionem moriturorum pro viatico. Vnde *Durandus*, (24) qui vixit sec. XIII. illam dicit extremam unctionem, & sic statuit: *Quod si aeger in extre-*
mis

glossar. med. & inf. latinit. t. 3. p. 44. Adde Ioh. Dallaenum de extr. unct. c. 6. p. 84. & seqq.

(23) *de divinis officiis.*

(24) *Rationali divin. offic. L. 1. c. 8. 25.*

mis laborat, cito ungatur, ne inunctus decedat. Idem & hoc habet, quod unctio specialiter in illis membris fiat, in quibus quinque sensus hominis vigent, ut quicquid per illos infirmus deliquerit, per huius unctionis virtutem aboleatur. Quae postea in conciliis florentino & tridentino stabilita fuerunt, ut supra est indicatum.

§. VI. Ex dictis itaque apparet, unctionem morituroorum ad ritus istos, quos antiqui christiani circa morituros observarunt, non referendam esse; quamvis unctio infirmorum omnino in suo pretio sit relinquenda. Agnovit hoc ipsum *Cassander*, (25) pontificius, quando ait: *Quapropter olim haec unctio non, ut hodie fere fit, ad extremum usque vitae periculum, & valetudinem iam deploratam differebatur, sed graviore aliquo morbo invadente, huiusmodi orationes, & unctiones per septem aliquando dies continuabantur. Idem illud veteribus in more fuit, ut post officium unctionis, si periculum imminebat, corporis & sanguinis dominici communicatio, τελετη & perfectio omnium sacramentorum habebatur, subiiceretur. Idem etiam fatetur, in forma verborum, quae inter ungendum usurpantur, veterum morem, qui adhuc in vetustis libris divinorum officiorum extet, nonnihil immutatum: nam olim cum aeger oleo infirmorum tum in ceteris membris, tum praecipue in loco, ubi vis doloris maxime incumberet, inungeretur, hanc formam verborum adhiberi consuevisse: Vngo te de oleo sancto*

D 3

in

(25) Consultat. Artic. 22. Opp. p. 386.

in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti, obsecrans misericordiam ipsius unius Domini, ac Dei nostri, ut fugatis omnibus doloribus, & incommoditatibus corporis tui, recuperetur in te virtus & salus, quatenus per huius operationem mysterii, & per hanc sacrati olei unctionem, ac nostram deprecationem, virtute sanctae trinitatis medicatus, pristinam & magis robustam recipere mereare sanitatem, per Dominum nostrum. Et alibi: [26] Observandum illud etiam, quod non adultis modo, verum etiam infantibus, morbo correptis, haec unctio adhibebatur: cui rei testis est Nicolaus de Cusa epist. 3. ad Bohemos. Cardinalis Thomas de Vio, caietanus, ad illum Iacobi locum libere fatetur, nec ex verbis, nec ex effectu extremam unctionem posse probari: textum enim non dicere, *infirmatur quis ad mortem*, nec effectum dicere *allevationem infirmi*; at de remissione peccatorum eum non nisi *conditionaliter* loqui, cum tamen extrema unctio directe ad remissionem peccatorum tendat. Nostrae cetera ecclesiae evangelicae non tantum unctionem moriturorum, sed antiquam etiam infirmorum abrogarunt, quod crederent, Iacobi mandatum aut consilium respicere donum sanationum, (27) quod in primitiva & subsequenti ecclesia quibusdam piis collatum erat: quoniam vero donum illud iam in ecclesia cessaverit, non esse necessarium, ut externum eius symbolum in usu ecclesiae permaneat; quamvis in ecclesiae libertate relinquatur, unctionem

(26) Opp. p. 288.

[27] Vide Chemnit. Ex. Conc. Tr. P. 2 p. 408. b.

nem non tantum circa infirmos, sed pios quoque morituros reassumere, & quidem si nulli alii usui, saltem ad unctionem fidelium mysticam denotandam, veluti *Hildebrandus* [28] & *Brunnemannus*, (29) atque ante illos ipse *Lutherus* [30] & *Bucerus* [31] statuerunt.

[28] *Arte bene moriendi* p. 232.

[29] *Iure eccles.* 330.

[30] *Confess fidei suae a. 1529, t. 4. Altenb. 523. a.*

[31] *Deliberat. lips. a. 1539.*

CAP. X.

Amici osculo valedicebant morituro. Sanguinem martyrum linteo excipiebant.

§. I.

A Nima denique ad exitum festinante, accedere solebant morienti, qui ipsum diligebant, dulcissimo quodam osculo valedicentes, eoque ultimos quasi anhelitus excipientes. *Nihil mihi profuit, inquit AMBROSIVS, (a) ultimos hausisse anhelitus, nihil, flatus meos inspirasse morienti [fratri:] putabam enim, quod aut tuam mortem ipse susciperem, aut meam vitam in te ipse transfunderem. O infelicia illa, sed tamen dulcia suprema osculorum pignora! o amplexus miseri, inter quos exanimum corpus obrigit, halitus supremus evanuit. Hieronymus [b] MARCELLAM refert reddidisse*

D 4 spiri.

(a) t. 3 Orat. fun. in fratr.

(b) t. I, ad Princip. de obitu Marcellae sub fin.

spiritum in osculis Principiae. Prudentius (c) memorat, MATREM Romani martyris huic filio suo, paulo ante cruentum eius obitum, osculum impressisse unicum, additis verbis: *Vale, dulcissime, & cum beatus regna Christi intraveris, memento matris.* Huc etiam pertinet, testimonium Chrysostomi, (d) ita sese habens: *Qui secundum carnem parentes sunt, cum natum ultimo spiritu laborantem habuerint, circumfident ultimaque eius audiunt verba, manus circumpalpant, adhortationes, fomentaque alia de industria adhibent: eos deosculantur ultimo parentum osculo.* Martyrum etiam iam iam interficiendorum ori labia admoverunt quidam pii: e g. ORIGENES exinde celebris est, quod, cum martyres ad supplicium raperentur, ipse saepius adstiterit, incredibili fiducia praeditus; & pericula ipsa quasi provocans, martyres summa saepe libertate osculo [e] salutarit. Similiter Hesychius, sec.III. martyr factus, cum ad passionem duceretur IULIUS, ipsi amicissimus, orationibus eius se commendavit, eique sine metu osculum dedit: quo facto a militibus ipse prehensus, post dies 20. [f] interfectus fuit. Huiusmodi autem osculum, martyribus impressum, non solum erat valedictorium, sed publicum simul testimonium fidei, quam cum martyribus communem haberent.

§. II.

[c] *Peristeph. hym. 10. de Rom. mart. p. 396.*[d] *Homil. 1. de Patient. iob.*[e] *Euseb. H. E. L. 6. cap. 3.*[f] *Baron. annal. a. 228. n. 2.*

§. II. Claudemus primum hunc librum, unico adhuc ritu, eoque perantiquo, observato. Quando scilicet martyrum quispiam morti erat tradendus, isti christiani, quibus hic martyr prae ceteris carus fuerat, linteum solebant expandere, eoque sanguinem illius excipere. In actis enim CYPRIANI iam legitur, (g) fratres circum ipsum linteum explicuisse, ne sanguis in terram proflueret. Sic mater ROMANI martyris pallium explicuerat, ne carissimi filii sanguis terram attingeret. Ita enim Prudentius: (h)

*Talia retexens explicabat pallium,
Manusque tendebat sub ictu & sanguine
Venarum, ut undam profluam manantium
Et palpitantis oris exciperet globum:
Excepit, & caro adplicavit pectori.*

Idem de passione S. VINCENTII martyris ita (i) canit:

*Plerique vestem linteam
Stillante tingunt sanguine,
Tutamen ut sacrum suis
Domi reservent posteris.*

Quamvis autem hoc factum de caritate, aut debita in martyres aestumatione testetur, tamen superstitionem mox accessisse ex iam citatis Prudentii verbis in aperto est positum. Tantum de ritibus cum moriturorum, tum ab aliis circa eos in prisca Christi ecclesia adhibitis.

D 5

LIBER

(g) Vide & Cave Antiqu. P. P. in Vita Cypr.

(h) Peristeph. hym. 10. v. 840. p. 397.

(i) hym. 5. v. 340. p. 281.

LIBER SECVNDVS.
DE
PIIS CIRCA MOR-
TVOS

A priscis Christianis observatis ritibus
usque ad funeris elationem.

CAPVT I.

*De Cura priscorum christianorum in
genere pro mortuis rite se-
peliendis.*

§. I.

MOrituro usque ad beatum eius obitum
adfuimus : iam vero exanime menti
nostrae obverlatur corpus, facies palli-
da, oculi obrigefacti; atq; id quidem non bruto-
rum more neglectum, aut prolectum, sed maxi-
ma piorum cura exceptum, decenterque
componendum ad sepulturam. De cura itaq;
fidelium Christi circa defunctorum corpora ge-
neratim nonnulla dicere, eaque sequentibus
specialioribus praemittere, animus est. Sci-
endum enim, sicut antiquorum V. T. iusto-
rum funera a pietate curata sunt, atque exe-
quiae celebratae, ac sepultura provisa, sic &
sub ipsum N. T. initium, sequentibusque secu-
lis officium mortuis corporibus nunquam non
fideliter praestitum esse. Constat inter nos
lo.

IOANNIS Baptistae ab eius discipulis, CHRISTI a Iosepho ab Arimathia, & Nicodemo, atque STEPHANI corpus a viris religiosis decenti sepulturae traditum fuisse. Nec ANANIAE & SAPHIRAE, quamvis per iram divinam violenta morte abrepti essent, cadavera insepulta proiecta, sed nihilominus sepulturae statim sunt mandata. An vero corpora sanctorum apostolorum omnium sepultura fuerint donata, certo quidem non constat; at dummodo illa honeste sepelire fidelibus permissum fuerit, non dubitamus, quin illi omni cura atque studio id peregerint, quia, dum vivebant, maximo in honore inter christianos fuerunt. Seculo II. martyrum praecipue cadavera admodum sollicitè conquirebantur, nec tantum corpora, sed & ossa a bestiis, aut igne relictà: quemadmodum IGNATII, (α) & POLYCARPI (β) ossa, margaritis pretiosiora a fidelibus habita, ingenti cura collecta, ac, ubi decebat, condita sunt. Quam christianorum curam pro martyribus praecipue digne sepeliendis, cum gentiles animadverterent, omnibus modis sepulturam illorum impedire annitebantur, quamvis talis saevities ipsi humanitati repugnaret. Sic exanime POLYCARPI corpus igne concremabatur, ne fideles illud sepelire possent: & eodem hoc secu-

(α) *Vid. acta Ignatii p. 8. edit. Vsser. Metaphr. ad 20. Decembr. graec. & lat. apud Coteler. p. 991. Maeneol. Graec. τη κθ τς Ιανuar. Cave in vita eius.* (β) *Euseb. Hist. Eccl. l. 4. c. 15.*

seculo II. sub M. Aurelio & Lucio Vero Imperatoribus adeo saeviebatur (γ) in martyrum corpora, ut illa vel canibus proiicerent, sollicite noctu atque interdiu caventes, ne quis christianorum ea sepulturae mandaret: post haec quicquid aut a bestiis, aut ab igne reliquum fuerat, exponentes, & reliquorum capita cum ipsis corporum truncis similiter insepulta per plurimos dies additis militum excubiis custodientes. Christiani vero gravissimo dolore afficiebantur, quod humare cadavera illis non liceret: nam neque noctis tenebrae illos iuvare, neque auri vis flectere, neque preces ullae animos gentilium commovere poterant, sed omni studio atque industria cadavera custodiebant, quasi ingens lucrum facturi, si sepultura caruissent. Tandem, postquam martyrum corpora omni contumeliae genere traducta, sub dio per sex dies exposita iacuerant, cremata, atque in cineres redacta, in praeterfluentis Rhodani alveum sparsa sunt ab impiis, ne ullae deinceps eorum reliquiae in terris superessent. Sequenti Seculo III. sub Diocleticano innumera-
rabiles [δ] vincti & scaphis impositi, a carnificibus in profundum mare proiecti sunt: immo corpora quorundam regionum cubiculariorum, quae post mortem convenienti tradita erant sepulturae, ipsi eorum legitimi domini erui ex sepulcro, & in mare proiici oportere, censuerunt. Cura autem fidelium, quam circa defunctos

[γ] *Enseb. H. E. L. 5. c. 2.* [δ] *Idem H. E. L. 8. c. 6.*

functos & hoc seculo III. gesserint, ex *Origenis* & *cleri romani* testimoniis sequentibus manifesto satis liquet. Origenes nempe contra *Celsum epicureum*, de resurrectione disputantem, ita scribit: *Certe humana corpora propter animam, quae inhabitavit in eis, praesertim si bona sit, non sunt abiicienda: nam & civiles leges iubent illa convenienti honore funerari, ne, si proiiciantur tanquam iumenta, iniuria fiat animae egressae ex eo domicilio. Et infra haec subdit: Rationales animas honorare novimus, & earum organa solenni sepulturae honore dignamur: meretur enim rationalis animae domicilium non proici temere, sicut brutorum cadavera, & praesertim, quod fuit animae bonae ac sanctae, organo suo in certaminibus usae, receptaculum.* Ante illum *Tertullianus*, (s) qui sub initium huius seculi floruit, meminit, ecclesiam pro egenis etiam humanis ex pecunia sponte collecta sumtus facere. *Clerus autem romanus ad martyres inprimis sepeliendos clerum carthaginensem, absente Cypriano*, (2) sic adhortatur: *Quod maximum est, corpora martyrum, aut ceterorum, si non sepeliantur, grande periculum imminet eis, quibus incumbit hoc opus. Cuiuscunque ergo vestrum quacunque occasione effectum fuerit hoc opus, certi sumus, eum bonum servum aestimari, ut qui in minimo fidelis fuit, constituatur super decem civitates. Et celebratur EUSEBIUS* (n) *diaconus,*
quod

(s) in apologet. p. 31. (2) epist. 2. cleri rom. ad cler. carthag. de secessu Cypriani p. m. 9. & 10.

(n) Apud Euseb. H. E. L. 7. c. 11. p. 261.

quod beatorum martyrum cadavera non sine capitis sui periculo sepeliverit. Seculo IV. sub Maximino gravissimam persecutionem patiebantur christiani, adeo ut etiam in cadavera eorum crudeliter saeviretur, nec sepultura illis concessa esset: quae detestanda immanitas & rabies adversus Dei cultores vix sine lacrymis legi apud Eusebium (9) potest, quando scribit: *Horum igitur corpora sub dio exposita, ut a bestiis laniarentur, diu noctuquo sollicite jussit custodiri. Proinde non exiguam hominum multitudinem plurimis diebus cernere licebat, huic immani ac ferreo consilio obsequentem: & hi quidem velut e specula, ne cadavera subriperentur, observabant, quasi ea res magni momenti esset: canes vero, feraeque bestiae, & carnivorae alites humanos artus huc atque illuc dispergebant, totaque circum undique civitas visceribus & ossibus constrata erat, adeo ut nihil unquam crudelius, nihil horribilius, vel iis ipsis, qui antea nobis erant infesti, visum fuerit, cunctis non tam eorum, adversus quos haec gerebantur, calamitatem, quam suam ipsorum, & communis omnium naturae contumeliam deplorantibus. Nam paene ad ipsas civitatis portas propositum erat spectaculum, quod omnem dicendi copiam, omnemque tragoediam longe superabat, carnes scilicet humanae, quae non uno in loco devorabantur, sed passim disiectae erant: nonnulli etiam intra portas artus, & carniū ac viscerum frusta a se visa esse affirmarunt. Addit autem Eusebius peculiare miraculum, quod tum*
visum

(9) Idem lib. cit. p. 334, de martyribus Palaestinae,

visum sit, *Quae*, ait, cum per plurimos dies continuo gererentur, huiusmodi miraculum accidit: forte aër purus ac liquidus, & totius coeli mira quaedam serenitas erat, cum repente maxima pars columnarum, quae publicas urbis porticus sustentabant, quasdam velut lacrymarum guttas stillaverunt; fora quoque & plateae, cum nullus ex aere delapsus ros esset, nescio unde, aqua perfusae maduerunt, adeo ut communi omnium sermone divulgaretur, terram miro & inexplicabili modo lacrymas edidisse, cum eorum, quae patrarentur, impietatem ferre non posset, & ad immites ac barbaras hominum mentes convincendas, lapides ipsos, resque anima carentes eiusmodi factis ingemuisse. Nec dubito, quin haec, quae dixi, pro nugis quibusdam & fabulis habituri sint posteri. Haecenus Eusebius. At nec hoc seculo christiani defuerunt defunctorum corporibus curate sepeliendis, immo ne infidelium quidem cadavera insepulta reliquerunt. Cum enim sub Maximino tyranno & fame, & peste multi interirent gentiles, christianorum erga omnes sedulitas, ac pietas manifestissimo indicio universis gentibus innotuit; quippe hi soli in tot ac tantis calamitatibus, misericordiae atque humanitatis officia rebus ipsis exhibentes, quotidie curandis & sepeliendis mortuorum cadaveribus (1) vacabant. Ipsi etiam Imperatores, fide christiana recepta, curam pro mortuis sepeliendis debitam gessere, utpote quorum primus CONSTANTINUS M. in constantinopolitana ecclesia

(1) Vide Euseb. H. E. L. 9, c. 10, p. 357.

ecclesia collegium quoddam funebre ordinavit, quod ab ANASTASIO deinde confirmatum, & auctum, a IUSTINIANO autem [x] plene restauratum fuit. *Lactantius*, Cicero ille christianus, qui seculo hoc floruit, ita [λ] adhortatur ad curam pro mortuis: *Ultimum & maximum pietatis officium est peregrinorum & pauperum sepultura.*

Et paulo intra: *Non patiemur figuram & figmentum Dei feris ac volucribus in praedam iacere, sed reddemus id terrae, unde ortum est: & quamvis in homine ignoto, necessariorum sepulturam, nulli negandum munus, implebimus, in quorum locum, quia desunt, succedat humanitas, & ubicunque homo desiderabitur, ibi exigi officium nostrum putabimus.* In quo autem magis iustitiae ratio consistit, quam in eo, ut quod praestamus nostris per adfectum, praestemus alienis per humanitatem, quae est multo certior, iustiorque, cum iam non homini praestatur, qui nihil sentit, sed Deo soli, cui carissimum sacrificium est opus iustum. Idem alibi [μ] de pauperum sepultura christianos sic admonet: *Inopes aut pauperes si obierint, non patiamur insepultos iacere. Haec sunt opera, haec officia misericordiae, quae si quis perfecerit, verum & acceptum sacrificium Deo immolabit.* Ex seculo V. habemus *Prudentium*, (v) poëtam christianum, sic adhortantem ad curam pro martyribus sepeliendis:

Qui

[x] vid. *Novell. constit. Justin.* 42. & 59.

[λ] de vero cultu L 6, c. 12.

[μ] cap. 5. de div. Institut.

[v] L. *Cathemer*, hymno X. circa exequ. def. p. 127.

*Qui iacta cadavera passim,
Miserans tegit aggere terrae,
Opus exhibet ille benignum
Christo pius omnipotenti.*

Nec *Augustinus*, qui seculi huius initium adhuc illustravit, inmerito huc refertur, quippe qui integrum libellum de cura pro mortuis gerenda posteritati reliquit. Ex his ergo adductis tum testimoniis, tum exemplis, cura antiquorum christianorum inde ab aevo apostolico usque ad seculum VI. satis clare apparet, adeo ut non tantum parentes, filii, propinqui aut cognati, suorum defunctorum corporibus sepeliendis nunquam defuerint, [ξ] sed & alii fideles, quibus nulla cum defuncto intercessit necessitudo aut cognatio, perquam seduli & solliciti in eximio hoc misericordiae opere fuerint, idque sine spe alicuius praemii aut mercedis auri, argentine corruptibilis : nullum enim vestigium vel minimum in patrum scriptis ostendere adhuc quispiam potuit, curatoribus funeris honorarium quoddam solutum fuisse: verum melius a Deo expectabant praemium in bonis coelestibus positum. Rationes autem, quae ad huiusmodi curam illos impulerunt, dignae sunt, quae addantur. *Tertullianus* (o) refert, creditum a gentilibus esse, insepultos non ante ad inferos redigi, quam iusta per-

E

cepe.

(ξ) *Quod etiam testantur exempla apud Theodoret. H. E. L. 2. c. 14. & L. 4. c. 22.*

(o) *de anima c. 56. p. 304.*

ceperint, secundum homericum Patroculum, funus in somnis de Achille flagitantem, quod alias adire portas inferum non posset, arcenibus eum longe animabus sepultorum. Respondet autem memoratus carthaginienſis presbyter: *Quam vanum, ut anima corporis iusta sustineat, quasi aliquid ex illis ad inferos avehat? Multo vanius, si iniuria deputabitur animae cessatio sepulturae, quam pro gratia deberet amplecti.* Similiter Augustinus, (ω) *Neque illud, ait, nempe carere sepultura, pia fides nimium reformidat, tenens praedictum, nec absumentes bestias resurrectoris corporibus obfuturos, quorum capillus capitis non peribit. Nec ullo modo diceret veritas: Nolite timere eos, qui corpus occidunt, animam autem non possunt occidere, si quicquam obesset futurae vitae, quicquid inimici de corporibus occisorum facere voluissent. Multa corpora christianorum terra non texit, sed nullum eorum quisquam a coelo & terra separavit, quam totam implet praesentia sui, qui novit, unde resuscitet, quod creavit. Proinde curatio funeris, conditio sepulturae, pompa exequiarum magis sunt vivorum solatia, quam subsidia mortuorum: si aliquid prodest impio sepultura pretiosa, oberit pio vilis, aut nulla. Praeclaras exequias in conspectu hominum exhibuit purpurato illi diviti turba famulorum; sed multo clariores in conspectu Domini ulceroso illi pauperi ministerium praebuit angelorum, qui eum non extulerunt in marmoreum tumulum, sed in Abrahae gremium sustulerunt. Rident haec illi, contra quos de-*

(ω) De Civit. Dei. L. 11. c. 12.

defendendam suscepimus civitatem Dei: verumtamen sepulturae curam etiam eorum philosophi contemserunt, & saepe universi exercitus, dum pro terrena patria morerentur, ubi postea iacerent, vel quibus bestiis esca fierent, non curarunt: licuitque hac de re poëtis plausibiliter dicere,

Coelo tegitur, qui non habet urnam.

Quanto minus debent de corporibus insepultis insultare christianis, quibus & ipsius carnis & membrorum omnium reformatio, non solum ex terra, verum etiam ex aliorum elementorum secretissimo sinu, quo dilapsa cadavera recesserunt, in temporis puncto reddenda & redintegranda promittitur. Non igitur ex hac persuasionem, quasi cessatio sepulturae animae separatae obesset, veteres christiani tam solliciti fuerunt de corporibus sepeliendis, sed aliae stimularunt illos ad hoc ipsum causae, quarum prima est ipsa lex naturae universalis, quae iubet humana corpora post mortem etiam honorare, nec illa tanquam brutorum cadavera abicere, quia fuerunt rationalis animae domicilia, ut ex supra citatis Origenis verbis vidimus. Sunt, inquit Chrysostomus (p) apud omnes hae leges communes, ut, qui vita functus est, terra condatur, sepulchrae tradatur. Atque has non Graecus, non Scythae, nec quis illis immanior reperiatur, unquam leges convulsit, sed reverentur, & observant omnes, adeoque sacrae, & apud omnes veneratione sunt dignae. Hinc Lactantius (σ) in eos, qui sepulturam martyrum inhibebant, ita invehitur: Quis Caucasus, quae India,

E 2

quae

(p) Homil. 10. de S. Babyla, (σ) De Instit. L. 5. c. 11.

quae Hyrcania tam immanes, tam sanguinarias, inquam, bestias aluit? quoniam ferorum omnium rabies usque ad ventris satietatem furit, fameque sedata, protinus conquiescit. Quaeenam illa feritas, quae rabies, quae insania est, lucem vivis, terram mortuis denegasse? Altera causa, & quidem praestantior, haec erat, quod veteres probe agnoscerent, fidelium corpora fuisse organa, ac vasa, quibus ad omnia bona opera usus esset S. Spiritus, unde illa non spernenda, sed quantum deceat, honoranda esse: quo Origenis verba supra citata respiciunt, haec scilicet: *meretur rationalis animae domicilium non preiici, sicut brutorum corpora, praesertim quod fuit animae bonae ac sanctae, organo suo in certaminibus usae, receptaculum. Quod & Augustinus indicat, quando (τ) ait: quamvis cessatio sepulturae non obsit corporibus, non ideo tamen contemnenda & abiicienda sunt corpora defunctorum, maximeque iustorum, ac fidelium, quibus tanquam organis, & vasis ad omnia bona opera sanctus usus est spiritus. Denique in cura pro defunctis resurrectionem corporum potissimum respiciebant fideles, quod Prudentius (υ) sequentibus indicat verbis:*

*Hinc maxima cura sepulchris
Impenditur, hinc resolutos
Honor ultimus excipit artus,
Et funeris ambitus ornat.
Quidnam sibi saxa cavata,*

Quid

(τ) De Civit. Dei L. 1. c. 13.

(υ) hymno 10. circa Exequ. def. p. 126.

Quid pulchra volunt monumenta?

Nisi quod res creditur illis,

Non mortua, sed data somno.

Hoc provida christicolarum

Pietas studet, utpote credens,

Fore protinus omnia viva,

Quae nunc gelidus sopor urget.

Quo rursus Augustinus (Φ) tendit, quando ait: Verum istae auctoritates non hoc admonent, quod insit ullus cadaveribus sensus, sed quod ad Dei providentiam, cui placent etiam talia pietatis officia, corpora quoque mortuorum pertinere significant, propter fidem resurrectionis adstruendam. Et respectu harum rationum officium mortuis collatum praestantissimum esse, Ambrosius (χ) adserere non dubitavit; bonumque & Deo placens opus misericordiae, illud dixerunt Lactantius & Augustinus, ut ex verbis paulo ante citatis percepimus. Miseri autem gentiles cadavera christianorum igne cremando, in aquam demergendo, bestiis proiiciendo, immo & in cloacas immittendo, illorum sepulturam ideo impediabant, partim ut spem resurrectionis omnem fidelibus adimerent, partim ut alios a martyrio, propter fidem christianam tam promte sustinendo, deterrent. Liquet hoc ex sequentibus Eusebii (ψ) verbis: Atque id agebant, prorsus quasi Deo superiores esse, & resurrectionem illis adimere possent: & quemadmodum ipsi dicebant, ne spes quidem ulla

E 3

re.

[Φ] t. 4. f. 214. de cura pro mortuis.

[χ] Lib. de Tobia. t. 4. p. 316. (ψ) L. 5. c. 2.

resurgendi eis relinqueretur, qua freti, novam quandam ac peregrinam nobis invehunt religionem, & gravissima quaeque tormenta contemnunt, promptique & alacres mortem subeunt. Videamus nunc, an sint resurrecturi, & utrum adesse ipsis Deus suus, ac de manibus nostris ipsos eripere valeat. Deinde ista sepulturae inhibitione volebant etiam impedire, ne martyres pro Diis a fidelibus colerentur: ex qua stulta ratione S. Polycarpi martyris cadaver fidelibus nolebant donare, ne scilicet illi, ut aiebant, relicto forte crucifixo, ipsum deinceps colere [ω] inciperent. Ex eadem falsa persuasionem etiam movebantur, ut sub Diocletiani persecutione martyres in profundum mare proiici, immo & nonnullos ex sepulcro erui, & in mare demergi iuberent; quod indicat Eusebius (α) expressis his verbis: *Ne quis illos sepulcris conditos, pro diis, ut ipsi quidem opinabantur, reputans, imposteros adoraret.* Audiamus vero, quid Smyrnensis ecclesia ad hanc gentilium opinionem responderit: (ε) *Stulti inquit, qui ignorarunt, nos nec Christum unquam posse relinquere, qui pro salute omnium, quotquot ex genere humano salvi futuri sunt, mortem pertulit, nec alium quenquam colere. Illum enim, utpote filium Dei adoramus; martyres vero tanquam discipulos & incitatores Domini debito amore prosequimur, propter eximiam ipsorum benevolentiam, quam erga regem & magistrum suum declararunt:*
quo.

(ω) Euseb. L. 4. c. 15. (α) L. 8, c. 6.

(ε) apud Euseb. L. 4. c. 15.

quorum nos quoque consortes atque condiscipulos fieri omnibus modis optamus. Haec sufficiat de cura fidelium pro mortuis rite sepeliendis, generatim spectata, dixisse.

CAP. II.

Oculos & os defuncti comprimebant, manus componebant, caput directe statuebant, pedes reducebant.

§. I.

CVra fidelium novi foederis circa mortuorum corpora generatim perspecta, ad ferales ritus sigillatim exponendos nos accingimus, praemonentes, illorum quam plurimos a iudaeis pariter & gentilibus mutuo sumtos, in ecclesiam introductos^[a] esse. Quidam enim ipsam naturam auctorem & magistram habent, quidam vero, cum non repugnent christianae fidei, & in sanctum piumque usum converti utiliter possint, a fidelibus recepti sunt, ad resurrectionis fidem testandam. Nos primo quidem antiquissimum illum ritum, videlicet occlusionem oculorum, & oris defuncti, manuum eius compositionem, rectam capitis positionem, pedumque reductionem notamus, qui ab ipsa natura originem trahit, utpote quae docet, caros nostros etiam in morte honorandos esse, & omnia, quae ad decentem corporum

E 4

rum

(a) Vide Quenstedium de sepultura veterum, & Kirchmannum de Fun. roman. nec non Geierum de Luctu Hebr.

rum istorum compositionem faciunt, curae nobis esse debere, ne vel horrori, vel contemptui cuipiam sint: terribile enim apparet, a mortuo apertis oculis velut conspici, & in contemptum mortui cedit, membris male positis videri. Itaque hoc benevolentiae atque amoris officium christiani circa mortuos probe observarunt, *Chrysostomo* (b) testante, cum ait: *Exinde cum reddiderit puer animam, quemadmodum desiderant, iubent parentes officia adhibere, manus componunt, oculos claudunt, caput directe statuunt, pedes reducunt &c. & ante eum Dionysius alexandrinus, [c] fideles Alexandriae habitantes, corpora sanctorum manibus erectis supinisque excipere, gremio suo reponere, occludere oculos, ora obturare, cadavera decenter ornare non gravatos esse, memoriae prodidit. Non tantum autem illi, quibus nulla cum defuncto necessitudo aut propinquitas intercedebat, sed & consanguinei sibi invicem oculos prefferunt. Prius quidem patet ex iam citato Dionysii testimonio; posterius exempla AMBROSI & AUGUSTINI evincunt, quorum patrum prior (d) fratris Satyri lumina clausisse, posterior (e) ipsius matris Monicæ oculos comprefisse legitur. Ceterum hic mos non ex mero naturali in suos affectu inter christianos viguit, sed simul externum erat symbolum dormientis,*

&

(b) *Homil. I. de patient. Iob.*

(c) *in epist. ap. Euseb. H. E. L. VII. c. 22.*

(d) *T. III. de Obitu Satyri.*

(e) *T. I. L. IX. Confess. f. 36.*

& certo resurrecturi, illucescente magno illo die domini nostri Iesu Christi: dormiens enim, oculis clausis placide quiescit; atqui somni similis imago mortis est, ut *Basilius* [f] & *Ambrosius* (g) loqui amant.

(f) t.1.p.426 serm.in Barlaam mart.

[g] t.3.de obitu fratris p.28.

CAP. III.

Osculis & lacrymis suam erga defunctos caritatem testabantur.

§. I.

Ingens caritatis adfectus, quem primaevi christiani alter erga alterum habebant, nec in morte desit. Testantur de illo cum oscula, quae mortuis dederunt, tum dolor lacrymis coniunctus, quem ex obitu fidelium ceperunt superstites. Martyres autem praecipue, illorumque vulnera sunt osculati, quod *Baronius* in suis ad Martyrologium notis (a) affirmat, quando apud Caesaream in Palaestina *LIANI* cappadocis martyrium commemorat, qui exosculans necatorum martyrum corpora, ut christianus delatus, & ad praesidem ductus, lento igne iussus est comburi. Idem etiam *Prudentius* de b. *VINCENTIO* martyre agens, hisce carminibus (b) exprimit:

*Ille unguularum duplices
Sulcos pererrat osculis;
Hic purpurantem corporis,
Gaudet cruorem lambere.*

E s

Simi.

(a) d.17.Ianuar. [b] Lib.Peristeph.p.281.

Similiter de PETRO alexandrino episcopo legitur, (c) sacri eius pignori circumfusus christianos, officii memores prehensitasse sacrum caput abscissum, & veneranda martyris membra amplexos, atque exosculatos esse, collegisse quoque guttas sanguinis, aliaque digna tanto martyri exhibentes pietatis obsequia, de tumulando corpore honorificentissimo funere consilium iniisse.

§. II. Quae autem caritas ac pietas ad oscula defunctis infigenda fideles impellebat, eadem etiam effecit, ut illi non potuerint, quin dolore & lacrymis suorum, carorumque obitum prosequerentur. Non enim christianus ferrea fortitus est viscera, ut nullo afficiatur dolore, dum res pretiosas, atque caras sibi subtrahi videt, sed, cum homo sit, necesse est, aliquid humani patiatur: quamvis ille differat ab infideli in eo, quod temperanter doleat, modiceque fleat, prout fidei consentaneum est. Hinc Augustinus (d) ait: Ideo non admonuit apostolus, ut non contristemur, sed non sicut ceteri, qui spem non habent. Contristamur ergo nos in nostrorum mortibus necessitate amittendi, sed cum spe recipiendi, inde angimur, hinc consolamur: inde infirmitas adficit, hinc fides reficit: inde dolet humana conditio, hinc sanat divina promissio. Quare & ipse post matris suae obitum non poterat, quin multas effunderet lacrymas, veluti in Confessionibus (e) ipse fateatur.

(c) Apud Baron. in *Annal.* a. 310 n. X.

(d) *Serm.* 32. de verb. apost. I. ad Thessal. 4.

(e) L. 9, c. 12, & 13.

tur: Chrysostomus (f) ait: Non ego lugere, sed impudenter lugere veto: non sum immanis, atq; crudelis, video naturam dolere, & id quotidianam requirere consuetudinem. Nec licet multo moveri affectu, quod & Christus ostendit; lacrymatus est super Lazaro: eius sequere exemplum; lacrymare, sed leniter, & prudenter, & cum Dei timore. Si hac ratione lacrymas fundes, non resurrectionis diffidentia redargueris, sed aegre ferre carissimi seiunctionem videberis. Nam & peregre proficiscentes lacrymis prosequimur, non tamen ut mortuos: ita & tu lugeas, tanquam praemiseris peregrinum. Immo & Tertullianus, rigidissimus alioqui morum censor, modicum dolorem de obitu carorum non reprehendit, sed tantummodo immoderatum, dum (g) ait: Cur immoderate feras abiisse, quem mox subsequeris? Nec Cyprianus, quando in luctum, atque lacrymas huiusmodi invehitur, omnem prorsus sed immoderatum inhibere luctum merito creditur.

(f) homil. 61. in Iohann. (g) de Patient. c. 2. p. 145.

(h) de Mortalitate p. m. 212.

CAP. IV.

De Lotione corporis.

§. I.

DE corpore exanimi decenter ad sepulturam componendo, ornandoque solliciti fideles, primo illud lavabant, mundabantque. Ritus hunc apostolorum tempore in usu iam fuisse, exemplum TABITHAE, testatur, quippe quam post obitum fuisse lotam, Lucas expressis verbis

bis(a) refert. Ipsius etiam SERVATORIS nostri sanctissimum corpus lotum fuisse, *Chrysostomus* (b) statuit: nec a veritate alienum videtur, quia sepultus ille fuit more iudaico; iudaei autem lavare defunctorum corpora consueverunt. Rissum autem moveant necesse est, quae *Iacobus Gretserus* S. I. heic profert ex *Lorino* in cap 9. Actor. Fertur, scribit ille, *Baldunum Hierosolymorum regem ad Flandros suos ex Palaestina misisse pretiosas ac mundas sordes, ex abluto corpore mortui Christi existentes, per Abbatem S. Bertini.* Nec sequioribus temporibus ille ritus desiit in ecclesia: nam mentionem eius facit *Tertullianus*, (b) *Rigere*, inquit, & *pallere post lavacrum, & mortuus possum.* *Dionysius* etiam alexandrinus (c) memorat, fidele ecclesiae alexandrinae sanctorum corpora accurate lavare non gravatos esse. Videantur etiam *Gregorius nazianzenus*, (d) & *Gregorius M.* [e]

§. II. Antiquissimus hic abluendorum corporum mos apud omnes gentes fuit, ut inter plures *Kirchmannus* de funeribus romanorum monstravit, illiusque rationem risu dignissimam adferunt *Cornelius Celsus*, (f) *Plinius*, [g] & *Servius*, (h) hanc nimirum, quod plerumque
vitalis

(a) In act. apost. 9, 37. [b] Homil. 84. in Ioan. Conf. Epiphanius homil. de sepultura domini.

[b] Apolog. n. 42. (c) in epist. ap. Euseb. H. E. L. VI c. 22. [d] t. I. orat. in S. baptisma f. 644.

(e) In Sacr. Homil. 36. in evang. & 4 dial. 17. hom. 38.

(f) in praefat. 10. libri. (g) L. 17. c. 52.

(h) in Aeneid. 6. in illud: Pars calidos latices &c.

vitalis spiritus, qui viventi inerat, & a cadaveribus putabatur exclusus, calidarum aspersione aquarum veluti apto quodam fomento, quod nativo colori congruat, ad pristinum paulatim redeundo temperamentum, consopitus excitetur. Potuit & alia apud gentiles ratio subesse, ut nempe unctioni aromaticum, quae mox subsequutura erat, corpora eo aptiora evaderent, quo mundiora adhibito aquarum lavacro existerent.

§. III. Ast vero christiani longe praestantioribus ad id efficiendum rationibus inducti sunt. Quanquam enim & apud illos lotio unctionum cadaverum aliquando inserviebat, tamen potissimum ideo ea est facta, quod dignitati sanctorum corporum repugnare videbatur, ut in sordibus vel minimis sepelirentur illa, quae sanguine Christi abluta, & Spiritu Dei sanctificata erant. Deinde aeternam glorificationem & claritatem, qua in resurrectione induentur corpora fidelium, respiciebat funebris haec lotio. Typica seu symbolica igitur erat lotio christianorum feralis, designans purgationem spiritualem ab omni peccato, quam defunctus per finalem suam fidem nactus erat, & praesignans futuram istam corporis purgationem, munditiam, claritatemque, quae ab isto expectatur. Duplicem hunc lotionis finem *Guilielmus Durandus* sec. XIII. scriptor, [i] sic exprimit: *Deinde corpus, nisi vivens noviter inunctus fuerit, debet lavari, ad significandum, quod si anima per confes-*
sio.

[i] *In ration. div. offic. L. 7. cap. de offic. defunct.*

tionem a culpa mundata sit, utrumque (scilicet anima & corpus) aeternam glorificationem, & claritatem in die iudicii consequetur, quodque illi iuxta sententiam ipsius Ioannis evangelistae, vocemque e coelo auditam, vere in Domino moriuntur, qui morturi seculo nequam, ac sibi met ipsis, nullam secum, exeuntes e corpore, maculam deferunt, sed in hoc mundo per poenitentiae baptismum sordes omnes, si quae inerant, deposuerunt. Alii [k] rationem, cur martyrum praecipue corpora abluerentur, praeter adductas, peculiarem hanc fuisse putant, quod invictis Christi athletis, ex aerumnosi certaminis agone, vel potius ex arena martyriorum haud sudore duntaxat, sed sanguine madidis, sordibusque ac pulvere deturpatis, immo variis modis a tyrannis maculatis, & sordibus inquinatis, non deceret, sancta eorum corpora in immundicie relinquere, eaque in sacra coemeteria sordida inferre.

§. IV. Ceterum an a viris virorum, & a feminis feminarum corpora ordinarie lota fuerint, non satis constat. Kirchmannus [l] sentit, non desisse apud christianos hunc morem romanum, ut feminae lavarent corpus, idque ex actis S. Tharaci probare contendit, quippe in quibus Maximus praeses ita allocutus esse martyrem legatur: *Putas, quod mulierculae aliquae corpus tuum habeant aromatibus vel unguentis condire, iniquissime? nam de hoc est cogitatio, ut reliquias tuas perdam.* Et paulo post: *Nonne sic te perdam,*

(k) Aringhus in Roma subterr. T. I, L. I, c. 22, p. 702.

[l] De fun. Rom, L. I, c. 9.

dam, & sicut antea praedixi, reliquias tuas, ne mulierculae in lintheamine corpus tuum involvant, & unguentis odoribusque adornent? Liquet ergo, mulieres etiam corpora virorum curasse: ac idcirco nec a lotionem illorum excludendae videntur.

CAP. V.

Cadavera unguentis & aromatibus condiebantur.

§. I.

Lotionem excipiebat unctio cadaveris: quimos ab Aegyptiis ad ceteras gentes, & a iudaeis praecipue ad christianos [a] transiit. Perfundeabantur nimirum omnia membra cadaverum pretiosis unguentis, ex variis aromatum speciebus confectis, cum in finem, ut diutius durarent, foetorque quodammodo ab iis arceretur. Quo autem honoratiores, ditioresque, aut divitibus cariores defuncti fuerant, eo liberalior sumptuosiorque erat eorum corporum unctura: quod ex sequentibus patebit, ubi huius ritus apud christianos usus primum testimoniis, deinde exemplis confirmatur.

§. II. Testem illius prae ceteris laudo *Tertullianum*, non uno loco de hac unctiois cadaverum consuetudine testimonium [b] edentem: *Thura*, ait, plane non emimus: si Arabiae quaerantur, sciant Sabaei, pluris & carius suas merces christianis sepeliendis profligari, quam diis fumigandis. Idem

[a] *Kirchm. de fun. rom. c. 7. & 8. Calvör Rit. eccles. P. 1. l. 3. c. 9.* [b] *In apologet. c. 42.*

Idem alibi [c] *aromata ad sepulturae solatia christianis usui esse*, scribit. *Minucius Felix*, causidicus romanus, Tertulliani aequalis, inter obiectiones gentilium contra christianos & hanc profert, quod christiani *unguenta funeribus reservent*. Huc etiam spectant verba Clementis alexandrini, (d) quae ita sese habent: *Nimiae unguentorum unctiones, iusta, quae sunt mortuis, potius, quam familiarem vitae consuetudinem redolent*. Adde Prudentii [e] versiculos:

*Aspersaque myrrha sabao
Corpus medicamine servat.*

Ex his itaque testimoniis non tantum liquet quam clarissime, priscos novi foederis fideles corpora defunctorum aromatibus condidisse: sed praeter id exinde appareret, myrrham inter talia aromata adhibitam esse. *Myrrha* enim, ait Ruffinus aquileiensis, *est species valde amara, de qua ungitur corpus mortui, ut non putrescat, & pellit vermes*. Thus etiam huc pertinere, ex eo manifestum est, quod inter Sabaeorum merces, quas a christianis ad sepulturae usum emtas fuisse audivimus, praecipue thus referatur; id quod Corippus de funere IUSTINI agens, his indicat verbis:

Thura sabaea cremant.

Porro *mel*, *calcem*, *opobalsamum*, in condendis corporibus usu recepta fuisse, exempla, quae iam adducentur, clare docebunt: istae autem spe-

[c] *De idololatria* c. 11. p. 91. *Conf. de Resurr. carnis* c. 27. p. 342. (d) *l. 2. Paedag.* c. 8.

(e) *Hymno 10. circa Exequ. def. n. 50. L. cathem* p. 126.

Species omnes, pluresque aliae [f] cum ad incorruptionem in longius tempus cadaveri impertiendam, atque arcendam putredinem, tum ad odorem, & gratiam conciliandam, foetoremque inhibendum faciebant.

§. III. Inter eos, qui huiusmodi unctura ferali sunt donati, primo loco referendus est ipse dominus noster IESUS CHRISTUS : afferebat enim eam ob causam Nicodemus mixturam myrrhae & aloës, nec exiguam eius partem, sed libras fere centum, Ioanne evangelista cap. 19. referente. De PETRO apostolo incertus auctor [g] memorat, quod *cum in cruce affixus, martyrium consummasset Petrus, a Marcello, presbytero eius corpus curatum, aromatibusque conditum magnificentissime more regio, nedum iudaico, sit traditum sepulturae.* Post illos martyres potissimum honore hoc sunt adfecti. Sic tyrannus, Maximus, praeses (h) minabatur THARACO, qui A.C. 290 martyr est factus, se reliquias eius perditurum, ne unguentis, & aromatibus illae condirentur. Martyrum PRIMI & FELICIANI, Romae necatorum A.D. 303. corpora in sindones cum aromatibus involuta fuisse, Surius [i] refert. PETRI quoque alexandrini episcopi & conspicui martyris corpus, unguentis delibutum fuisse, apud Baronium (k) legitur. Ad morem con-

F

di.

[f] Vid. Pet. Bellonium l. II. de medicato fun.

(g) t. 1. annal. Baron. A.C. 69. n. 20.

(h) Baron. Annal. t. 2. A.C. 290. n. 21. 23.

[i] Surius d. 5. Iun. [k] t. 3. a. 310. n. 10. Vide & Sozom. H.E. l. IX. c. 2, sub fin.

diendi martyrum corpora allusit *Eunapius*, (l) quando conviciabatur: *Ita condita & salita eorum capita, qui ob scelerum multitudinem a iudicibus extremo supplicio fuerant affecti, pro divitis ostentabant.* Nec vero martyribus tantum, sed & aliis in ecclesia celebribus viris, feminisque hoc officium exhibitum fuisse, exempla monstrant. Nam *MELETIO* antiocheno episcopo pie defuncto largam unguentorum, & aromatum copiam ad ipsius corpus curandum, uxor (m) impertiebatur. *CAESARIUS*, *Gregorii naz.* frater, morbo extinctus, myrrha, quamvis ob inopiam exigua, [n] donatus est. Interim talia aromatum condimenta suis post obitum corporibus impendi vetuere viri pietate celebres, *ANTONIUS* (o) monachorum parens, & *EPHRAEM*, (p) edessenae ecclesiae diaconus. *Augustini* quoque mater *MONICA*, imminente morte, non cogitavit suum corpus sumtuose contegi, aut condiri aromatibus: unde & feminis hunc uncturae honorem alias exhibitum, liquet. Supra monuimus, etiam mellis, calcis, & opobalsami usum in conditura corporum fuisse. Exempla, unde id cognoscatur, quaedam adducam; & quidem melle fuisse conditum *EPIPHANIUM*, ne quid forte ingratum corpori accideret, a *Nicephoro*

[l] *In vitis Philosoph. in Aedesio.*

[m] *Greg. nyss. orat. in fun. eius p. m. 319.*

[n] *Greg. naz. t. i. epist. ad Sophron. praef. p. m. 781.*

[o] *Athanasius in vita eius.*

[p] *in suo testamento.*

cephoro (p) narratur. Viva calce & candidissimo caemento S. APHRAE martyris corpus conspersum, (q) incorruptum postea ab Embricone episcopo repertum esse ferunt. Similiter apostoli THOMAE ossa, immissa iis calce, quae arenae candidissimae speciem prae se tulerit, inventa dicuntur a *Maffei* (r) in suis historicis enarrationibus. Opobalsamum adhibebatur in condiendis corporibus DUODECIM FRATRUM, de quibus *Surius* (s) pluribus legi potest. Tandem audiamus *Corippum* de funere IUSTINIANI, varias istas adductas aromatum species commemorantem, multarumque aliarum mentionem (t) iniicientem. Verba illius sunt haec:

*Thura sabaea cremant, fragrantia mella locatis
Infundunt pateris, & odoro balsama succo
Centum aliae species, unguentaque mira feruntur,
Tempus in aeternum sacrum servantia corpus.*

§. IV. Quam vero ob causam fidelium corpora ita condirentur, adhuc indicandum. Solet nempe triplex vulgo [u] dari ratio, 1. *physica*, ut putredo, & foetor a sanctis corporibus arceretur. 2. *Civilis*, ut illa honoris pietatisque in defunctum esset testimonium; siquidem talis unctio in primis honoratis, aut de ecclesia Christi bene meritis personis conferebatur. 3. *My-*

F 2

stica

(p) L. XII. c. 46. [q] *Marc. Welserus de pass. S. Afrac. n. 36.* [r] *l. b. de Indiar. hist.*

(s) *t. P. d. 1. Sept.* [t] *L. III. de exequiis Iustin. Imp.*

(u) *Vid. Quensted. de Sep. vet. c. 5. p. 91. Calvôr. Rit. eccles. L. III. c. 9. p. 881.*

stica, ut esset testificatio fidei de resurrectione corporum, & symbolum ἀφθαρσίας seu incorruptibilitatis. Ad rationem secundam omnino notandum, eiusmodi uncturam feralem non omnibus in universum fidelibus collatam esse: pauperiores enim, qui neque ob singularem pietatem in ecclesia conspicui, neque martyres erant facti, non potuere ipsi sumtus in unguenta facere, nec a ditioribus facile illos obtinuerunt. Quare de unctione fidelium, qui Alexandriae peste occubuerant, ne verbum quidem extat, cum tamen omnia alia feralia officia, a fidelibus illis praestita, recenseantur.

§. V. Ceterum mulieres haut raro in cadaveribus unguendis occupatas fuisse, legimus. Etsi enim sacerdotes ac pontifices maximi sacris perlinendis corporibus devota plerumque manu dare operam censueverunt, ut in multorum martyrum actishabetur: peculiare tamen piarum matronarum munus hoc extitit, earum forte exemplum aemulantium, quae venerandum domini nostri corpus ungere satagebant. Sic BASILISSA & ANASTASIA, Petri & Pauli discipulae eorundem funus curasse feruntur sequentibus verbis: *Romae sanctarum martyrum Basilissae, & Anastasiae, quae cum essent ex magna urbe Roma, genere & divitiis illustres, discipulae sanctorum apostolorum, cum eorum sanctas reliquias nocte sublatas curavissent, delatae sunt &c.* cui Baronius in suis ad Martyro.

(x) *Ap. Euseb. H. E. L. VII. c. 22.*

(y) *In Menologio apud Canisium.*

tyrologium notis d. 15. April. adstipulatur. Audivimus supra, quod THARACO minatus sit praefes Maximus, *se perditurum illius corpus*; additur autem in actis istius martyris: *ne mulierculae aliquae [z] illud aromatibus vel unguentis condire possint.* Plura exempla mulierum funus curantium *Aringus* (a) in Roma subterranea suppeditavit. Apud Romanos certorum erat virorum, mortuos inungere, qui pollinctores (b) audiebant: nec dubium est, quin & christiani illis pacis temporibus usi fuerint.

[y] *In Menologio apud Canisium.*

(z) *Baron. annal. t. 1, A.C. 290. n. 21. 23.*

(a) *L. 1, c. 15.* [b] *Kirckm, Lib. cit. L. I, cap. 9.*

CAP. VI.

Linteis, & sindone defunctorum cadavera involvebantur, aut vestibus induebantur.

§. I.

A Romatum condimento, ut dictum, perfusa cadavera, linteis protinus involvebantur, aut vestibus pro more gentilium (a) induebantur. Cyrillus enim alexandrinus ita adhortatur christianos: (b) *Non viderit quispiam defunctorum reliquias nudas, & in terram proiectas, sed bene compositas.* Quod primum attinet ad morem linteamine & sindone corpora involvendi, plurima eum exempla commonstrant, nec

F 3

du.

(a) *Vid. Casal. de urb. ac rom. Imp. splend. cap. 21. de fun. roman. p. 345.* [b] *t. 2. p. 36.*

dubium est, quin a primis inde temporibus in ecclesia obtinuerit: nam quia ipsius SERVATORIS nostri corpus pretiosis linteis fuit involutum, antiqui christiani istum iudaeorum morem prae reliquis fervare voluere: quo de ex multis pauca tantum exempla producemus. Et quidem rursus ex actis THARACI (c) martyris hic ritus constat, quippe cui Maximus ita minatus est: *Nonne reliquias tuas perdam, ne mulierculae in linteamine corpus tuum involvant?* Legimus alibi, (g) quendam diaconum nomine EUSEBIUM, qui postea episcopus laodicens factus est, initio persecutionis sub Valeriano divinitus roboratum esse, ut περισολας seu oblonga linteamina conficeret, quibus corpora beatorum martyrum involverentur.

Idem & Prudentius (e) testatur, quando canit:

Candore nitentia claro

Praetendere lintea, mos est.

Plura martyrum exempla adducere possem ex martyrum actis, quorum corpora linteo, immo & sindone involuta fuerint: sufficiat autem, duo adhuc protulisse. Nimirum in vita Isidori martyris, sub Decio coronati, memoratur, (f) quandam piam feminam, PYROPEN appellatam, illius reliquias unxisse unguento, easque sindone munda involvisse: Et Hieronymus de MULIERE septies ieta refert, clericos cruentum

(c) Baron loco ante cit. (d) Ap. Eus. H. E. l. 7. c. 11.

[e] Hymno X. circa exequ. defuncti p. 126.

(f) Metaphrastes apud Syr. d. 5. Sept.

entum linteo cadaver obvolviffe. Ceterum auctor vitae Antonii, quem Athanasium dicunt, *Mos*, ait, *Aegyptiis est, nobilium, & praecipue beatorum martyrum corpora linteamine obvolvere.*

§. II. Non autem martyrum tantum, verum & aliorum fidelium, qui naturali morte excellerant, corpora linteis accurate contegere & involvere, usu fuit receptum. Atque hoc Dionysius alexandrinus testatur, (g) quando pia christianorum officia erga defunctos fideles recenlet: nam inter ea expresse & hoc refert, quod *lavacro & περιτολῇς h. e. oblongis linteis eorum corpora exornaverint.* MELETH episcopi antiocheni, sec. IV. defuncti, funus ab uxore curabatur, *sindonesque mundaes, & panni serici* [h] videbantur, quibus illius corpus involutum erat. Vnde apparet, honoratiorum corpora, pretiosiora accepisse involucra. Addo autem, nisi paupertas obstarat: habemus enim *Caesarii Gregorii naz. fratris exemplum*, (h) utpote qui, dignitate licet conspicuus, ast opibus ab hoste privatus, non sericas, molles & circumfluentes telas, nec lini pellucidi texturas, sed pauca & vilia tantum integumenta accepit.

§. III. Sicut autem involutio cadaverum a primis inde ecclesiae temporibus recepta erat, ita & mos defunctos vestibus induendi mox in ecclesiam e gentilismo [i] irrepsit.

F 4

Varia-

(g) in epist. apud Euseb. ioc. cit.

(h) Greg. nyss. orat. in fun. eius hab. p. 319.

[h] ap. Greg. naz. t. 1. orat. fun. p. 167. & epist. ad Sophron. p. 781. (i) Kirchn. de F. R. lib. 1. c. 10.

Variabant autem hae vestes pro dignitate & opulentia defuncti, aut illius fautorum. Sic B. PAULI primi eremitae corpus S. Antonius pallio obvolvitur, teste Hieronymo de vita Pauli. Contra ex Baronio (k) constat, B. C. AECILIAE corpus contextis ex auro vestibus amictum reperi- tum esse. Idem etiam a. 395. ex Maffeo Vegio profert, in sepulcro clarissimorum coniugum Probi, & Probae Falconiae, temporibus Nico- lai V. magnam auri copiam ex aureis vestibus, aliisq; sepulcralibus ornamentis inventam fuisse. Corpus S. VARI martyris a Cleopatra splen- didis indutum vestibus, apud Surium [l] legitur. MACRINAE virginis corpus pulchro vestitu or- natum fuisse, adeo, ut sponsae similitudinem re- tulerit, palliumque nigrum superiniectum fue- rit, ne reliquarum monialium oculi offende- rentur, testis est ipsius frater Gregorius nyssenus in vita eius. Quem morem & Augustinus [m] tangit, dum ait: Sed pompa est funebris, excipi- tur sepulcro pretioso, involvitur pretiosis vestibus, se- pelitur unguentis, & aromatibus. In primis autem heic notandum est, episcopos & sacerdotes de- functos vestibus suo ordini congruentibus in- terdum ornatos fuisse: nam PETRI alexandri- ni episcopi, martyris sub initium sec. IV. coro- nati corpus vestibus sacerdotalibus albi coloris, colobio & homoforio, seu potius holovero aut holo-

[k] *Annal. t. 9 a. 891. n. 13. . . 21.*

[l] *t. 5 d. 16 Octobr.*

[m] *in Psalm. 48.*

holobero [n] indutum fuit. Et CHRYSOSTOMUS, [o] moriturus, vitae suae congrua vestimenta quaesivit condida, exutusque prioribus, ea sibi induit, omnibus usque ad calceamenta mutatis. Aringus (p) LEONIS I. sec. V. pontificis romani corpus, refert, lignea in arca repertum fuisse ornamentis pontificalibus insignitum, mitra in capite satis ampla, casulaque coopertum, sub qua complicatae fuerint manus, & pallio insuper in superiori parte circumcinctum. Vnde invaluit tandem consuetudo, clericos illis indumentis, quae requirebant ordines, sepeliendi, quod Durandus [q] & suo aevo observari volebat: Clerici vero inquires, si sint ordinati, illis indumentis induti sint, quae requirunt ordines, quos habent; si vero non habent ordines sacros, more laicorum sepeliantur. Verum tamen, licet in aliis ordinibus propter paupertatem hoc saepius omittatur, in sacerdotibus tamen & episcopis nullo modo praetermittendum est: vestes enim sacerdotales virtutes significant, cum quibus prae ceteris sunt Domino commendandi. Porro etiam observetur, in libro de Vitis Pontificum, (qui vulgo Damasco sec. III. Pontifici romano, a Bellarmino (r) autem Anastasio tribuitur bibliothecario, ac vero rectius pro scripto seculi II. agnoscitur, uti ex Lab-

F 5

beo

(n) Fresne in glossar. P. 2. 752. Ferrar. de re vestiaria.

Baron. in annal. a. 310. n. 10.

(o) Pallad. in Vita Chrysost. [p] L. 2. c. 8. n. 4.

(q) In Rationali l. 7. c. 35. de offic. more.

(r) de scriptor. eccles. ad a. 818.

beo observavit venerabilis Abbas *Ioannes Fabri-*
eius : (s) illi enim, Labbeo scilicet, [t] visus est
 MS. codex melioris notae, Caroli M. tempore
 exaratus) memorari, Eutyechianum sec. III. Pa-
 pam romanum constituisse, ut quicumque fide-
 lium sepeliret martyrem, id sine dalmatica aut
 colobio purpurato nullatenus faceret : quod
 in honorem martyrum fieri debuisse, facile col-
 ligitur. *Colobium* erat communis tunica etiam
 penes christianos, & quidem in sacris, ut & re-
 liquae vestes communes, gestata ad usque Sil-
 vestri sec. IV. Pontificis rom. tempora, cuius
 instituto in locum colobiorum dalmaticae ve-
 nerunt. Cum enim colobium esset vestis sine
 manicis, nuditas autem brachiorum culparetur
 a Silvestro, dalmaticarum repertus [u] est
 usus : purpuratum autem debuit esse colobium
 martyrum, cum alias commune colobium esset
 albi (x) coloris, forsan ideo, ut regio quasi hono-
 re illi adficerentur, quippe qui fortissimorum
 instar Regum usque ad sanguinem fortiter cer-
 tassent, omnibusque hostibus suis tandem de-
 victis, iam in coelo regnarent. *Dalmatica* tu-
 nica autem erat manuleata seu cum manicis,
 candidi coloris, ita appellata, quod in Dalma-
 tia primum confecta erat. *Alcuinus* (y) descri-
 bens

[s] *In Amoenit. theolog. p. 48.* (t) *t. i. dissert. histor. de script. eccles.* [u] *Vide Ferrarium de re vestiari. P. i. L. 3. p. 97. & Alcuin. de div. officiis.*

[x] *Ferrar. cit. lib. 3. c. 10. p. 203.* (y) *de div. offic. Conf. Isid. L. 19. c. 22. Amalar de eccl. offic. l. 2. c. 21.*

bens illam, ait, fuisse vestimentum longum ad instar crucis, habuisse in sinistra parte fimbrias, fuisse inconsutilem, ac large manuleatam, habuisse lineas coccineas, vel ut alii referunt, purpureos tramites, vel clavos pariter purpureos, ut tunicae senatorum, primo a sacerdotibus gestatas, dein diaconis concessas, postea solos episcopos dalmaticarum ius habuisse. Quoniam ergo dalmatica habuit figuram ad instar crucis, purpureoque colore intertexta quibusdam locis erat, ideo pretiosa hac veste martyres honorari voluerunt, utpote quorum innocentia sanguine quasi mixta fuerit, & qui summam afflictionem perpeffi, eam ob causam digni essent, qui dalmatica post obitum ornarentur.

§. IV. Praeter iam dicta, alii (y) quoque observarunt, vestibus preciosis defunctorum ceratum nonnunquam linteum, vel pullum etiam pallium superiniectum fuisse: Sed mittimus istum ritum, tanquam recentiore, & antiquiorem hunc adnotamus, quod si quis preciosum amico defuncto vestitum donaret, prius illum conscinderet, ne eo a flagitiosis surrepto funus irreverenter tractaretur. Auctor trium in Iobum [z] librorum, quem quidam Origenem esse falso putarunt, meminit huius moris, quem excipit Chrysostomus (a) quando ait:

Quare.

(y) *Gretserus de funere christiano l. I. c. 5. exemplis illud demonstrat. [z] L. 7. in Iob.*

(a) *Homil. 84. in Iob. & Homil. 5. de Anna.*

Quamplures ad compescendam hominum rapacitatem
 & procul avertendas latronum manus, ne id suis ac-
 cideret, praecavescentes, tenuia scindunt linteami-
 na, multisque implent aromatibus, ut duplici nomi-
 ne furibus inutilia reddantur. At vero nimio lu-
 xu in mortuorum corporibus vestibus ornan-
 dis ex gentilismo in ecclesiam irrepente, non
 defuerunt, qui talem abusum acriter perstrin-
 gerent. Hieronymus [b] *Cur mortuos vestros,*
ait, auratis obvolvitis vestibus? cur ambitio inter
luctus, lacrymasque non cessat? an cadavera divi-
tum nisi in serico putrescere nequeunt? Chrysosto-
 mus [c] similiter illos sic dehortatur: *Tu cum au-*
dieris, nudum dominum resurrexisse, cessa quaeso ab
insana funeris impensa: quid sibi hoc superfluum vult
& inutile dispendium, quod ipsis, qui faciunt, pluri-
imum adfert detrimenti, mortuis nullam utilitatem,
vel damnum potius? Sumtuosa namque sepultura
nonnunquam causa est, ut fures cadaver effodiant,
& nudum ac insepultum proiciant. Quale exem-
 plum extat apud Gregorium turonensem L. 8.
 hist. cap. 21. Basilus quoque magnus (d) negli-
 genda talia docet: *Quid cadaver, inquit, ni-*
hil sentiens multis impensis honestare contendis? non-
ne melius, vestem hanc preciosam superstitionibus usui
necessario servare, quam frustra humi cum cadave-
re tabescere sinere? Quare HILARIO, ista flocci-
 pendens, sicut vestitus erat in lecto decumbens,
 se-

(b) t. i. p. 240. in Vita Pauli eremitae.

[c] Homil. 84.

(d) t. i. p. 315. serm. 3. in divites avaros.

sepeliri (e) voluit; & *Gregorius nazianzenus* (f) apud parvos sumtuosa funera in pretio esse adserit.

§. V. Quaeritur adhuc, a quibus ferale cadavera involvendi officium sit peractum? Supra dictum fuit, non tantum propinquos ac necessarios defuncti, sed alios etiam fideles illius curam suscepisse; quare sine differentia sexus, quicumque aut quaecumque fuerint, munus hoc peregrisse reperimus. Ex sec. III. habetur exemplum ecclesiae alexandrinae seu fidelium [g] in genere: & circa A.D. 290. mulierum (h) in specie: ex sec. IV. autem exemplum clericorum, qui cruentum mulieris septies ictae cadaver linteo obvolvebant: & notatu dignum est, quod addit *Hieronymus*: (i) quibus id officii erat. Tota ceterum vestiendi mortuos consuetudo ab amore erga defunctos, studioque honorandi humana corpora apud omnes gentes est profecta: praeterea vero christianos ad illam continuo servandam impulit corporum fidelium sanctitas, & gloriosa, quam credebant, resurrectio. [k]

§. VI. Morem cetera gentilium; coronandi mortuorum capita, seculis IV. prioribus non.

(e) *Hieron. in eius vita t. 1. p. 252.* [f] *t. 1. p. 170. orat. in laud. Caesarii.* (g) *Ap. Euseb. loco saepius citat.* (h) *In annal. Baron. ad a. 290. n. 21. 23.*

(i) *de mul. sept. icta t. 1.*

(k) *August. de civit. Dei L. 1. c. 13. & de cura pro mortuis.*

nondum receperant christiani: quae enim *Ca-
salinus* (k) de MACRINA Gregorii nysseni sorore
profert, nihil probant, cum non dicatur caput
eius coronatum, sed tantum *ornatum*. Pro
nostra adsertione autem facit testimonium *Mi-
nucii Felicis*, (l) qui vixit sec. III. ita loquentis:
*Quod caput non coronamus, ignoscite; curam boni
floris naribus ducere, non occipitio capilli solemus
haurire. Nec enim mortuos coronamus. Ego vos
in hoc magis miror, quomodo tribuatis exanimi, aut
non sentienti coronam, cum & beatus non egeat, &
miser non gaudeat floribus.*

(k) *De vet. christ. ritib. c. 66. p. 265. [l] In Octavio.*

CAP. VII.

*Cadavera christianorum linteis involuta,
quanquam saepius sine arca recondebantur,
tamen arcae etiam aut capsu-
lae interdum inclusa
sunt.*

§. I.

NON erat veterum, quae hodiernorum
christianorum consuetudo, ut exani-
me corpus linteis involutum, aut vestibus in-
dutum, semper in arca ponerent, antequam illud
sepelirent; sed saepius fiebat, ut sine capsula aut
arca corpus compositum sepulturae traderetur.
Habebant enim sua coemeteria, ut infra dicetur,
quae specus erant subterraneae artificiose
constructae, multos habentes loculos in
parie-

parietibus, in quibus corpora defunctorum lin-
teis involuta ponere solebant: sicut & Christi
domini nostri sanctissimum corpus sine arca
sepultum fuit. Attamen nec ille ritus prorsus
inter eos exulavit, ut capsae aut loculo cada-
vera includerent. Sic S. CYPRIANI martyris re-
liquias neglectus loculus (a) continebat: & mar-
tyris BABYLAE corpus loculo (b) servabatur. Ipse
CONSTANTINUS Imperator, cum adhuc in vivis
esset, arcam sibi parandam (c) curavit, in qua cor-
pus ipsius post obitum quiesceret. Gregorius
nyssenus (d) arcae cuiusdam meminit, quae in
funere MELETHI episcopi visa sit. Ita seculo V.
reperta est arca CONIUGIS (e) Caesaris, & EUSEBIAE
loculus, cuius operculum instar sacrae mensae
erat fabrefactum: ubi etiam simul duae pyxi-
des argenteae repertae sunt, in quibus sacrae
40. MARTYRUM reliquiae erant reconditae; quas
autem postmodum elegantissima capsula dona-
vit Pulcheria Augusta. S. EUPHAEMIAE mar-
tyris reliquiae in arca quadam oblonga (f) re-
conditae, ex argento pulcherrime fabricata, fe-
runtur. In coemeteriis romanis antiquorum
christianorum multae repertae sunt arcae mar-
moreae, quae honoratiorum & ditiorum cor-
pora

(a) Vid. B. Agobardi carmen de transl. reliqu. S. S.
martyrum Cypriani, Sperati & Pantaleonis, Opp.
Cypr. praefixum. [b] Socr. H. E. L. 3. c. 18.

[c] Euseb. de V. C. L. 4. c. 60. & 66.

(d) Orat. fun. in Melet. Opp. p. 319. (e) Sozom. H. E.
L. 9. c. 2. p. 803, & seqq. [f] Evagr. H. E. L. 2. c. 3.

pora continuere, & variis etiam picturis tum veteris tum novi foederis historias praeferebantibus, ornatae fuere, quarum saltem nonnullas ad priora ecclesiae Christi secula referendas esse, celeberrimus *Basilius* antiquitatum indagator satis probasse videtur. [g]

(g) *Vide Aring. Roma subterr. L. 2. c. 10.*

CAP. IIX.

*Funus exposuerunt christiani privatim.
De vigiliis usque ad elationem
funeris celebratis.*

§. I.

COrpus ad sepulturam bene compositum nonnunquam exponebatur domi aliorum conspectui, donec efferretur. Loquor autem de funere, quod non raptim & furtim, sed ordinario modo celebrari poterat. Quidam (1) exemplum *TABITHAE*, cuius in actis apostolorum (2) mentio occurrit, eo referunt, quippe quam post obitum lotam *ἐν ὑπερώω* i. e. elatiori domus parte collocatam fuisse legimus; ut nihil ibi scriptum extat de decenti corporis illius ad sepulturam compositione, quae expositionem funeris antecedere debet: nisi quod tota fuerit: quare illud exemplum huc non spectare arbitror. Habentur autem alia pro expositione funeris exempla, eaque aptiora, e. g. *S. VALENTINI & MACRINAE* sororis *Gregorii* *nyssensis*.

(1) *ut Gretserus de fun. christ. L. 1. c. 7. Quensted. de Sep. vet. c. 5. p. 98.* (2) *Act. 9, 37.*

nysseni: ad illius enim corpus, referunt, (3) vigiliis a christianis esse peractas; ad huius cadaver eadem sunt [4] celebratae, unde colligi posse videtur, curata haec corpora in conspectu fidelium collocata fuisse. Quamvis enim antea sit dictum, Macrinae corpus ornatum, nigro pallio contextum fuisse, tamen illud facile removeri potuit ab iis, qui aut quae illam videre cuperent. S. PETRUM alexandrinum episcopum, & martyrem pontificalibus indumentis vestitum, perinde ac viventem in sede S. Marci collocabant fideles; ratio erat haec, quod ille semper sese indignum habuerat, qui in cathedra pontificali sederet, ideoque in eius suppedaneo scabello confederat, quoties divini mysterii sacramenta celebrarat. Populus ergo, qui reverentia eius, dum viveret, saepe victus fuerat, iam defunctum voluit superare, collocans venerandum corpus ipsius, capite amputato ei superimposito, in cathedra pontificia. Vide haec apud *Baronium* a. 310. n. 10. *Gregorius* turonensis (5) refert, PELAGIAM, piam mulierem, morituram, filium his allocutam esse verbis: *Quaeso, fili dulcissime, ne me ante diem quartum sepeliatis, ut venientes famuli, famulaeque omnes videant corpusculum meum, nec ullus frustreretur ab obsequiis meis de his, quos studiosissime enutrivit.*

G

Vi.

(3) *In martyrol. rom. d. 14. Febr.*

[4] *Nyssenius in vita eius.* [5] *Lib. de gloria confessor. c. 104.*

Videamus adhuc, si placet, magnificam prorsus funeris CONSTANTINI M. expositionem, de qua ita Eusebius : [6] Posthaec milites sublatum e lecto corpus in arca aurea deposuerunt, eamque purpurea obiectam veste Constantinopolim deportarunt, atque in praecipuo Imperialis palatii cubiculo sublimem collocaverunt. Dehinc aurea super candelabra luminibus undique accensis, admirabile spectaculum intuentibus praebebatur, & quale in nullo unquam mortalium ab ipso orbe condito visum in terris fuerat. Quippe in medio conclavi regalis palatii, funus Imperatoris in arca aurea sublime iacens, purpura scilicet, ac diademate exornatum, multi circumdantes noctu atque interdum vigiles custodiebant. Ceterum totius exercitus duces, comites quoque, & reliqui indices & magistratus, qui etiam antea Imperatorem adorare solitierant, pristini moris observantiam nullatenus mutantes, statis horis ingrediebantur; & Imperatorem in arca depositum, perinde ac vivum & spirantem, genu flexo post obitum salutabant. Post primores autem illos, idem deinceps & Senatores, & honorati omnes, introeuntes, fecere: innumerabilis deinde vulgi multitudo cum pueris ac mulieribus ad huius rei spectaculum accessit. Atque haec longi temporis spatio assidue gesta sunt, cum militares, funus ad hunc modum iacere & custodiri decrevissent, donec Imperatoris filii eo advenientes, ipsi paternum funus honoris causa prosequerentur. Quae pompa funeris, licet plane sumptuosa & extraordinaria fuerit, in Imperatore tamen, qui omnes alios

(6) in vita Constant. l. 4. c. 66. 67,

mor-

mortales dignitate antecellit, tolerari potuerit. THEODOSII quoque magni Imperatoris corpus expositum fuisse, ex eo non difficulter colligitur, quod quadragesimo demum post obitum die iusta illius [7] sint celebrata. De IUSTINIANI funere Corippus idem testatur. Interea non dubitamus affirmare, rariora esse expositionis funerum exempla, siquidem aestus ingens tam persecutionum, quam aëris coge-
bat, ut primo quoq; tempore corpus sepulturae traderetur, ut infra [8] percipiemus.

§. II. Ceterum fideles, apud sancta corpora excubantes, pia colloquia habebant, & hymnodias cantabant usque ad illorum elationem; cumque talia pietatis officia plerumque noctu fierent, *vigiliae* hinc dictae sunt. Ita in martyrologio romano (9) summis evehuntur laudibus martyres, *Proculus*, *Ephebus*, & *Apollonius*; qui cum ad corpus S. VALENTINI *vigilias* agerent, iussi Leontii consularis comprehensi, gladio caesi sunt. De S. SEVERIANO martyre (10) leguntur sequentia: *Sequenti autem die, quidam ex piis, quibus martyr vivus suam mandaverat sepulchram, simul convenientes, cum martyris illud corpus magnifice composuissent, & super id hymnos tecinissent, & quaecunque solent christiani, peregissent, desiderantibus simul & colentibus manibus elatum media nocte, tulerunt in patriam martyris.* Simili-

G 2

ter

(7) *Ambrosius orat. in obitu eius.*(8) *L. 3. c. 1.* (9) *d. 14. Febr.* (10) *Ap. Sur, t. 5. d. 9. Sept.*

ter de S. MACRINA frater Gregorius nyssenus (11) sequentia refert : Interim dum haec agebamus, & virginum cantu, lamentationibus commixto, resonaret locus, fama, nescio quomodo, undique diffusa, omnes finitimi ad funus confluxerunt, adeo ut concurrentes vestibulum non caperet. Cum igitur nocturna pervigilatio, ut in martyrum celebritate, canendis psalmis perfecta esset, & crepusculum advenisset, confluentium vicinis e locis omnibus, virorum & mulierum multitudo, psalmorum decantationem fletibus interpellabat. Quomodo Augustinus ante exportationem funeris MATRIS, cum aliis, qui aderant, fidelibus cantaverit, & pia colloquia ad elationem usque funeris habuerit, in Confessionibus suis [12] ipse enarrat. Hieronymus (13) post obitum PAULAE, ait, non planctus, sicut inter seculi homines fieri solet, sed psalmorum linguis diversis examina concrepasse. Prudentius de matre ROMANI martyris ita [14] canit:

*Deinde dum ferit cerviculam
Percussor ense, docta mulier psallere
Hymnum canebat carminis davidici:
Pretiosa sancti mors sub aspectu Dei.*

Dionysius, arcopagita dictus ita (15) scribit: Cum quispiam, qui sancte vixit, obdormivit, eius propinqui ipsum beatum praedicant, & victoriae auctori gratias cum cantu agunt, seque ipsos ad similem quie-

(11) In vita Macrinae. tem

[12] t. i. l. 9. Confess. c. 12. [13] In epitaph. Paulae t. i.

p. 182. (14) Peristeph. hym. 10. n. 835. p. 396. & seq.

(15) Hierach, ecclesiast. c. 7.

tem pervenire exoptant. Apud Tertullianum (16) legimus, feminam quandam, cum in pace dormisset, morante adhuc sepultura, interim oratione presbyteri compositam, i. e. Deo commendatam fuisse: sine omni autem fundamento Pamelius (17) orationem istam presbyteri interpretatus est de sacrificio missae.

(16) *De anima* c. 51. (17) *in notis ad h. l.*

CAP. IX.

Haeredes defuncti novem dies ab impetu creditorum erant liberi. Praegnans mulier non ante humabatur, quam partus ei excisus erat.

§. I.

QVando aliquis apud Romanos extinctus erat, diebus septem domi illius corpus aservabatur, & curabatur lavando, ungendo, osculando, complorando, conclamando, ut *Casalius* de Funeribus Romanorum (a) pluribus ostendit. Octavo die funus procedebat, & corpus incendebatur, nono sepeliebatur; & si qui ludi in mortui honorem fierent, ab eo novemdiales (b) sunt appellati. Novemdiales illas ferias aliqua ex parte a christianis sec. V. & seqq. servatas, ex novella *Iustiniani* Constitutione (c) manifestum est. In illa enim sancitum, nulli penitus esse licentiam, aut haeredes, aut paren-

G 3

[a] *De urbis ac rom. Imp. olim splend. p. 342. & seqq.*

[b] *Gyraldus ferrariensis de sepult. c. 6. Gutherius de iure Manium L. I. c. 16.*

[c] *Nov. 115. c. 5, Conf. Nov. 133, c. 3.*

tes, aut liberos, aut coniungem, aut agnatos, vel cognatos, aut alios adfines eius, aut fide iussores ante novem dierum spatium, in quibus videantur lugere, conveniendi, aut quocunque modo inquietandi, aut aliquam admonitionem eis offerendi. Exemplum funeris, a foeneratore impediti, narrat Ambrosius loco infra citato (d)

§. II. Si mulier praegnans mortua erat, partus statim eximi debebat ventris scissione. Ita enim Marcellus Lib. 28. digestorum: (e) Negat lex regia, mulierem, quae praegnans mortua sit, humari, antequam partus ei excidatur: qui contra fecerit, spem animantis cum gravida peremisse videtur. Quam gentilium legem, cum humanitati maxime conveniat, christianos quoque observasse, non est, quod dubitemus.

(d) lib. de Tobia c. 10. (e) lib. II. Digest. tit. 8. leg. 2

CAP. X.

Baptismus & eucharistia defunctis aliquando conferebantur.

§. I.

SEculo IV irrepsit in ecclesiam hic mos, ut baptismus & eucharistia illis defunctis, qui nondum eorum participes facti erant, conferretur. Colligitur hoc ex eo, quod in quibusdam Conciliis canones (f) contra hos errores facti sunt, qui mortuos baptizari, aut illis eucharistiam ministrari vetabant. Alaspinaeus (g) vult, istos ca-

(f) in Concil. carth Honorio & Thadosco iun. can. 18. item in Constantinop. VI. quae trullana dicitur, c. 83. in Antisiodor. can. 12. (g) Observat. lib. I. Obs. 9.

canones non nisi de poenitentibus, qui sine absolutione, & de catechumenis, qui sine baptismo moriebantur intelligendos esse. Posterius in dubium revocari non potest, quia baptismus non poterat iterari: prius facile probatur; quorsum enim homini mortuo eucharistiam dedissent, qui eam, dum viveret, sumisset, aut qui inter fideles reperiretur? Quod vero ad eos attinet, qui in statu poenitentiae erant, nec adhuc absolutione gauderent, interim tamen morerentur, dolor & angor, nescio quis, ex eorum obitu nascebatur: unde nonnulli eucharistiam & baptismum iis, licet mortuis, tribuebant, quod opitulari se illis hoc modo, atq; illos in fidelium numerum, coetumque revocare, existimarent. Quem quidem errorem ex simplicitate, & opinione populari esse profectum, canonibus fere omnibus huc spectantibus, adfirmatur. Vide plura in dissertatione venerabilis abbatis *Io. Andr. Schmidii* de Eucharistia mortuis collata.

CAP. IX.

Nomina martyrum, confessorum, & episcoporum orthodoxorum, aliorumque, defunctorum in ecclesiae societate, diptychis seu sacris tabulis inscribebantur.

§. I.

ANtequam secundum hunc libellum claudamus, de diptychis nonnulla sunt dicenda, quibus nomina pie defunctorum inseri solebant.

lebant. Diptychorum nomen ἀπο τῶν πτυχῶν
i. e. plicis derivatur, & ita dicuntur, quia tabu-
lae sunt, quae duas habent plicas, de quibus eo-
rumque sacro & profano usu multa collegit
Heribertus Rosweyda; (a) de usu autem eo-
rundem in sacris *Carolus du Fresne*, [b] & *Ma-
crus*, *Carolusque* fratres [c] nec non venerabi-
lis abbas *Schmidius*, praeceptor meus summo-
pere colendus, peculiari dissertatione multis
egerunt. Vsum eorum in ecclesia sec. III. iam
fuisse, *Cyprianus* significat, quando ad clerum
carthaginiensem (d) scribit: *Denique & dies eo-
rum*, (confessorum nempe, in carcere, quo
propter fidem tenebantur, defunctorum) qui-
bus excedunt, annotate, ut eorum commemorationes eorum
inter memorias martyrum celebrare possimus. Deinde
laudat Tertullum, quod ad ipsum perscripserit,
& adhuc perscribat dies, quo beati in carcere
confessores excefferint glorioso prorsus exitu.
Perscribebat autem illos ad Cyprianum ideo,
ut sacris tabulis illa inscriberentur etiam isto in
loco, ubi tum beatus martyr degebat, ne ullo
modo illorum memoria oblitteraretur, sed ut
illa anniversariis diebus celebrari oblationibus
& sacrificiis posset, nominibus e diptychis ad
altare recitatis. Vidimus igitur, usum dipty-
chorum in ecclesia Cypriani aevo, & quidem uti
martyrum, ita & confessorum dies obitus iis in-
ser-

[a] In onomast. ad vitas patrum.

(b) In glossar. ad script. med. & inf. latinitatis.

(c) In Lexico sacro. (d) epist. 37. p. 51.

fertas fuisse, nominibus pro more additis: nam nomina deinde e diptychis recitare debebant, ergo iis inscribenda erant. An vero reliquorum pie defunctorum exitus dies, & nomina iisdem tabulis etiam inserta sint, adfirmare dubito, quia scopus atque finis huius adnotationis erat, ut commemorationes illorum tanquam martyrum publice ad altare celebrarentur, qui autem honor aliis, neque in carcere, neque extra illud martyrio defunctis, exhiberi non poterat.

§. II. Sec. IV. pace ut plurimum ecclesiae concessa, episcopi, qui in ecclesiastica communione decesserant, sacris tabulis inscribi solebant: peculiare autem volunt fuisse illud diptychorum genus, cui episcoporum nomina inscripta sint, & *Dionysium* arcopagitam, quando sacrarum tabularum, ex qua nomina sanctorum ad altare recitata fuerint, facit mentionem (e) illud, quod episcoporum erat, intelligere, Cardinalis *Bona* [f] existimat; quamvis probabilius videatur ille, per sanctos non solos episcopos, sed omnes, qui singulare sanctitatis exemplum reliquerant, denotare. Aliunde ergo debet probari, quod probandum erat. Iam vero adducunt *CHRYSOSTOMI* post mortem fata, quippe cuius nomen episcoporum catalogo noluerint inferere (g) orientales, pro more alias consue-

G 5

to,

[e] *Hierarch. eccles. cap. 3.*(f) *Rer. liturg. l. 2. cap. 12. § 1.*(g) *Socrat. Hist. eccl. l. 8. c. 25. Theodorit. l. 5. c. 34.*

to, ut omnium episcoporum orthodoxorum nomina non inter laicos sed peculiari loco annotarentur: & haec probatio omnino firma est atque sufficiens. Ut vero illa dilucidior reddatur, ea quae ob istam B. Chrysoستيomi nominis reiectionem gesta fuisse, brevibus erunt indicanda. *Innocentius* nempe sub initium sec. V. P. R. de Ioannis Chrysoستيomi obitu certior factus, non exigua tristitia exinde afficiebatur, non quod mortuus esset, sed quod extra communionem ecclesiae, ex hac enim innocens eiectus erat, vitam finiisset. Ut igitur beato viro famam atque honorem restitueret, ad Arcadium Imperatorem scripsit, (h) eique annuntiavit, se ipsum cum Imperatrice a communione sacramentorum iam separare, nec non omnes episcopos, & clericos, qui sacramentum eucharistiae ipsi praebere ausi fuerint; idque ea ex causa, quoniam magnum ecclesiae doctorem Chrysoستيomum illegitimo modo episcopatu privavit, ab uxore sua seductus. Deinde Imperatori denunciat, se Arsacium, Chrysoستيomi successorem, ut illegitimum, non agnoscere pro episcopo, licet iam sit mortuus, seque vetare, illius NOMEN SACRO CATALOGO inscribere, ut & illorum episcoporum omnium, qui ab istius partibus stetissent. Post aliquod tempus *Alexander*, vir eloquentissimus, sedem episcopatus antiochiensis nactus, Romam (i) scri-

(h) *Ext. ap. Glyc. Ann. Part. 4. p. 259. edit. paris. Niceph. l. 13. c. 34. p. 419. & in Iur. graec. rom. tit. 1. Leg. 9. p. 557.*

(i)scribebat, litteras communionis efflagitans: erat enim tunc receptum, ut simulac aliquis episcopus factus, statim ad reliquos episcopos scriberet, & confessione fidei suae orthodoxae edita, communionis testimonium peteret. Innocentius Papa romanus promittebat ei communionem, si Chrysoptominomen *εν διπτυχαίς* seu CATALOGO ECCLESIASTICO inscribere vellet. Tum antiochiensis ille praeful nomen illius statim ei (k) inseruit, alios etiam episcopos per litteras adhortans, inprimis Atticum constantinopolitanum, ut idem facerent. Postea ipse etiam Atticus seditionem populi metuens, Imperatoris permisso, nomen beati Chrysoptomi *sacris diptychis* (l) inseruit. Quo facto, scripsit [m] ad Cyrillum alexandrinum episcopum, eum certiozem reddens de illis, quae in causa Chrysoptomi gesta erant, eumque admonens, ut & ipse eum totius Aegypti ecclesiis suum exemplum sequeretur, praecipue, cum Chrysoptomi nomen non tanquam alicuius, qui episcopus mortuus, sed qui talis fuisset, a se annotatum esset. *Cyrillus* gravibus praeiudiciis laborans, litteras mittebat responsorias, (n) quibus Attico praecipitantiam & oscitantiam, hac in re gravioris momenti commissam, obtrudebat, addens, se audivisse, nomen Chrysoptomi non in laicorum, sed episcopo.

(i) *Innocent. Epist. 14. Concil. tom. 2. col. 1265. & epist. 16. ad Alex. antioch. col. 1268.*

(k) *Niceph. l. 14. c. 25.* (l) *Niceph. l. 14. c. 25.*

(m) *Idem l. 14. c. 26.* (n) *cap. 27.*

scoporum catalago ab eo inscriptum esse, & denique eundem adhortans, ut id ipsum rursus ex illo deleteret. Verum ad sanio-rem tandem mentem perveniens Cyrillus, synodumque episcoporum provincialem convocans, voluit, ut nomen Chrysostomi ecclesiasticis catalogis inscriberetur; cuius exemplum deinde praecipuarum ecclesiarum antistites sunt (o) secuti. Haec sunt, quae post obitum Chrysostomi, de nomine eius episcoporum albo inferendo, accidere: unde in aprico est positum, tum episcoporum defunctorum nomina diptychis inscripta fuisse, nec tantum istius ecclesiae diptychis, cui defunctus praefuerat, sed aliarum etiam omnium, tum illa cum iis diptychis, quae aliorum defunctorum erant, non esse confundenda. Apparet quoque, non nisi illius episcopi nomen, qui orthodoxiae & piae vitae testimonium habebat, in illa relatum esse: immo nec illius episcopi nomen, qui ecclesiasticis moenibus eiectus, & dignitate privatus erat, nisi innocentia eiusdem deinceps in lucem proveniret. Quod si vero aliquis post obitum inscriptus esset, cuius doctrina postea damnabatur, nomen etiam illius statim debebatur, veluti exemplum THEODORI, episcopi mopsvesteni [p] in Cilicia sec. V. satis aperte declarat. § III.

(o) cap. 28. [p] Theodoret. H. E. l. 5 c. 40. Iustinianus in edicto de fide orthod. de Theodoro mopsvesteno inter acta synodi univ. De aliis quorum nomina e diptychis deleta sunt, vid. Anastasius in Agathone P. P. p. 55. Hincmarus remensis opusc. 17. ad Nicolaum P. P. Concil. chalced. act. 14.

§. III. Quemadmodum vero episcopi in vera fide defuncti ecclesiasticis tabulis inscripti fuere, ita & laici, aliique in ecclesiastica communione mortui proprium habebant album, in quod nomina eorum adnotari consuevere. Probatur haec sententia ex *Cyrilli alexandrini* epistola ad Atticum constantinopolitanum episcopum, utpote in qua haec habentur (q) verba: *Lectis, quae a pietate tua ad me missae sunt, litteris, Ioannis nomen sacris inscriptum esse tabulis intellexi. Vbi vero eos, qui inde ad nos venire, interrogavi, non in LAICORUM sed EPISCOPORUM CATALOGO adscriptum esse audiui.* In liturgia *Chrysostomi*, ex parte genuina, diptychorum fit mentio tam vivorum, quam mortuorum, ubi non illa episcoporum, sed mortuorum in genere esse intelligenda, facile colligitur. In liturgia *S. Marci*, falso ita dicta, diptychorum vocabulum etiam occurrit. Ceterum notari meretur, sec. III. a *Fabiano* P. R. Romae constitutos fuisse notarios, qui gesta martyrum describerent; unde originem postea sumserunt martyrologia, quae vocantur, quorum primus auctor fuit *Eusebius*, cuius martyrologium vertit in latinum *Hieronymus*, attestante *Beda* sub initium *Retract.* in acta apost. Quos deinceps imitati sunt ipse *Beda*, *Ado* trevirensis, & *Florus* quidam, e quibus omnibus iussu *Caroli M.* suum congeffit martyrologium *Vsnardus*, quod hodiernum in omnibus

(q) *Nicephorus H. E. l. 14. c. 27.*

romanis ecclesiis legitur. Apud graecos vero id ipsum praestitit sed pluribus *Simeon Metaphrastes*. Haec habet *Pamelius* in notis ad *Cypriani* epistolam xxxvii. ad clerum de confessoribus in carcere.

LIBER TERTIVS

DE

ELATIONE FVNERIS VSQVE AD PERACTAM SEPULTVRAM.

CAPVT I.

Quando elata sint funera. Quod non campanarum sono, sed fama confluerint fideles ad comitandum funus.

§. I.

Dies post obitum, quo funera elata, pro arbitrio cuiusvis variabant: quidam ipso obitus die efferebantur in templum, quamvis tertio demum die sepelirentur, inter quos *PAULA* mater [a] est referenda: alii sequenti statim die mane, ut *AMBROSIVS*, (b) deducebantur in templum: ille autem similiter aliquot dies post sepultus est. De *S. SEVERIANO*

NO

(a) *Hieron. t. 1. p. 182.* (b) *Paulinus & W. Cave Antiqu. eccl. in Vita Ambros. p. 849.*

No martyre iam antea (c) dictum, quod sequenti die manibus fidelium illius corpus elatum, in patriam deductum fuerit. MACRINA similiter sequenti obitum die efferebatur. Paucis, quando funus curatum erat, illud primo quoque tempore exportabant, sive primo obitus die, sive sequenti, uti hodiernum in Italia, ingenti aestu sic postulante, fieri solet.

§. II. Cum itaque dies & hora, efferendo funeri destinata, adesset, non quidem signum, ut hodie fit, campanis edebatur, sed fama volans per urbem fideles ad exequias congregabat. Quod sec. adhuc IV. in funere *FABIOLAE* factum esse, *Hieronymus* (d) sequentibus memorat: *Nec dum spiritum exhalaverat, nec dum debitam Christo reddiderat animam, & iam fama volans, tanti praenuncia luctus, totius urbis populum ad exequias congregabat.* Cum *MACRINAE* iusta fieri deberent, fama, nescio quomodo, undique diffusa omnes finitimi ad funus confluxerunt: quae sunt verba ipsius fratris, *Gregorii nysseni* episcopi. (e) *Augustinus* ubi de matris *MONICAE* funere agit, adhuc fama confluisse fideles, his indicat verbis: (f) *Audito, quid ageretur, conveniunt multi fratres ac religiosae feminae, & de more illis, quorum officium erat, funus curantibus &c.* Campanarum itaque in funeribus christianorum usus prioribus quatuor seculis nondum fuit. Nec ratio illorum temporum illas per-

(c) l. 2. c. 8. [d] t. 1. in Epilaph. Fabiolae f. 201.

(e) in vita eius. (f) t. 1. confess. l. 9. c. 12. f. 36. 37.

permittebat. Nam cum fideles diris admodum persecutionibus saepissime premerentur, cogebantur non raro sicut sacra, ita & funera sua clam atque occulte celebrare, praesertim cum nonnunquam expresse prohibitum esset a gentilibus, ne mortuos suos sepelirent christiani, sicut supra pluribus est indicatum.

§. II. Quo tempore autem campanae a christianis in funeribus adhiberi coeperint, determinari tam accurate non potest. Venerabilis *Beda*, qui scripsit historias Anglorum A. D. DCC, indicat, (g) quod tunc temporis etiam sonaverint campanae speciali quodam sono, cum quis evita migrasset: quem morem hodiernum servari, in Anglia, ut nempe, si quis decesserit statim campana eius parochiae speciali quodam modo sonet, *Benthamius* memorat, (h) At de campanis in funeribus ipsis adhibitis iam loquimur: quare *Beda*e verba huc non spectant. Si quid coniectura hoc loco valet, dixerim, sonitum campanarum in funeribus sec. VII, initium habuisse: incunte enim hoc seculo SABINIANUS primum Romae in templa illas intulit, (i) ut illarum sonitu populus invitaretur ad sacra audienda. Graecis autem campanae usui esse coeperunt demum circa A. C. 865. postquam a Duce Venetiarum ad Michaellem Imperatorem graecorum missae (k) fuerant. CAP.

(g) l. 2. hist. c. 23. (h) Engl. Kirch und Schulen Staat/p. 443. (i) teste Platina in vita Sabiniani P. R. Polydor. Vergil de Invent. rerum. l. 6. c. 13. (k) Vide Casal de rit. vet. christ. p. 190. Hierolexicon fratrum Macri & Caroli sub voce campana.

CAP. II.

Funera humeris elata: & a quibus.

§. I.

CUm hora efferendo funeri destinata adesset, accedebant, quorum officium erat deducendi defunctos ad sepulturam, aut alii, pro libera voluntate, humeros feretro, aut arcae subiicientes. Exempli in sequentibus multa occurrent; immo tam apud iudaeos, (a) quam gentiles humeris efferre cadavera in usu fuit, ut alii (b) satis abunde demonstrarunt. Attamen hoc velim annotetur, saevientibus in ecclesiam Christi tyrannis, non semper licuisse, cadavera humeris ad conditorium deducere, ideoque illa ex metu periculi interdum supra vehicula, ad ruralem usum destinata, deportata fuisse, ut hoc modo ethnicis ministris sepulturam sanctorum martyrum occultarent. Ioh. Bapt. Casalius (c) ex Baronio producit exemplum S. STEPHANI protomartyris, qui tali vehiculo vectus ad sepulcrum fuerit, item exemplum FELICULAE martyris, de qua in sanctorum Nerei & Achillei actis [d] haec habeantur: *Sanctus autem Nicomedes presbyter, in spelunca degens, clam abstulit corpus eius ex cloaca, in quam fuerat proiectum, nocte in birotto vehens illud ad casulam suam, septimo milliario ab urbe Roma, via ar-*

H

dea-

[a] Luc. 7, 14. (b) Quenst. de sepult. vet. cap. 6.
Kirchm. de fun. rom. l. 2, c. 8.

[c] de vet. sacr. christ. rit. p. 265.

[d] ap. Sm. t. 3, d. 12, Maii.

deatina, ibique eum sepelivit. Vbi tale vehiculum rurale birotum dicitur, a binis videlicet, quibus instructum erat, rotis.

§ II. Progredimur iam ad ipsos funeris baiulos contemplandos. Dicuntur illi graece βασιζοντες, (e) εκφεροντες, (f) παραπρεποντες, (g) προκομιζοντες, (h) & sub N. T. initium officium hoc administrabant οἱ νεωτεροι, οἱ νεανισκοι, i. e. iuniores, seu adolescentes (i) in coetu fidelium: hi enim Ananiam, eiusque uxorem Sapphiram extulisse leguntur. Post apostolorum tempora sec. II. certi quidam ad hoc ferale munus constituti erant, κοπιωντες seu laborantes dicti in epistola (k) quadam, quae sub Ignatii nomine circumfertur; ubi illi inter reliquos ministrorum ecclesiae ordines sic recensentur: Saluto hypodiaconos, lectores, ianitores, laborantes, exorcistas. Quinam vero per τας κοπιωντας seu laborantes sint intelligendi, Epiphanius (l) indicat, eos intelligens, qui curam pro mortuis honorifice sepeliendis haberent. In africana ecclesia sec. III. certis personis demandatum hoc ferale officium fuisse, ex sequente cleri romani ad clerum carthaginensem [m] adhortatione plane constat: *Quod maximum est, corpora martyrum aut*
cetero-

(e) Luc. 7, 14. [f] Act. 5, 6. 10. [g] Nazianz. t. 1. p. 118.

de fun. Constantii; & de fun. Caesarii p. 169.

[h] Idem de fun. Basilii p. 371. [i] Act. 5, 6. 10.

(k) epist. 12. ad Antioch. [l] in compend. doctr.

(m) Ap. Cypr. epist. 2. cleri rom. ad cler. carthag. p. 9.

ceterorum, si non sepeliantur, grande periculum imminet iis, quibus incumbit hoc opus. Porro sec IV. clericorum quosdam efferendis & sepeliendis mortuis ab ecclesia destinatos, reperimus, veluti in operibus Hieronymi (n) incertus quidam auctor his indicat verbis: *Primus in clericis fossariorum ordo, qui in similitudinem Tobiae sancti sepelire mortuos admonentur.* Deinde Augustini tempore in istius loci, ubi mater defuncta erat, [defuncta autem est apud ostia tiberina] ecclesia, quosdam ad curam pro mortuis habendam constitutos fuisse, sequentia laudati viri verba [o] commonstrant, de funere matris agentia: *Audito quod ageretur, conveniunt multi fratres ac religiosae feminae; & de more illis, QUORUM OFFICIUM ERAT, funus curantibus &c.*

§. III. Sed ne quid praetermittamus, notari meretur & hoc, quod Constantinus M. in ecclesia constantinopolitana constituerit, & quidem ecclesiae sanctissimae maiori dederit corpus ex nongentis & quinquaginta diversorum collegiorum & artium officinis, qui huic muneri mancipati essent, ut cadavera defunctorum efferrent, & honeste sepelirent: hos vero, ad hoc opus delectos, voluit ab omnibus publicis oneribus esse immunes, & a vectigalibus liberos. Testatur illud de eo Iustinianus (p) Imperator.

H 2

(n) t. 4. p. 81. de septem ordinibus ecclesiae.

[o] t. 1. l. 9. confess f. 36.

(p) Novella 59 de impensis funerum. & novella 43.

perator, addens *Anastasium* pientissimum principem illud institutum confirmasse, adiectis insuper & redditibus causae, nec non centum & quinquaginta officinis, ut ita officinarum numerum ad mille & centum redegerit, totidemque *lecticarios* seu *decanos*, videlicet mille & centum definiverit, ad mortuos sepeliendos, ne sepultura nimis gravis ac damnosa superstitibus existeret. *Iustinianus* autem Imperator, cum videret, hoc pium maiorum institutum periculum pati, ne interiret, illud restaurare suscepit: audiverat enim, non sine mercede fieri defunctorum exequias, sed exigi eam amare, & inveniri plurima foris nomina & corpora, quae etiam invitos exigerent lugentes, & cogerent, dare non habentes. Restituit ergo sanctae maiori ecclesiae ad plenum centum illa & mille ergasteria, constituitque, ut octingentae quidem officinae praestarent *vespilones*, *lecticarios*, *fossarios*, trecentae autem in exactione pecuniarum consisterent, seu redditum pecuniarum praestarent. His vero trecentis officinis praefecit oeconomos, qui haberent etiam praediorum, sepulturae destinatorum, administrationem; illis autem octingentis praefecit defensores, qui illarum administrationem habebant, & omne illud ministerium faciebant, quod defunctorum exequiae volunt, quatenus per hoc damna auferuntur lugentium. Oeconomi porro per singulos menses quadringentos solidos dividere debebant decanis seu *lectica-*

Eticariis graece *νεκροφοροῖς*, & acoluthis, quorum officium erat praelucere & funalia deferre, ac ascetriis & canonicis seu sanctimonialibus, quarum officium fuit psallere: & quidem decanis per singulos menses centum octoginta duo solidi, assisteriis autem nonaginta unus, totidemque acolythis, canonicis autem triginta & quinque solidi dabantur. Hinc constat, funerum elationem Constantinopoli sumtibus ecclesiae, non defunctorum, fieri consuevisse, ex *Constantini M.* instituto, *Anastasi* confirmatione, & *Iustini* restitutione atque correctione.

§ IV. Quanquam vero semper in ecclesia videntur certi viri constituti fuisse, ad curam pro mortuis gerendam, illosque ad sepulcrum efferendos, sepeliendosque, tamen deprehendo, sacerdotes, episcopos, aliosque magnos viros sese non subtraxisse huic funebri officio: immo ipsi propinqui inter deductores funeris reperiuntur. De PAULAE matris funere, (q) nobilis feminae, legitur, quod translata sit episcoporum manibus, & feretro cervicem subiicientibus. BASILIUM M. (r) sancti seu sacerdotes efferebant. Gregorius nyssenus episcopus cum Araxio episcopo, aliisque duobus de clero insignibus viris, funus sororis MACRINAE [s] portabat. Ambrosius mediolanensium episcopus fratrem suum SATYRUM cum aliis ad tumulum (t) ipse

H 3

baiu-

[q] ap Hier. t. 1. ad Eustoch p. 182. (r) ap. Greg. naz. orat. 20. in Basilium t. 1. p. 371. [s] Gregor. nyss. de obitu Macrinae. it. ap. Surium t. 4. d. 29. Jul. (t) t. 3. orat. in obitu frat. r.

baiulavit. De FILIMATRAE in signis matronae exequiis Sidonius sec. VI. scriptor. [u] haec refert: *Hanc tamen, si quis haud incassum honor cadaveribus impenditur, non vespillorum, sandapilariorumque ministeria ominosa tumulavere: sed cum libitinam ipsam flentes omnes exteri quoque prensitarent, remorarentur, exoscularentur, sacerdotum propinquarumque manibus excepta perpetuis aedibus dormienti similior illata est.* FULGENTIUS afer, episcopus ruspensis sec. VI. sacerdotum manibus ad ecclesiam civitatis deportatus est. (x) Ex quibus exemplis simul patet, hunc honorem, quod nempe episcopi & sacerdotes efferrent funus, non nisi nobilioribus, & qui fama sanctitatis celebres erant, exhibitum esse. Unicum adhuc adiiciendum, videlicet, quod etiam virgines aliquando virginem defunctam extulerint. Testem praedico *Palladium*, (y) quando in certo quodam mulierum monasterio trans fluvium Nilum hunc obtinuisse morem memorat, ut si virgo obierit, reliquae virgines, cum eam ad sepulturam concinnassent, efferrent, eamque ponerent ad ripam fluvii: traicientes autem fratres eam transmitterent, atque in suis monumentis sepelirent.

CAP.

[u] lib. 2. epist. 8.

(x) Surius t. 2. in vita Fulgent.

(y) Hist. laus. sect. 36. in Biblioth. patr. t. 7.

CAP. III.

Lectica quorundam corpora efferebantur. Sacerdotis corpus palla altaris obtegebatur. Tegmen feretro iniicere solebant.

§ I.

DVo erant apud romanos feretrorum genera, *lectica* & *sandapila*: illa nobiliores & ditiores, hac pauperes & vilis conditionis homines efferre (1) moris erat. Nullum autem est dubium, quin christiani etiam interdum hisce feretris usi fuerint, quando tranquilla ecclesiae tempora erant concessa. In constantinopolitana ecclesia tres erant *lecticae* seu *lecti*, ceteris pretiosiores, nimirum *Studii*, *Stephani*, & in maiori ecclesia positus *deauratus*, (2) seu auro intertextus. Quisquis igitur volebat funus, quod gratis fiebat, sumptibus ecclesiae, sed vel mediocri, vel quoddam per munificentiam desiderabat, ille ex tribus iam memoratis *lectis* unum poterat eligere. Si quis autem ex duobus maioribus *lectis* *Studii* & *Stephani* unum quaereret, ille debebat decanis, assisteriis vel canonicis dare pro labore, quantum ipsis placeret, quamvis decem solidorum quantitatem non liceret transcendere; hi enim *lecti* & pluribus hominibus, & custodia potiori, & omni moda curiositate egebant: pro *deaurata* autem *lectica* non ultra quatuor solidos debebant exi-

H 4

gi.

[1] Vid. Kirchm. de fun. rom. l. 2. c. 9. [2] Novella 59.

gi. Qui una ex illis utebatur, *funus per munificentiam*, qui hac, deauratam scilicet cupiebat, *mediocre funus facere* dicebatur. Iam recensebo quorundam defunctorum, lecto aut lectica elatorum exempla: nimirum S. HONORATUS (3) BASSILIUS M. (4) MEDARDUS, [5] immo ipsae Imperatrices christianae PLACILLA (6) Theodosii M. uxor, illiusque filia PULCHERIA (7) lecto elati leguntur. Huc etiam spectat, quod Epiphanius [8] memorat, GEORGIUM alexandrinum Arianorum simul ac Meletianorum episcopum, tam avarum fuisse, ut etiam vilissimis ex rebus illiberalem quaestum summo studio captarit: unde excogitasse illum *κλινας* i. e. lectos certo in numero, qui adhiberentur corporibus defunctorum efferendis, nec cuiusquam corpus sine illis lectis deductum fuisse, maxime peregrinorum corpora.

§ II. Singularis porro ritus, praesertim in Gallia, quondam obtinuit, & quidem in funere sacerdotis, utpote cuius corpus, dum ad tumulum portabatur, velamine altaris obvolvere atque obtegere solelebant, ideo, ut illud maiori, aliorum corporibus, honore adficere-
tur. Verum non diu hic ritus duravit, siquidem sub medium sec. VI. in *avernensi* synodo (9) prorsus

- (3) *Hilarius arelat. in Vita eius p. 32.* (4) *naxianz. orat. fun. in Ob. eius t. 1. p. 371.* [5] *Fortunatus in eius vita c. 7.* (6) *nyss. opp. p. 288 orat. in eam fun.* [7] *Idem p. 282. orat. consol. de ob. illius.* (8) *adversus Anomaeos haer. 56. t. 1. l. 3.* [9] *c. 3. & c. 12.*

sus interdictum fuit, ne pallis, vel ministeriis divinis defunctorum corpuscula obvolverentur, & ne sacerdotis corpus unquam opertorio dominici corporis seu palla altaris, dum ad tumulum evehatur, obregeretur, quia sacro velamine usibus suis reddito, cum honorentur corpora, altaria polluantur. Aliquot annis post sub finem nempe seculi VI. in synodo *antisiodorense* idem rursus prohibitum fuit.

§. III. Sed & hoc observari meretur, arcae, qua corpus reconditum erat, in elatione velamen obtendi consuevisse, quod pro dignitate personarum pretio variaret. CONSTANTINI M. arcae, qua cadaver eius continebatur, purpureum tegmen (10) iniectum erat. PLACILLA, Theodosii M. uxor, auro, purpureaque veste velata, in urbem, loculo tecta, [11] portabatur. BLESILLAE nobilis virginis feretro aureum velamen (12) obtentum erat. Irrepserat etiam sec. V. praecipiti hic mos, ut dalmaticis operirentur Pontificum romanorum corpora, quas populus, nescio, ex qua superstitione, conscindebat, & pro sacris reliquiis asser-
vabat. Noluit autem *Gregorius M.* ut id amplius fieret, ut sequentia evincunt ipsius verba:
(13) *Sicut indignos nos pro b. apostoli reverentia mens fidelium veneratur, ita nostram infirmitatem decet, semet ipsam semper agnoscere, & impense venerationis*

H s

onera

[10] *Euseb. de V. C. l. 4. c. 66.* [11] *nyssenus loc. cit.*

(12) *Hieron. ad Paulam de Ob. Blesillae.*

[13] *Lib. 4. Regist. epist. 44.*

onera declinare. Ex amore quippe fidelium, huius sedis rectoribus mos ultra meritum erupit, ut cum eorum corpora humanda deferuntur, haec dalmaticis contegant, easdem dalmaticas pro sanctitatis reverentia sibi met partendas populus scindat, & cum adsint multa a sacris corporibus apostolorum, martyrumque velamina, a peccatorum corpore sumitur, quod pro magna reverentia reservatur; de qua re praesenti decreto constituo, ut feretrum, quo romani Pontificis corpus ad sepeliendum ducitur, nullo tegmine veletur. Quam decreti mei curam gerere sedis huius presbyteros ac diaconos, censeo. Si quis vero ex eorum ordine haec curare neglexerit, anathema sit.

§. IV. Adhuc notandum, interdum funera aperta, nec tecta elata esse, quomodo Basiliius M. exportatus creditur, quoniam Gregorius nazianzenus (14) refert, quosdam operam dedisse, ut solo aspectu fruerentur, i. e. ni fallor, ut faciem eius intueri possent, atque inde saltem aliquam voluptatem capere: quo schemate hodiernum graeci suos referunt vita functos, & Itali, aliique. (14) Orat. in laud. eius.

CAP. IV.

Funera & noctu & interdiu sunt elata.

§. I.

Quemadmodum antiquus gentilium mos erat, ut funus noctu duceretur, quia in religio a civitate cavebant, ne aut magistratibus interdum occurrerent, aut sacerdotibus, quorum oculos

noleo.

lebant alieno funere violari; ac inde etiam qui funeri praeerant, a vespera primum vesperones dicebantur, deinde vespillones dicti [a] videntur: ita christianos, etiam suos noctu interdum ad sepulturam extulisse, antiqua scripta docent. At vero notandum, illos non sponte ac ultro nocturna funera elegisse, sed coactos a maximo quod imminabat periculo, si interdiu fidelium, martyrum praecipue, corpora sepelirent. Tanta enim erat persecutorum crudelitas, ut & sepulturam cadaverum prohibere non dubitarent. Vnde protomartyr N. T. STEPHANUS noctu sepultus esse in epistola *Luciani*, si quidem genuina sit, (b) legitur. Cum sub L. Vero Imperatore Lugduni & Viennae in Gallia pluri-
mi extitissent martyres, & cadavera humare non liceret, quaerebant quidem fideles noctu illa clam auferre & sepelire, sed nec noctis (c) tenebrae illos iuvare poterant. Sic & S. SEVERIANUM (d) S. FELICITAM [e] filiosque, sub Diocletiano martyres, media nocte sepultos, ex eorum actis constat. Ast vero simul ac ecclesiae pax reddebatur, aut quando temporis ratio concedebat, funera claro die plerumque sunt elata, veluti exempla funerum CAESARII & BASILII apud *Gregorium nazianzenum*, PAULAE & FA-

[a] *Servius ad lib. II. Aeneid. ad verba, Rapuere facces. Vid. etiam Kirchm. de fun. roman. l. 2. c. 2. p. 79*

(b) *ap. Baron. in Annal. a. 34. n. 308.*

(c) *Eus. H. E. l. 5. c. 1. p. 165.* [d] *ap. Hier. t. 5. d. 9. Sept.*

[e] *in cod. later.*

FABIOLAE apud *Hieronymum*, SATYRI apud *Ambrosium*, CONSTANTINI M. apud *Eusebium*, & PULCHERIAE atque PLACILLAE Augustarum apud *nyssenum* commonstrant. Rationes autem, cur christiani diurna potius quam nocturna elegerint funera, fuerunt, ut significarent, sicut pie in Domino defunctus, in vita non fuit noctis, sed lucis filius, ita & in obitu nullam ei communionem cum tenebris esse, sed animam illius triumphare in luce coelesti, & corpus resurrectionem, ad illam pariter perfruendam, expectare: deinde, ut aliis occasio daretur, de morte etiam sua cogitandi, id eoque sese ad illam digne praeparandi: (f) denique ut gentilibus & iudaeis, inter quos ipsi degebant, omnibus appareret, quantopere infidelium & fidelium exequiae differrent, dum hi laetitia luctu mixta cum cantu quasi festivo efferrent sua funera, de spe resurrectionis firma gloriantes, atque triumphantes, illi autem ululatu & lessu magno suorum corpora, quae prorsus interiisse credebant, omni spe resurrectionis destituti, ad sepulturam deducerent, ut vel ex funeribus fidelium infideles confunderentur, & ad christianae religionis praestantiam agnoscendam allicerentur. Quapropter *Cyprianus* (g) & *Chrysostomus* (h) illos ex christianis graviter reprehendunt, qui nimio luctu in funeribus fidem de resurrectione abnegant, &

(f) *Aug. serm. 20. de diversis.* (g) *de mortal. p. 212.*

(h) *1. 4. homil. 4. in c. 2. epist. ad hebr.*

& gentilibus occasionem potius dant, calumniandi fidem christianam, tanquam fictam & fucatam, quam bene de illa sentiendi, eamque recipiendi. Verum *Julianus* Imperator, noctis filius, diurna funera prorsus interdicebat, & nocturna iuxta veterem gentilium morem restituere tentabat, cuius constitutio talis [i] extat: *Efferri cognovimus cadavera mortuorum per confertam populi frequentiam: qui enim dies bene auspiciatus a funere, aut quomodo ad Deos & templa venietur? Ideoque quoniam & dolor in exequiis secretum amat, & dum functis nihil interest, utrum per noctes aut dies efferantur, liberari convenit populi totius aspectus, ut dolor esse in funeribus, non pompa exequiarum, nec ostentatio videatur.* Has ille rationes contra diurna funera praetendebat: at vera fortasse ratio fuit, quod splendorem christianorum funerum invidis oculis intuebatur, atque ex acerbo in eos odio omnibus modis illis molestus esse tentabat. Nihilominus diurna funera in ecclesia ad hodiernum usque diem permanserunt,

(i) in vet. cod. Theodos. tit. 17. de sepulcro violato l. 5.

CAP. V.

Cum psalmis & hymnis ad sepulturam elata sunt funera.

§. I.

MAcrobios (a) ait, mortuos ad sepulturam prosequi oportere cum cantu, plurimarum gentium

[a] l. 2. somno Scip. c. 3. vid. etiam Kirchm. de F. R. l. 2. c. 5 & 6. Casal de urb. ac rom. imp. splend. c. 21. de fun. rom. p. 346.

*tium vel regionum instituta sanxisse, persuasione hac, quod post corpus anima ad originem dulcedinis musicae, i. e. ad coelum redire credatur. Vnde apud gentiles receptum erat, ut in funeribus tibicines pretio conducerentur, & praeficae, quae ad tibias funebres canerent lamentabile aliquod & inconditum carmen, ad deplorandum mortuum adprime accommodatum. At veri christiani nunquam tibicinibus, & praeficis in suis funeribus usi sunt, sed cum psalmis & hymnis extulerunt defunctos, quos ipsi cantabant, de beato defuncti exitu Deum celebrantes, mortuumque sic honorantes. Antiquitatem huius ritus *Aringus* romanus (b) ab ipso apostolorum aevo deducit, & quidem ex oratione *Nicetae* christiani philosophi de martyrio, & inventione corporis *Levitae Stephani* probare vult, apostolos una cum fidelium multitudine, in psalmis & hymnis sacrum eiusdem corpus ad sepulturam extulisse. Quin etiam Romae tunc praesertim, cum gentilium persecutiones admodum fervidae essent, discipulo apostolorum *Pudenti* senatori id praestitum esse, ex actis eius constare, quippe ubi verba haec habeantur: *Exequiae eius celebratae sunt in hymnis, & canticis, iuxta traditionem ecclesiasticam.* Porro in sic dictis *Constitutionibus* apostolicis expresse mandatum esse dicit, ut christiani mortuos psallentes deducant. Verum, quicquid etiam de veritate horum testimoniorum sit habendum, id*

sal.

(b) in *Roma subterr.* l. 1. c. 19. p. 61.

saltem tam certum est, quam quod certissimum, seculo III. iam obtinuisse laudatam hanc caerimoniam. Nam A. C. 259. martyrum OLYMPII, illiusque sociorum corpora, a clericis noctu sublata *cum hymnis ex more*, ab episcopo Stephano sepulta [c] sunt: ubi notantur haec verba, *ex more*. Sec. IV. iste mos ubique invaluit, uti permulta exempla testantur. Sic anno 310. cum PETRUS, alexandrinus episcopus, sepeliendus esset, sacros victoriae hymnos (d) usque ad coemeterium concinebant deducentes, atq; comitantes funus. At quando non erat licitum fidelibus clara voce hymnos cantare in funeribus, tacite saltem illa concinuere, veluti in S. FELICITAE, illiusque filiorum (e) exequiis factum legitur. Porro CAESARIUS, (f) frater Gregorii nazianz. hymnorum cantu terrae mandatus est, nam *ex hymnis ad hymnos transmissus* esse dicitur. Sic etiam in BASILII (g) caesariensis episcopi funere *psalmodiae resonabant, a luctu licet victae*. In PAULAE exequiis (h) pontifices quidam choros psallentium ducebant: & cum MACRINAE (i) iusta fierent, *triplex erat ordo canentium*, sicut ille triumphatorum cantus. Nyssenus oratione funebri in MELETIUM: *Exponite, quomodo praeclarus David multifariam,*
mul-

[c] Baron. in annal. a. 259. n. 30. (d) idem a. 310. n. 10.

[e] In cod. later. (f) ap. Greg. naz. t. 1. orat. fun. 10. p. 167. (g) ap. eundem t. 1. orat. fun. 20. p. 371.

[h] ap. Hieron. t. 1. in Epitaph. Paulae p. 182.

(i) nyssenus in vita eius.

multisque modis in innumeros ordines sese distribuens, inter diversae simul & eiusdem linguae homines circa tabernaculum tripudiabat, & saltabat. Imperator ipse CONSTANTIUS (k) deducebatur honestis atque piis hymnis, qui per totam noctem personabant: illis enim christiani pium discessum solebant honorare. In exequiis FABIOLAE sonabant psalmi, & aurata templorum resonans in sublime quatiebat alleluiah: hic iuenum chorus, illic senum, qui carmine laudes feminas & facta ferebant. (l) Progredior ad sec. V. ubi sub illius initium exequiae b. MARTINI occurrunt, in quibus similiter cantus & hymnos cantatos fuisse, sequentia (m) docent: *Hoc beati viri corpus usque ad locum sepulcri hymnis coelestibus canora turba prosequitur.* Prohibuerat quidem in Africa rex Gensericus, ne mortuos suos cum psalmorum cantu efferrent christiani; qua de laevitie graviter conqueritur Victor (n) uticensis, *Quis sustineat, inquit, atque possit sine lacrymis recordari, dum praeciperet, nostrorum corpora defunctorum sine solemnitate hymnorum cum silentio ad sepulcrum perducere?* Nihilominus sacrum hunc ritum illi observarunt, immo coram ipsius tyranni oculis, septem monachorum cadavera sepulturae mandarunt, praecunte clero venerabili carthaginensis ecclesiae cum hymnis

(k) nazianzenus t. I. orat. 4. p. 118.

(l) Hieron. t. I. p. 201. [m] Sulpic. Sev. epist. 3. ad Bassulam p. m. 235.

(n) de persecut. vandal. l. 1.

mnis (n) *solemnibus*. Sec VI. *Iustinianus*, (o) ne ulli funeri constantinopolitanae ecclesiae psalmodia deesset, *assisteria* seu *asceteria* constituit, ex quibus, loco praeficarum in funeribus gentilium, psaltriae religiosae, seu canonicae mulieres desumerentur, quae feretrum psallentes praecederent. Et quidem funeri, quod gratis efferendum, dabatur unum *assisterium*, quod constabat octo monialibus seu canonicis mulieribus. Si quis autem funus per munificentiam volebat celebrare, duo aut tria *assisteria* poterat accipere. Ex hisce autem omnibus & illud manifestum est, tacitas funerationes, quae hodie fiunt sine cantu & psalmis, antiquae morti ecclesiae non esse convenientes. Denique ex *Chrysostomo* [p] adhuc notamus, in exequiis haec verba potissimum cantata esse: *Reverte anima mea in requiem tuam, quia dominus benefacit tibi: non timebo mala, quoniam tu mecum es. Et rursus: Tu es refugium meum, a tribulatione, quae me continet.* Dic autem mihi, quid in exequiis hymni? *Chrysostomus* (q) sequentes huius ritus adducit rationes: *Annon Deum glorificamus, ei gratias agimus, quod eum, qui excessit, coronaverit, quod a laboribus liberaverit, quod eum apud se habeat? Nonne ideo hymnos canimus & psalmodias, quae omnia sunt signa laetantium? Est enim quispiam inter vos animo laeto, psallat, ait apostolus.*

I

lus.

[n] in append ad Vict. utic. sub fin.

[o] Vd. Novell 59. (p) in ep. ad hebr. c. 2. homil. 4.

(q) homil. 4. in cap. 2. ad Hebr.

lus. Porro : Cur ad mortuum vocas presbyteros , qui psallant ? annon ideo , ut solatium accipias , & honores eum , qui excessit ? Honor (r) enim mortuo non fletus est , non eiulatus , sed hymni & psalmi , & vita optima. Sub finem adhuc monendum, Concilium braccarense A. C. 571. habitum can. 34. vetuisse , ne illorum corpora , qui aut per ferrum , aut per venenum , aut per praeceipitium , aut suspendium aut quolibet modo , sibi met ipsi inferant mortem , cum psalmis ad sepulturam deducantur.

(r) homil. in Bernicen. & Prosdocen. martyres, & Hom. 61. in Ioannem.

CAP. VI.

Palmas habebant in manibus , thuribulaque odoribus fumantia quidam comitantium funus.

SEculo IV. in martyrum exequiis solebant fideles *palmas* in manibus gestare , *thuribulaque* odoribus incensis fumantia. Sic e.g. christiani sublatum PETRI martyris alex. episcopi corpus humeris gestantes , triumphali pompa procedebant , habentes in manibus *palmas* , *thuribulaque* odoribus incensis (a) fumantia. In virginum etiam funeribus *palmas* gestatas esse , *Palladius* testis est , quando [b] refert : Si virgo obierit , reliquae virgines , cum eam ad sepulturam concinnavere , efferunt , eamque ponunt ad ripam fluvii :

(a) Baron. in annal a. 310. n. 10.

[b] in lausiacae historia sect. 36.

vii: traiccientos autem fratres cum palmis & ramis olivae, & psalmodia eam transmittunt. Palmae hae erant signum victoriae, quam defunctus in omnes suos hostes reportaverit: quare in Actis ante dicti martyris *victrices* appellantur. Odoribus autem incensis fumabatur in honorem defuncti, &, si velis addere, ad ingratum odorem cadaveris minuendum: unde & in funere IUSTINIANI, *thura sabaea cremabant*, ut ex Corippo, loco supra citato iam percepimus, & turonensis Gregorius (c) in Lupicino Recluso narrat, quandam matronam rapuisse sanctum corpus, & ferre illud coepisse in feretro ad vicum transaliacensem, dispositis in itinere psallentium turmis cum crucibus, cereis, atque odore fragrantis thymiamatis.

(c) *de vitis patrum cap. 14.*

CAP. VII.

*Faces atque cerei funeri praeferrebantur.
An crux praelata fuerit,
dubitatur.*

§. I.

L Ampades atque cereos funeri praelatos esse, observatur primum in S. CYPRIANI exequiis, sec. III. factis: in eius enim Actis (1) habetur, quod *cum cereis & scholaribus* (et si nonnulli cum Isidoro legant *scholacibus*, h. e. *facibus*) cum magno triumpho sepultus sit. Sec. IV.

I 2

hic

(1) *ap. Baron. in annal. a. 261. n. 36.*

hic ritus non solum in martyrum, sed & aliorum sanctitate celebrium virorum, & feminarum funeribus receptus fuit. Ita cereos ar dentes (2) in manibus gestabant, qui PETRUM martyrem saepius citatum ad coemeterium comitabantur. Funeri PAULAE, nobilis feminae, quidam pontifices cereos, lampadesque (3) praeferebant. Cum CAESARIUS, frater Gregorii nazianzeni, sepeliendus esset, ipsa mater gestasse cereos (4) dicitur. In funere MACRINAE ex utraque parte praecedebat non exiguus diaconorum ministrorumque numerus, qui omnes ordine progredientes, cereos manibus (5) gestabant. Idem & in CONSTANTII Imperatoris (6) & PULCHERIAE [7] Theodosii M. filiae exequiis conspiciebatur, & quidem lumen ignis ex cereis, & lampadibus radiabat eo copiosius, quo dignior uterque illorum erat. Nyssenius oratione in funere Meletii habita, sic alloquitur praesentes: *Exponite nobis, quomodo utrinque quasi ignei amnes, continentibus facibus, tractu continuo perpetuoque fluentes, quando longissime oculi prospicere possunt, porrigebantur.* Sec. VI. in constantinopolitana ecclesia acoluthi constituebantur, quorum officium erat, funalia deferre ante funus: & si funus gratis fiebat, tres illorum aderant, si autem mediocres sumtus, aut maiores

(2) ap. eund. loco citato. (3) ap. Hieron t. 1. in epitaph. Paulae p. 182. (4) ap. Greg. nazianz. t. 1. orat. fun. 10 p. 169. (5) Nyssenius in vita eius (6) Greg. naz. t. 1. orat. 4. p. 118. (7) Greg. nyss. opp. p. 283

res per munificentiam quisquam impendere volebat, numerus eorum ad sex & novem (8) augebatur, nam cuiusvis asceterio tres iungebantur acoluthi. Sed ad quid cerei & faces in christianorum funeribus? Non quidem nego, illas, quando funus noctu elatum, atque in cryptas est illatum, tenebris discutiendis intervuisse: attamen, cum ritus hic & in diurnis funeribus sit servatus, alia ratio quaerenda est. *Chrysostomus* sibi met ipse interroganti, quid velint illae splendidae lampades, respondet: [9] *Nonne sicut athletas mortuos comitamur?* Testimonium itaque erant victoriae, a defuncto, post strenuam contra seculum hoc pugnam reportatae, & praemiorum, quae ille iam in coelo sit natus. Ceterum ex nocturnis funeribus & apud gentiles haec consuetudo orta est, ut illi cum facibus & cereis [10] efferrent sua funera.

§. II. Obtinet hodie in quibusdam ecclesiae nostrae locis, ut crux funeri praeferatur; cuius ritus vestigia in antiqua quinque priorum seculorum ecclesia nullibi reperiuntur. *Gregorius* turonensis, qui vixit sec. VI. primus est, qui meminit plurium crucum in funere b. *LUPICINI*, quando (11) ait: *E vico, in quo decessit, in alium ad sepulturam delatus est, dispositis in itinere psallentium turmis cum crucibus, cereis, ac odore fragrantis thymiamatis.* Ex seculo IX. habemus

(8) *Vid. Novellam 59.* (9) *homil. 4. in c. 2. ad Hebr.*

(10) *Kirchm. de Fun. Roml. 2. c. 3.*

(11) *In vitis S. S. patrum c. 14.*

mus testimonium *Odonis* (12) cluniacensis, quod etiam de pluribus crucibus in funere S. MARTINI nos certiores reddit. Ita autem ille : *Ab episcopis & abbatibus, a clero & virginibus, a populis & baronibus, a pueris etiam & senibus in ecclesiam, una cum cereis & crucibus, gloriosus antistes gloriose deducitur.* Itaque ad medii aevi ecclesiam hodiernus quarundam ecclesiarum laudatus ritus referendus videtur.

[12] *de translat. corp. S. Martini.*

CAP. IIX.

De comitibus & spectatoribus funeris dignitate conspicui.

§. I.

ANtiqua monumenta docent, priscos fideles ingenti numero, martyrum praecipue corpora, ad dormitorium comitatos fuisse. Vnicum exemplum iam adducere placet saepius laudati martyris PETRI, alexandrini episcopi, A. D. 310. martyrio coronati : ad huius nempe funus fideles undique confluxerunt, ut suprema pietatis officia cumulate illi persolverent, atque ad coemeterium usque illum sunt (a) comitati. Pace autem ecclesiae restituta, numerus comitum funeris vehementer adaugebatur, ita ut multa millia interdum viderentur. In BASILII funere sec. IV. plena erant fora, porticus, duplicia & triplicia tabulata hominum deducantium, praecedantium, prosequentium, adsectantium,

(a) *Vid. Baron. loc. cit.*

tium, in se invicem insultantium, multa mil-
lia hominum omnis generis ac aetatis, ante eum
diem [b] incognita. Similiter in PAULAE ma-
tris exequiis ingens comitantium erat multitu-
do, quam Hieronymus (c) sequentibus indicat
verbis: *Tota ad funus eius palaeftinarum urbius
turba convenit. Quem monachorum, latentium in
eremo, cellula sua tenuit? quam virginum cubicu-
lorum secreta texerunt? Sacrilegium putabat, qui
non tali feminae ultimum reddidisset officium.* Idem
ad exequias FABIOLAE totius urbis populum sese
congregasse [d] testatur. De funere b. MAR-
TINI sub initium sec. V. Sulpicius Severus (e) haec
refert: *Iam vero in obsequium funeris credi non
potest, quanta hominum multitudo convenerit; tota
civitas obviam corpori ruit, cuncti ex agris atque
vicis, multique ex vicinis etiam urbibus adfuerunt.
Monachi eo die fere ad duo millia convenisse dicun-
tur: agebat nimirum ante se pastor extinctus greges
suos, sanctae illius multitudinis pallidas turbas, agmi-
na palliata, & aut emeritorum laborum senes, aut
iuratos Christi in sacramento tirones. Tum virgi-
num chorus.* AMBROSII funus ingens numerus
omnis generis & status christianorum, immo
etiam iudaei & ethnici (f) comitabantur.

§. II. Nec bonum ordinem neglexerunt
comitantes funus. Nam in laepe memoratae
MACRINAE virginis funere, confluens populus

I 4

in

(b) Greg. nazianz. loc. cit. (c) loc. cit.

[d] t. i. p. 201. (e) epist. 3. ad Bassulam p. m. 235.

[f] W. Cave Antiqu. in vita Ambrosii p. 849.

in genera descriptus, & mulierum multitudo admista virginum choro, virorum autem turba monachorum coetui fuit adscripta: ex utraque parte praecedebat non exiguus diaconorum ministrorumque numerus, qui omnes ordine (g) progrediebantur. Victor uticensis, (h) clerum venerabilem ait praevivisse funeri septem illorum MARTYRUM, qui in persecutione Vandalorum sint interfecti. PAULAE (i) fere-trum anteibant pontifices cum lampadibus, & cereis, atque illi, qui choros psallentium ducebant. Parentes & consanguinei, qui etiam inter funeris comites [k] erant, tum anteibant, tum funus sequebantur. In funere CONSTANTINI M. Imperatoris secundus ex filiis ipse exequias praecedebat: praecedebant etiam per catervas & agmina dispositi numeri militares; pone sequebatur innumerabilis hominum multitudo; hastati vero & scutarii ipsum Imperatoris corpus medii [l] cingebant. Quae autem ratio commoverit priscos fideles, ut funus tanta frequentia comitarentur, facile colligendum. Nimirum hoc ipso volebant significare, se sanctos martyres aliosque pietate excellentes magni fecisse; seque adhuc post obitum

(g) Greg nyss in vit de Macrinae. (h) Lib. I. de persec. vandal. (i) ap Hieron. loco citato.

(k) Sic mater Caesaris filii funus sequebatur Vid. nazianz. loc. cit. & Paula ad Blesillae filiae suae exequias ibat. Hieron t. I p. 160 ad Paulam.

[l] Euseb. de vita Constant. l. 4. c. 70.

tum decenti in honore eosdem habere, atque diligere secundum Dei mandatum; immo certi erant, se bonum & Deo placens opus peragere, cum functis Dei filiis supremum officium persolverent.

§. III. Progredimur denique ad spectatores funeris contemplandos. Horum saepe non pauciores, quam comites deprehenduntur: nam ad FABICLAE (m) exequias tanta spectatorum multitudo confluit, ut non plateae, non porticus, non eminentia desuper tecta capere eos potuerint. Similiter in funere BASILII, tanta erat spectatorum frequentia, ut multi ex vi protrusionis & compressionis interirent, quos quidem *beatos* praedicandos sentit [n] nazianzenus, tanquam discessus S. Basilii socios, funebresque victimas. Vnicum adhuc addere liceat, plerosque comitum & spectatorum funeris S. BASILII operam dedisse, alium, ut fimbriam, alium, ut umbram, alium, ut sacriferum lectulum arriperet, immo vel solum attingeret, alium ut propius ad eos, qui corpus ferebant, accederet, alium, ut aspectu solo frueretur, tanquam eo quoque aliquid utilitatis adferente. AMBROSII corpus, cum ad sepulcrum deduceretur, quivis fere comitantium linteis, (o) quibus ad purgandas nares uti solebant, attingere studebat, spe lactatus, se eam ob causam ab impetu malorum spirituum tutum fore.

I §

Sic

(m) ap. Hieron. loco citato. (n) loc. cit.

(o) W. Cave loco iam citato.

Sic vana in sanctorum corporibus fiducia in ecclesiam sensim sensimque irrepsit. Nec ipse *Basilius*, vir alioqui eruditus atque pius, ab hoc errore liber fuit, ita enim ille: (p) *Quicumque martyres Christi attigerit, illius iustitiae, sanctitatisque quodammodo particeps, ob gratiam ex eorum corporibus procedentem, efficitur.*

[p] t. i. p. 302. in psalm. 115. fere sub fin.

CAP. IX.

De moribus lugentium.

§. I.

Illi, qui non tantum ore, sed interno etiam verae fidei adfectu quondam Christi nomen profitebantur, nil praeter moderatas atque pias lacrymas in funeribus suorum praeferebant, omnibus gentilium lugentium moribus relictis. Fides enim christiana docet, mortem esse ingens fidelium lucrum, tum quoad animam, tum quoad corpus; animam scilicet ex corruptibili domicilio suo transire ad incorruptibile ac coeleste habitaculum, corpus autem ab omnibus molestiis quiescere, instar dormientis, & tandem ad vitae aeternae gloriam, cum anima redunitum, resuscitatum iri. Quam ob causam prohibet *Paulus* [a] apostolus, ne obitum nostrorum lugeamus more gentilium, quippe qui spem gloriosae resurrectionis non habeant. Hoc itaque apostoli monitum de luctu in christianorum funeribus rite temperando probe observarunt antiqui

[a] 1. Thessal. 4, 13.

tiqui veri fideles , & sicut ex antecedentibus capitibus percepimus , tantum abfuit , ut eiulatus , boatus , lessum ediderint , & laceratis vestibus crinibusque detonsis , aut evulsis , & cum runfione pectoris , manuumque collisione exequias sint secuti , ut potius cum triumpho & variis laetitiae signis extulerint funera. Idque de veris christianis , non autem de omnibus , qui Christi nomen sunt professi , praedicandum est. Attamen moderatas , ut dixi , lacrymas effundere consueverunt pii veteres , quia tales fidei illorum non repugnabant. Sic ipse *Ambrosius* cum aliis in funere fratris SATYRI lacrymas effundebat ; quas ita [b] excusat : *Non omnis infidelitatis , aut infirmitatis est fletus ; alius est naturae dolor , alia est tristitia diffidentiae , & plurimum refert , desiderare , quod habueris , & lugere , quod amiseris. Fecerunt & fletum magnum sui , cum patriarchae sepelirentur. Lacrymae ergo pietatis indices , non illices sunt doloris. Lacrymatus sum ergo , fateor , & ego , sed lacrymatus est & dominus : ille alienum , ego fratrem. Idem (c) de sorore sua postea dicit , quod divino timore temperet dolorem. In funere b. MARTINI , [d] qui sub initium sec. V. obiit , virginum chorus , sexus alioquin ad lacrymas propensior , fletu abstinebat prae pudore , cum laetandum potius de eo esse sentiret , quem iam suo Dominus gremio*

(b) *Orat. fun. in ob. Satyri paulo post init. c. 3. p. 17. 18.*

[c] *Orat. citata fere sub fin. p. 29.*

[d] *Sulpic. Sev. epist. 3. ad Bassul.*

mio foveret. Itaque sancte dissimulabant illae gaudio, quod dolebant, siquidem fides prohiberet flere, gemitum extorqueret adfectus. Omnes etiam pii ecclesiae antistites, moderatum quamvis dolorem propter pie defunctum in Domino admitterent, acerrimi tamen nimii luctus atque planctus insectatores fuerunt. Sic *Tertullianus*, [e] *Cyprianus*, (f) *Gregorius naz.* (g) *Basilius M.* (h) *Hieronymus*, [i] *Gregorius nyssenus*, (k) *Chrysostomus*, [l] *Ambrosius* (m) *Augustinus*, (n) a luctu nimio serio dehortati sunt christianos; nullum ergo dubium est, quin & ipsi sua monita, quae aliis darent, in carorum funeribus observarint. Liceat de luctu, fidelibus congruo, ex *Chrysostomo* [o] quaedam adducere, quae ita sese habent: Non ego lugere, sed impudenter lugere veto: non sum immanis atque crudelis: video naturam dolere, & id quotidianam requirere consuetudinem. Nec licet multo moveri adfectu, quod & Christus ostendit; lacrymatus est super Lazaro: eius sequere exemplum; lacrymare, sed leniter & prudenter, & cum Dei timore. Si hac ratione lacrymas fundes, non resurrectionis

[e] *De patientia* c. 9. (f) *de mortalitate*, p. 212.

& seq. (g) *orat. fun. in laud. Caesar. t. 1 p. 16 a*

(h) *in Ps. 115. t. 1 p. 302.* (i) *ad Paulam de obitu*

Blesillae t. 1 p. 158. & seqq. (k) *Orat. fun. in*

ob. Pulcheriae p. 283. [l] *t. 4. in epist. ad Hebr.*

c. 2 homil. 4. (m) *Orat. fun. in ob. Satyri.*

[n] *t. 2 f. 211. serm. 2. de consolat. mort.*

[o] *Homil. 61. in Ioannem.*

rectionis diffidentiae redargueris, sed aegre ferre carissimi seiunctionem videberis: nam & peregre proficiscentes lacrymis prosequimur, non tamen ut mortuos: ita & tu lugeas, tanquam praemiseris peregrinum. Tales itaque lacrymae piae sunt, pietatisque & caritatis erga defunctum effectus: quales & in MACRINAE funere effusas esse, in vita eius tradit frater, *Gregorius nyssenus*. Ast vero sec. III. & praecipue IV. immoderatus in funeribus luctus in ecclesiam irrepsit, cum multi nomine tantum, non autem re ipsa essent christiani.

§. II. Seculo videlicet iam tertio, praeter nimium luctum, atras vestes induebant quidam lugentes, cui quidem rei *Cyprianus* (p) sese vehementer opponebat, eas ob causas, quod illi, propter quorum obitum atrae vestes accipiantur, indumenta alba iam sumserint; deinde, quod occasio sic daretur gentilibus, ut christianos iure meritoque reprehenderent, quod, quos vivere apud Deum dicerent, ut extinctos & perditos lugerent, & fidem, quam sermone & voce depromerent, cordis & pectoris testimonio non probarent. *Spei nostrae*, addit, *ac fidei praevaricatores sumus; simulata, ficta, fucata videntur esse, quae dicimus.* Nihilominus in ecclesia atrarum vestium in luctu usus permansit: nam sec. IV. & seqq. & exempla & testimonia occurrunt, quibus ritum hunc apud christianos obtinuisse confirmatur. Sic in funere *MELETII*

(p) *Serm. de mortalit. p. 212,*

LETI atris in vestibus comparuerunt fideles; ita enim *Gregorius* [q] *nyssenus*: *Nunc in luctum nobis gaudium conversum est, ac laetitiae amictus sacculus evasit: postquam praeclarus sponsus a nobis discessit, luctu repente atrati sumus.* Dum sacci facit mentionem, indicat, atras illas vestes ex pilis caprarum aut aliorum animalium, ex rudi scilicet panno confectas, easque angustas, & minime fluctuantes fuisse; qualis saccus alias vestis poenitentialis erat. *Chrysostomus* [r] etiam *pulcrarum* meminit *vestium*, quibus quidam in luctu uterentur, quem autem ritum improbat, & prohibet, adeo ut ne in illorum quidem funeribus eas concedere vellet, qui in peccatis mortui erant. *Augustinus* tangit similiter atrarum usum vestium, eumque a fidelibus longe abesse cupit, quando (s) ait: *Postremo etiam, qua ratione vestes nigras tingimus, nisi quos vere infideles & miseros, non tantum fletibus, sed etiam vestibus approbemus? Aliena sunt ista, fratres, extranea sunt, non licet: & silicerent, non decent.* Dum laudatissimus pater talia dicit *extranea* & *aliena*, significat, apud gentiles eiusmodi vestes obtinere, quod etiam ita sese habebat: nam apud romanos iam diu ante O. R. tam viri quam mulieres nigris vestibus in funere induti erant, quod hunc colorem luctui convenientissimum esse, sentirent: at postquam Imperatores nacti erant

(q) *Orat. fun. in Melet. episc. p. 318.*

(r) *t. 4. homil. 69. ad populum.*

(s) *t. 9. de consol. mort. serm. 2. f. 211. b.*

erant gentes romanae, viri quidem in atris, feminae autem in albis luctus tempore (t) incedebant.

§. III. Alii porro gentilium ritus sequebantur atras vestes: in luctu nimirum nimius audiebatur *planctus*, nimiae effundebantur *lacrymae*, immo *lamentatrices* a quibusdam conducebantur. Mulieres cruentabant brachia, scindebant capillos, laniabant genas, ob dolorem, immo ob ostentationem. Sic in funere BASILII M. psalmodiae a luctu [u] vincebantur: & cum PULCHERIA Imperatoris, Theodosii M. filia, efferretur ad sepulturam, *omnium aspicientium vultus demissi erant, ac moesti, lacrymis oculi oppleti, manus inter se collisae, gemitus, intimum cordis dolorem indicantes.* Tunc etiam magnus David suos hymnos & laudum decantationes lamentationibus adcommoavit, ac pro hilari choro sumto invicem tristi ac lugubri, cantilenis ad lamentationes invitavit. Tantopere a perturbatione ratio tum vincebatur, quod autem Gregorius nyssenus (x) admodum improbavit. Ioannes Chrysostomus vehementer conqueritur (y) de quibusdam christianis, quod gentilium instar propter defunctos lugeant. Compellor, ait, gemere amarissime; ubi nos Christus extulit, ibi nos ipsi deiicimus. Cum enim video luctus in plateis, & lamentationes super exeuntes de hac vita, & ululatio-

nes,

(t) Quenst. de sepult. vet. c. 6. Calvör. Ritual. eccles. l. 3. sect. 2 c. 29. (u) Gregor. naz. l. 6.

(x) Opp. p. 282. & seq. orat. in fun. Pulch.

(y) t. 4. homil. 4. in s. 2. epist. ad Hebr.

nes, & inhonestates alias, credite mihi, confundor, & paganos, & iudaeos, & haereticos videns, & omnes, qui nos irrident. Non quae a me de resurrectione dicuntur, attendunt pagani, sed illa, quae fiunt a nobis, & confestim dicunt: quomodo existis aliquis contemnere poterit mortem, qui neq; alterum mortuum potest videre patienter? Cum vero quis, aut mulier, aut vir crucifixum se Christo dicit, & eorum alius quidem capillos dissipat, alia vero ululat, quid hac re confusibilius? credite mihi dicenti: si enim, sicut oportebat, fieret, multo tempore debebant huiusmodi homines ab ecclesiae limine prohiberi. Etenim satis timeo, ne isto modo pessimus quidam morbus in ecclesiam subintret. Paulo post idem minatur illis, qui lamentatrices in funeribus, more gentilium, in posterum conducturi essent, dicitq; se per multum tempus ipsos ecclesia exclusurum: mulieribus autem illis miseris gentilium, lamentatricibus scilicet, per christianos prohibitionem hanc facit, ne porro in mortibus fidelium, aut exportationibus ingrederentur, sed proprias lamentarentur calamitates. Addit: Ecce igitur & vobis, & illis mulieribus per vos admonens dico, ut neque vos convocetis tales, neque illae adveniant: Alioquin compellemur in actum deducere minas, vos quidem legibus ecclesiasticis coercentes, illas autem, sicut legibus competit. Idem alibi (z) in mores lugentium feminarum ita invehitur: Verum enim vero etiam cum aliis malis hic muliebris morbus iam praevaluit, ostendant planctus, & dolores

[z] t.3. homil. 61. in cap. 9. iob. p. 945.

res suos, cruentant brachia, scindunt capillos, laniant genas, partim ob dolorem, partim ad ostentationem, alie animo impudico in medio foro brachia nudant. Quid facis, mulier? nudas te impudenter in medio foro, cum Christi membrum sis, cum viri adstent, & capillos vellis, & in miseros prorumpis eulatus, & saltas, & insanarum mulierum more iactaris? Nonne te Deum offendere arbitraris? Quatenam haec insania? Nonne ridebunt gentiles? nonne fabulam nostram putabunt religionem? Dicent enim, nullam esse resurrectionem, illusiones omnia christianorum dogmata, & fallacias putabunt. Liceat adhuc unicuique addere eiusdem episcopi testimonium de iam dictis moribus quorundam lugentium, ab eodem nec in illorum exequiis concessis, qui impenitentes in peccatis ex hac vita discesserant: Illos, inquit, (1) lugeamus, sed non indecenter, non comas vellentes, non detegentes brachia, oculos non dissipantes, non pullis utentes vestibus: sed tantum in animo silenter amaras fundentes lacrymas. Sed audiamus nunc etiam Basilium M. quorundam christianorum mores in luctu pariter describentem, ab iisque dehortantem sequentibus: [2]. Nam nec mulieres, nec item viros decet, dolori, lacrymisque nimium se dare, sed ingemiscere tristibus, & lacrymas leviter sine tumultu, sine clamore, sine ululatu emittere, nec, uti solent quidam, tunicam scindendo, aut pulvere caput aspergendo, nec denique turpe aliquid & indecorum admittendo, admitti ab

K

his

[1] t. 4. homil. 69. ad populum. p. 610.

[2] t. 1. p. 363, de gratiis Deo agendis.

his solitum, qui sine disciplina res ferunt humanas. Ambrosius similiter dehortatur fideles ab istis infidelium ritibus, quando (3) dicit: Illud vero frequens in mulieribus, ut clamores publicos serant, quasi metuant, ne earum ignoretur aerumna; ut illuviem vestis adfectent, quasi in ea sit sensus dolendi, ut impexum sordibus immadident caput, ut postremo quod plerisque in locis vulgo fieri solet, discisso amictu, diloricata veste, secreti pudoris nuda prostituant, quasi ipsum lenocinentur pudorem, quia pudoris sui praemia perdiderunt. Sic procaces oculi provocantur, ut concupiscant, ut amare incipiant membra nudata, quae si non aspicerent, non amarent. Atque utinam sordidata illa tegumenta corporis non speciem, sed mentem obnuberent: latet plerumque sub tristi amictu mentis lascivia, & deformis horror vestis obtegatur, ut secreta petulantium tegantur animorum. Satis pie virum luget, quae servat pudorem, non deserit fidem. Haec bene defunctis officia impendantur, ut vivant in mentibus, in affectibus perseverent. Huc tandem & Augustini verba sequentia (4) spectant: Quod si ille David, qui adhuc sub lege positus erat, sub illa, non dico licentia, sed necessitate lamentationis sic animum a luctu irrationabili (scilicet propter obitum filioli sui) superavit, sic tristitiam suam, suorumque compescuit: nos, qui sub gratia sumus, sub certa spe resurrectionis, quibus omnis tristitia interdicta est, qua fronte mortuos nostros gentilium more plangimus, ululatus insanos tollimus, veluti

(3) De fide resurrect. t. 3 p. 25.

(4) t. 9. de consolac. mort. serm. 2. f. 21. b.

uti alio genere bachantes, cum scissis tunicis pectora nudamus, verba inania & naenias circa corpus & tumulum defuncti cantamus? Ex quibus omnibus liquet, sec. iam IV. luctum fidelium in funeribus nimium quantum degenerasse, & in gentilium iudaeorumque infidelium plandum fere commutatum fuisse. Non quidem dixerim, omnes qui in luctu iustos limites sunt transgressi, ex animo malitioso ac infideli id egisse: nam imbecillitas naturae in quibusdam vere piis fidelibusque animabus interdum rectam rationem, & fidem superabat, ut adfectui, ex carorum obitu exorto, nimium indulgerent. Sic exemplum PAULAE, feminae pietate celebris, habetur, quae in filiae Blesillae exequiis nimio praecooccupata erat luctu, adeo ut de media pompa funeris illam exanimem [5] deferrent: ubi Hieronymus quidem acerrime illam reprehendit, & detestandas dicit esse illas lacrymas, plenas sacrilegio, incredulitate plenissimas, quae non habeant modum, quae usque ad viciniam mortis accedant; attamen illam idcirco non tanquam infidelem & quæ fidem abnegarit, condemnat. Quinam autem mortui sint magno pere lugendi & plangendi, Chrysostomus indicat, dicens: (6) *Lugeamus peccatores non tantum defunctos, verum & viventes: de iustis autem gaudeamus, non modo superstitibus, verum & mortuis. Ne mortuos itaque temere defleamus, sed in peccatis mor-*

K 2

tuos:

(5) Hieronymus t. 1. p. 160. ad Paulam de obitu Blesillae. [6] Homilia ad populum citata.

tuos : hi namque luctu sunt digni, hi planctibus & lacrymis. Quae namque spes, quaeso, cum peccatis eo migrasse, ubi peccata non datur exuere? Nam, donec quidem hic erant, multa fortassis erat expectatio, quod essent poenitentiam acturi, futurique meliores. Si vero tartarum, ubi per poenitentiam nihil lucrari conceditur, petierint, dicitur enim : In inferno, quis confitebitur tibi? quomodo non sunt lacrymis digni? Ita migrantes lugeamus, non prohibeo. Similem in modum Hieronymus [7] ait : Lugeatur mortuus, sed ille, quem gehenna suscipit, quem tartarus devorat, in cuius poenam aeternus ignis aestuat. Nos vero, quorum exitum angelorum turba comitatur, quibus obviam Christus occurrit, gravemur magis, si diutius in tabernaculo ipso mortis habitemus. Et Ambrosius : (8) Fleant illi suos, qui spem resurrectionis habere non possunt, quam non sententia Dei eripit, sed fidei inclementia. Inter sit inter Christi servulos, idolorumque cultores, ut hi fleant suos, quos in perpetuum existimant interiisse, nullas habeant lacrymarum ferias, nullamque tristitiae requiem consequantur, qui nullam putant requiem mortuorum : nobis vero, quibus mors non naturae, sed vitae istius finis est, quoniam in melius ipsa natura reparatur, fletus omnes casus mortis abstergat. Ceterum ad ea, quae de immoderato christianorum luctu dicta sunt, conferatur, si placet, Kirchmannus de funeribus romanorum, & Geierus de luctu hebraeorum, unde patebit, ex iudaismo & gentilismo fere omnes christianorum lugentium mores derivatos fuisse.

CAP.

(7) loco iam citato. (8) Orat. fun. in Ob. Satyr.

CAP. X.

*Funus ad sepulturam deductum, in templo
exponebatur, & hymnis, osculis, aliisq;
pietatis officiis honora-
batur.*

SEC. IV. & seqq. funera in templis condere
placuit; ubi aliquot dies interdum fuere
exposita, antequam terrae mandarentur:
qui quidem honor non omnibus, sed episco-
pis, aliisque dignitate & sanctitate celebribus
exhibitus fuit. Sic e.g. AMBROSIIUS mediolanen-
sis episcopus (a) sequenti post obitum die ma-
ne ad ecclesiam portabatur, ubi usque ad diem
dominicae erat collocatus, & dein ad illud,
quod dicebatur Ambrosii templum, fuit dedu-
ctus. PAULA mater, nobilitate generis & mo-
rum sanctitate insignis femina, post obitum sta-
tim inter cantus & hymnos in templum elata,
in medio illius ponebatur, ac ibi triduo exposita
(b) manebat. Tum vero hebraeo, graeco, la-
tino, syroque sermone psalmi in ordine perso-
nabant, nec solum per tres istos dies, antequam
subter terram conderetur, sed per totam he-
bdomadem, cunctis, qui venerant, suum funus,
& proprias credentibus lacrymas. Filia eius
Eustochium praecipue abstrahi a parente non
poterat, deosculabatur oculos, haerebat vul-
tui, totum corpus amplexa, quasi cum ma-
tre

K 3

tre

(a) *W. Cave Antiqu. eccles. in vita Ambros. p. 849.*

[b] *Hieron. ad Eustoch. in epitaph. Paulae t. 1. p. 183.*

tre vellet sepeliri. Vnde etiam liquet, aperta fuisse expositionis tempore funera; quod sequentia adhuc magis confirmant: *Quodque mirum est, nihil pallor mutaverat faciem, sed ita dignitas quaedam & gravitas ora compleverat, ut eam putares non mortuam, sed dormientem.* EPIPHANII denique cadaver magna pompa in ecclesiam deporratum & unctura ferali donatum, cuiusvis oculis (c) exponebatur. Quo facto honorare illos voluisse corpora sanctorum, facile colligitur.

(c) *W. Cave lib. cit. p. 893.*

CAP. XI.

Oratio funebris a sanguine iunctis, aliisque defuncto habebatur.

§ I.

QUemadmodum sec. IV. funebres ritus admodum multiplicabantur, ita ad illos etiam accessit hic gentilium mos, defunctos, antequam humarentur, oratione funebri honorare. MOREM hunc gentilibus tribuo: nam apud romanos funus illustrium virorum & feminarum, in forum ductum, collocabatur pro rostris, ubi in defuncti aut defunctae laudem orationes solebant haberi: cuius ritus origo VALERIO quidem poplicolae adscribitur, qui primus Brutum mortuum pro rostris [a] laudaverit. Habebantur autem orationes huiusmodi ab iis, qui mortuum sanguine proximi attingebant: quod si

autem

(a) *Vide omnino Kirchm. de fun. rom. l. 2, c. 18. & 19.*

autem propinqui deessent, qui officium hoc defuncto valerent praestare, plerumque viris doctissimis illa provincia est demandata; immo saepe & magistratibus ex senatus consulto [b] munus hoc fuit commendatum.

§ II. Christiani itaque hunc gentilium ritum imitati sunt, partim ut moestis solatia praebendi occasio esset, partim ut laudes atque virtutes defuncti publice praedicarent, aliisque hoc ipso stimulum quasi adderent, in agone, quem ingressi erant, similiter strenue decertandi, & ita currendi, ut brabeum, a coelesti vocatione propositum, & ipsi tandem obtinerent. Sic Gregorius nazianzenus fratri, & sorori, & patri funebres orationes habuit, & quidem ipso sepulturae die, & ante sepulturam: quod de oratione, in obitu FRATRIS habita, probatur ex his eiusdem verbis: (c) *Nec denique aliud quicquam parvorum, & quae apud parvos in pretio sunt, tibi a me offeruntur: quae quidem omnia* NB. *hodierno die amarus hic lapis una cum pulchro corpore contexisset.* Quando dicit, *hodierno die amarus hic lapis contexisset*, indicat, se ipso sepulturae die hanc orationem dixisse: illam autem ante corporis humationem habitam esse, ex his [d] liquet verbis: *Quo quidem officio nos etiam functi, finem dicendi, ut & nos quoque lacrymandi, faciemus, iam ad sepulcrum vestrum proporantes, quod unicum ac triste donum Caesarinus a vobis habet, parentibus quidem & senectuti opportune paratum, filio*

(b) Id. l. c.

K 4

an-

(c) t. I. p. 168. orat. 10.

(d) t. I. p. 176. orat. 11.

*autem, ac iuventuti donatum, praeter aequum quidem, at non iniuste apud eum, qui res nostras administrat. Cum ergo post finitam orationem properare demum volunt ad sepulcrum, manifestum est, corpus post illam, non vero ante, terrae mandatum fuisse. Idem etiam censendum de oratione in laudem GORGONIAE sororis ab ipso habita: cum enim defuncto fratri ante humationem parentavit, quidni & sorori? Nihil etiam in ipsa oratione obstat, quo minus ante sepulturam habita credatur. Imo & illa, quam in honorem PATRIS sui habuit, oratio (a) ad idem tempus tuto est referenda, ut tota eius series commonstrat. Praeter iam dictum nazianzenum & alii, ut *Ambrosius*, & *Gregorius nyssenus* orationes funebres habuere, ille fratri SATYRO, hic MELETIO, episcopo antiocheno; utramq; autem defuncto adhuc praesente, & nondum sepulto, dictam esse, clarissimum. *Ambrosius* sub finem orationis (b) sic alloquitur lugentes: *Procedamus ad tumulum: & fratrem ita: Praecede ad illam communem omnibus, sed iam mihi prae caeteris desiderabilem domum: ut multa alia loca taceam, quae funus coram oculis lugentium adhuc fuisse, ostendunt. Nyssenus autem his deductores funeris compellat (c) verbis: Hanc cum habeatis, fratres, consolationem, vos, qui ossa Iosephi transportatis ad terram benedictionis, audite Pauli verba &c.* ubi ait in praesenti, quod iam ossa Iosephi transportent ad sepulcrum;*

(a) t. i. p. 286. & seqq. orat. 19. (b) t. 3. p. m. 29.

[c] Opp. p. 321.

crum; ergo nondum illa sepulta erant. Nul-
 lum igitur dubium remanet, quin orationes fu-
 nebres ante sepulturam ordinarie, ut apud gen-
 tiles, ita & christianos habitae fuerint. Dico
ordinarie; nam & post sepulturam nonnullae ha-
 bitae sunt, quando ita a superstitibus desidera-
 batur, aut cum nemo tam cito inveniretur, qui
 ante funus illam habere posset. Sic oratio fu-
 nebris in laudem BASILII M. post sepulturam[d]
 ab optimo ipsius amico Gregorio nazianzeno
 habita fuit; quia imbecillitate corporis impe-
 ditus BASILIO in extremis non poterat adesse.
 Gregorius etiam nyssenus post PULCHERIAE, eius-
 que matris PLACILLAE Imperatricis sepulturam,
 iussu superiorum orationes funebres dixit. *Am-
 brosius* autem in THEODOSII M. honorem 40.
 dies post eius obitum peroravit, cum illius ca-
 daver Constantinopolim transferri deberet. Lo-
 cus autem, ubi singulae habitae fuerint, non tam
 obviis est. Hoc quidem certum, illam in exe-
 quiis GREGORII nazianzeni episcopi, patris vide-
 licet, in templo habitam esse, quod ipse con-
 struxerat, veluti haec indicant filii oratoris (e)
 verba: *Quoniam autem magnanimitatis ipsius mo-
 numentum posteris quoque relinqui oportebat, quid
 magis conveniebat, NB. η τοὺς υἱοὺς τῆς πόλεως i. e. quam hoc
 templum, quod Deo & nobis reliquit? En, dum ait,
 hoc templum, manifestum est, illum in templo
 verba fecisse; alias pronomine demonstrativo
 uti non potuisset. Quoniam igitur in templo*
 K 5 ista

[d] Greg. naz. t. 1. orat. 20. p. 316. (e) t. 1. p. 313.

ista oratio habita fuit, non video, cur de reliquis id negandum ; locus enim iste omnium erat commodissimus ad sacros conventus habendos. Funus autem erat praesens , & coram oculis omnium positum, ut ex *Ambrosii* oratione in FRATREM habita, liquidissime constat, nec non ex illa, quam in obitu VALENTINIANI idem habuit. Porro, quibus tales orationes haberi consueverint, ex dictis iam constat ; videlicet non omnibus, sed dignitate, & sanctitate in ecclesia excellentibus, tam viris, quam feminis, ut exemplum GORGONIAE, episcopi nazianzeni filiae, paulo ante nos docuit. A quibus & in quorum praesentia id factum, ex antecedentibus aliqua ex parte patet : nam ibi diximus, *Gregorium* nazianzenum & fratri, & sorori, & patri ferale hoc munus praestitisse, *Ambrosium* etiam fratri germano idem exhibuisse : unde liquet, quandam ex consanguineis defuncti huiusmodi verba fecisse. Dein quoque indicatum est, *Gregorium* nyssenum, MELETIUM episcopum funebri oratione honorasse ; unde colligitur, alios, si consanguinei in loco non essent, aut officio isti praestando impares reperirentur, defunctum laudasse. Praesentes tum erant in exequiis nempe liberorum, si fieri poterat, ipsi parentes, & in parentum funere liberi, & si ad coniugem defunctum aut defunctam spectaret huiusmodi oratio, coniux superstes adesse solebat. Sic orationi in laudem CAESARII habitae, interfuere ipsi (a) parentes. Illi, quae in honorem

(a) *nazianz. t. i. p. 169.*

GREGORII patris fiebat, uxor Nonna [b] intererat. CONSTANTIUS (c) parentis sui CONSTANTINI M. honoribus funebribus erat praesens. Cum Ambrosius VALENTINIANO Imperatori orationem funebrem haberet, funere nondum sepulto, germanae illius aderant, illas enim ita (d) alloquitur: *Durum quidem funus videtis, sed stabat & sancta Maria iuxta crucem filii. Item: Sed corpus eius tenere desideratis, tumulum circumfusae tenetis.*

§. III. Superest ut contenta eiusmodi funebrium orationum, earumque finis indicentur. Sciendum itaque, contenta illarum pro ratione & statu defuncti, ut decet, variasse; attamen laudes defuncti, & solatia pro moestis semper in illis deprehendi: quae ut eo melius innotescant, excerpta ex quadam pluribus quidem dare, necessarium existimamus. Illa ergo, quae in laudem CAESARII a fratre Gregorio nazianz. habita est, continet sequentia: Sub initium iam laudatus vir remouet istam, quam forte de ipso quidam auditorum conciperent, sententiam, quasi cupide ad dicendum prodiret, ut eum, qui discesserit, lacrymis, ac luctibus prosequeretur, aut longam & elegantem orationem, qua plerique gaudeant, haberet: nam satis illum haecenus lacrymis & laudibus se prosecutos esse, iam vero se velle humanae naturae imbecillitatem ostendere, & animae dignitatem

(b) Idem p. 315. (c) Vide notam Valesii in c. 71. lib. 4. de vita Constant. (d) l. 3. p. 910.

tatem ipsis in mentem revocare, atque debitam iis, qui in dolore versentur, consolationem impertiri, moeroremque a carne, ac rebus caducis ad spiritualia & aeterna transferre. Indicato igitur orationis fine, defuncti parentes se, ait, recensitum, nisi omnibus satis noti essent. Paucis itaque patrem propter pietatem laudat, ac venerabile episcopatus officium, ipsi demandatum, indicat: deinde ad matrem, illiusque a pietate desumptas laudes transit: utrumque autem parentem felicem praedicat, quod liberi ex ipsis geniti omnes Christum agnoscerent, eiusque nomen profiterentur; & quod ipsi ambo parentes ad altam senectutem pervenerint, virtute & annis inter se pares. Atque ita omnem felicitatis mensuram illos explevisse dicit, excepta hac postrema probatione, aut dispensatione, quod illo, qui inter liberos maxime titubaret propter aetatem, (i. e. in animae periculo esset) filio praemisso, nunc ipsi vitam in firma fide clauderent, & cum universa domo ad superna transmigrarent. Hinc addit rationem, cur laudes parentum attigerit, nimirum non, ac si laudes illorum praedicare iam animus esset, sed ut ostenderet, a parentibus debitam Caesario virtutem fuisse, nec mirum auditoribus, aut incredibile videri debere, si tales parentes nactus, laudibus se dignum praestiterit, sed illud potius, si neglectis domesticis, & quae prope erant, exemplis, alios sibi spectandos proposuerit. Hinc progreditur

tur orator ecclesiasticus ad laudes ipsius defuncti, & [1] admiratur in eo ingenii celeritatem, qua alios longe multumque antecelluerit in disciplinis excolendis : deinde Alexandriam, doctrinae omnis tum officinam, missi vitam, quam ibi egerit, academicam admodum celebrat. *Quis, inquit, praeceptoribus fidelior? Quis aequalibus incundior? Quis improborum societatem & consuetudinem magis vitavit? Quis optimorum virorum, cum aliorum, tum celeberrimi cuiusq; ex patria, & nobilissimi familiaritati sese magis adiunxit? quod videlicet non ignoraret, ad virtutem, aut vitium permultum facere, cum quibus quispiam consuescat. Atq; idcirco quis praesidibus, immo quis universae urbi carior, aut ob temperantiam clarior, aut ob ingenii sagacitatem illustrior? Quodnam doctrinae genus non peragravit? Post vitae illius academicae, nunquam satis laudandae, enarrationem, abitus ex academia ista meminit, ubi singulare quoddam accidisse memorat: Mater nostra, ait, hoc optabat, ut sicut ambos filios eodem tempore emiserat, sic ambos quoque simul redeuntes videret. Et ecce Dei impulsu, qui iustas preces audit, & parentum erga probos filios amorem in pretio habet, nec ex consilio ullo, nec ex pacto, ille Alexandria, ego ex Graecia, alter terra, alter mari, eodem tempore in eandem civitatem appulimus, Byzantium scilicet. Porro quae ibi fata habuerit Caesarius, exponit; tantam scilicet brevi gloriam illum adeptum esse, ut publici honores, nobileque matrimonium, ac senatoria dignitas*

tas ei oblata fuerit, communique decreto ab Imperatore per legatos petitum sit, ut principem urbem viro, eruditorum principe, ornari atque honestari vellet, atque ad ceteras ipsius urbis laudes hanc accedere, ut Caesario & medico, & cive ornaretur. Laudat autem eum nazianzenus quam maxime, quod omnes istos oblatos honores auctoritate & suasu suo modeste declinarit, itinerisque socium ac comitem se ipse adiunxerit, ut ambo in patriam ad parentes redirent. Pergit iam in enarranda vita eius, quod Caesarius deinde, cum doctrinae suae primitias patriae consecrasset, honestae gloriae cupiditate ductus, aut, ut ipse dixerit, quo urbe praesidio esset, in aulam se contulerit, non quidem omnimodo suorum consensu: ubi tamen laudat illum, quod in aula probitati semper studuerit, ac maiorem Dei, & salutis suae, quam terreni splendoris rationem habuerit. Hinc fata eius in aula Imperatoris Iuliani recenset, nempe primum statim dignitatis gradum inter medicos ipsi collatum, atque in amicorum numero apud Imperatorem habitum, amplissimis honoribus adfectum esse, praeterea omnibus propter pudicitiam, & temperantiam carum & venerabilem, quotidie dignitatibus maioribus ornatum fuisse: attamen omnia cum hoc uno, quod christianus esset, & nominaretur, ludum quendam, ac nugas ipsi extitisse. Deinde rem unicam de eo narrat, qua nihil in ipsius vita fuerit celebrius, magisque pervulgatum. Videlicet furebat, ait, adversus nos nefandus Imperator, (Iulianus) non quidem externe
im.

impietatem profitens, verum humanitatis specie per-
secutionem celans, omnique machinarum genere in vo-
raginem suam miseros pertrahens. Ac ne eos honores,
qui martyribus haberi solent, consequeremur, primum
illius artificium hoc fuit, ut qui Christi causa patie-
bantur, tanquam fontes & facinorosi cruciari affice-
rentur: alterum, quod huic rei non tyrannidis, sed
persuasionis nomen imponebat, quo maior eorum in-
famia, quam periculum esset, qui sponte ad impieta-
tem se conferebant. Cumque alios pecuniis, alios di-
gnitatibus, alios promissis, alios variis honorum gene-
ribus, omnes denique verborum praestigiis, ac suo
exemplo ad se alliceret, post multos Caesarium quoque
aggreditur. Verum ingrediebatur vir ille fortis,
Christi signo septus, clypeiue vice magnum verbum
praeferens, ad hominem multum in armis, & ma-
gnum in dicendi facultate. Nec vero ad illius ad-
spectum ullo metu perculsus est, nec ob verborum blan-
ditias de animi magnitudine quicquam abiecit: ve-
rum promptus & paratus athleta erat ad decertan-
dum, tum sermone, tum opere adversus eum, qui in
utroque genere viribus pollebat. Ac tale quidem
erat studium, tantusque pietatis propugnator. Quin
etiam utrinque theatrum erat, & eorum, qui in fi-
dei pietate adhuc remanserant, & eorum, qui ab illo
abrepti fuerant, utram in partem eorum certamen
inclinaret, spectantium. An non timuisti, ne quid
Caesario animi alacritate parum dignum accideret?
At bono estote animo: cum Christo enim victoria,
qui mundum vicit. Ac nihil quidem mallet, quam
ut ea, quae tum dicta & proposita sunt, sigillatim nunc
expo.

exponerem: verum intempestivum hoc foret, & ab orationis instituto alienum. Addit autem, Imperatorem nihilominus Caesarium in aula retinuisse, siquidem eius doctrina frui atque exornari mire gestiverit. Post haec ab eo narratur, Caesarium saluum ab aula rediisse in patriam ad suos, secundum legem christianorum hanc, ut urgente quidem tempore pro veritate periculum adeant, quam diu autem liceat, pericula ipsa non provocent: post necem autem Iuliani ipsum in aulam rediisse, & priores honores recepisse; ac tempus quidem Imperatores subinde sommutasse, Caesarii autem gloriam ac auctoritatem apud eos haudquaquam dissipatam esse, quin potius de eo inter Imperatores certamen fuisse, quisnam Caesarium magis sibi adiungeret, & cuiusnam ille magis amicus & familiaris diceretur. Talis Caesarii pietas, talia pietatis praemia, ad quam sectandam iuvenes, & viros adhortatur, ut per eandem virtutem ad eundem splendorem contendant. Hisce adiicit Gregorius enarrationem singularis fati, quod Bithyniae ipsi contigerit. Cum nempe ibi quaestoris munere fungeretur, ac thesaurorum curam gereret, Nicaeae terrae motus exortus, post hominum memoriam maximus, qui cum omnes pene una cum orbis pulchritudine delevisset, solus ipse aut certe cum admodum paucis ex illustribus viris salvus evasit, idque modo quodam incredibili, nimirum ipsa ruina protectus, ac parvas quasdam periculi notas referens. Addit, unde aulam relinquere, & domum redire summo studio

eum

eum exoptasse, postquam etiam hac de re ipse Gregorius cum per literas monuisset. Denique ad obitum eius pervenit memorandum, ubi nil nisi pomposae cum hymnis & cereis cadaveris elationis meminit, & quod anima quoque per baptismum non longe ante obitum recens creata, dignos honores iam percipiat. Finitis itaque illis, quae de vita & obitu fratris dici debebant, iam ad ipsum defunctum sese convertit, eumque sic alloquitur: Hoc tibi a me Caesari funebre munus; hae sermonum meorum primitiae, quos occultari persaepe questus, in te ipsum detecturus erat. Hoc tibi a me ornamentum, tibi quidem, probe scio, omni ornamento incundius &c. Atque alia quidem persolvimus, alia vero dabimus, anniversarios honores & commemorationes offerentes, illi quidem certe, qui superstites erunt. Addit votum, quo ei placidam in sinu Abrahae quietem, angelorum consortium, & gaudia vitae aeternae ex animo cupit atque exoptat. Quod reliquum erat, sermonis medicinam iis, qui in dolore versabantur, nempe parentibus adhibet, eos, qui pari calamitate premuntur, maiorem apud eos, qui cruciantur, auctoritatem consolandi habere, adserens. Sperat autem, illos, ut aliarum omnium virtutum, sic etiam patientiae primas esse laturos, quamvis amore erga filios excellant, siquidem etiam sapientia, & Christi amore omnes antecendant, ac mortem iam pridem & ipsi meditati sint, & liberos docuerint. Quod si autem, ait porro, dolor quasdam tenebras rationi offundat, ut non vi-

deat id, quod sit officii; agendum, accipite iuvenis exhortationem, senes, & filii, parentes, & eius, qui a talibus admonendus est, vos, qui multos admonuistis, ac longo tempore rerum usum collegistis. Nec vero mirum nobis videatur, si iuvenis senes moneam: nam hoc quoque vestrum est, si quid canitie rectius prospicere possim. Iam ipsa solatia iis impertit, ubi (1) vitae ipsorum brevitatem proponit, siquidem iam senes sint: unde mox eundem lapidem sint subituri, idemque pulvis futuri. (2) Ex paucis, qui restent diebus, nil nisi hoc lucri faciendum, ut plura mala partim videamus, partim patiamur, partim etiam fortasse faciamus, atque ita tandem naturae debitum commune & ipsi solvamus, munusque lacrymarum, quod aliis contulimus, ab aliis recipiamus. (3) Vitae nostrae vanitatem exinde colligit, quod sit quasi ludus in terra, ut, cum non simus, nascamur, cum nati simus, rursus dissolvamur. Insomnium nos esse minime consistens, spectrum quoddam, quod teneri non possit, avis praetereuntis volatum, navem, in mari vestigium non habendam, pulverem, vaporem, rorem matutinum, florem suo tempore marcescentem. Paucitatem dierum meorum nuncia mihi: quibus verbis David^d de nostra imbecillitate philosophatum esse; quin etiam, dum dies humanos palmi esse mensuram definiat. Hieremiam etiam matri succensere, se in lucem editum dolentem, idque propter aliena peccata. Ecclesiasten cap. 2. omnia bona huius mundi vana & caduca sentire, & sub finem dicere: Deum time, atque ex hac vita hoc duntaxat commodi cape, ut per earum rerum, quae sub oculorum aspectum

Etum cadunt, perpetuoque motu agitantur, confusionem, ad res fixas & stabiles deducamini. Quocirca Caesarium non lugeant, scientes, quibus malis ereptus sit, sed potius semet ipsos lugeant, ob ea mala, quibus sint relictī. Sequitur alia consolandi ratio hoc modo: Caesarinus non quidem imperabit, at nec erit sub aliorum imperio: non terrorem quibusdam incutiet: at nec gravem Dominum pertimescet: non opes cumulabit, at nec invidiam metuet, aut animae detrimento adficietur, male colligens, atque eo plura quotidie accipere studens, quo plura iam adeptus sit: non sermones ostentabit, at a sermonibus admissum Hippocratis & Galeni, & eorum, qui ipsis adversantur, dogmata pertractabit, at neque morbis vexabitur, ex aliorum calamitatibus proprias molestias capiens: non Euclidis, Ptolomaei, & Heronis scripta demonstrationibus explicabit, at neque ob imperitos, tumidiore animos gerentes, dolorem concipiet: non Platonis & Aristotelis & Pyrrhonis & Democriti cuiusdam, & Heracliti, & Anaxagorae, & Cleanthis, & Epicuri, & nescio quorum Stoicorum & Academicorum placitis sese venditabit, at neque, quonam pacto illorum argutias dissolvat, laborabit. Quid alia commemorare necesse est? At haec, quae praeclara omnibus & expetenda censentur, non uxorem habebit, nec liberos, at nec eos lugebit, aut ab illis lugebitur, aut aliis relinquens, aut ipse relictus, calamitatis monumentum: non opes haereditate accipiet, at haeredes ipse habebit, quos habere commodissimum est, & quos voluit, ut dives hinc migraret, omnia secum ferens. O ingentem munificentiam! o novam consolationem! Si

autem haec ad consolationem nondum sufficiant, aliud & maius pharmacum se adhibiturum dicit: scilicet, se credere, omnem animam Deo caram, posteaquam corporis vinculis soluta hinc excesserit, protinus bonum, quod eam manet, persentientem, & contemplantem, mirabili quadam voluptate affici, & exultare, ad dominum suum tendere, ac reconditam beatitudinem iam velut per imaginem & simulacrum percipere: paulo autem post animam cum corpore redunitam, ad coelestem haereditatem perventuram, totum illud in se ipsam absorbentem, & cum eo unum effectam, & spiritum & mentem & Deum, absorpta nimirum a vita eo, quod mortale & caducum erat. Hanc suam fidem confirmat dictis scripturae e.g. Ezech. 37. 2. Cor. 5, 1. Phil. 1, 23. Haec itaque cum ita sint, sese excitat ipse ad firmam spem bonorum futurorum, & novissimorum; *Exspectabo*, inquit *extremam archangeli tubam*, *coeli transformationem*, *terrae immutationem*, *elementorum libertatem*, *totius mundi renovationem*, & tunc se *Caesarium visurum* adfirmat *clarum*, *illustrem*, *excelsum*. Solatiis ita sufficienter praebitis, omnis luctibus se ipse inspicit, an quid luctu dignum insciens secum ferat, ac suas ipsius res vult explorare. Auditores itaque sic alloquitur: *Filii hominum*, quousque gravi corde & crasso animo eritis, quare diligitis vanitatem, & quaeritis mendacium? magnum aliquid hanc vitam, ac paucos hos dies multos esse indicantes, ac suavem hanc & amplectendam separationem, ut grave quidpiam & horrendum aversantes. Non nosmet ipsi cognoscemus?

mus? nonne ea, quae oculis cernuntur, abiiciemus? Nonne ad ea, quae mente & intelligentia comprehenduntur, oculos convertemus? Deinde, ob quid potius Ingen- dum, docet, nempe ob id, quod incolatus noster pro- longetur, quod ut homines, mortem ex peccato ortam moriamur, cum dii facti simus: nec vero se illud time- re, ne corpus post mortem prorsus extinguatur; sed ne nobile illud Dei figmentum, in quo est ratio, lex, spes, eandem, quam bruta, ignominiam patiatur, sicuti im- piis hominibus optandum esset. Hinc ipsi est in vo- tis, ut membra, quae in terra sunt, mortificet, & angustam viam incedat, quo tandem & ma- gna & splendida, omne meritum excedentia, consequatur. Admiratur etiam Dei in homi- nes miram bonitatem, & hoc mysterium, quod ipse sit parvus & magnus, mortalis & immor- talis, terrenus & coelestis. Talia respiciens, pa- rum abesse ait, quin calamitati gratias etiam habeat, propter quam haec disseruerit, & quae ipsi maius ex hac vita migrandi desiderium iniecerit. Incarnationem Christi autem hoc ita velle, utpote quae prostratam carnem nostram erexerit, & ad imaginem Dei instau- rarit, sine discrimine personarum. Atque utinam, addit, simus, quod speramus, pro nostra erga ipsum caritate & spe omnia ferentes, omnia sustinentes; pro- pter omnia tam dextra, quam sinistra, h. e. tam laesa, quam tristia, gratias agentes, nostrasq; & eorum, qui tanquam in communi via paratiores, ad hospitium prius pervenerunt, animas ipsi commendantes. Quo quidem officio nos etiam functi, finem dicendi, ut & vos quoque lacrymandi faciemus, iam ad sepulcrum

properantes &c. Concedat denique Caesarii animam Deo benignissimo, ut illam suscipiat, & superstites quoque opportuno tempore recipiat rogat, propter Christum Iesum, cui gloria in secula seculorum Amen. Ita contenta talium orationum funebrium ex illa Caesarii obitu habita, pleraque saltem proposuimus. Dico pleraque: nam in aliis occurrunt adhuc nonnulla alia, quae nunc indicabimus. Nimirum in illa, quam in laudem PATRIS defuncti habuit, statim sub initium *Basilium M.* episcopum caesariensem alloquitur, qui funus sua praesentia honorabat, quia defunctus sub illo tanquam archiepiscopo episcopus fuerat, magnis eum encomiis ornans. Dein quaerit ex eo, cur ad ipsos venerit, quandoquidem compertum habeat, omnibus in rebus illum cum Deo, & a Deo ad illorum, qui ipsum excipiant, commodum, & utilitatem moveri. *Venisne, ait, ut tuos invisas? an ut pastorem quaeras, an ut gregem inspicias? Cum tria haec, atque omnia ex aequo, tibi huc veniendi necessitatem attulerint, pro eo curationis spiritu, quo praeditus es, eam, quae cuique apta sit, medicinam adhibe, ac sermonem cum iudicio dispone, quo te sapientiae nomine magis admiremur. Quonam autem modo dispones? Primum si illum, qui excessit, propter virtutem ut par est laudaveris, non solum ut puro puram orationem, instar funebris cuiusdam muneris, offeras, sed etiam ut illius vitae rationem, tanquam pietatis formam & admonitionem, proponas. Deinde si de vita & morte, de animae atque corporis coniunctione,*

ac disiunctione, de duobus mundis pauca differueris, nobisque persuaseris, ut alterius quidem in posterum & perturbationem, atq; inconstantiam contemnamus, ad alterum autem, qui firmus & stabilis ac divinus, semperque sui similis est, totos nos adiungamus. Ita nos quidem consolaberis. Quonam autem pacto gregem? Primum, si curam tuam & ductum tuum non defuturum pollicearis: deinde, si nos eo adduxeris, ut a pastore illo bono, ac pro ovibus animam suam ponente, nos ne nunc quidem relictos esse confidamus, quin potius eum, qui adesse, & pascere, & deducere, & oves suas cognoscere, & a suis cognosci, non quidem corporeo modo sese spectandum praebentem, sed spirital'em in modum nobiscum versantem, ac pro grege adversus lupos pignantem. Nec dubito, quin hoc nunc quoque tanto magis deprecatione sua, quam prius doctrina praestet, quanto nunc magis Deo appropinquat, ut qui corporeas compedes excusserit, ac limo illo, mentis puritatem inficiente, liberatus sit, nudusque cum nuda principe illa & purissima mente versetur, angelici ordinis dignitatem & fiduciam, (nisi hoc dicere sit temerarium) consecutus. Claudat allocutionem Basilii his verbis: Actu quidem pro ea sermonis & spiritus facultate, qua polles, rectius ipse de istis philosophari polles, quam ego indicare valeam: ne autem ob virtutum illius ignorationem oratio infra dignitatem longe subsistat, breves quasdam encomii partes ex iis, quae in defuncto agnovi, delineabo, atq; adumbrabo, ac tibi, pulchro huiusmodi rerum pictori, virtutis illius pulchritudinem accuratius expolientdam, atque omnium mortalium auribus & animis

tradendam dabo. Postquam autem de patris vita & obitu satis dixerat, rursus se convertit ad Basilium, inquit: At tu, quid censes, o sermonum meorum & agitationum iudex? si haec sat commode & copiose, atque, ut desiderio tuo dignum erat, dicta sunt, ea calculo tuo confirma, & accipiemus: nam profecto Dei calculus, tuus calculus est. Sin autem longe infra ipsius gloriam, & spem tuam substitimus, in promptu est, qui suppetias ferat. Vocem tuam, maturae pluviae instar expectatam, illius laudibus immitte. Ac sane ipse maximis te nominibus sibi obnoxium & obstrictum habet, nempe ut pastor pastorem, & ut pater filium, quod quidem ad gratiam attingit. Quid vero mirandum, si, qui terrarum orbi per te innotuit, idem nunc fructum quoque aliquem ex tua voce capiat? In oratione, quam idem in laudem BASILII habuit, statim sub initium fatetur difficultatem Basilium decenter laudandi, & indicat rationes, quae ipsum ad hanc panegyricam commoverint. Deinde veniam petit ab anima Basilii, quod multo serius, quam tempus postulabat, ac post tot alios ad hoc munus accesserit. Petit etiam, ut ignoscant, quicumque ex auditoribus ferventiores illius laudatores sint, simul rationes indicans tam serae suae laudationis; videlicet primum se sermonem habere detrectasse, sicut qui ad sacra accedant, priusquam vocem animumque perpurgasset: deinde in verae doctrinae periclitantis negotio interim se occupatum fuisse, ut de corporis sui imbecillitate ne quidem diceret. Hac itaque excusatione praemissa, ad lau-

laudationem ipsam accedit. Sub finem huius orationis, uti & antecedentis, Basilium ita compellat: *Tu vero sacrum & divinum caput, e coelo nos quaeso inspicere, carnisque stimulum a Deo nobis ad disciplinam datum, aut precibus tuis sistere, aut certe, ut forti animo perferamus, persuade: atque omnem nostram vitam ad id, quod maxime conducit, dirige, nosque, postquam ex hac vita migraverimus, illic quoque tabernaculis tuis excipe, ut simul viventes & sanctam ac beatam trinitatem, cuius nunc exiguum speciem & imaginem acceperimus, purius pleniusque cernentes, desideriis nostris finem statuamus, ac bellorum eorum, quae intulimus, vel pertulimus, hoc praemium referamus.* Denique preces pro mortuo in illis occurrunt: Sic *Ambrosius* commendat animam fratris (a) Deo; & pro *THEODOSIO* Imperatore (b) hunc in modum orat: *Da requiem perfectam Theodosio, requiem illam, quam praeparasti sanctis tuis.* Haec de contentis orationum funebrium dixisse sufficiat. Vnde constat, sec. iam IV. compellationes sanctorum, seu orationes ad illos introductas esse, & quidem in orationibus potissimum funebribus; quare ad licentiam oratorum ista potius referimus, quam ad communem illius aevi ecclesiae doctrinam. Finis autem & scopus illarum ex dictis iam constare potest: in honorem scilicet defuncti eas cessisse, ex his etiam *Gregorii* verbis ad defunctam sororem *GORGONIAM* [c] patet: *Quod si quid eos*

L s

quo.

(a) orat. in eum fun. sub fin. [b] in orat. fun. de Ob. Theodos. (c) sub fin.

quoque, qui tibi a nobis habentur, honores curas, atque hoc praemii sanctissimis animis contingit, ut ista sentiant, nostram quoque orationem pro multis ac praemultis funebribus donis accipias velim. An vero nos quoque post vos pari honore quispiam adfecturus sit, dicere haud queo. Deinde ut alios ad virtutes defuncti sectandas excitarent, fuisse illarum finem, haec eiusdem verba docent: (d) Illos simul & voluptate adficiet hic sermo, & ad virtutis studium excitabit. Item: (e) Quonam autem modo dispones orationem? Primum, si illum, de virtute, ut par est, laudaveris, non solum ut puro puram orationem instar funebris cuiusdam muneris inferas, sed etiam, ut illius vitae rationem tanquam pietatis formam, & admonitionem proponas: id quod etiam variae in iis adhortationes, ad auditores factae, demonstrant. Denique in solatium lugentium illas habitas esse, ex omnibus abunde patescit.

(d) *orat. in laud. Basilii fere sub init.*

(e) *orat. in patrem hab. 19. paulo post initium.*

CAP. XII.

Funere iuxta sepulcrum posito, preces pro defuncto fiebant. Eucharistia etiam celebrabatur. Oblationes pro quibus reciperentur.

§. I.

Spectamus iam preces, quae in funeribus, antequam corpus sepeliebatur, ad Deum fusae fuerunt.

fuerunt. *Tertullianus* [1] primus huius ritus testis est, quando refert, se scire feminam quandam *vernaculam ecclesiae* (i.e. christianam christianis parentibus natam) *forma & aetate integra*, quae cum post unicum & breve matrimonium in pace obdormisset, & dilata adhuc sepultura, interim oratione presbyteri componeretur, ad primum halitum orationis, manus a lateribus dimotas, in habitum supplicem conformasse, rursusque mutuo data pace seu osculo pacis, sibi suo eas reddidisse. Vnde colligitur, sub initium sec. III. ritum orandi ante sepulturam iam obtinuisse: an vero pro defuncta oraverit ibi presbyter, non additur. Seculo IV. oratio & pro defunctis in exequiis admodum invaluit; & primum occurrit exemplum in funere Imperatoris CONSTANTINI M. de quo apud *Eusebium* (2) sequentia habentur: *Postquam ad ecclesiam apostolorum Servatoris nostri perventum est, arcam illic deposuerunt: ubi vero ille Constantius filius adhuc catechumenus cum militaribus numeris secessit, ministri Dei cum turbis & tota fidelium plebe in medium prodire, & divini cultus officia per preces peregerunt. Ac b. quidem Princeps, alta in basi iacens, celebrabatur, innumerablem autem populus una cum sacerdotibus Dei, non sine gemitu ac lacrymis, pro Imperatoris anima preces Deo obtulere. Sic sacerdotes & populus pro Imperatoris anima preces Deo obtulere: num vero, sicut alias factum, nomina defunctorum ex dipty-*

[1] *Lib de anima cap. 57. p. 302.*

(2) *de vita Constant. l. 4, cap. 74.*

diptychis, & dein etiam nomen defuncti recitatum fuerit, item, num oblationes pro anima Imperatoris ad altare, ipsi faventes attulerint, certo non constat. De precibus tum factis testis quoque est *Gregorius nyssenus*; describens enim funeris *MACRINAE* sollemnia, inter alia & haec habet: *Vbi intra fores templi constitimus, demum deposito feretro, nos ad precationem convertimus.* Audiamus etiam *Dionysium areopagitam* de hisce pro defunctis precibus, quem quidem alii, ut *Cave* (3) ad sec. IV. alii, ut *Dallaeus* (4) & *Doduvellus* [5] ad V. immo VI. seculum referunt. Ita autem ille: (6) *Deinde sumptum eum scilicet defunctum ad antistitem ducunt, tanquam ad sanctarum coronarum donationem. Ille vero libenter eum recipit, eaque perficit omnia, quae ex sancto instituto in iis, qui sancte obdormierunt, fieri debent.* Convocans scilicet sacrum chorum divinus antistes, si is, qui excessit, ordinis fuit sacerdotum, coram divino altari deponit illum, Deumque precari, eique gratias agere incipit. Sin autem defunctus sacris monachis, aut sancto populo annumeratus erat, deponit illum ad venerabilem chori locum, (ιερατειον) ante sacerdotum introitum: deinde perficit preces, quibus Deo gratias agit, antistes: & postea ministri, postquam infallibiles, quae in sacris litteris sunt, promissiones de sancta nostra resurrectione legerunt, san-

[3] *Cave* H. E. p. 177.

(4) *L. 1. de script. Dionys. areop.*

[5] *apud Cave.*

(6) *Hierarch. eccles. c. 7.*

sancte canunt idem sonantes, idemque valentes psalmos. Post haec ministrorum primus, catechumenos dimittit, & sanctos, qui iam obdormierunt, admodum praedicat, cum quibus dignatur iam defunctum simili celebratione, hortaturque omnes, ut beatum in Christo finem petant. His finitis accedens divinus antistes sanctissimam precationem super illum facit. Haec habet iam dictus Dionysius de precibus pro pie defunctis & ritibus, cum illis tunc temporis coniunctis. Addit autem ille, rationes omnium horum rituum, & quidem i. cur ad eiusdem ordinis similemque chorum is, qui obdormivit, producat, rationem, ait, esse, ut declaretur, omnes in illis ordinibus fore in resurrectione, in quibus heic vixerint, velut si quis divinam sanctissimamque vitam egerit, (ut sacerdotes) cum in seculo futuro divinas sedes adepturum: si aliquis inferiorem ea vita, sed sanctam tamen egerit, similia etiam hunc sancta praemia consecuturum. Quare [2] gratiarum actionem fieri Deo pro hac divina iustitia, & divinitatem celebrari, quod iniustum tyrannicumq; in nos omnes imperium destruxerit, & nos ad iustissima sua iudicia transtulerit (i.e. secundum Chemnitii (7) explicationem,) quod non tantum eos, qui ad summum sanctitatis pervenerunt, fastigium sed & alios, qui summos illos gradus attingere non potuerunt, ad remunerationem admittat. Divinarum autem (3) promissionum

(7) E.C. trid. de probat. purgat. ex precibus pro def.
p.m. 537. a.

num cantus, & recitationes, tum beatissimas sedes indicare, ad quas ii, qui divinum obitum habuerint, aeternum deducantur; tum eum, qui sancte obdormiverit, demonstrare: illos autem qui adhuc in vivis sint, ad similem beatum exitum excitare, atque propellere. (4) Catechumenos dimitti, propterea, quod nullam prorsus sacram caerimoniam (*τελετην*) adhuc didicerint, nec iis licitum sit, quicquam siue parvum, siue magnum eorum, quae sancte perficiuntur, aspectare. (5) Eos qui ante obdormiverint, & nuper defunctum commemorari, & praedicari a ministrorum primo, ut in illis, qui adsint, sceleratis etiam *audientibus*, eum qui excefferit, vere reliquorum in coelo sanctorum socium praedicari, simile desiderium excitetur ad beatum in Christo obitum. (6) Quod antistes mortuo sancte precetur, hoc, ait, fieri sensu: videlicet, precibus a divina benignitate illum contendere, ut & omnia peccata, quae humana fragilitate, imbecillitate, que commissa a defuncto fuerint, ei remittat, eumque in lucem ac regionem vivorum, in sinus Abrahae, Isaac & Iacob deducat, secundum promissa sua: quo ipso & animi sui constitutionem antistitem Deo declarare, se nempe aliorum dona quasi proprias expetere gratias, & iis, qui adsint, tanquam interpretem, munera, & bona, quae sanctis eventura sint, exponere.

§. III. Progredimur ad funus MONICAE matris

tris *Augustini* contemplandum, de quo ipse iam laudatus filius haec (8) refert: *Ecce cum corpus elatum est, imus & redimus sine lacrymis: nam neq³ in eis precibus fleui, quas tibi o Deus fudimus, cum sacrificium pretii nostri pro ea offerretur, iam iuxta sepulcrum deposito cadavere, priusquam deponeretur, sicut illic fieri solet.* En novum ritum cum precibus pro defunctis coniunctum, sacrae videlicet coenae pro defuncto administrationem: nam *Augustinum per sacrificium pretii nostri, sacram eucharistiam intelligere, ex sequentibus tam manifestum est, ut nihil dubii relinquatur.* Similiter *Posidius* in vita *AUGUSTINI* memorat, pro eius commendanda corporis depositione sacrificium Deo oblatum esse, & sic sepultum. *Existimo, addit G. Calixtus (9) administratam fuisse eucharistiam, ut per eam excitati, qui adessent, ferventius precarentur.* Quoniam vero in prisca ecclesia ante eucharistiae usum oblationes solebant ad altare a fidelibus offerri, facile colligitur, etiam tum, cum eucharistia pro defuncto celebraretur, prius oblationes ab eius amicis vel cognatis factas esse. *Ex his pro defuncto h.e. nomine defuncti ad altare oblati, S. eucharistia confici solebat, unde omnes, qui exequias irent, communicabant, ut ostenderent, se cum defuncto adhuc fide & spiritu communicare; atq³ haec missa circa curatum funus habita missa pro defunctis vocabatur, (10) denotans, defunctum, cuius gratia habebatur, in comunione corporis & sanguis.*

(8) l. 9. conf. t. 1 f. 37. [9] tract. de sacrif. missae §. 38

[10] Hildebr. discuss. haeres. Aerii §. 28.

sanguinis Domini excessisse, ideoque in aeternam beatitudinem receptum esse, licet multis infirmitatibus circumdatus (11) fuerit. Observetur adhuc, in Synodo *carthaginensi* III. sub finem sec. IV. celebrata, can. 29. sancitum fuisse, ut cum tempore matutino efferrentur fidelium corpora, sacra synaxis & orationes simul haberentur; sin autem post meridiem sepelirentur, non sacra coena, sed orationes tantum haberentur; quia sacra eucharistiae a ieiunis hominibus, non autem ab illis, qui iam pransi sint, celebrari debeat.

(11) *August. de civit. Dei lib. 20. c. 9.*

CAP. XIII.

Osculo tandem & pace defuncto datis, statim sequebatur sepultura.

§. I.

A Nima itaque defuncti per preces episcopi, aut presbyteri Deo commendata, ab eodem is osculo salutabatur, & pace illi optata corpus sepulcro inferebatur. *Procedamus*, ait Ambrosius, [a] *ad tumulum, sed prius coram populo vale dico, pacem praedico, osculum solvo.* Quae caerimoniae erant testimonium, defunctum in communione ecclesiastica excessisse nam aliis non dabatur neque osculum, neque pax, ut ex *Cypriani* epistolis passim constat. Ex *Dionysio* arcopagita (b) habetur, post orationem pro defun-

(a) *Orat. de obitu frat. sub fin.*

(b) *de eccles. hierarch. c. 7. p. 143.*

defuncto, ipsum antistitem infudisse oleum capiti defuncti, sanctaque precatone pro omnibus facta, cadaver honesta in domo seu sepulcro ab eo repositum, ubi alia eiusdem ordinis sancta corpora sepulta iacerent. Quod autem, oleum defuncto post osculum infusum, dicit, id de peculiari in ipsius *Dionysii* ecclesia more, ni fallor, intelligendum: nam apud alios probatos auctores, quando funus celebratum describunt, nihil de oleo legitur. Similiter, quod antistes ipse reponeret corpus in loco honesto cum eiusdem ordinis corporibus, aliis in ecclesiis non obtinebat. Sed addit rationes harum caerimoniarum ipse *Dionysius* sequentes: *Postea*, ait, antistes & ipse mortuum salutat, & ordine, qui adsunt, omnes, ad denotandum, gratum esse, honoratumque omnibus illum, qui divina in vita hinc migraverit. Post salutationem perfundit antistes oleo eum, qui est mortuus, ex e ratione ut, sicut olei perfusio ante baptismum data illi fuit, ut ad sacra certamina eum provocaret; ita nunc oleum, quod eidem infunditur post obitum, eum in ipsis certaminibus certasse, ac decessisse declaret. His rite perfectis, antistes in loco honesto corpus reponit, cum aliis eiusdem ordinis sanctis corporibus. Nam si animo & corpore Deo gratam, acceptamque vitam egit, qui decessit, in honore etiam & precio erit cum sancto animo corpus, quod sacris sudoribus cum animo certavit & dimicavit.

CAP. XIV.

Iidem, qui extulerant mortuum, eum etiam sepeliebant. Corpora supina in sepulcro ponebantur versus orientem. Frondes corpori substernebantur. Alia etiam vasa, immo & insignia dignitatum sepulcro illata.

§. I.

Ipsi illi, qui extulerant cadaver ad sepulturae locum, illud quoque sepelire seu terrae mandare consueverunt. Liquet hoc ex supra dictis, [a] ubi de funebri collegio constantinopolitano, & de clericis, ad mortuos sepeliendos constitutis, fuit actum: & confirmatur exemplo illorum, qui funus MACRINAE efferebant, sicut Gregorius nyssenus ipse exponit in vita Macrinae sequentibus verbis: Ego & regionis episcopus ille, cuius mentionem feci, sacrum illud corpus e feretro tellentes, iuxta matrem apposuimus, atque ita votum utriusque complevimus. Vno enim consensu semper oraverant Deum, ut corporibus post mortem copularentur, ut quae inter ipsas fuisset in vita coniunctio, ne in ipsa quidem morte dissolveretur. Clerici etiam illi, quibus cura corporum sepeliendorum olim demandata erat, ipsi tumulum pararunt, teste Hieronymo (b) his verbis: Clerici, quibus id officii erat, cruentum linteo cadaver obvolvunt, & fossam humum lapidibus construentes, ex more tumulum parant. Ideo illi

(a) Lib. 3. cap. 2.

(b) Ad Innocent. de muliere septies iēta. t. 1. p. 235.

illi *fossarii* dicuntur ab auctore epistolae de septem ordinibus ecclesiae. (c)

§. II. Corpus autem ponebatur supinum, respiciens versus orientem, cum terrae traderetur. Sic SALVATOREM nostrum in monumento positum fuisse, *Beda* (d) existimat, & *Isidorus hispalensis* de PETRI & PAULI corporum situ idem (e) pronunciat. Ritus hunc sec. XIII. adhuc voluit observari *Durandus*, [f] illiusque rationem reddit sequentem: Debet autem quis sic sepeliri, ut capite ad occidentem posito, pedes dirigat ad orientem, in quo quasi ipsa positione orat, & innuit, quod promptus est, ut de occasu festinet ad ortum, de mundo ad seculum. Orantes enim antiqui christiani versus orientem respiciebant, ut *Tertullianus* in apologetico (g) testatur. *Christiani*, scribit *B. Quenstedius*, [h] solent sepelire 1. supinos, quia mors nostra proprie non est mors, sed brevis quidam somnus; 2. Vultu ad coelum converso, quia solo in coelo spes nostra fundata est; 3. versus orientem, argumento sperandae & exoptandae resurrectionis. Attamen situm corporis pro varia sepeliendi ratione variasse, certum est. Cum enim sub fornicibus tumulatum fuit corpus, non tantum supinum iacens, sed quoque erectum stans, aut sedens fuit sepultum, qualia exempla apud saepe laudatum *Aringum* habentur.

M 2

§. III.

(c) t. 9. Opp. Hieronymi. (d) t. 5. l. 4. in Marc. c. 16.

(e) de vita & morte S. S. c. 79. & 80. [f] Ration. l. 7. de offic. mort. p. 457. Confer etiam B. Hildobrandi Ritnale orantium, (g) c. 16. p. 33.

(h) de Sep. vet. c. 7. p. 133.

§. III. Porro veterum christianorum quorundam mos fuit, ut lauri folia, aliaque, quae semper servant virorem, corpori substernerent. Talia corpori S. VALERII episcopi substrata fuisse, testatur Gregorius (a) turonensis, cum ait: *Lauri etiam folia sub se habebat strata, de quibus assumens episcopus, multis infirmis praebeuit medicinam.* De corpore S. VMBERTI confessoris, reperto anno 150. post eius obitum illaeso, refert Surius: (b) *Sed & herbae, a sepulturae eius die appositae, quas nullas pro temporis antiquitate putares, adeo virides sunt repertae, ac si terrae radicibus inhaerentes, irriguis aquis virescerent.* Et nostris, scribit Casalius, (c) *temporibus in translatione corporum SS. apostolorum Simonis, & Iudae ab antiqua vaticana basilica, fuerunt sub eorum capitibus reperta huiusmodi lauri folia; quod in actis publicis fuit tunc notatum.* Itaque & hoc suo aevo teneri voluit Durandus, (d) *Hedera quoque, inquit, vel laurus & huiusmodi, quae semper servant virorem, in sarcophago corpori substernantur, ad significandum, quod qui moriuntur in Christo, vivere non desinant: nam licet mundo moriantur secundum corpus, tamen secundum animam vivunt, & reviviscunt Deo.* Et in hoc infelices ethnici hallucinarunt, qui absque resurrectionis cognitione, ornabant corpora cyparisso, quod semel abscissum, amplius non germinat.

§ IV. Apponebantur quoque in monumentis

[a] de gloria Confess. c. 84. (b) t. 5. sexta Septemb.

[c] loco iam citato. (d) in Ration. l. 7. c. 35.

Kirchm. de fun. rom. l. 1. c. 14.

tis insignia dignitatum, instrumenta martyrii, vasa, in quibus sanguis martyrum fuerat exceptus, acta martyrii, & nomen seu titulus defuncti, aliaque. Sic corpus S. AUGUSTINI ex Africa in Sardiniam, & dein Ticinum cum baculo, & mitra translatum est, si [f] *Baronio* credendum. Et apud *Surium* (g) habetur, EREBERTUM archiepiscopum coloniensem cum baculo pastoralis tumulatum fuisse. Quod forsitan ideo factum est, ut, si corpora talium reperirentur, innotesceret, cuius dignitatis fuissent. *Ambrosius* (h) refert, se a sepulcro S. AGRICOLAE sumsisse crucem & clavos, quibus ille cruci fuerit affixus. *Petrus Natalis* (i) memorat, corpus S. DANIELIS martyris Petauii repertum fuisse anno 707. cum iisdem clavis, quibus fuerat passus martyrium. Quin immo nonnulli martyres iusserunt sepeliri sua corpora una cum instrumentis, quibus passi erant. Sic apud *Surium* [k] legitur, S. SABINUM iussisse, ut sepeliretur cum saxo, quo erat demergendus in flumen. Similiter S. BABYLAS martyr cum vinculis ferreis, quibus usque ad obitum vinctus erat, suum corpus sepeliri (l) mandavit. De S. LEONTIO martyre refert *Surius*, (m) acta illius Cyrum quendam tabulis plumbeis conscripsisse, & apud istius martyris monumentum deposuisse. Quemadmodum

M 3

&

(f) *In annal. a. 504. n. 4.* (g) *t. 2. die 16. Martii.*(h) *Exhort. ad Virgin.* (i) *l. 2. c. 60.*(k) *t. 2. die 13. Martii.* (l) *Chrysost. de Babyla contra gentiles.* (m) *t. 3. d. 18. Iun.*

& corpora SS. GERVASII & PROTHASII, teste *Ambrosio*, (a) reperta fuerunt una cum actis eorundem martyrii, scriptis a quodam Philippo. De insigni martyre IULIANO, sub Decio Imperatore interfecto, *Petrus de Natalibus* [b] refert, patefacto leviter tumulto, corpus illius una cum vestibus omnino incorruptum inventum, & iuxta illud passionis quoque epitaphium, quod coram omnibus lectum fuerit. Ea autem ex causa acta martyrum sepulcro recondita sunt, ut eo tutius posteritati illibata reservarentur, & gentilibus abscondita, in fidelium posterorum manus devenirent, quo hi gloriosa illorum certamina legentes, cognoscerent, illos veros & germanos fuisse martyres, & debito honore colendos. Verum & nomina martyrum in sepulcro posita fuere: nam in historia translationis MARCELLINI & PETRI martyrum, a *Surio* digesta, legitur, *marmoream in eisdem S. Marcellini sepulcro tabulam ad venerandum martyris caput positam fuisse, quæ ipsius nomen præse ferret*. Nec tantum in martyrum, sed & aliorum sepulcris nomina posuerunt, velut in Landoaldi gestis apud *Surium* (c) mentio fit nominum LANDOALDI archipresbyteri, & diaconi eius AMANTII, quæ ad capita eorum in lapide insculpta posita fuerint. Quod sine dubio factum fuit, ne nomen illorum oblitteraretur, sed cum memoria iustorum esset in benedictione.

(a) l. 7. epist. 53. (b) l. 5. c. 141.

[c] t. 2. d. 19. Mart.

ne. *Theodorus* [d] refert, BARNABAE apostoli reliquias sub arbore siliqua repertas esse, super cuius pectore fuerit evangelium Matthaei positum, ipsius Barnabae manu descriptum. Numismata porro Imperatorum, sub quibus martyres passi, interdum sepulcro illata sunt, quae etiam in exteriori sepulcrorum ambitu, interiecto calcis glutino, affigi consuevere. (e) *Aringus* testatur, suo aevo in CAII papae ac martyris sepulcro tria Diocletiani, sub quo ille martyrio coronatus fuerat, numismata reperta (f) esse. Alibi (g) scribit: *Nuper autem intra coemeterialem alterius Marii Iannariani martyris tumulum aeneum quoddam Iuliae augustae, quae Severi quondam Imperatoris coniux fuit, numisma, egregio quidem artis opere, exculptum latebat.* Huc quoque pertinent *vascula* illa vitrea, vel fictilia, cruorem martyrum continentia, quae quidem vel in tumulos illata, vel sepulcris valide conglutinata, aut parieti, qui adiacebat, calcis glutino infossa erant. [h] *Vascula* illa non eandem habebant formam; quaedam vasis cuiusdam, alia paterae, aut cyathi, alia urcei, aut urceoli figuram exhibebant: quaedam Christi nomen, ✠ alia palmam, alia crucem prae se ferebant. Vnicum autem repertum fuit, quod exhibuit haec verba: *Sa Saturnini*: in aliis quibus-

M 4

dam

[d] *H.E. l. 2. sub init.* (e) *Aring. l. 3. c. 22. n. 9.*
 & n. 14. ubi Gaudencii epitaphium occurrit.

[f] *Ibidem.* [g] *l. 6. c. 23.*

[h] *lib. 3. cap. 22. n. 10.*

dam tantum hae litterae apparuere. *Sa*, vel adiecta palma, vel omiffa: aut *Sang.* [a] Forfan huc referenda, quae *Paulinus* in vita *Ambrosii* narrat, de *S. NAZARII* corporis inventione: *Vidimus in sepulcro, quo iacebat corpus martyris, sanguinem ita recentem, quasi eodem die esset effusus.* Attamen cum vasculi alicuius ibi non fiat mentio, in quo sanguis eius fuerit fervatus, nec nos id adserere volumus. Hoc potius adnotamus, quod *Casalius* (b) memorat, ad beatæ *CAECILIAE* corpus repertum velamina extitisse, quibus eius sanguis fuerit reassumptus. Crucem denique in monumentis interdum positam esse, *Aringus* [c] & *Casalius* (d) existimant: ille provocat ad gesta sanctorum, & producit exemplum *S. LAUDOALDI*, de quo *Surius* ex *Notgero* episcopo enarrat, super b. *VINCIANAE* corpus cruciculam quandam argenteam repertam esse. Deinde adserit, inter inventas *MARTINAE* romanae virginis reliquias, per exiguam quandam crucem ligneam visam esse, quam *Urbanus VIII.* in memoriam illius virginis, pro Christo purpuratae, sibi met ultro addixerit, & secum custodiverit. *Casalius* autem exinde morem hunc stabilire conatur, quod *Anastasius* in *Silvestro* testetur, super os b. *PETRI* fecisse *Constantinum* crucem, ex auro purissimo, pensantem libras 150. in mensura loci, ubi scriptum sit, *Constantinus augustus, & Helena augusta,*

(a) Vide figuras ap. *Aring.* expressas.

(b) Libro citato p. 267. [c] in *Roma subterr.* l. i. c. 27. (d) lib. cit. c. 66. p. 265.

gusta, scriptum in litteris puris nigellis in cruce. Quamvis autem illa suo loco relinquamus, tamen certi sumus, sec. XIII. in usu fuisse, ut crux capiti defuncti christiani apponeretur, in quocunque loco extra coemeterium ille sepeliretur, ad denotandum, illum christianum fuisse, quia hoc signum diabolus valde vereatur, & timeat accedere ad locum crucis signaculo [e] insignitum. Ceterum ornamenta cum corporibus condere, aut quid aliud huiusmodi, publica auctoritate prohibitum (f) fuit: & tale quid simplices facere ibidem dicitur. Non enim tantum huiusmodi factum in damnum cedebat superstitum, multis quippe opibus frustra se privantium, sed furibus quoque illecebra erat, sepulcra effringendi, atque violandi. Exemplum refert Gregorius turonensis [g] cuiusdam MULIERIS, sine filiis mortuae, quae cum grandibus ornamentis, & multo auro in basilica urbis Metensis esset sepulta, quosdam pueros ad basilicam venisse, sepulcroque detecto, omnia ornamenta a corpore defunctae abstulisse. Quo modo pretiosas vestes defunctorum consciderint amici, antequam illis cadavera induerentur, supra (h) iam fuit indicatum. Magnatum cetera nonnulli pretiosis ornamentis, atque auro nonnunquam fuere sepulti. Memorat Baronius (i) ex Maffeo Vegio in PROBI & PROBÆ coniugum christia-

M 5

norum

[e] Durand. Ration l. 7. c. 35. de offic. mort. p. 457.

(f) Lib. XI. tit. 7. lex 14. n. 5. (g) l. 8. histor. c. 21.

[h] l. 2. c. 6. (i) Annal. a. 395.

norum, & illustrium romanorum sec. IV, sepulcro magnam auri copiam ex aureis vestibus, aliisque sepulcralibus ornamentis inventam fuisse, cum temporibus Nicolai V. P. R. illud fuerit apertum. Aperuit quoque Otho III. Imperator sepulcrum CAROLI M. ut certior redderetur, num eo in loco, quo sepultus ferebatur, vere sepultus esset. Tum vero crucem auream, quae in collo eius pependerit, aliaque ornamenta eum reperisse dicunt, veluti ex Ditmaro *Jacobus Gretserus* [a] nititur probare. Iudaeos denique etiam consuevisse, aurum, & quaedam ornamenta vel mulierum vel virorum, iuxta antiquum morem, una cum corpore condere, *Hieronymus* suo testimonio confirmavit. (b)

[a] *De fan. Christ. l. 1, c. 6.* (b) *In c. 8. Ieremiae.*

CAP. XV.

Non combusserunt, sed humarunt corpora fideles.

§. I.

EX illis, quae dicta sunt, per se fluit, christianos a cremandis cadaveribus abstinuisse, morem autem humandi semper inter illos receptum fuisse. *Macrobius*, (a) qui vixit sub Theodosio iuniore, testatur, morem comburendi cadavera suo iam tempore inter ipsos gentiles plane exolevisse. Quoniam vero christiani nunquam comburebant suorum corpora, coeci gentiles inter alia & hoc sec. III. illis obiciebant, quod execrentur rogos, & damnent ignem

(a) *lib. 2. c. 7.*

se.

sepulturas, quasi non omne corpus, etsi flammis subtrahatur, annis tamen & aetatibus in terram resolvatur &c. Respondet autem Octavius: Nec, ut creditis, ullum damnum sepulturae timemus, sed & veterem, & meliorem consuetudinem humandi [b] frequentamus. Et quid convenientius est, quam ut ille, qui primum e terra a Deo formatus est, quem terra alit, qui terram calcit, post obitum suum terrae visceribus, nativum velut ac pretiosum depositum, commendetur. Quapropter & Deus dicebat: *In sudore vultus tui vesceris cibo, donec revertaris in terram, de qua sumtus es: nam pulvis es, & in pulverem reverteris.* Quibus verbis illum non annunciasse violentam corporum in cinerem redactionem, quae per ignem fit, sed naturalem atq; spontaneam illorum corruptionem, omnes christiani probe agnoverunt. Vnde patriarchae in V. T. non cremasse, sed sepeliisse suorum cadavera, leguntur. Nec apud ipsos gentiles mos humandi insolitus fuit, quod ex Kirchmanno (c) satis constat. Nam ille humanitatis ac benevolentiae significationem, ne dicam pietatis, prae se fert, hic autem cremandi ritus ingentis crudelitatis, atque acerbissimi inter homines supplicii (d) speciem habet, ne dicam, quod abolitionem quandam corporum praetendat: quas ob causas christiani ab hoc ritu semper pie ac religiose abstinerunt.

LIBER

(b) Ap. Minuc. Felic. p. 9. (c) de fun. rom. l. 1. c. 1.

[d] Tertull. de resurrect. carn. c. 2.

LIBER QVARTVS.

DE COEMETERIIS SE-
PVLCRIS INSCRIPTIONI-
BVS ET RELIGIONE PRISCO-
RVM CHRISTIANORVM
ERGA SEPVL CRA.

CAPVT I.

De Coemeteriis veterum christianorum.
§. I.

Certa sepulcrorum loca, coemeteria (schloßhöfe) dicta, christianos sec. iam I. habuisse, Centuriatores magdeburgenses (a) ex his apostoli verbis colligunt: *Alioqui quid facient illi, qui baptizantur υπερ των νεκρων*, id est, *supra mortuis*, putantes, apostolum respicere certa sepulcrorum loca, in quibus baptismum quidam administrarent: quamvis *B. Hildebrandus* (b) cum aliis sentiat, apostolum loqui de crucis baptismo, ut baptizari pro mortuis idem sit, ac *martyrum in mortem immersio*, quam effugere facile potuissent, si fidem resurrectionis non habuissent. Reliquas aliorum in hunc locum sententias idem recenset. *Spanheimius*, putat, *υπερ* denotare (c) ut alibi saepe, ita & hoc loco *propter*, & sensum esse, multos animosa iam defunctorum in vera fide constantia, etiam usque ad sanguinem, excitari, ut & ipsi baptismum petant. Vide quoq; *Sebast. Schmidius*

[a] Cent. 1. l. 2. c. 6. f. m. 387. (b) *Artis bene moriendi* c. 4. (c) *Peculiari de hoc loco tractatu.*

dium peculiari de baptismo super mortuis dissertatione. Praecipue autem Pontificii illi, qui de urbis Romae antiquitatibus atq; suburbanis monumentis scripsere, [d] coemeteriorum originem ad sec. I. referre, nihil prorsus dubitant: hi enim, quanquam fatentur, non posse originem singulorum, quae in urbe Roma olim extitere, coemeteriorum pro certo determinari, tamen de VATICANO coemeterio coniiciunt, illud sub Neronis imperio initium sumsisse, C. Lecanio Basso & M. Licinio Crasso Coss. circa A.C. 66. quo tempore Neronis gladius in christianos primum saevire coeperit, calumnia de urbis incendio iis imputata. Cum enim acerbissima tum temporis instaret calamitas, & pios quosque impeteret, secretam quandam vaticani montis partem sibi christianos delegisse, aiunt, in qua sacrum coemeterium construere inchoarint, ut collecta fidelium, qui passim mactabantur, corpora, clam deferentes, tuto sepulturae demandarent. Deinde ipsius etiam loci aptitudinem, opportunitatem, & vicinitatem, christianos ad coemeterium ibi construendum invitasse: immo accedere & illud perhibent, quod neronianae persecutionis rabies tam copiosam cadaverum multitudinem procul a caedis loco asportari, nullatenus permiserit, quae tamen sancta pignora quin reliqui pii honorifice sepelire sategerint, nullum sit dubium. Porro adducunt testimonium *Damasi*, qui in Anacleti gestis haec referat: *Hic memoriam b. Petri construxit,*

[c] *Vt Bosius & eius translator Aring. l. 2. c. 4. & 5.*

struxit, & composuit, dum presbyter factus fuerat a B. Petro, seu alia loca, ubi episcopi recondiderentur, sepulturae, ubi & ipse sepultus est, iuxta corpus b. Petri. Et hoc ipsum *Bedam* in Martyrologio confirmare. Revera quoque decem pontifices ibi conditos fuisse dicunt, LINUM nempe, CLETUM, ANACLETUM, EUARISTUM, SIXTUM, TELESPHORUM, HYGINUM, PIUM, ELEVATHERIUM & VICTOREM, utpote quorum sepulturae locum *Damasus*, & sacra pariter Martyrologia iuxta corpus b. Petri constituerint. Postea in idem coemeterium alios item innumeros martyres illatos fuisse: nam traditionem perpetuam extitisse, & adhuc existere, totum subterraneum veteris basilicae, a *Constantino* in Vaticano extructae, ambitum martyrum ossibus repletum olim fuisse, & quidem mediam in primis navem, ubi etiam peculiarem quendam locum extitisse, aereis circumseptum cancellis, Vaticanum dictum, quo venerationis gratia ingredi mulieribus vetitum fuerit. In eadem etiam basilica extare adhuc culcitram quandam satis amplam, quae cooperiendis martyrum cadaveribus inservierit, cum illa post caedem, recenti adhuc sanguine respersa, in vaticanum coemeterium tumulanda, sint delata. Pergunt, existentiam vaticani coemeterii antiquissimam ex eo probare, quod in basilicae, a *Constantino* in vaticano monte extructae, demolitione, quam *Iulius II.* Pontifex suscepit, sub illius solo coemeterium sit repertum: cum enim humus, ad nova iacienda fundamenta, fuerit elata,

elata, innumera fere defunctorum sepulcra, oratoria, nec non cubicula, una cum loculis apte circumcirca dispositis, aliorum instar coemeteriorum, apparuisse, quae cubicula exornata quibusdam sanctorum imaginibus, & nonnullis, quae ad christianae rei historiam pertineant, picturis. Quin Paulo III. regnante, dum eadem erigendae fabricae fundamenta instructa fuerint, nonnulla alia interim perfodientibus sepulcra apparuisse, inter quae ferreus forceps adinventus sit, *ungula* alias dictus, excruciantis Christi martyribus olim adhibitus, quem *Prudentius* (d) *bisulcum* appellet, eo quod ferreis utrinque armatus dentibus, dupliciq; instructus acie, binos in martyrum membris sulcos imprimeret: cum vero in monumentis martyrum ipsa quoque interdum martyriorum instrumenta sint recondita, manifestum esse, hunc locum quamplurimis martyrum sepulcris redundasse; & hinc pariter perspicuum fieri aiunt, ab Imperatore Constantino eam saltem vaticani coemeterii partem, quae ceteris dignitate praestiterit, conclusam fuisse, hanc nimirum, quae una cum b. apostoli Petri corpore ceteros quoque omnes pontifices, sanctitate conspicuos, ac martyres nobilissimos complecteretur. Arcas porro quamplures lapideas, eleganti opere, adinventas esse sub pavimento antiquae basilicae, quas praecipue *Bosius* collegerit, earundemque exemplar incidi curaverit. Denique iidem roma-

(d) *hym. 1. & s. de S. Venant. & hym. 10. de S. Romano.*

manae ecclesiae scriptores perhibent, locum, ubi primum Petrus apostolus humatus sit, collem vaticanum esse, & ex nobili eius sepulcro deinde coemeterium, in eodem colle situm, decus ac splendorem accepisse. Petrum autem ibi sepultum esse, probant ex *Isidori hispalensis* testimonio hoc: (e) *S. Petrus sepultus est Romae, in vaticano, secus viam triumphalem, ter-
tio lapide ab urbe, ad orientalem plagam: immo po-
tius ex sequentibus Eusebii verbis (f): Ac Paulum
quidem Romae capite truncatum, Petrum vero cruci
affixum fuisse, Nerone regnante, tradunt: quam
quidem narrationem abunde confirmant Petri, Pauliq;
nomine insignita coemeteria, quae adhuc visuntur.
Sed & Caius quidam vir catholicus, qui Zephyrini,
romanae urbis episcopi tempore floruit, in eo libro,
quem scripsit adversus Proclum, patronum sectae Ca-
taphrygarum, de loco, in quo praedictorum apostolorum
sacra corpora deposita sunt, ita loquitur: Ego vero,
apostolorum tropaea possum ostendere: nam
si in vaticanum, sive ad ostiensem viam ire libet, inve-
nies tropaea horum, qui ecclesiam fundarunt. Haec
itaque de vaticano coemeterio urbis Romae,
sec. iam I. ut ferunt, constructo, enarrasse suffi-
ciat. Deinde alterius adhuc coemeterii ori-
ginem ad A.C. 69. referunt, (g) quod extructum
sit a conspicuae nobilitatis, ac sanctitatis matro-
na LUCINA, apostolorum Petri, & Pauli discipu-
la, utpote quae in romano Martyrologio insi-
gni*

[e] de vita & moribus sanct. c. 69.

[f] HE. I. 2. c. 24. (g) Aring. lib. sit. l. 2, c. 14, n. 1.

gni hoc elogio celebretur : *Romae S Lucinae apostolorum discipulae, quae de facultatibus suis sanctorum necessitatibus communicans, christianos in carcere detentos visitabat, ac martyrum sepulturae inserviebat, iuxta quos & ipsa in crypta a se constructa sepulta est.* Hanc porro cryptam, seu hoc coemeterium feminam hanc via aurelia in suo agro tum temporis extruxisse statuunt, cum Processus & Martinianus, ipsa potissimum exhortatrice, martyrio sint coronati. Sed iis relictis ad sec. II. progredimur, in quo certa sepulcrorum loca christianos habuisse, certius novimus. *Terullianus* enim, qui sub finem sec. II. iam floruit, queritur de tyrannide gentilium prorsus inhumana, quod nimirum illi coemeteria quoque interdicta esse velint, quando ita ad Scapulam (g) scribit : *Sub Hilariano praefide, cum de areis sepulturarum nostrarum acclamassent, areae non sint areae ipsae non fuerunt.* Vbi priori loco per areas coemeteria intelliguntur, posteriori autem voce loca denotantur, exsiccandis ferendisq; frumenti granae destinata. Scite autem coemeteria dixerunt *areas*, quod nempe aridis defunctorum ossibus illa redundarent, sicut areae frumentis aridis repletae solent esse : sicut ergo areae sunt receptaculum frumenti, ita coemeteria sunt receptacula seu cellaria mortuorum corporum. Sec. III. coemeteria multa fuerunt : ne dicam, quod Cyprianus [h] in areis CANDIDI procuratoris

N

ris

(g) cap. 3. p. 70. (h) Vid. eius acta ap. Baron. in
annal. A. C. 261. n. 36.

ris fuerit sepultus, (i) ab *Eusebio* certi reddimur, *Aemilianum* praefectum sub *Valeriano* Imperatore dixisse ad *Dionysium*: *Nullatenus autem licebit vobis, nec quibuscunque aliis locis conventus agere, aut ea, quae vocantur coemeteria, adire.* Verum, *Valeriano* non multo post a barbaris capto, filius eius *Gallienus*, missis edictis, persecutionem adversus christianos sedavit, & constitutionem ad episcopos dedit, qua illis permisit, ut coemeteriorum suorum loca [k] recuperarent. Sec. IV. sub *Maximino* tyranno in coemeteriis, ut antea sacros conventus habebant (l) christiani. Ex quibus omnibus certo colligitur, coemeteria saltem inde a sec. II. habuisse christianos.

§. II. Vbi autem, & quibus locis illa extructa fuerint, antiquorum coemeteriorum rudera, quae *Romae* adhuc conspiciuntur, commonstrant, quae omnia extra moenia, proximis sub collibus, aut praediis deprehenduntur, nec non in arenariis cryptis, arenarumque fodinis, quae circa urbem, aut in agris quoque piorum quorundam elaboratae, atque in usum sepeliendorum corporum destinatae fuere. Illud autem ad haec observari vult *Aringus*, [m] christianos, qui coemeteriis extruendis operam dederint, haut quascunque arenas ad id delegisse, sed solum paulo solidius inquisivisse, quod arenariae, quae solo constant solutiori, facile collabantur: hinc

(i) *H E. l. 7. c. 11.* (k) *Ibid. c. 13.* (l) *Idem l. 9. c. 2.*

(m) *Lib. cit. l. 1. c. 1. n. 11.*

hinc ubi terra mollior ac solutior, ibi illam, ne ruinam traheret, substructionibus nonnunquam firmatam esse. Propter iam dictum autem subterraneum situm coemeteria *catacumbae*, (n) sunt appellata, a graeca voce *κατα* & *κομβος*. h.e. cavus recessus, sive locus in imo positus ac profundus. Baronius [o] *κατακομβος*, ait, est locus cavus atque profundus, qualia Romae praesertim coemeteria esse solebant, in arenariis profundis cryptis excavata.

§. III. Ad formam coemeteriorum quod attinet, sciendum, illa fuisse spatia amplissima, multis ac variis viis, semitis, viculis, meatibus, cubiculis, angiportibus, ac foris distincta, in quibus ab utroque etiam latere ferro excavati erant in parietibus loculi, ubi & variae picturae, atque imagines sculptae apparebant, lumine perexiguo per foramina intromisso; cuiusmodi coemeteria duplicato interdum ac triplicato etiam ordine constabant, & unum subter aliud in imis terrae visceribus altius defossum, atque depressum erat, ita ut vastorum instar aedificiorum cum distega aut tristega, apte ad habitandum disposita, possent merito (p) comparari. Hanc illarum formam *Hieronimus*, (q) oculatus testis, his describit verbis: *Dum essem Romae puer, & liberalibus studiis erudirer, solebam cum ceteris eiusdem aetatis & propositi, diebus dominicis sepulcra*

N 2

apo-

(n) *Ibid. n. 1. & l. 3. c. 12. n. 1. & 2.*[o] *In not. ad martyrol. die 20. Ian.*(p) *Aring. l. 1. c. 1. [q] in Ezech. c. 40.*

apostolorum, & martyrum circumire, crebroque cryptas ingredi, quae in terrarum profundo defossae, ex utraque parte ingredientium per parietes habent corpora sepulcrorum, & ita obscura sunt omnia, ut prope modum illud propheticum compleatur: Descendant in infernum viventes. Et raro desuper lumen admissum horrorem temperat tenebrarum, ut non tam fenestram, quam foramen demissi luminis putes: rursumque pedetentim acceditur, & cava noctis circumdatis illud virgilianum proponitur:

*Horror ubique animos, simul ipsa silentia terrent.
Prudentius quoque Hippolyti martyris coemeterii formam quodam modo hisce repraesentat carminibus (r)*

*Haut procul extremis culta ad pomeria vallo
Mersa latebrosis crypta patet foveis.
Huius in occultum gradibus via prona reflexis
Ire per anfractus luce latente docet.
Primus namque fores summo tenus intrat hiatu,
Illustratque dies limina vestibuli.
Inde ubi progressu facili nigrescere visa est
Nox obscura loci per specus ambiguum,
Occurrunt caesis immissa foramina tectis,
Quae iaciunt claros antra super radios.
Quamlibet ancipites texant hinc inde recessus,
Arcta sub umbrosis atria porticibus,
At tamen excisi subter cava viscera montis
Crebra tenebrato fornice lux penetrat:
Sic datur absentis per subterranea solis
Cernere fulgorem, luminibusque frui.*

Liceat

(r) Peristeph. hym. ii. de pass. S. Hippol. p. 435.

Liceat ad huius rei maiorem illustrationem, addere ex *Aringo* descriptionem istius coemeterii, quod ille portuensi via urbis Romae a Bosio repertum refert.(s) Postquam scilicet iam memoratus Bosius diu in coemeteriis, ac subterraneis cryptis, via portuensi inquirendis, occupatus fuerat, duos tandem ad coemeteria aditus invenit, alterumque satis angustum una cum sociis introgresso, conspiciendum sese primo obtulit quoddam cubiculum, in cuius parietibus hinc inde ferro excavata sepulcra apparebant, tholusq; cubiculo iniectus fuit, quem picturis quondam pro more exornatum fuisse, ex quibusdam indiciis colligi poterat, praesertim ex quadam evangelici pastoris imagine, ovem super humeros ferentis, quae ad vivum expressis coloribus ibi repraesentabatur. In altero aditu primum illi sese aliquot coemeteriales semitae obtulere, cumque iter ad secretiores loci sinus panderet, apparuerunt intra ipsum loci ambitum cubicula quaedam, etsi dealbatis hinc inde parietibus, penitus tamen inculta, ac omni ornamentorum genere destituta: ubi visa sunt nonnulla sepulcralium marmorearum inscriptionum fragmenta, ipsis inscriptionibus marmoreis confractis, quare sensus ex iis nullus elici poterat, nisi quod signum christianorum consuetum ibi adnotatum poterat legi:

DEPOSITVS IN PACE.

Porro in superiori eiusdem loci parte foramen

N 3

adhuc

(s) l. 22.

adhuc extabat, quadratam prae se ferens formam, per quod lumen introrsum demittebatur, & cibus, si opus esset, ibi commorantibus suppeditari poterat. At cum nihil praeter ista rudera ibi reperiret Bosius, ad alium locum sese contulit, qui erat e regione basilicae B. Pauli apostoli, ibique cryptam conspexit, quam cum continuo ingressus fuisset, aliam pariter loco inferiori sitam reperit, atque in ea cuniculum quendam (einen gang unter der erden) per angustum, tiburtinis circumseptum lapidibus, & aquaeductus formam exhibentem, per quem tandem illud, quod haecenus tam anxie quaesiverat, coemeterium offendit. Excavatum igitur hoc erat, aliorum instar, in subterraneis arenae fodinis; cum autem arena, utpote flavi coloris, haut facile subsistat, pluribus quidem in locis ruinarum moles, ac rudera signa apparebant, eiusdemque semitas collapsa desuper arena obstruxerat: alicubi interim sustentacula quaedam validis lateribus compacta constructaque extabant, arcus praeterea nonnulli, ad parietes, tholosque suffulciendos affabre elaborati; sepulcra insuper utraque ex parte in parietibus excisa conspiciebantur, in quibus defunctorum corpora pro more passim locata iacebant. In quodam autem sepulcro in pariete exsculpto crucis signum cernebatur; in altero quaedam vitri fragmenta deprehensa sunt, in quibus Petri & Pauli imagines coloribus expressae apparebant. Porro hoc unum tantum epitaphium
ex

ex omnibus integrum , graeco idiomate per-
exiguo marmori insculptum, supererat, nempe:

C O O P O N I O C.

Bosius autem iter ulterius prosequens, locum
quendam invenit, ubi tholus muris validissimis
suffulciebatur, in quorum summitate iuxta eun-
dem tholum perexigui quidam arcus extabant,
& per alterum ex his, qui ad laevam patet, ad-
scendendo, et aliae item coemeteriales semitae
concurrerant, per quas tamen, obstructo hinc
parietibus aditu, haud libera facultas incedere
volentibus suppetebat. In ipsa parietis facie
nonnullae extabant sanctorum imagines, colo-
ribus ad vivum expressae, nimirum *Pallionis* in
medio, ad cuius dextram *S. Marcellini* presbyte-
ri, ad laevam autem *B. Petri* exorcistae, marty-
rum imagines erant. Porro sub *B. Pollionis*
immagine parva quaedam fenestrella extitit, men-
suram palmorum duorum longitudinis, toti-
demque latitudinis obtinens, qua obvis ad cry-
ptam quandam aditus exhibebatur, quae cubi-
culi formam prae se ferebat. Porro in sinistro
cubiculi pariete gemmata crux picta conspecta
est, ad cuius dexteram expressa *B. Pigmenii*, ad
sinistram *S. Milis* ad vivum pariter imago exta-
bat, sub qua alia fenestrella in figuram arcus ex-
tructa erat, latitudinis palmorum duorum, al-
titudinis vero trium, per quam ad alteram eius-
dem formae cryptam aditus dabatur. Sub Mar-
cellini & Petri imaginibus huiusmodi inscriptio
in pariete exarata erat:

EVSTACHIUS HUMILIS PECCATOR
SERVITOR

B MARCELLINI MARTYRIS.

Reliqua vero prae nimia vetustate deleta prorsus erant. In alio vero latere haec legi poterant:

DIE III. TSCI MILIX N MAII.

Deinde perrexit Bosius, cuniculos, ac singula pariter diverticula diligenter perlustrare, atque obstructos latentesque hinc inde aditus aperiens, diu per angustiores semitas humi serpens, tandem ad locum satis amplum devenit, ubi praecipuus olim cryptae aditus extiterat, sed tum temporis lapidibus, caementisque usque quaque obstructus. Patebat hinc in coemeterium, quod in interiori parte situm erat, descensus; & hic quidem tholo contectus, ac insuper dealbatus, nec non alicubi picturis quoque apte exornatus cernebatur: verum imagines, ibidem in parietibus affabre pictas, maiori ex parte tempus omnino absumserat. In media tamen parte ipsius tholi Christi effigies, mira venustate pictoris manu expressa, coloribusque adumbrata visebatur. In eodem item descensu a sinistro latere beatorum trium puerorum, in fornace candenti psallentium, imagines adumbratae erant: ad extremam descensus partem per exiguum reperiebatur sacellum, arcuato desuper fornice, altitudinis palmorum sex, totidemque latitudinis, profunditatis vero palmarum circiter trium; ubi sacrum altare extitit, & super ipsum in parietinis gemmata crux colo-

coloribus expressa exhibebatur, ex qua pictae pariter hinc inde pulcherrimae germinabant rosae: in externa autem parte supra sacelli arcum, quod protendebatur, picta itidem in pariete Iohannis baptistae, Christum baptizantis, historia exprimebatur. Ad hanc dexteram partem in pariete, qui ad laevam descendentibus occurrebat, SS. martyrum Abdonis & Sennae sepulcrum repertum fuit: & lateritius quoque ibi sarcophagus extabat, longitudinis palmorum septem cum dimidio, altitudinis quatuor, profunditatis totidem, in cuius anteriori prospectu pictura quaedam, Christum redemptorem, nube circumdatum, prae se ferebat, qui ambabus manibus invictos martyres Abdonem & Sennam ibidem pari arte pictos, suisque nominibus praenotatos, coronabat: hi autem praecleari martyres stantes ibidem repraesentati, & praeter diadema a Christo acceptum, pileolum quendam, Persarum more capiti impositum, gestabant. Praeterea in eodem sarcophago iuxta sanctum Abdonem, b. quoque Milis imago appositae erat, laica veste induti, & iuxta S. Sennam aderat imago B. Vincentii levitae, qui ecclesiasticis de more indumentis erat decoratus: & in eiusdem sarcophagi labro inscriptionem appositam fuisse, litterae quaedam designabant, nempe: ONIS DIE, hoc forsan sensu: *Depositionis seu translationis die.* Post Bosii obitum, unicum adhuc cubiculum in hoc coemeterio repertum est; videlicet haut longe ab ostio,

quo aditus nunc in coemeterium patet, in quod, postquam alterum cubiculum praeterieris, pervenitur, & omni quidem ornamento, ac picturis caret; attamen polyandro satis amplo, defunctorum ossibus referto, cumulatur. Id ipsum in arena flavi coloris excavatum est, quae ad levissimum quemque contactum facile solvitur: quapropter eiusdem cubiculi ostium, arena undique collapsa, cum in modum depressum, depravatumque cernitur, ut, cuius olim formae extiterit, ex prospectu coniici nullatenus possit, quod & primario parieti contigit, qui supra ostium attollitur, & more reliquorum ad tholum usque pertingit; tres reliquae parietum partes, contactae calce ad superficiem, atque, ut mos est, dealbatae supersunt. Porro memorati cubiculi longitudo palmorum quindecim, altitudo totidem, latitudo decem cum dimidio supputatur. Vnicum arcuatum monumentum ibidem e regione ostii cernitur, quod mensuram longitudinis palmorum septem, latitudinis & altitudinis pariter trium & dimidii, profunditatis quatuor exhibet, atque ab humo, & sursum palmis duobus & dimidio prominet. Sub ipsius monumenti arcu picta olim navis conspiciebatur, quae forte recolendam prophetae Ionae historiam repraesentabat, verum deinde exigui cuiusdam tumuli causa, qui ibidem in luperiori parietis parte aptatus erat, eandem picturam ferro aboleri contigit, cum tamen navis eiusdem prora ac puppis duntaxat contem-
planda

planda supersit. In eodem cubiculo alia decem numero monumenta extant, haut tamen, ut nobiliora ista, arcus formam prae se ferunt; tria nimirum hinc inde in quolibet ex duobus integris parietibus; unum autem supra monumentum arcuatum patet, & tria insuper lateritia in eiusdem cubiculi planicie excisa, ac lapidibus contecta sunt: quorum unum, quod e conspectu arcuati cernitur, longitudinis est palmorum circiter septem, latitudinis trium; reliqua longitudinis eiusdem, ac latitudinis, hinc inde ab ipsiusmet arcuati monumenti lateribus portam respicientia existunt. Denique cubiculi eiusdem tholus multiplicibus picturis exornatus est: in media enim parte evangelici pastoris imago, oviculam super humeros gestantis, coloribus expressa conspicitur, in quatuor eiusdem tholi partibus quatuor itidem anni tempora, imaginibus quibusdam pictorum manu ingeniose illic adumbrata, intuentium oculis exhibentur: in singulis vero ipsius tholi angulis angelorum quaedam imagunculae suspiciuntur, quae altera manu frondes, altera vero quidpiam aliud tenent. Ex iam dictis itaque formam coemeteriorum veterum Christi fidelium imaginari nobis possumus.

§. IV. Praeterea coemeterium vaticanum salutari baptismatis fonte decoratum fuisse, tradunt; unde *Onuphr. Panvinus*, aliique volunt, illud idcirco fontem *S. Petri* appellatum esse. Baptismali hoc fonte temporis iniuria corrupto,
Dama-

Damasus pontifex novum ibi exstruxit, ut eiusdem carmina indicant, quae ipse tum temporis marmori incidi iussit, quae in hunc usque diem apud B. Petri sepulcrum leguntur. Sunt autem illa sequentia :

*Cingebant latices montem, teneroque meatu
Corpora multorum, cineres atque ossa rigabant.
Non tulit hoc Damasus, communi lege sepultos
Post requiem tristes iterum persolvere poenas.
Protinus aggressus magnum superare laborem,
Aggeris immensi deiecit culmina montis,
Intima sollicitus scrutatus viscera terrae,
Siccavit totum, quidquid madefecerat humor.
Invenit fontem, praebet qui dona salutis.
Haec curavit Mercurius levita fidelis.*

Ad hunc deinde fontem accedens ipse Liberius, die festo pentecostes, ingentem utriusque sexus multitudinem salutari baptismo regeneravit, velut in actis eiusdem Damasi in M. S. cod. vatic. legitur. Hunc etiam fontem Prudentius (a) copiosius his describit carminibus :

*Dextra Petrum regio tectis tenet aureis receptum
Canens oliva, & murmarans fluente.
Namque supercilio saxi liquor ortus excitavit
Fontem perennem chrismatis feracem.
Nunc pretiosa ruit per marmora, lubricatq; divum,
Donec virenti fluctuet colymbo.
Interior tumuli pars est, ubi lapsibus sonoris
Stagnum navali volvitur profundo.*

Omni-

(a) Perist. hym. 12. de S. S. apost. Petri & Pauli.

*Omnicolor vitreas pictura superne tingit undas,
Mosci relucet & virescit aurum,
Cyanusq; latex umbram trahit imminentis ostri,
Credas moveri fluctibus lacunar.
Pastor oves alit ipse illic gelidi rigore fontis,
Videt sitire quas fluenta Christi.*

Vnde liquet, ad Prudentii usque tempora istum fontem fidelium usui perstitisse. Plura de coemeteriis vide apud Onuphrium Panvinium, & Spondanum. Ceterum de eo, quod illa templis vicina fuerint, & quare, sequenti capite dicetur.

CAP. II.

De sepulcris veterum christianorum quoad locum & formam.

§. I.

EXtra coemeteria christiani antiqui aliis etiam locis sepulcra condere consueverunt, nempe in fundis & agris, in hortis, in domo, & in templis, & circa muros illorum: eaq; dixerunt *martyria* (a) seu confessiones, & *tropaea*, (b) respectu ad martyres, *monumenta* autem, *memoriae*, (c) *cellaria*, [d] *domus*, [e] omnia sine discrimine sunt appellata. Dixi i. in fundis & agris sepulcra condita: apostoli enim PAULI corpus a Lucina pia, nobilique femina in ipsius prae-

(a) Euseb. de laud. Constant. c. 9. & not. Vales. in h. l.

Et de vita Const. lib. 3. c. 33. [b] Id. H. E. l. 2. c. 24.

(c) August. de civ. Dei l. 22. c. 8. (d) Hieron. ad Pammach. adv. errores Ioh. hieros. Tertull. de resurr. c. 27. [e] Ambros. de Ob. Satyr.

praedio, depositum (f) ferunt: idque multis martyrum corporibus contigisse, ex martyrologiis constat. Morem hunc ex Digestis etiam cognoscimus, quippe ubi saepe (g) fit mentio sepulcrorum, in fundis aut praediis factorum.

2. In hortis sepulcra extruxerunt: nam CELSUM, & NAZARIUM martyres in horto conditos fuisse, ex vita Ambrosii constat. Sic etiam SOZOMENUS [h] refert, Eusebiam in horto sacras QUADRAGINTA MARTYRUM reliquias custodivisse.

3. In ipsa domo, quanquam rarius, suos sepeliebant: nam intra civitatem sepeliri apud romanos quondam erat vetitum lege XII. tabularum hac: *In civitate, ne sepelito, neve urito.* Hadrianus sec. II. Imperator, [i] rescripto poenam statuit quadraginta aureorum in eos, qui in civitate sepelirent, & in magistratus, qui id concessuri essent, atque locum publicari iussit, & corpus transferri. At Leo Imperator sec. IX. istam legem abrogavit, quando sic (k) constituit: *Quae defunctorum corpora ignominiae contumeliaeque exponunt, ac per quae communi hominum naturae dedecus, atque turpitudine conciliatur, nequaquam in leges sunt includenda.* At quod lex mortuos non nisi extra civitatem humari vult, quomodo id humanam naturam dedecore adficere non est? Et quidem si hoc praecipiens, de iis humanis ageret, quibus facilem elationem facultates, quas vivi habuerunt,

(f) *Aring. l. 3. c. 2. n. 7.* [g] *e.g. lib. 47. tit. 12. leg. 5.*
& lib. 11. tit. 7. & 8. [h] *H E lib. 9. c. 2.*

(i) *ff. lib. 47. tit. 12. leg. 3. n. 5.* (k) *Constit. 53.*

runt, suppeditarent, fortasse lex aliquam ad id iubendum rationem habuisset : quanquam tum etiam ad amicorum, cognatorum, necessariorumque defuncti commiserationem respicere oportebat ; quorum dolori atque orbitati magnum sane solatium est, si amici sui sepulcrum amplexari, ac in id lacrymas profunderere possint : quae officia extra civitatem sepulto non facile est exequi. Attamen si illos solum extra civitatem sepeliri vellet, quibus id ipso mortis die per facultates facile esset, ad eam inclementiam aliquam lex occasionem haberet. Verum nunc, cum inclementia illa simul ad omnes se extendat, quomodo non manifesta est absurditas ? quomodo legem in naturae opprobrium ferri, non est evidens ? Qui enim, dum adhuc viverent, inopes & deserti erant, quomodo mortui ipso mortis die humabuntur ? quomodo item, cum propter paupertatem sepultura non accelerabitur, multis diebus insepulti, non miserabile simul & horrendum spectaculum iacebunt, tabescentemque hominum naturam dedecorabunt ? Extra haec autem, cum mortui interdum famuli Dei appellentur, & propter coelestem gloriam colantur, ipsorum corpora inhumata abiici, quomodo id vero expiationi etiam obnoxium non est ? Ne igitur ullo modo inter civiles leges haec recenseatur, sancimus : quin potius, ut a consuetudine recte contemnitur, sic etiam decreto nostro prorsus reprobat. Quicumque autem sive intra civitatem sepelire mortuos volet, perficiendae voluntatis facultatem habeto. Attamen antiquissimum fuit institutum, ut intra urbem, (a) & in do-
mo

(a) Virgil. aeneid. l. 12. Et Servius in h. l. commentans : Urbi remittunt,

mo (b) quoque defunctorum cadavera conde-
rentur; & quamvis postea hic mos merito ab-
rogaretur, tamen quidam in romanorum repu-
blica istiusmodi legi subiici noluerunt, uti ve-
stales, & Imperatores romani: illius item, qui
triumphaverat, postquam extra urbem crema-
tus erat, ossa & cineres in urbem deferri & com-
poni[c] fuit concessum. Erant autem legis, se-
pulturam intra civitatem prohibentis, inter
alias & hae rationes; (d) ut scil. *urbs* tetro ca-
daverum odore libera, minus pestilenti aëre adficere-
tur, & ut viatores, vias, iuxta quas sepeliri debebant,
transeuntes, ad laudes accenderentur, monerenturque
ad praeclara facinora obeunda, neve, si ita accide-
ret, paterentur hostes in suorum maiorum monimen-
ta grassari, & perinde eos, alacriori etiam animo, a
moenibus urbis propellerent. Addit his Cicero: (e) ne
rogi fortassis aliquando igne *urbs* conflagraret, aut
incenderetur. Sed ut ad christianos redeamus,
Chrysostomum audiamus (f) de sepulcris extra ur-
bem admodum pie iudicantem: Idcirco, ait, sepul-
cra ante civitatem, sepulcra ante agros, & ubique scho-
la humilitatis nostrae proposita sunt, ut assidue nostrae
admoneamur imbecillitatis. Ideo omnis civitas, omne
castellum ante ingressum sepulcra habet, ut contem-
dens intrare in civitatem, quae imperat, & floret
divitiis, & potentatu, aliisque dignitatibus, prius-
quam

[b] Plato in *Minoe* Isid. l. 15 orig. c. 11. Servius in l. 11,
Aeneid. [c] Gyrard de sepult. c. 5. de sepul-
crorum loco. (d) Ibid. (e) l. 11. de legibus.

[f] t. s. de fide & lege nat. & Spiritu S. p. m. 401.

quam videt, quod secum concipit, videat primum, quod fit. Cum ergo in domibus sepelire esset vetitum, christiani, ut dictum, clam illud facere debuerunt, ne poenas magistratus incurrerent. Sic *Victor* (g) *uticensis* refert, *Maiorem* filium, ad gaudium spei futurae, matrem in sua domo maluisse sepelire, ut quotiens super sepulcrum eius trinitati preces effundat, alienam se a filio nunquam esse confidat: unde patet, desiderium atque votum, defuncto semper posse adesse, ad sepulturam in domo eos impulisse. Hinc & interdum contigit, ut quispiam clanculum cadaver alicuius martyris auferret, & in domo propria (h) sepeliret. Non praetermittenda haec est veterum Aegyptiorum, tam infidelium quam fidelium singularis consuetudo: hi enim corpora medicata quorundam nec cremabant, nec sepeliebant, sed domi in conclavibus & lectulis asservabant, mensisque itidem adhibebant, tanquam convivas. Vnde *Silius italicus* (i) canit:

Aegyptia tellus

Clandit odorato post funus stantia saxo

*Corpora, & a mensis exanguem hant separat
umbram.*

Acriter autem reprehendit *Antonius* eremita
O chri-

(g) *Lib. 3. de persec. Vandal. Plura exempla dat
Aringus R. S. p. 2. L. 4. c. 42.*

(h) *Baron. in Annal. a. 226. n. 7.*

(i) *Lib. XII. Conf. Ciceron. 1. Tuscul. Pompon.
Melam de situ orb. l. 1. c. 9. & Lucianum de luctu.*

christianos aegyptios, quotquot pro inveterata consuetudine mortuos suos isto modo asservabant, teste *Athanasio*, [a] aut alio quodam auctore, his verbis: *Mos etenim Aegyptiis est, nobilium, & praecipue beatorum martyrum corpora linteamine quidem obvolvere, & studium funeri solitum non negare, terra vero non abscondere, sed super lectulos domi posita reservare: hunc honorem quiescentibus reddi, inveteratae consuetudinis vanitas tradidit. De hoc Antonius saepe & episcopos deprecatus est, ut populos ecclesiastica consuetudine corrigerent; & laicos, viros ac mulieres, rigidius ipse convenit, dicens, nec licitum hoc esse, nec Deo placitum, quippe cum patriarcharum & prophetarum sepulcra, quae ad nos usque perdurant, haec facta convincerent. Eundem Aegyptiorum morem Athanasium abrogare voluisse, testatur Damascenus, (b) quando scribit: Scimus, b. Athanasium sanctorum reliquias non in urnis collocandas, sed humi condendas esse, eo consilio censuisse, ut absurdum Aegyptiorum morem abrogaret, qui mortuos suos non sub terram condebant, sed in lectulis & scimpodiis collocabant.*

§. II. Porro in templis sepulcra fuere constructa, qui quidem mos reliquis est recentior, veluti Calixtus (c) his indicat verbis: *Nemo sibi persuadeat, apostolico seculo defunctos, ut hodie fieri amat, intra sacras aedes, vel prope eas, quamvis nec ipsas illas, cum apostolus scriberet, haberent, hu-*
maris

[a] In ipsius vita, quae Athanasio tanquam auctori tribuitur. [b] orat. i. de imaginibus.

(c) de Resurrect. carn. cap. 6. p. 52.

mari consuevisse: sepeliebantur, qui lautiere erant fortuna, in suis fundis, hortis, vel agris, & si fieri posset secundum vias publicas, sive quod iter facientibus innotescere, suiq; memoriam refricare cupirent, sive ut praetereuntes admonerent, & se fuisse, & illos esse mortales, ut alicubi loquitur Varro. L. 5. de lat. ling. Sciendum itaque, sec. IV. sepulturam in templis originem sumsisse, quando pax ecclesiae restituta concedebat, ut templa a christianis extruerentur. *Aringus* (d) ex *Baronio* adserit, *MAXENTIIUM* Marcello pontifici indulsisse, ut *martyrum corpora in ecclesiis romanis sepelirent*. Praeter & conditores templorum cum sua familia, martyres autem, Imperatores christianos, episcopos, in illis sepultos primitus fuisse, reperimus. Sic *CONSTANTINUS M.* in basilica apostolorum, quam Constantinopoli extruxerat, sepulcrum suum (e) nactus est, & ab illo, velut ab initio, propagata fuit consuetudo, ut, quotquot postea Constantinopoli regnarent Imperatores christiani, ibidem sepeliri (f) sint soliti: donec sec. VI. *Iustinianus* Constantinopoli extrueret templum sanctorum apostolorum; in quo deinceps Imperatores, ac sacerdotes (g) sepulti fuere. [h] *AMBROSII* episcopus mediolanensis in basilica sua sibi sepulturam elegit, & (i) sacerdotes sub altari requiescere debere scribit: *Hunc ego locum praedestinaveram mihi: dignum*

O 2

gnum

(d) *Lib. V. c. 2. n. 25.* (e) *Euseb. H. E. de V. C. c. 71.*[f] *Sozom. H. E. l. 2. c. 34.* (g) *Evagr. H. E. l. 4. c. 31.*(h) *Paulinus in vita ipsius.*

gnum est enim, ut ibi requiescat sacerdos, ubi offerre consuevit. Sed cedo locum martyribus. HILARIUS episcopus pictavus in suo ipsius templo (a) sepeliebatur. BASILIUS in templo S. Euplychii (b) martyris, ubi & Leontius, alique episcopi quiescebant, terrae mandatus est. LEO I. episcopus romanus sec. V. In basilicae S. Petri vestibulo ad sinistram ingredientium [c] sepultus iacet. Nobiles & sanctitate celebres feminas etiam in templis reconditas fuisse, exemplum PAULAE apud Hieronymum (d) docet. Morem hunc in templis sepeliendi defunctos indicat etiam Ambrosius, [e] quando scribit: Hoc autem ideo Abraham fecit, quia nondum erant eiusmodi Dei templa, in quibus fidelium in domino reliquiae conderentur. Invalescebat autem mos hic sepeliendi in templis adeo, ut a Gratiano, Valentiniano, & Theodosio Imperatoribus lex danda esset, (f) ut nemo apostolorum vel martyrum sedem humanis corporibus existimet esse concessam. Quin sec. V. lucrum ex sepultura in templis incipiebant quaerere: cui abusui obviam ivit Concilium vassense, sub Leone I. A. D. 442. habitum, dum cap. 3. ita sanxit: Praecipendum est secundum canonum auctoritatem, ut de sepulcris & hominibus sepeliendis, nihil mu-

(a) Lib. 10. epist. 58. Fortunat. in vita eius, & Cave antiqu. PP. p. 497.

(b) Amphilocho. orat. in S. Basil p. 225.

(c) Aring. l. 2. c. 8 n. 2. [d] t. i. in eius epitaph. ad Eustoch. (e) De Abraham l. 1. c. 9. ubi de morte uxoris agitur.

(f) Cod. Justin. l. 1. tit. 2.

muneris exigant, nisi forte, qui sepelitur, vivens inferit, ecclesiae, in cuius atrio sepelitur, aliquid de rebus suis tribuere, aut etiam post mortem ipsius, ii, quibus commissum est, eius eleemosynam facere, de rebus illius aliquid sponte dare voluerint. Et tamen nullatenus a presbyteris ecclesiae illius aliquid exigatur, sine illis, qui locis & villis praesunt. Sec. VI. a. 563 (aliis 613.) in Synodo braccarensi, sub Theodorimo Suevorum rege celebrata, rursus sancitum fuit can. 18, ut corpora defunctorum nullo modo in basilica sanctorum sepelirentur; sed, si necesse esset, foris circa murum basilicae terrae mandarentur. Nam si firmissimum, addunt, hoc privilegium usque nunc manet civitatis, ut nullo modo intra ambitus murorum cuiuslibet defuncti corpus humetur; quanto magis hoc venerabilium martyrum debet reverentia obtinere? Deinceps sec. VIII. Carolo etiam M. visum est [a] ut nullus deinceps in ecclesia mortuum sepeliret. Et Concilium nanntenense anno 890. celebratum, vult c. 6. ut in ecclesia nemo sepeliatur, sed in atrio, aut in porticu, aut in exedra: intra ecclesiam vero, & prope altare ubi corpus & sanguis Christi conficitur, nullatenus. In Concilio autem triburiensi anno 895. celebrato, prohibitum fuit, can. 17. ut nullus laicus in ecclesia sepeliatur, nisi in communi coemeterio: corpora tamen antiquitas in ecclesia sepulta nequaquam proiciantur, sed pavimento desuper facto, nullo tumulorum vestigio apparente, ecclesiae reverentia conservetur. Ratio

O 3

tio

[a] lib. I. Capitul.

tio autem, quare in templis potissimum sepul-
turam suam desiderabant christiani, erat, quod
putarent quidam, posse defunctum meritis il-
lorum martyrum, in quorum basilica conde-
retur, iuvvari, immo ipsi ecclesiae antistites
crederent, utilitatem aliquam capere exinde de-
functum posse. Translati enim in urbes & in
ecclesias, facilioris & decentioris cultus gra-
tia, martyrum reliquiis, sepulturae locum iux-
ta illas sibi deligere fideles quique coeperunt,
ut animarum saluti providerent, saltem ex san-
ctorum suffragiis, aut meritis. Ita quidam
sentiebant. Hinc MARCELLINA Romae,
neglecto paterno sepulcro, Mediolanum cor-
pus transferri iussit, apud sanctos Satyrum &
Ambrosium fratres, qui iuxta GERVASII & PRO-
THASII martyrum corpora (*) tumulati erant.
Erat aliquando mater, quae filium iuxta
martyres in ecclesia sepelire volebat, quod
crederet, meritis martyrum animam eius posse
adiuvvari. Interrogabatur ergo Augustinus a
Paulino, quid sentiret, an non homini prodes-
set post mortem, si fide suorum humando eius
corpori provideatur locus in ecclesia, iuxta
corpora sanctorum. Paulinus ita quidem opi-
nabatur: at Augustinus ei opposuit, quod habet
apostolus: *Omnes astabimus ante tribunal Christi,*
ut ferat unusquisq, secundum ea, quae per corpus ges-
sit, sive bonum sive malum. Ergo, addit, illa, quae
post mortem religiose pro defunctis facta fue-
rint,

[*) Hieron. in epitaph.

rint, eos adiuuare, si pio vitae genere sibi id acquisiverunt, alioqui nihil ista iuvare: quamvis & quorundam tam bona esse possint merita, ut talibus non indigeant adiuventis. Deinde concedit ille, provisum apud memoriam sanctorum sepulturae locum, bonae quidem affectionis humanae esse indicium erga funera suorum, atque ita id potius vivorum solatium esse: mortuos autem non aliter adiuuare, addit, nisi ad hoc, ut, dum recolunt, ubi sint posita eorum, quos diligunt corpora, eisdem sanctis illis, tanquam patronis, susceptos apud Dominum adiuvandos orando commendent: quod quidem facere possent, etiam si talibus locis eos humare non possent. Attamen cum sepulcra mortuorum dicantur vel memoriae, vel monumenta, quod mortuos in memoriam revocent, & monendo faciant cogitari, & vero animus recolat, ubi sepultum sit carissimi corpus, occurrat autem locus nomine martyris venerabilis, eidem martyri animam dilectam facile commendare recordantis & peccantis affectum. Et non dubium esse, quin affectus hic defunctis prosit, iis videlicet, qui, cum in corpore viverent, talia sibi post hanc vitam prodesse meruerint. Interea, siue humata fuerint corpora in talibus locis, siue non fuerint, non sunt, addit, praetermittendae supplicationes pro spiritibus mortuorum: si aut in illae deessent, quae sunt recta fide ac pietate pro mortuis, puto, quod nihil prodesset spiritibus eorum, quamlibet in locis sanctis ex anima corpora ponerentur. Cum ergo FIDELIS mater, FIDELIS filii defuncti corpus desideravit in basilicam martyris poni, si quidem cre-

didit, eius animam martyris meritis adiuvari, hoc, quod ita credidit, supplicatio quaedam fuit, & haec profuit, si quid profuit. Et quod ad idem sepulcrum recurrit animo, & filium precibus magis magisque commendat, adiuvat defuncti spiritum non mortui corporis locus, sed ex loci memoria vivus matris affectus. Quem quamvis locus sanctus renovet & augeat, ut eo ardentius & saepius pro defuncto oret, tamen etiam, si quis non possit, quem diligit, ibi humare, nullo tamen modo debet a supplicationibus necessariis in eius commendatione cessare, sed requies spiritui, ubicunque iaceat caro, acquirenda. Haec Augustinus in libro de cura pro mortuis gerenda. Cui & assentiuntur Gregorius M. [a] & Iulianus (b) archiep. tolet. Ceterum sub altari in templo non nisi martyres solebant sepeliri, rarius episcopus loci. Habetur quidem exemplum AMBROSII mediolanensis episcopi, utpote in sua ipsius ecclesia sub altari primario sepulti, si verum est, quod Mediolanenses hodiernum perhibent. Ipse autem dixit, se locum istum cedere martyribus, ut supra percepimus. Quod ad basilicas attinet, in iis non facile episcopos sepultos esse, ex auctore descriptionis vitae FULGENTII patet, quem eius discipulum esse volunt. Ita enim is refert: Primus plane in basilica poni meruit, ubi nullum neque sacerdotem, neque laicum sepeliri consuetudo sinebat antiqua. Sed magna vis dilectionis removebat impedimentum consue-

(a) In dialogis lib. 4. cap. 50. & 51. 54.

(b) Prognost. lib. 1. c. 20.

suetudinis, ambientibus universis civibus, & cum summa devotione quaerentibus, ut, ubi vir sanctus, & Deo amabilis fuerat consecratus, ibi orationibus singulorum semper etiam localiter videretur adiunctus. Et B. EPIPHANIUM, Metaphrastes refert, Arcadii Imperatoris iussu in ecclesia esse sepultum, nonnullis quidem propter ecclesiae reverentiam, & consuetudinem renitentibus. Quare Aringus, de pontificibus romanis, in vaticano apud b. Petrum quiescentibus agens, adfirmat, [c] quamplures in porticu ante ipsam basilicam Petri, christianae humilitatis gratia, & alios in interiori eiusdem basilicae ambitu sua humari corpora voluisse; idque corroborare nititur testimonii Petri Manlii, & Tiberii Alpharani. Supra dictum est, Imperatores Constantinum, & quosdam eius successores, fidei christianae addictos, in atrio basilicae apostolorum constantinopolitanae sua monumenta habuisse. Hinc Chrysostomus [d] per iocum quasi Constantinum ait ostiarium Petri effectum, & ingenti honore eum fuisse affectum, quod tantum in piscatoris vestibulo fuerit conditus.

§ III. De aliis autem Concilium *vasense* canone supra citato expresse meminit, quod in atriis fuerint sepulta eorum corpora; hinc circa muros templi, aut in urbibus iuxta templa sepulcra defunctorum construere, receptum fuit. Quamquam enim ad Leonem usque sec. IX. Imperatorem

[c] l. 2 c. 8. n. 2. (d) hom. 26. in 2. epist. ad Corinth. & hom. 66. ad pop. antioch.

torem, lex de non sepeliendis intra urbem defunctis nondum erat abrogata, tamen superiores connivebant, nec nisi in templis sepulturam vetabant. Vid. Concil. *braccar.* l. c. 18. Ergo si non originem, saltem progressum coemeteriorum, ex amore vicinitatis martyrum promanantem. Dubito enim, an inde originem sumserint, quia *Optatus milevitanus* [f] iam suo aevo coniungit coemeteria, & basilicas, cum in Donatistas invehitur, quod basilicas invaserint, ut sibi solis coemeteria vindicarent, reiectis catholicorum corporibus. *Optati* autem temporibus, meritis martyrum alios posse iuvvari, nondum communis erat fides. Primi ergo auctores, qui coemeteria cum templis iunxere, non nisi hunc scopum habuisse creduntur, ut populo, sepulcra piorum, quoties templum adiret, intuenti, occasio daretur, & sese excitandi ad illorum aemulandas virtutes, vanitatemque humanam considerandi, & ut testimonium extaret publicum de communionem fidei, utpote quam defuncti olim cum vivis in vicino templo publice fuerint confessi. Progressum autem huius instituti non parum iuvit opinio de meritis martyrum pro defunctis, quamvis illi Augustinus contradixerit. Hinc *Maximus* (g) taurinensis, qui clauit anno 422, non veretur eloqui: *Ideo namque hoc a maioribus provisum est, ut sanctorum ossibus*
nostra

[f] *Lib. 6.* [g] *Serm. 77. & Solut. in natali SS. tauricorum mart.*

nostra corpora sociemus, ut, dum illos tartarus metuit, nos poena non tangat; dum illos Christus illuminat, nobis tenebrarum caligo diffugiat. Cum sanctis ergo martyribus quiescentes, evadimus inferni tenebras, eorum propriis meritis, & consocii sanctitate. Praesertim sec. VI. quo magna sibi de meritis martyrum promittebant commoda, invaluit, ut omnes sepulturae locum templis saltem vicinum sibi exoptarent, immo sacerdotes, qui populum rectius docere debuissent, non minori in id ferebantur desiderio, ut nimirum sacra pro defunctis eo facilius obire, & quaestum maiorem facere possent: quanquam sine falsa ista opinione haec veterum consuetudo merito laudanda ex rationibus ante citatis, ideoque & hodie num servatur. Durandus, qui vixit sec. XIII. (*) quosdam dicere memorat, locum triginta pedum circa ecclesiam debere ad sepulcra consecrari, alios vero, solum circummitionem, quam faciat episcopus dedicans ecclesiam, ad hoc sufficere. Etiam si autem veteres laicis aliisque tantum circa muros ecclesiae, solis autem episcopis, Imperatoribus & conditoribus templorum ordinarie in atriis tantum sepulturam concesserint, tamen anno 813. Concilium moguntinum can. 52. ordinavit, ut episcopi, abbates, digni presbyteri, & fideles, i. e. vitae probitatae insignes, in ecclesia conderentur: quam licentiam Concilium triburiense anno 893, aut 895. iis confirmavit. Mox cuncti, potentia & divitiis elati, istos

(*) *Ration. l. i. c. 5. de coemet.*

istos sibi honores ambiverunt, nec non vilissima plebs, ambitione ducta. In Euchologio graecorum [d] occurrit quaestio, an recte sepeliantur quivis orthodoxi in ecclesia? & a patriarcha Theodoro respondetur, nefas esse aliquem in ecclesia sepelire, sin ibidem martyris corpus iaceat: in aliis vero non ita consecratis aedibus, quae & oratoria nuncupentur, absque periculo cadavera humari posse. Plura de veterum sepulcris non addo, nisi hoc unicum, quod illi iuxta infidelium corpora tumulari haut decorum duxerint. Quare Cyprianus Martialem etiam ex eo (e) accusat, quod filios, exterarum gentium more, apud profana sepulcra deposuerit, & alienigenis consepeverit. In Concilio nicaeno can. 36. interdictum fuit, ne gentilium nomina filiis christianorum imponerentur: quae averfio cum inter illos adhuc viventes intercederet, non dubium, quin illa etiam ad sepulturam usque continuaret. Haereticos etiam in coemeterio christiano non sepultos esse, rursus ex eo facile colligitur, quod semper veri catholici christiani illos vivos fugerent, suaque communione excluderent. Iulius II. a. 1505. pugnantes in duello, & duellum permittentes quacunque causa, etiam iure probata, excommunicavit, iisque sepulturam in loco sacro denegavit (f) Pro religiosiis autem viris quidam suis sumtibus extruere

(d) p. 525. ubi de offic. exequ. agi debet. (e) epist. 68. ad clerum & plebes in Hispania de Basilide ut & Martiale p. m. 114. (f) decretal. l. 5. tit. 17.

xere monumenta , (a) ne cum aliorum corporibus miscerentur illorum sepulcra, veluti supra ex *Dionysio* [b] indicatum , quemvis iuxta sui ordinis corpora sepultum esse. Sec. VII. *Ioh. Moschus eviratus* facit etiam mentionem sepulcrorum pro peregrinis, ab incolarum sepulcris separatorum , quando scribit: *Clerici ipsius loci sepelierunt eum quasi peregrinum , inter peregrinorum sepulcra.*

§. IV. Progredimur ad formam sepulcrorum quodammodo contemplandam: ubi sciendum, quaedam fuisse *bisoma*, (c) seu *disoma*, vel *trisoma*, vel *quadr:soma*, (d) quae duo, tria, aut quatuor continere poterant corpora : monosomum autem erat illud, quod unum cadaver tantum tenebat. Itaque modo id amplius , atque longius fuit, modo angustius , & brevius: *Prudentius* (e) *sexaginta Romae defossas esse mole sub una reliquias*, refert, & eas quidem quas propria iunxerit amicitia. Erat autem sepulcrum etiam vel *familiare* vel *haereditarium* , (f) illud pro tota familia , hoc pro haeredibus tantum conditum. Sic *Basilus*, [h] nec non *CAESARIUS*,

[a] *Socrat. H. E. l. 7. c. 35.* (b) *Hierarch. eccl. c. 7.*

(c) *In prato spirit. c. 88. extat in t. 8. Biblioth. patr.*

(d) *Fleetuv. Inscript. p. 364. 514. Aring. l. 3. c. 22. n. 7.*

(e) *Perist. hym. 11. de passione Hypolyti p. 423. v. 10. & hym. 4. p. 245.*

[f] *ff l. 11. tit 7. leg. 5.* (h) *Nazianzenus t. 1. p. 372. & p. 176.*

RIUS quisque in suorum ipsius parentum sepulcro conditus est. In vaticano olim coemeterio illustrium quarundam familiarum sepulcra extitisse, intra quaedam cubicula, ad aediculas subterraneas, miro opere extructas, testis est (a) *Aringus*. In coemeterio Lucinae fuit locus, quem presbyter & uxor sibi in sepulturam (b) delegerant. In topho (c) autem monumenta quaedam excisa, alia humi effosa, [d] alia in parietibus ab utraq; parte excisa, hodiernum Romae cernuntur, quae lateritiis, aut marmoreis tabulis obserata deforis fuerunt, quod *Prudentius* quoque indicat, quando (e) canit :

Sunt & muta tamen tacitas claudentia tumbas

Marmora, quae solum significant numerum. Et *Gregorius nazianzenus*, (f) inquiens : *Quae omnia hodie lapis iste contexisset. Hieronymus* sepulcrum mulieris septies ictae sic [g] describit : *Clerici autem, effossam humum lapidibus construentes, sepulcrum parabant.* Variabant itaque monumenta, pro dignitate recondendorum, praestantia atque pretio : unde *Hieronymus* (h) refert, exterius illa lita calce, marmoribus ornata, auro, coloribusque distincta esse. Nunquam autem

- (a) *R. S. l. 2. c. 10. n. 2.* (b) *Fleetvv. p. 365. Conf. Aring. l. 2. c. 8. n. 7.* [c] *Aring. loco iam citato.* (d) *l. 3. c. 22. n. 1.* (e) *Perist. hym. 11. v. 14.* (f) *t. 1 p. 168. Orat. in laud. Caesarii.* (g) *t. 1. p. 235. de mul. sept. icta.* [h] *t. 9. in cap. 23. Matth. p. 69.*

tem approbarunt pii ecclesiae doctores, multos sumtus in monumenta collocare : ita enim Basiliius [i] loquitur: Monumento quid opus est pretioso ? Bonum sepulcrum est pietas. Et Ambrosius (k) Frustra struunt homines preciosa sepulcra, quasi ea animae, nec solius corporis receptacula essent.

[i] t.1.p.315. serm.3. in div. avar.

(k) De bono mortis cap.10.

CAP. III.

De inscriptionibus, atque signis illis additis.

§. I.

Moris prisca in ecclesia fuisse, inscriptiones addere monumentis, seu titulos, ex Prudentio satis constat, ita [a] canente:

Innumeros cineres sanctorum Romula in urbe

Vidimus, o Christo Valeriane sacer.

Incisos tumulis titulos, & singula quaeris

Nomina? diffilile est, ut replicare queam.

Plurima litterulis signata sepulcra loquuntur

Martyris aut nomen, aut epigramma aliquod.

Sunt & muta tamen tacitas claudencia tumbas

Marmora, quae solum significant numerum.

Quae verba non tantum probant inscriptionum usum, sed & locum, ubi factae fuerint, indicant, in marmore scilicet, quo

[a] Peri st. hym.2. de Hippolyti pass. Conf. hym.5. de Vincent mart. v.390. & hym.12. de Pass. Petri & Pauli v.45, item Cathem. hym.10. sub fin.

quo locus fuit contactus. Audiemus etiam, in tabulis, iuxta sepulcrum, aut supra illud affixis, immo & in cippis iuxta illud positis, inscriptas fuisse. Ex seculo equidem I. & II. nullum fere epitaphium proferre possum: tempus enim edax rerum permultas antiquas inscriptiones consumpsit, aut una cum monumentis in ruinam vertit, & quae ferere residuae manserunt, tempus, quo factae sunt, non exponunt. Unicum tamen deprehendi apud *Fleetwoodum*, & *Reinesium*, quod iuxta sepulcrum S. Victorini, qui sub Traiano Imp. cum Marone, & Eutychete passus est, apparuit, his constans verbis:

Iubente Deo Christo nostro

S. Martyri Victorino

Quod vult Deus de suo fecit.

Ex seculo III. producere non plura, nisi duo possum. Nempe in coemeterio D. Agnaetis via nomentana, in interiore parte lapidis, quo sepulcrum concluditur, haec leguntur:

Aurelia. Augurina. Hic. Est.

Exterius autem in lapide sepulcrali:

*Sic premia servas Vespasiane dire civitas ubi gloriae
tuae auctori premiatus ex morte Gaudenti laetare
Promisit iste dat Kristus Omnia tibi, qui alium para-
vit theatrum in celo. Nota: Aringus haec refert
ad Domitianum, qui GAUDENTIO architecto
theatri aedificandi curam commiserit, eique
pro opera civitatem promiserit; re autem per-
fecta christianus sit delatus, & ideo pro mer-
cede martyrium sortitus. Itaque sensus huius
incri-*

inscriptionis *Reinesio* & *Fleetwoodo* haut obvius facilis est, hoc scilicet modo: Sic praemia lervas Vespasiane dire? Vbi civitas, quam promissisti? Gloriam tuam auctori, scilicet architecto, praemiatus es morte? O Gaudenti, laetare. Promisit quidem iste Imperator: at Christus omnia tibi dat, qui aliud paravit theatrum in coelo. Quod igitur Imperator non dedit, illud longe excellentius Christus tibi largietur. Secundum ex hoc seculo epitaphium, repertum in coemet. Generosae, via portuensi, hoc est: *Martyres Simplicius & Faustinus, qui passi sunt in flumen Tiberem, & positi sunt in cimiterium Generosae super Philippi.* Nota: Corpora horum, sub Diocletiano coronatorum, inventa erant in dicto loco, in sexto Philippi, qui forsan dominus agri erat, in quo coemeterium situm fuit. Seculum autem IV. plures nobis inscriptiones sepulcrales reliquit, e. g. Mediolani incisa sunt lapidi iuxta imaginem S. Anathol. aut sub finem sec. III. aut sub initium IV, haec verba:

D. Anatholoni. Attico. Secundo. Epo.

Petri. Hospes. Sanctoque. Anatholon. Domne. probate.

Atque. idem. socius. Barnabae. apostolici

Qui. Mediolani. verbi. mysteria. tradens

Te. iubet. agnatos. visere. Cenomanos

Dum tua membra metu rigidis subducta tyrannis,

Brixia vicino detinet in loculo,

Hic titulum & picto venerandos pariete vultus

Miroclis reddis praestitis alma fides.

Mirocles episcopus.

P

Nota

Nota : Mirocles, quartus ab Anathalone Mediolani episcopus, depositus est *A. D.* 303. ante S. Ambrosium 84. secundum Indicem episcoporum mediol. a Mabillonio editum p. 110. Vnde simul liquet, inscriptiones interdum diu post obitum ab aliis demum factas esse episcopis, veluti etiam Damasus, pontifex romanus sec. IV, martyribus quibusdam fecit epitaphia, e. g. SIXTO II. (a) martyri a. D. 258. Aug. 6. & STEPHANO protomartyri, atque TARSICIO, (b) qui posterior, cum quodam die deferret sacra eucharistiae symbola, nec vellet ea discutientibus paganis prodere, tamdiu fustibus ac lapidibus maceratus est, donec exhalaret spiritum, aliisque. (c) Ita & Honorius pontifex rom. BONIFACIO V. P. R. qui obiit 626. carmen sepulcrum condidit. Parentes etiam liberis, liberi parentibus, coniux coniugi, cognatus cognato, amicus amico epitaphia scripsere, uti ex Gruteri, Reinesii, & Fleetwoodi inscriptionum libris apparet. Audiamus illud, quod ipse Ambrosius fratri suo Satyro fecisse dicitur, in ecclesia S. Nazarii Mediolani:

Vranio Satyro supremum frater honorem

Martyris ad laevam detulit Ambrosius:

Haec meriti merces, ut sacri sanguinis humor

Finitimas penetrans adluat exuvias.

Hieronimus(d) PAULAE, quae ipsi pietatis nomine

[a] Vide Fleetvv. lib. cit. p. 533. n. 2.

(b) p. 496. (c) p. 508. 408. Conf. Aring. L. 3. c. 12.

n. 12. & n. 14. (d) t. I, ad Eustoch. p. 183.

ne carissima fuerat , sepulcro hanc incidi voluit
titulum :

*Scipio quam genuit , Paulae fudere parentes
Gracchorum soboles , Agamemnonis inclyta proles :
Hoc iacet in tumulo , Paulam dixere priores ;
Eustochii genitrix : Romani prima senatus
Pauperiem Christi , & behlemitica rura secuta.*

In fronte speluncae :

*Aspicias angustum praecisa rupe sepulcrum ?
Hospitium Paulae est , coelestia regna tenentis.
Fratrem , cognatos , Romam , patriamque relinquens
Divitias , sobolem , Beihlemiti conditur antro.
Hic praesepe tuum , Christe , atq; hic mystica magi
Munera portantes , hominique Deoque dedere.
Dormivit sancta , & beata Paula , septimo Calen-
darum*

Februarium , tertia sabbati post solis oecubitum.

Sepulta est autem quinto calendarum earundem.

Honorio augusto & Arestino consulibus.

Notandum est, sicut sub finem huius inscriptio-
nis tempus obitus designatur sub Honorio &
Arestino consulibus, ita & in multis aliis tem-
pus illud non aliter, quam isto modo indica-
tum fuisse. e. g. via ostiensi in basilica S. Pauli
duo habentur sequentia epithaphia :

•	•	•	•	•	grata Maria
•	•	•	•	•	corda tuorum
•	•	•	•	•	que relinquens
•	•	•	•	•	randa fidelis
•	•	•	•	•	inque maritus
•	•	•	•	•	mors tibi sustulit illum.

Depos. VIII. Kal. Octobr. Adelfio V. C.
Consule.

✱ *Sedis apostolicae Levites summus in ista
Mente petens XPM membra recondit humo.
Insignis meritis clarusque per omnia miles
Enituit, tanti dignus honore loci.
A Deo sic datus altaris fuit ille minister
Nomen ut aequaret vita decora viri.*

Depos. VII. idus Maias Leone iuniore Aug.
primum cons.

Nota: Adelfius erat consul A. D. 451. Leo iunior erat consul A. D. 474. Nomen diaconi vel levitae erat Adeodatus.

Alio modo aera addita denotabatur tempus, e.g. Cippo in agro hispalensi haec verba inscripta erant:

Alexandria clarissima femina vixit annos plus minus XXV. Recesit in pace decimo Kal. Ianuarias. Era D III. (i. e. A. D. 465.

Alio modo Romae in coemet. S. Agnetis, via nomen

. . . . *Et Abundantius Acol. Reg. Quarte TT. Vestinae, qui vixit ann. XXX.*

Dep. in P. D. nat. Sci Marci mense Octobr. ind. XII.
id est: Depositus in pace die natali sancti Marci mense Octobr. indictione 12.

Abundantius acoluthus erat Regionis quartae, titulo Vestinae: nam Fabianus pontifex sub imperio Maximini, post brevissimam persecutionem, urbem Romam in Septem regiones diviserat, easque Diaconis distribuerat, Vestina e-

rat nobilissima femina, de qua nomen acceperunt presbyteri, diaconi, subdiaconi & acoluthi. Acoluthorum autem officium erat, in sacris ministrare, parare mappas, altaria, lumina, aliaque necessaria, cereos portare, calices subdiaconis praeparare.

Ex citatis epitaphiis praeterea liquet, nomen defuncti, eius officium, quod gesserat, ætatem, mensem, & diem obitus aut sepulturae, plerumque expressum fuisse. Praeterea in coniugum inscriptionibus annos, quot in coniugio degerant, indicare solebant, & superstes coniux, quae monumentum defuncto construxerat, id interdum significabat, nomine suo adiecto, quod & in aliis saepe factum. Quando autem defunctus fuerat lapsus, ac in ecclesiae communionem receptus, & illud indicare solebant, hoc modo:

Hic in pace quiescit Adiutor qui post acceptam poenitentiam migravit ad Dnm ann. LXV, mens. VII. D. XV. depositum. S. D. VIII. Kal. Ianuar. Anastasio V. C. Consule.

Nota. Hic titulus reperitur Aquis Sextiis. Anastasius imperium post consulatum adeptus est. A. D. 492. Post acceptam poenitentiam, i. e. post absolutionem & pacem illi redditam, quod fiebat per manus impositionem, ut supra lib. I. c. 2. fuit dictum. Haec autem verba *in pace*, fere ubique adponebant suis inscriptionibus, ita tamen, ut vario modo ista exprimerent, & vario loco ponerent.

Modo ab initio : *Hic requiescit in pace*

Α ✕ Ω

aut : *In somnum pacis Femina Apronia &c.*

item : *In pace Anastasa &c.*

Graece : *Εν ερην η ανειπλην &c.*

Hoc tumulto quiescit &c.

Τοπος ανειπλησεως

Deposita in pace.

Modo in medio : e. g. in coemet. S. Agnet.

*Abentius & Marcia Abentiae filiae carissimae
in pace, quae vixit ann. V. M. VII. D. XVIII.*

. *Depositus in pace &c.*

Id ad Deum, &c.

Reovibit in pace.

Modo sub finem : e. g. in civitate portuensi.

*AEliae. Sabinae. Nevia. Fortunata. Filiae
dulcissime in pace.*

vel : *Hic in spe resurrectionis quiescit.*

Anima illius in pace.

Ossa tua bene requiescant,

In pacem.

Vivas in Domino Iesu.

Saepe etiam occurrit hic laudis titulus, *Be-
ne merenti* : e. g.

Parantes filio bene merenti.

Fratri bene merenti.

Filiae bene merenti.

*Triginiano coniugi bene merenti Profutura fe-
cit, qui vixit mecum annis XXV, egit autem vi-
ta annis LVIII. in pace.*

item hic caritatis titulus: *Filiae dulcissimae &c.*

Filio dulcissimo &c.

Quae.

Quaedam praeterea epitaphia habentur, ubi nil amplius apparet, quam nomen, & mortis ratio, e. g.

Simplicianus martyr.

Servilianus martyr.

Alia ita : *Septimus Siricae coniugi in pace.*

Item : *Locus Valeriani Chartarii.*

Plura observari possunt, si ipsi inscriptionum collectores evolvantur.

§. II. Signa, quae veteres christiani epitaphiis adiecere, restant, ut indicentur. Sciendum itaque, cordis figuram aut semel, aut bis, aut ter, aut quater inscriptioni adpositam fuisse in tumulo coniugis aut liberorum, (f) ad denotandum caritatem, qua inter se mutuo coniuncti fuerunt coniuges parentes & liberi. Varias etiam avium maiuscularum figuras (g) marmori insculpserunt, inter quas columbae cum ramis olivae saepissime apparent, innocentiam & pacem, in qua sepultus ille obdormiverit, denotantes. Ad martyrum inscriptiones palmarum rami vulgo exsculpti fuere, victoriam illorum significantes. Alii quidem exempla proferunt, quibus commonstrent, aliorum etiam tumulis palmam esse adpositam : Aringus vero tales pro ramis olivae agnoscit, non autem palmarum. (h) Crebrius autem christianorum signum erat ✠ quo adorandum Christi nomen (i) exprimebant, idque

P 4

iam

[f] *Aringus R.S.l.4.c.37.p.120.l.3.c.22.p.306.*

(g) *Ibid. [h] l.6.c.43.p.344. & seqq. (i) l.6.c.23.*

iam ante Constantinum M. obtinuisse, sepulcrum Marii martyris sub Hadriano, Alexandri martyris sub Antonino, & demum Caii papae & martyris sub Diocletiano, palam exhibet. Porro duo Graecorum elementa Α & Ω ibidem apparuere, (a) quibus etiam Christum denotarunt, tanquam principium & finem omnium rerum, iuxta Apocal. 1. & 22. Piscium etiam imagines in sarcophagis artificum manus expressere, [b] quae iustos ibidem conditos prae se tulerunt. *Talis enim, ait Tertullianus, (c) est iustus quisque, qui intra retia fidei conclusus, bonus piscis a Salvatore nominatur: qui etiam mittitur in vas, velut pinnas habens & squammas. Non enim habuisset pinnas, non resurrexisset de coeno incredulitatis, nec ad rete fidei pervenisset, nisi pinnis adiutus ad superiora pervenisset.* Ambrosius, [d] *Imitare, inquit, illum piscem, qui minorem quidem adeptus est gratiam, tamen tibi debet esse miraculum: in mari est, & super undas est: in mari est, & super fluctus natat: in mari tempestas fuerit, stridunt procellae, sed piscis natat, non demergitur, quia natare consuevit. Ergo tibi seculum hoc mare est: habet diversos fluctus, undas graves, saevas tempestates; & tu esto piscis, ut seculi te unda non mergat.* Delphinus etiam defunctorum tumulis adscriptus [e] est; hic enim unus prae ceteris piscibus inter mundos recensetur, haut in maris imo degens, lutove & arenae aliorum instar inhaerens, sique

(a) l. 6. c. 22. [b] c. 38. (c) homil. 7. in Levit. c. 10.
 (d) lib. 3. de sacram. c. 1. (e) Aring. l. 6. c. 39.

lique demergitur, mox limosa loca pertaetus, ac superna ambiens, ad aquae superficiem saltu provehitur, purioribusq; aquis perfundi gaudet. Muta hæc illius imago intuentibus inuere debuit, christianos defunctos haut temporalium rerum visco ac curis obvolutos, sed omnia prætergressos, ad coelestium rerum spem toto iugiter animi conatu contendisse. Quæ porro de anchora, arboribus, cupresso, palma, oliva, viti-
bus, uvarum racemis, coronis, aliisque signis, immo & imaginibus mortuorum, ipsiusque Christi in sepulcris expressis huc pertinent, apud *Aringum* (f) prolixè legi possunt,

[f] l. 6. toto.

CAP. IV.

De religione erga sepulcra.

§. I.

Quemadmodum a gentilibus sepulcra magna in religione habebantur; ita multo magis christianos loca, ubi sancta quiescebant corpora, religiosa atque sancta duxisse, facile colligitur. Fides enim christiana docet, resurrectionem esse corpora fidelium ad gloriam æternam. Quam ob causam antiquiores christiani debito semper honore illa prosecuti, monumenta etiam illorum nullo modo profanare voluerunt. Violabatur autem olim sepulcrum variis modis: 1. *Illegitima cadaveris illatione* [a] 2. *Dolosa inhabitatione* (b) 3. *Monumenti demolitione*, ut

P 5

si

[a] lib. 47. tit. 12. de sepulcro violato. [b] Ibid. n. 6. 11. & l. 2. tit. 7. l. 2.

si quis domino invito abstulerit de sepulcro saxa, vel marmora, vel columnas, aliaque, aut si lapidem hinc movere, & terram evertere, & cepitem evellere, nec non si quis ornamenta quaedam tricliniis aut porticibus auferre de sepulcris (c) non vereatur. 4. *Illati cadaveris contrefactione, (d) mutilatione, spoliatione.* [e] 5. *Ossium translatione illicita.* Corpora namque perpetuae sepulturae tradita, h.e. eo animo in quodam loco condita, ut ibi perpetuo manerent, sine sepulcri violatione alio transferri non poterant, nisi Princeps [f] licentiam daret. 6. *Neglectu reparationis sepulcri ruinam (g) minitantis.* Cavendum autem erat, ne in lapso monumento reparando corpora tangerentur, immo pontifices tum explorare debebant, quatenus salva religione desiderio reficiendi operis medendum (h) esset. Denique 7. si *sepulcrum religiosum venderetur, aut emeretur, (i) quamvis iure talis venditio non subsisteret: (k) nam tametsi aliquis alteri fundum, vel agrum vendidisset, in quo sepulcrum ipsi erat religiosum; tamen semper uti poterat iure ad sepulcrum adeundi, & mortuos suos ei inferendi. (l) At de religioso sepulcro heic sermo est, quod fiebat corpore*

[c] *Cod. Iustin. l. 9. tit. 19. l. 2. 4. & 5.* (d) *Ibid l. 4.*

[e] *ff. lib. 47. tit. 12. leg. 11.* (f) *Cod. Iustin. lib. 3. tit. 44. l. 10. 14. ff. lib. 47. tit. 12. n. 4.* (g) *ibid leg. 7.*

(h) *ff l. 11. tit. 8. n. 10. leg. 5. n. 1.* (i) *Cod. Iust. l. 9. tit. 19. l. 1.*

(k) *Cod. lib. 3 tit. 44. n. 9.*

(l) *ff. lib. 47. tit. 12. l. 5.*

re aut ossibus hominis (a) conditis: cum autem diversis in locis sepultum esset, uterque locus religiosus non fiebat, quia una sepultura plura sepulcra efficere non potest: sed ille tantum, ubi quod est principale, conditum, i. e. caput. Impetrato deinde, ut reliquiae transferrentur, definebat locus religiosus esse. (b) Poena in violatores sepulcrorum pro delicti quantitate variabat. Si corpora ipsa extraxerant, vel ossa eruerant, humilioris quidem fortunae summo supplicio adficiebantur, honestiores in insulam deportabantur: alias relegabantur, aut in metallum damnabantur. (c) Alii, qui de sepulcro saxa, columnas, aliamque materiam abstulerant, aut corpora contrectarant, decem pondo auri cogeantur fisco inferre. Qui vero lapidem moverant, & terram everterant, cespitemque evulserant, poena sacrilegii (d) adficiendi erant. Adiicere dictis liceat quasdam inscriptiones christianas, quae de violatione sepulcri & maximo adversus illam odio testantur. Nimirum in basilica S. Mariae in Cosmedin.

. . . . *S. Hunc titulum*
 a. Plashantra. sepul
 mora. quae. claudunt
 ss. potes. XPI. Ancil
 ta. nomi. . . . Anna
 ens. Velamine sacro

gra.

(a) ff lib. II. tit. 7. l. 2. n. 5. [b] ibidem l. 44.
 [c] lib. 47. tit. 12. l. 11. [d] Cod. l. 9. tit. 19. l. 4. & 5.

• • • • • gravit. ad XPM.
 • • • • • sepulcrum. violare
 • • • • • & sit. alienus a. Regno. Dei.

In coemet. via noment.

*Male pereat insepultus iaceat non resurgat cum
 Iuda partem habeat, si quis sepulcrum hunc vio-
 laverit.*

Romae.

*Quisquis sustulerit, aut laeserit, ultimus suorum
 meriatur.*

Romae.

*Onus. qui. intratis. in. hanc. aulam. Dei. orationem
 orate. pr. me. Peccatorem. si. Dm. abeatis.
 Protectorem. quia. co d. estis. fui. & quod. sum. es-
 sere. abetis. & si. quis. se. praesumerit. con-
 tra. hunc. tumulum. meum. violare. abere in-
 de inquisitionem ante tribunal Dni nri.*

Horrendas autem istas execrationes de re tam
 levi, cave, ne ad secula priora referas: medii
 enim aevi sunt, ubi tot perversi mores tam sa-
 cerdotum quam populi erumpebant. Religio-
 nem cetera veterum christianorum erga sepul-
 cra ex sequenti libro quinto pluribus videbis,
 immo tantam, ut non dubitem adserere, illam
 in superstitionem tandem degenerasse, adeoque
 superstitionem potius, quam religionem erga
 sepulcra dicendam esse.

LIBER

LIBER QUINTVS
DE RITIBVS PRO-
PTER MORTVOS ET SEPVL-
TOS VETERVM CHRISTIA-
NORVM.

CAPVT I.

De annuis martyrum festis.

§. I.

Post sepulturam primum nobis occurrunt martyrum festa, nullum enim ritum antiquiorem illo novimus, qui post sepulturam a veteribus christianis propter defunctum sit susceptus. Seculo namque II. & quidem adhuc ante A. C. 170. statim post Polycarpi martyrium, ecclesia smyrnensis (a) constituit, huius beati sui episcopi natalem martyrii diem cum hilaritate & gaudio celebrare, tum in memoriam eorum, qui glorioso certamine perfuncti erant (erant enim duodecim philadelphenses cum Polycarpo simul interfecti) tum ad posteros huiusmodi exemplo erudiendos & confirmandos. Ex prima itaque origine hi festivi martyrum dies laeti atque hilares esse, & pro fine memoriam martyris unius vel plurium simul interfectorum habere debebant. Nemi-
ni tamen huiusmodi festa obtrudebantur, sed in libertate ecclesiarum erat relictum, num illa ce-
le-

(a) *Euseb. H. E. l. 4. c. 15.*

lebrare vellent, nec ne: unde smyrnensis ecclesia sola legitur constituisse, diem Polycarpi natalem seu emortualem celebrare: ille enim huius ecclesiae episcopus fuerat. Quemadmodum autem ecclesia smyrnensis posteros suo exemplo erudire intendebat; ita illi ultro secuti sunt, & multorum etiam aliorum martyrum dies anniversarios celebrare coeperunt: quod Tertulliani aevo sub initium sec. III. factum, colligi posse videtur ex hisce sancti viri(b) verbis: *Oblationes pro defunctis, pro natalitiis annua die facimus.* Quando ait, *pro natalitiis*, respicit martyrum memorias, utpote quorum dies emortuales dicere malebant *natales*, quod illis non mortui, sed renati essent ad coelestem, aeternamque vitam. Cyprianus de confessoribus seu in carcere defunctis ita ad clerum suum perscribit: (c) *Denique & dies eorum, quibus excedunt, annotate, ut commemorationes illorum inter memorias martyrum celebrare possimus, quanquam Tertullus scripserit, ac scribat, significetq; mihi dies, quibus in carcere beati fratres nostri ad immortalitatem gloriosae mortis exitu transeunt, & celebrentur hic a nobis oblationes & sacrificia ob commemorationes eorum, quae cito vobiscum domino prosperante celebrabimus.* Annuas martyrum memorias hoc loco respicere Cyprianum, exinde colligimus, quod annotationem diei obitus tam sollicite requirat; at cui usui hoc fuisset, nisi ut illo quotannis recurrente, memoriae illorum

[b] *De Corona cap. 3. p. 102.* (c) *epist. 37. p. 52.*

illorum celebrari possent : nam alias suffecisset generatim nosse, hunc & illum e vita excessisse. Clarius autem ille hunc morem indicat, quando de LAVRENTIO & IGNATIO martyrio coronatis ait : (d) *Sacrificia pro eis semper offerimus, quoties martyrum passiones, & dies anniversaria, memoria celebrantur.* Non autem hae martyrum memoriae videntur inde ab ortu suo festivitate aut feriis fuisse peractae, donec *Gregorius* thaumaturgus ferias gentilium in festa martyrum permutaret, sicut ipse *Baronius* (e) ex *Gregorio nysseno* (f) probare nititur. Postmodum sub seculi IV. initium *Constantinus* (g) Imper. iussit, ut festi martyrum dies per omnes provincias observarentur : quod etiam factum. Nec in unius tantum, sed plurium martyrum memoriam simul, festum esse celebratum, illud quadraginta martyrum ostendit, in quo *Basilisus*, & *Gregorius nyssenus* concionem habuerunt : isti enim martyres omnes una interfecti erant. Vnde placuit ecclesiae, illorum memoriam etiam semper coniunctim repetere.

§. II. Tempus huiusmodi dierum memorialium erat dies martyrii quotannis recurrens, ut ex iam dictis patescit : Nondum autem, Synodum *laodicenam*, sec. IV. habitam, can. 51. sanxisse, ne in quadagesima martyrum natalitia celebrarentur, sed ut eorum in sabbato ac dominica

tan.

(d) *epist.* 34. p. 48. [e] *Annal.* ad ann. Chr. 44.

[f] *orat. in laud. Greg. haumat.*

(g) *Enseb. H. E. de vita Constant.* l. 4, c. 23.

tantum memoria fieret. Quadragesima enim tempus erat ieiunii, & luctus; dies autem martyrum festivi, cum gaudio & hilaritate transigi solebant.

§. III. Locus erat tumulus seu sepulcrum istius unius, aut plurium martyrum, cuius aut quorum memoria renovabatur: ita enim SMYRNENSI ECCLESIAE placuit, ut non nisi isto in loco, ubi ossa b. Polycarpi condiderant, (h) convenirent: quod & a posteris ita observatum, certissimum est. Ex sec. IV. habetur exemplum ECCLESIAE NYSSENAE, quae anniversario Theodori martyris festo sacrum conventum habuit ad monumentum (i) ipsius. Confirmatur hic ritus etiam ex testimonio Optati, (k) ac Hilarii, (l) quorum uterque illa Pauli verba, *Necessitatibus sanctorum communicate*, explicat de oblationibus, quae ad martyrum sepulcra fiunt: fiebant autem illae in annuis martyrum memoriis in sacris conventibus. Immo tanti aestumarunt veteres conventus ad martyrum sepulcra, ut anathemati traderit Concilium gangrense, sub Silvestro sec. IV. habitum, illos, qui per superbiam tanquam perfectos se existimantes, conventus per loca & basilicas martyrum accusaverint, vel oblationes, quae ibidem celebrarentur, memoriasque sanctorum contemnendas putaverint. An vero sub huiusmodi natalium initium

[h] Apud Euseb. loco citato.

[i] Vide Greg. nyss. Opp. p. 313. orat. in laud. Theod.

[k] l. 2, (l) lib. contra Constantium sub fin.

tium, & aliquo tempore post, an sub dio ad sepulcra convenerint, vel sub exiguis quibusdam aedibus, aut fabricis supra sepulcrum extructis, incertum est: quod si vero martyris sepulcrum in coemeterio quodam existeret, ibi sub terra conventus celebrarunt, donec tandem sec. III. tranquillioribus ecclesiae temporibus multas per coemeteria fabricas fieri mandaret FABIANVS, & sec. IV in sepulcris martyrum splendida templa erigerentur, in quibus memoriae martyrum peragi poterant. Sed de his infra. Quoniam ergo locus, quo annuis martyrum memoriis conveniebant, erat sepulcrum, quidam exinde colligunt, martyris aliquius festum non ubique in ecclesiis celebratum esse, sed solum isto in loco, ubi martyris corpus sepultum esset, & pro hac sententia verba Hieronymi [*] haec adducunt: *Diversa etiam pro varietate regionum tempora in honorem martyrum constituta.* Attamen deprehendimus, interdum diversis in ecclesiis memoriae unius eiusdemque martyris oratione panegyrica litatum fuisse; e.g. reperitur oratio in laudem CYPRIANI martyris apud *Nazianzenum*, aliaque in eundem, apud *Ambrosium*. Sic etiam memoriam XL MARTYRVM panegyrica honorarunt *Basilius*, & *Gregorius nyssenus*, quisque sine dubio in sua ipsius ecclesia, quamvis illorum sepulcrum utraque in ecclesia, aut in earum vicinia, existere non potuerit. Verum penes eruditiores esto

Q

hae

(*) 1. 10. in ep. ad Galatas 6, 4. v. 10.

hac de re iudicium. Nos de ratione potius inquirenda sumus solliciti, quare martyrum sepulcra prae aliis locis delegerint veteres: Vbi *Augustinum* (a) audimus hanc reddentem rationem: *Vt nempe ex ipsorum locorum admonitione maior adfectus exsurgat, ad acuendam caritatem, & in illos, quos imitari possumus, & in illum, quo adiuvante possumus. Chrysostomus* (b) ita: Post vivae vocis facultatem, ipsa certe sanctorum sepulcra proximum locum obtinent, ad animas hominum, in ipsos sanctos intuentium, ad virtutum earundem aemulationem excitandas.

§. IV. Ceterum, quomodo conventus hic anniversarius habitus sit, iam disquirendum. Ecclesia *Smyrnenfis* in epistola citata tantum indicat, se cum gaudio & hilaritate diem Polycarpi natalem celebraturam: id quod sacri opere conventus factum praestitumque esse, *Chemnitius* (c) existimat. Si verum est, quod aiunt, *Gregorium* thaumaturgum festa martyrum sollemnia instituisse, patet, III iam seculo memorias martyrum omni celebritate peractas fuisse. Ex sec. IV certiora novimus de modo, quo natales huiusmodi celebrarunt veteres. Reperimus enim, hymnos cantatos, (d) certum psalmum davidicum lectum, [e] aut alia sacrae scripturae verba huc pertinentia; deinde sermonem
pane.

(a) t. 6. contra Faust. Manich. l. 20. c. 21.

(b) contra gentil. lib. uno. t. 1. p. 570. [c] Ex. Cons.

tr. P. 4. p. 666. [d] Constant. ad sanct. coet. c. 12.

[e] Augustini. t. 8. in psalm. 63. f. 141.

panegyricum habitum, in quo acta martyrii repeterentur, (a) Deoque gratiis actis pro omnibus martyri, aut martyribus exhibitis beneficiis, sacram coenam celebratam fuisse; de quorum postremo [b] *Basilius* testatur sequentibus verbis: *Singulis certe diebus communicare & participare sancti corporis & sanguinis Christi, bonum & fructuosum est, cum dixerit ipse perspicuis verbis: Qui comederit carnem meam, & biberit sanguinem meum, vitam habet aeternam. Iam vero quis dubitat, quin vitae frequentius participare, non sit aliud omnino, quam frequenter vivere? Quater igitur nos singulis septimanis communicamus, dominico die, feria quarta, in parasceve & sabbato: Sed & per dies etiam alios, si martyris alicuius memoria celebratur. Quemadmodum autem alias eucharistiam praecedebant oblationes panis & vini, aliorumque munerum; ita & in festivis martyrum diebus fiebant a fidelibus oblationes, sed tales, quae nomine martyris ab illis offerebantur, nihilque aliud pro fine habebant, quam ut martyris nomen ad altare in solemnibus precibus e diptychis commemoraretur, & Deo pro*

Q 2

be.

(a) *Nazianz. in natal. Cypriani, Basilius in Iulitiam, Gordium, Barlaam, August in festo unius & plurium martyrum sermones habuit. Vid. t. 10 f. 272. & seqq.*

(b) *ep. Confer Augustini t. 5. de Civit. Dei lib. 8. cap. ult. & t. 1. l. 6. conf. c. 2. & t. 6. contra Faust. l. 20. c. 21. Constantini orat. ad sanct. coet. ap. Enseb. H. E. c. 12.*

beneficiis illi collatis gratiae persolverentur. *Tertullianus* primus huius moris christianorum testis est, quando (c) ait: *Oblationes pro natalitiis annua die facimus.* Deinde *Cyprianus* de *Laurentio* & *Ignatio* martyribus agens, (d) *Sacrificia*, ait, *pro eis semper offerimus, quoties martyrum passiones & dies anniversaria memoria celebrantur.* Per *sacrificia* autem ille oblationes, quae in usum *eucharistiae*, clericorum & pauperum cedebant, intelligit, ex usu scripturae N. T. e. g. *Hebr. 13, 14: Beneficentiae, & communicationis ne obliviscamini: talia enim sacrificia admodum placent DEO.* Et versu 15. oratio dicitur *sacrificium labiorum.* In alio loco (e) oblationes & sacrificia coniungit, dicens: *Ut celebrentur heic a nobis oblationes & sacrificia.* Vbi sine dubio per *sacrificia* orationem intelligit. Oblationibus ergo pro martyribus factis, pro more illorum nominibus e *diptychis* commemoratis, gratiae pro iis DEO agebantur, (f) & beata requies, ac aeterna gaudia iisdem exoptabantur, ut infra cap. IV exponetur: quamvis *Augustinus* loco iam citato neget, pro martyribus orari, utpote cuius, aevo multa nova iam introducta erant in ecclesiam. Sed nec de omnibus ecclesiis id asseverare poterat, quippe quarum ritus atque mores non no-

verat

(c) *de Corona c. 3. p. 102.*

(d) *epist. 34. p. 48.*

(e) *Epist. ad clerum carthag. 37. p. 51.*

(f) *August. de Civit. Dei. l. 8. c. 27. Constantinus ad Sanct. coet. cap. 12. ap. Euseb.*

verat. S. Irenaeus, scribit [a]: *Is qui offert, glorificatur ipse in eo, quod offert, si acceptatur munus eius.* Cum itaque martyris nomine offerretur, & ille deinceps ad altare commemoraretur, maximo is tunc honore adficiebatur: erat enim hoc signum, illum in communione ecclesiae militantis decessisse, ideoque in ecclesiae triumphantis consortio iam ovare.

§. V. Notandum ad illa, quae dicta sunt, non quidem reperiri prioribus fere V. seculis ullam peculiarem de illo martyre, cuius festum agebatur, missam, sed, ut dictum, in precibus, quae ordinarie eucharistiae perceptionem antecedeabant, inter alia nomina & istius martyris nomen peculiari formula recitatum fuisse: e.g. *Memento & illius martyris, cuius festum hodie celebramus*: ut in liturgia Basilii & Chrysostomi legimus. At vero sequentibus temporibus omnino peculiares missarum formulae ad martyres in eorum natalibus accommodatae fuerunt, ut in libro *Sacramentorum*, quem Pamelius in Ritualibus Patrum latinorum exhibuit, in singulis sanctorum natalibus h. e. annuis memoriis eiusmodi preces occurrunt. Cardinalis Bona ex M. S. missali antiquo in bibliotheca Suecorum Reginae, litteris quadratis, & maiusculis constante, profert illas preces, quas in STEPHANI protomartyris festo fideles circa sec. VI aut VII fuderunt. Putat autem dignitate & eruditione eminentissimus vir, illud [b] vetus

Q 3

Missal.

(a) l. 4, haeres, c. 34. (b) *Rerum Liturg. P. 1, p. 124.*

Missale gallicanum esse, tum quia ad amissim conveniat illis, quae *Hilduinus* (*) tribuit gallicis Missalibus a se visis, tum quod priscis ecclesiae toletanae ritibus consonet, ex qua *Carolus* calvus sacerdotes adsciverit, ut antiquum Galliae morem ab ipsis celebrantibus disceret. Praeterea iam memoratus Cardinalis harmoniam inter ordinem, & methodum missarum in hoc antiquo Missali & inter gothicum seu mozarabicum, a Cardinali *Ximeno* editum, orationes vero diversas esse ostendit. Vt autem ad scopum revertar, ordo missae in praedicto S. Stephani natali sequentem in modum sese habet:

Praefatio.

Venerabilem atq; sublimem beatissimi protomartyris Stephani passionem hodie celebrantes, Dominum martyrum, Fratres carissimi, deprecemur, ut, sicut illi contemplatione meritorum suorum coronam dare dignatus est, nobis quoq; plenissimam misericordiam, ipsius precibus flexus, in omnibus largiatur, per Dominum nostrum.

Collectio sequitur.

Deus, qui sancto Stephano martyri tuo, & principatum in ministerio, & principem in martyrio contulisti, dum nobis sancti diei huius festivitatem, pro eius vel commemoratione vel passione donasti, exaudi, quaesumus supplices, familiae tuae preces, nobis eius peculiare praesidium tribue, cuius pro inimicis ac peccatoribus preces piissimas acceptasti. Tribue etiam, ut pro nobis intercessor existat, qui pro suis persecutoribus

[*] ep. ad Ludov. Pium, Arcopagiticis ipsius praefixa.

bus supplicavit, per dominum nostrum Iesum Christum, filium tuum, qui tecum beatus vivit.

Collectio post nomina.

Omnipotens sempiterne Deus, qui sanctorum virtute multiplici, ecclesiae tuae sacrum corpus exornans, primitias martyrum gloriosi levitae tui Stephani sanguine dedicasti, da nobis, diem natalis eius honore praecipue celebrare, quia non diffidimus, eum fidelibus tuis posse suffragari, qui dominicae caritatis imitator, etiam pro suis persecutoribus supplicavit. Tribue, quaesumus, per interventum eius, ut viventes salutem, defuncti requiem consequantur aeternam.

Collectio ad pacem.

DEUS caritatis indultor, Deus indulgentiae munerator, qui s. martyri tuo Stephano in passione largitus es, ut imbrem lapidum clementer exciperet, & pro lapidantibus supplicaret; pietatem tuam, Domine, subnixis precibus exoramus, ut, dum martyris tui passionem recolimus, per intercessionem ipsius, pacis secretitatem, & peccatorum nostrorum veniam consequi mereamur.

Contestatio Missae.

Dignum & iustum est, aequum & iustum est, te laudare, teque benedicere, tibi gratias agere, omnipotens sempiterne Deus: qui gloriaris in conventu sanctorum tuorum, quos ante mundi constitutionem praecelestos spirituali in coelestibus benedictione signasti: quosque unigenito tuo per assumptionem carnis & crucis redemptionem sociasti: in quibus Spiritum tuum sanctum regnare fecisti, per quem ad felicitis martyrii gloriam, pietatis tuae favore venerunt. Digne igitur

tibi, Domine virtutum, festa solemnitas agitur, tibi haec dies sacrata celebratur, quam b. Stephani primi martyris tui sanguis in tuae veritatis testimonium profusus, magnificum nominis tui honore signavit. Hic est enim illius nominis primus confessor, quod est supra omne nomen, in quo unicum salutis nostrae praesidium, Pater aeternae, posuisti. Hic in ecclesia tua, quam splendidum ad cunctorum animos confirmandos unice laudis praecessit exemplum. Hic post passionem domini nostri Iesu Christi, victoriae palmam primus invasit. Hic, ut levitico ministerio per spiritum S. ab apostolis consecratus est, niveo candore confestim emicuit, martyrii cruore purpureus. O benedictum Abrahae semen, apostolicae doctrinae & dominicae crucis prior omnium factus imitator, & testis! Merito coelos apertos vidit, & Iesum stantem ad dexteram Dei. Digne igitur ac iuste talem sub tui nominis confessione laudamus, omnipotens Deus, quem ad tantam gloriam vocare dignatus es; suffragia eius nobis pro tua pietate concede. Talis pro hac plebe precetur, qualem illum post tropaea venientem exultans Christus excepit. Illi pro nobis oculi sublimentur, qui adhuc in hoc mortis corpore constituti, stantem ad dextram Patris filium Dei in ipsa passionis hora viderunt: ille pro nobis obtineat, qui pro persecutoribus suis, dum lapidaretur, orabat ad te, sancte Deus, pater omnipotens, per dominum nostrum Iesum Christum, filium tuum, qui pro peccatis nostris nasci carne per virginem, & pati dignatus est mortem, ut martyres suos suo pati doceret exemplo, cui merito omnes angeli atque archangeli sine cessatione proclamant, dicentes: Sanctus, sanctus,

sanctus, sanctus Dominus Sabaoth, pleni sunt coeli & terra gloria eius, benedictus in secula, Amen.

Collectio post Sanctus.

Vere sanctus, vere benedictus dominus noster, Iesus Christus, unigenitus tuus, qui martyrem suum Stephanum coelestis aulae collegio numeravit, qui corporis nostri infirmitatem suscepit, priusquam pius sanguinem pro humana salute funderet, mysterium sacrae solemnitatis instituit. Ipse enim pridie, quam pateretur, accepit panem, gratias egit, & fregit &c. Hoc facite in mei recordationem.

**Hic sequitur consecratio post
mysterium.**

Hoc ergo facimus, Domine; haec praecepta servamus, & sacri corporis passionem solemnibus praedicamus. Quaesumus, omnipotens Deus, ut, sicut veritatem nunc sacramenti coelestis exequimur, ipsi veritati dominici corporis & sanguinis haereamus, per dominum nostrum.

Ante orationem dominicam.

Gloriosi levitae exemplis, & beatissimi martyris Stephani magisteriis instituti, aeterno regi & patri Deo precem, fratres carissimi, cum omni humilitate fundamus, ut, dato nobis fidei calore vel munere, ad martyrii nos desiderium amoris sui igne succendat, eiusque imitatores efficiat, qui non solum pro sui gloria, verum etiam pro exemplis eruditionis nostrae passionem sustinuit: & cui conferre dignatus est in passione virtutem, intercedendi pro nobis tribuat facultatem; & orationem, quam praecipere dignatus est, sine cunctatione permittat: Pater noster, qui es in coelis &c.

Post orationem dominicam.

Libera nos a malo, omnipotens Deus, & tribue nobis supplicibus tuis tam promptum pro Christo tuo ad patiendum animum, ut probemur, non nos martyrio, sed nobis defuisse martyrium, per eundem dominum nostrum.

Benedictio populi.

Deus, qui martyres ita vincisti caritate, ut pro te etiam mori cuperent, ne perirent, Amen.

Et beatum Stephanum in confessione ita succendisti fide, ut imbrem lapidum non timeret, Amen.

Exaudi precem familiae tuae, amatoris interfecta plaudentem, Amen.

Accedat ad te vox illi intercedens pro populo, quae pro inimicis orabat in ipso martyrio, Amen.

Vt se obtinente, & te remunerante perveniat illuc plebs ad quaesita per gratiam, ubi te, coelis apertis, ipse vidit in gloria, Amen.

Quod ipse praestare digneris, qui vivis, & omnia regis in secula seculorum, Amen.

Collectio post eucharistiam.

Deus perennis salus, beatitudo inaeestimabilis, da, quaesumus, omnibus tuis, ut, qui sancta & beata sumserunt, & sancti iugiter ac beati esse mereantur, quod ipse praestare digneris.

Consummatio missae.

Gratias agimus tibi, Domine, multiplicatis circa nos miserationibus tuis, qui & filii tui nativitate nos salvas, & martyris Stephani deprecatione sustentas, per &c.

Haec est antiqua missa in natali Stephani:
in

in qua nihil reperitur, quod doctrinae Augustini de martyrum honoratione adversetur: nam sanctos martyres in gloria constitutos pro fidelibus in terra deprecari, is cum multis aliis docuit, ut infra testimoniis confirmabitur. Notatu autem dignum est, ne ullum quidem vestigium in illa deprehendi, Stephanum a fidelibus invocatum esse, quod antiquitatem huius missae non parum adstruit: *Augustinus* enim [a] *ad sacrificium*, ait, *martyres suo loco & ordine nominantur, non tamen a sacerdote, qui sacrificat, invocantur.* Nec preces pro martyre Stephano in ea occurrunt: quod rursum *Augustini* adserto, ecclesiam pro martyribus non orare ad sacrificium corporis Christi, quam optime convenit.

§. V. Denique convivia in martyrum natalitiis habebantur. *Gregorius nazianzenus* huius ritus testis est, quando sub finem sermonis, quem in festo quorundam martyrum habuit, (b) sic ait: *Adsunt convivatores, convivae, ac prebis cibis referta mensa.* Et *Chrysostomus* homilia in *S. Julianum*: *At etiam corporalis mensae vis fieri particeps? Heis, soluto conventu, licet iuxta martyrium sub ficu, vel vite diversanti etiam corpori recreationem indulgere.* Monet autem simul, ut temperanter epulentur: *Martyr enim e propinquo spectatus, & cum sit vicinus, ipsique mensae adstet, voluntatem in peccatum effundi non sinit, sed*
tan.

[a] *De civit. Dei* l. 22. c. 10. (b) *in laud. mart. & adv. Arrianos orat.* 48. t. 1. p. 726.

tanquam paedagogus, aut pater optimus, oculis fidei conspectus risum comprimit, indecoras voluptates circumdat, lascivos omnes insultus carnis tollit, quos illic non licet evadere. Ante illos Constantinus in oratione [a] ad sanctorum coetum, eiusdem moris meminit, totius martyrum festivitatis solemnia breviter depingens sequentibus verbis: Porro huiusmodi (scil. martyris) vitam excipit immortalis memoria, & gloria sempiterna, idque iure optimo, siquidem martyris tum vita ipsa plena modestiae, ac religiosae divinorum mandatorum observantiae deprehenditur, tum mors plena fortitudinis ac generosae indolis. Præinde hymni, psalmique & laudes inspectori omnium Deo posthaec canuntur, & eiusmodi quoddam gratiarum actionis sacrificium in memoriam illorum peragitur, quod ab omni sanguine & violentia vacuum est. Sed nec odor thuris requiritur, nec accensus rogi, sed purum duntaxat lumen, quantum satis sit ad eos, qui Deum precantur, illustrandos. Sobria quoque convivium celebrantur a multis, tum ad mendicorum, tum ad eorum, qui patria & bonis exciderunt, inopiam sublevandam, quae si quis importuna esse existimet, is contra divinam & sacrosanctam disciplinam sapere videtur. Apparet autem ex his verbis, talia convivium non ubique fuisse ab ecclesiis recepta: quod Augustinus quoque indicat [b] scribens, Quicumque etiam epulas suas eo deferunt, (nempe ad sepulcra martyrum) quod quidem a christianis melioribus non fit

[a] Vide illam ap. Euseb. H. E. c. 12. p. 585.

(b) t. 5. de Civit. Dei l. 8. c. ult.

fit, & in plerisque terrarum nulla talis est consuetudo: tamen, quicumque id faciunt, quas cum apposuerint, orant, & auferunt, ut vescantur, vel ex eis etiam indigentibus largiantur, sanctificari ibi eas volunt per merita martyrum in nomine Domini martyrum. Basilii in oratione de BARLAAM martyre, in festo illius habita, (a) pronunciat: Mortuus est fortis Barlaam, & applaudit illi panegyris: in sepulcro consumtus est, & ad convivium advocat. Laetitiam in huiusmodi conviviis fidelium idem exaggerat his verbis: Nunc vero morientibus sanctis exultamus: tristium namque post crucem Domini immutata est natura. Iam non amplius sanctorum obitus lamentationibus persequimur, sed tripudiis divinis circum ipsorum sepulcra veluti choreas ducimus. De Gregorio thaumaturgo acta ipsius haec ferunt: Cum animadvertisset, quod propter corporis voluptates simplex & imperitum vulgus in errore simulacrorum cultus permaneret, quo maxime id praecipuum in eis interim adsequeretur, ut, vanis superstitionibus relictis, ad Deum converterentur, permisit, ut in memoriam sanctorum se exhilararent, & oblectarent, atque in laetitiam effunderentur. (b) Quomodo & quare tales funebres epulas in martyrum natalitiis celebrarint, ex paulo ante citatis Constantini & Augustini verbis liquet. Utinam illa tam sobrie accipie, & in egenorum laturationem, ut ab initio factum, semper habita fuissent! At vero contrarium testantur querelae Patrum; & quidem

[a] t. i. p. 426.

de

[b] Vide etiam Greg. nyss. orat. in laud. eius.

de illis abusibus qui in africanas ecclesias irre-
 pserant, *Augustinus* [a] queritur hunc in mo-
 dum: *Comessationes, & ebrietates ita concessae, &*
licitae putantur, ut in honorem etiam beatissimorum
martyrum, non solum per dies solennes, sed etiam
quotidie celebrentur: quod ipsum quis non lugendum
videat, qui haec non carnis oculis inspicit? Sed
feramus haec in luxu & labe domestica & eorum con-
viviis, quae privatis parietibus continentur. Sal-
tem de sanctorum sepulcris, saltem de locis sacro-
rum, de domibus orationum tantum dedecus arcea-
tur. Tanta pestilentia est huius mali, ut sanari pro-
sus, quantum mihi videtur, nisi concilii auctori-
tate non possit. Inter opera Cypriani tractatus
occurrit, de duplici martyrio agens, quem
quidem recentioris cuiusdem scriptoris esse, Pa-
melius in notis ad eundem probare conatur.
In illo autem similis profertur (b) querela;
Perro temulentia adeo communis est Africae nostrae,
ut propemodum non habeant pro crimine. An non
videmus, ad martyrum memorias christianum a chri-
stano cogi ad ebrietatem? an hoc levius crimen esse
ducimus, quam hircum immolare Baccho? Mihi
videtur multo gravius, si rem recta ratione velimus
expendere. Non vero solum per Africam, sed &
per Italiam malum hoc se dissipasse, exinde col-
ligitur, quod propter eiusmodi abusus ipsa super
tumulis martyrum convivia (c) tandem tolle-
 ren-

[a] t. 2. epist. ad Aurelium 64. f. 65. b. Conf. t. 6.
 contra Faustum lib. 20 c. 21.

[b] p. 416. (c) Vide August. loco iam citato.

rentur, quippe a quibus *Ambrosius* mediolanensis praesul serio christianos dehortatus est, *Augustino* in Confessionibus (a) memorante, dum ipsius matris suae exemplum adducit, scribens: *Itaque cum ad memorias sanctorum, sicut in Africa solebat, pultes, & panem, & merum attulisset, atque ab ostiario prohiberetur, ubi hoc episcopus Ambrosium vetuisse cognovit, tam pie atque obedienter amplexa est, ut ipse mirareris, quod tam facile accusatrix potius consuetudinis suae, quam disceptatrix illius prohibitionis effecta sit.* Adduntur rationes, quare prohibitum fuerit ab *Ambrosio*: *Itaque ubi comperit, a praeclaro praedicatore atque antistitis pietate praeceptum esse, ista non fieri, nec ab eis, qui sobrie facerent, NB. ne ulla occasio se ingurgitandi daretur ebriosis, & quia illa quasi parentalia superstitioni gentilium essent simillima, abstinuit se libentissime, & pro canistro pleno terrenis frugibus, plenum purgatoribus votis pectus ad memorias martyrum adferre didicerat, & ut quod posset, daret egentibus, & si communicatio dominici corporis illic celebraretur, cuius passionis imitatione immolati & coronati sunt martyres.* Concilium autem *laodicense* iam ante *Ambrosii* tempora prohibuerat, ne in basilicis seu ecclesiis agapen facerent, & intus manducarent, vel accubitus sternerent: nam, quando sepulcra martyrum in ecclesiis erant, super illis in ipsis ecclesiis mensas parare consueverant: & *carthaginense IV*, cui & ipse *Augustinus* interfuit, a. c. 397. can. 30. statuit:

[a] Lib. 6, cap. 2. f. 2, 6. a.

statuit : Nulli episcopi , vel clerici in ecclesia conviventur , nisi forte transeuntes , hospitiorum necessitate illis reficiantur : populus etiam ab huiusmodi conviviis , quantum fieri potest , prohibeatur . Nilominus , Paulinus Natali IX s. Felicis , consuetudini huic etiam in templo veniam habendam censet , ita canens :

*Laetitia somnos , tenebras funalibus arcent ,
Verum utinam sanis agerent haec gaudia votis ,
Nec sua liminibus miscerent pocula sanctis .
Quamlibet haec ieiuna cohors potiore resulet
Obsequio , castis sanctos quoque vocibus hymnos
Personat , & Domino cantatam sobria laudem
Immolat : ignoscenda tamen , puto , talia parvis
Gaudia , quae ducunt epulis , quia mentibus
Irrepat radibus , nec tantae error conscia culpae
Simplicitas pietate cadit , male credula sanctos
Perfusus balante mero gaudere sepulcris .*

Permisit quoque sec. VI. Gregorius M. Anglis recens ad fidem conversis , ut in tabernaculis iuxta ecclesiam positis eiusmodi convivia celebrarent , sic ad Melitum rescribens : (*) *Qui boves solent in sacrificio daemonum multos occidere , debet his etiam has de re aliqua solemnitas immutari , ut die dedicationis , vel natalitio sanctorum martyrum , quorum illae reliquiae ponuntur , tabernacula sibi circa easdem ecclesias , quae ex fanis commutatae sunt , de ramis arborum faciant , & religiosis conviviis solemnitatem celebrent . Sic cesserunt veteres christiani gentilibus , eorumq; ritus , ad ali-*
um

[*] Lib. 9. epist. 71.

um finem directos, receperunt, ut illos lucrificerent: & hinc tanta rituum multitudo in ecclesia est profecta. Quod ipsum Theodoretus (a) de martyrum festis adserit, quando ita scribit: At illos, (deos scilicet gentium) Deus cassos gloria, vanosque reddidit, suis autem martyribus honorem illum dedit. Pro pandiis enim & diasius, h. e. Iovis, Liberique patris solemnitatibus, Petro, Paulo, Thomae, Sergio, Marcello, Leontio, Antonino, Mauritio, aliisque sanctis martyribus solemnitates populari epulo peraguntur, proque illa veteri pompa, pro turpi obscenitate atque impudentia, sunt modestae, castae, ac temperantia plenae festivitates, non illae quidem mero delibutae, non comessationibus leves, non cachinnis solutae, sed vivis canticis personantes, sacrisque sermonibus audiendis intentae. Ceterum de anniversariis festis gentilium, epulisque & iudaeorum, & gentilium, videantur, si placet, Quenstedius (b) Kirchmannus, [c] & Calvôrinus, (d) Ego ex Cyrillo alexandrino (e) haec tantum addam: Dicunt, Athenis maxime eloquentibus & facundis, anniversarios agones institutos, qui pro Graecis periclitati, obstantes barbarorum insolentiae, numero minores fuere bellatorum innumerabili turba: & cum vincere non possent, pro victoria contenderunt, ne minus utiliter morerentur, memorias & encomia apud illos assecuti.

R

Igitur

(a) de curandis affectionibus Graecorum l. 8. in fin.

[b] de Sepult. vet. c. 13. p. 189. (c) de Fun. Rom.

l. 4. c. 6. [d] Calvôr. Rituali eccles. l. 3. sect. 4.

c. 50. (e) Contra Julian, lib. 10, resp. ad obi. 3.

Igitur tunc & facundissimis Atheniensibus, cum essent idololatrae, honore & dignitate prosequi eos, qui gloriosam mortem non fugerant, & ad ipsos corporum loculos ire, visum est rectum: nam apud illos sermones bonorum operum fiebant: Quare Iulianus contra christianorum iustitiam non recte clamavit, quod magni faciunt reverentiam & honorem erga sanctos martyres, qui omnes effuso sanguine, & praesenti vita, pro eo, quod in fide situm, *commutata melius habent.*

§. VI. Finem denique & scopum horum festorum videamus: quem *Augustinus* in scriptis suis variis indicat modis, partim in honorem martyrum ea fieri adferens, & ut vera religio innotesceret, falsis fictisque explosis, partim ut Deo vero de martyrum victoriis gratias agerent, & se se invicem ad imitationem talium coronarum atque palmarum, eodem in auxilium invocato, ex eorum memoriae renovatione adhortarentur. (a) Alibi dicit: [b] *Populus christianus memorias martyrum religiosa solemnitate concelebrat, & ad excitandam imitationem, & ut meritis eorum consocietur, atque orationibus adiuvetur.* Item: (c) *Passionis sanctorum martyrum diem hodie festum habentes, in eorum recordatione gaudeamus, recolentes, quod patiebantur, & intelligentes, quid intuebantur.* Non itaque adorabant martyres in illorum festis, sed com-

(a) *1. 5. de civit. Dei l. 2. c. 27.*

[b] *1. 6. contra Faustum l. 20. c. 21. t. 8. in Ps. 69. f. 163.*

(c) *10m. 4. in Ps. 63. f. 141.*

communem Dominum tantum, martyrum autem certaminum & victoriae commemoratio-
nem peragebant, teste Gregorio (.) nysseno.
Quamvis non negandum, illos in panegyricis
tum habitis compellatos esse, tanquam prae-
sentes: ita enim iam dictus nyssenus THEODO-
RUM martyrem affatur: *Tu vero huc iam ades
ad nos, ubicunque tandem fueris, ut dici festo prae-
sis: cognosce, ac vise ferias, quae celebrantur, ut
gratiarum adversus Deum conduplices actionem. Mul-
torum beneficiorum indigemus, intercede ac deprecare
pro patria apud communem Regem & Dominum, pete
pacem, ut hi publici conventus non desinant: superasti
seculum, at nosti affectus & usus, necessitatesque hu-
manae conditionis.* De vigiliis in martyrum fe-
stis vide sis *Basilium (b) & Hieronymum (c)*

§. VII. Sub finem, hoc unicum adhuc ob-
servandum, nundinas in martyrum festis habi-
tas aliquando fuisse, quia magnus ad illa populi
fiebat confluxus ex aliis etiam regionibus; con-
tra quas autem, tanquam scopo huiusmodi fe-
storum adversas, ita *Basilus: (d) Eas vero nun-
dinas, quae in martyrum memoriis habentur, nobis
non competere, doctrina pietatis ostendit. Non enim
debet christianos ob aliam causam in martyrum memo-
riis, aut locis vicinis comparere, quam ut precentur,
& per recordationem sanctorum, quam illi scilicet pro
pietate ad mortem usque constantes fuerint, ad huius-
modi*

R 2

modi

(a) *orat. in laud. Theod. sub fin. p. 317.*

(b) *in Psalm. 114. (c) t. 1. p. 104. in c. 25. Matth.*

(d) *Ascet. cap. 46. f. 2. p. 284.*

modi zeli imitationem incitentur; memores horrendissimae irae Domini, qua, licet & semper & ubique mitis & humilis corde existat, sicut scriptum est, in solos tamen circa templum vendentes & ementes flagellum vibravit, propterea quod nundinatio illa domum precationis mutet in speluncam latronum. Quod autem ceteri consuetudinem, quae apud sanctos obtinuit, iam corruperunt, & pro eo, quod alius pro alio precari, & cum multis adorare & implorare Deum, & propter peccata quidem placare, propter beneficia vero illi gratias agere: deinde & per sermonem adhortationis, quod etiamnum nostra memoria fieri novimus, mutuo aedificare deberent, nundinas & panegyrim, publicumque emporium ex martyrum tempore & loco faciunt, non ideo & nobis competit, ut illos sequamur, & ista absurda nostro commercio confirmemus; sed magis ut imitemur eas synodos, quae in evangeliiis circa Dominum nostrum factae scribuntur, & ut impleamus, quae ab apostolo consimili formae congrua praecepta sunt. Scribit autem ad hunc modum: Quando convenitis in unum, quisque vestrum psalmum habet, doctrinam habet, revelationem habet, linguam habet, interpretationem habet, omnia ad aedificationem fiant.

CAP. II.

De annuis defunctorum memoriis.

§ I. Martyrum natalitia aliorum pie defunctorum memoriae annuae non diu post exceperunt: nam inde ab aetate Tertulliani hic mos in ecclesia obtinuit, utpote qui variis in locis illius facit mentionem, & quidem non
tantum

tantum generatim pronuncians, (a) Oblationes pro defunctis annua die facimus; sed & speciatim de uxore hoc proferens testimonium: [b] Enim vero & pro anima eius orat, & refrigerium interim adpostulat ei, & in prima resurrectione consortium, & offert annuis diebus dormitionis eius, item de marito inquires: Pro cuius [uxoris defunctae] spiritu postulas, pro qua oblationes annuas reddis. Gregorius nazianzenus defuncto fratri pollicebatur, (c) se annuam illius memoriam cum aliis velle celebrare, Alia, inquires, persolvimus, alia vero dabimus, anniversarios honores, & commemorationes offerentes, ii quidem certe, qui superstites erunt. In constitutionibus apostolicis (d) etiam praescriptum legitur, ut celebretur anniversarius ab obitu dies pro memoria defuncti. Quam consuetudinem sec. VIII. adhuc in ecclesia durasse, Albinus Flaccus Alcuinus (e) memoriae prodidit.

§. II. Existentia annuarum in ecclesia memoriarum perspecta, ordinem videamus & modum, quo illae habitae fuerint. Sciendum itaque, quando alicuius episcopi, quamvis ille martyr non esset, memoria inde a sec. IV. fuit celebrata, sermonem dictam fuisse, in quo virtutes atque laudes defuncti denuo refricatae,

R 3 aliis

(a) De corona militis 3. (b) De Monogam. cap. 10.

(c) orat. fun. in laud. Caesarii. (d) lib. 8. cap. 42.

(e) de divinis officiis cap. de exequ. mort. sub fin.

aliisque ad exemplum propositae fuerunt ; ut testantur panegyrici, in annuis memoriis ATHANASII, [a] BASILII, (b) PH LOGONII [c] aliorumque episcoporum habiti. Quae patrum consuetudo ansam dedit posteris, confessorum quoque dies in festa mutandi : quam hic honor solis martyribus per IV. priora secula exhibitus fuerat. Accesserunt etiam fec. VI. peculiare missae preces, quarum plurimarum auctor Gregorius M. extitit, veluti liber *Sacramentorum*, qui illi tanquam auctori a quibusdam tribuitur, aut ad ista saltem tempora referri potest, demonstrat. Ad maiorem rei illustrationem audiamus si placet, preces, quae in natali SILVESTRI pontificis romani in usu fuere, quamvis incertum sit, an illae subsequenter seculis non fuerint immutatae, aut interpolatae. Ita die 31. mensis Decembris, ubi memoria illius annua incidit, haec habentur (d) preces :

Da quaesumus, omnipotens Deus, ut beati Silvestri confessoris tui atque pontificis veneranda solenitas, & devotionem nobis augeat, & salutem, per dominum nostrum Iesum Christum.

Super oblata.

Sancti tui nos, Domine, ubique laetificent, ut dum eorum merita recolimus, patrocinia sentiamus, per dominum &c.

Alia.

(a) ap. Gregor. naz. [b] ap. Gregor. nyss.

(c) ap. Chrysost. t. 1.

(d) Pamelius liturg. latin. t. 2. Sacram. p. 193.

Alia.

Adesto, Domine, supplicationibus nostris, nec nos ullis mentis & corporis patiaris subesse periculis, quos B. Silvestri pontificiis tui munit gloriosa confessio, per dominum. &c.

Post Communionem.

Praesta, quaesumus, omnipotens Deus, ut de perceptis muneribus gratias exhibentes, beneficia potiora sumamus, per dominum. &c.

Alia.

Quaesumus, omnipotens Deus, ut hodiernae munus solennitatis acceptum sit, intercedente B. Silvestro confessore tuo, atque pontifice, & corporibus nostris salutem praestet & mentibus.

Notari hoc loco meretur, quod in quibusdam codicibus libri Sacramentorum in annuis LEONIS I. & GREGORII M. diebus talis habeatur oratio: (*) *Annuere nobis, Domine, ut animae famuli tui Leonis, [Gregorii,] haec prosit oblatio, quam immolando, totius mundi tribuisti relaxari delicta; quod illis Pontificiis est oppositum, qui persuasum sibi habent, pro sanctis episcopis non orasse veterem ecclesiam, sed illos tantum commemorasse.* Verum, peculiaris huiusmodi missarum preces, ad priora quinque secula non pertinent.

Quando enim illis temporibus memoria alicuius pii episcopi annua celebratur, panegyricus, ut dictum, fuit habitus; eucharistiam vero, ut aliis in conventibus sacris

R 4

moris

[*] *Pamelius liturg. latin. 2. l. Sacrament. pag.*

209, & 314.

moris erat, celebratam, & oblationes ad sacram mentam pro defuncto factas fuisse, non nisi ex more istius temporis, quo cum agapis eucharistiae perceptio iuncta erat, colligere licuit. Plura de oblationibus pro defunctis, ad sacram mentam factis, cap. V. occurrunt.

§. III. De reliquis in ecclesiae communione defunctis sciendum, quod illorum annuis diebus oblationes ab uxore, aut marito, aut aliis necessariis fautoribusve supersticibus sint redditae, teste *Tertulliano* verbis supra citatis. Ambiguum autem est *oblationis* vocabulum, modo denotans munera, quae ad altare terebantur, atque in usum sacrae eucharistiae cedebant, modo eleemosynas extra eucharistiae usum datas. In sensu posteriori concilium *carthag.* IV. c. 95. id accepit, quippe cuius verba sunt haec: *Qui oblationes defunctorum, aut negant ecclesiis, aut difficulter reddunt, tanquam egentium necatores excommunicentur.* Conferatur concil. *vasensis* l. canon. Hoc itaque sensu & nos oblationes, quarum *Tertullianus* meminit, sumimus, eleemosynas nempe intelligentes, quae tam clericis, quam reliquis pauperibus tum fuerunt erogatae, sive in funebri epulo, sive extra illud. Interim aliorum sententiam, qui de oblationibus ad altare factis, & ad usum eucharistiae collocatis, eas explicant, recipere sumus promptissimi, simul ac illam dignis & idoneis testimoniis, aut exemplis probatam cognoverimus. Pro nostra sententia

tia adducimus auctorem trium istorum in locum librorum, qui *Origeni*, sed falso tribuuntur, utpote qui de anniversariariorum celebratione habet (a) sequentia: *Convocantur in anniversariis diebus memoriae parentum defunctorum, sive amicorum, sive quorumcunque; primum mortuis, quod in fide obierint, gratulantur, & quisque sibi pium & tranquillum exitum precatur, postea conferuntur eleemosynae, & oblationes, quae in pauperes, qui simul adsunt, in pupillos, & viduas distribuntur.* Item: *Celebramus memoriam defunctorum, religiosos cum sacerdotibus convocantes, fideles una cum clero invitantes, ut fiat festivitas nostra in memoriam requiei defunctorum animabus, quarum memoriam celebramus.* Ex quibus patet, *Tertullianum* per oblationes, annuis diebus factas, nihil aliud, quam eleemosynas intelligere, quae tam clericis, quam reliquis ecclesiae istius loci pauperibus erogabantur, postquam defuncto de beato exitu erant gratulati, & orationes ad Deum fuderant, quo & singulis eorum, qui praesentes erant, beatum obitum concederet. Et hoc quoque sensu postea in sic dictis *Constitutionibus apostolicis* (b) praescriptum fuit, ut annuis diebus ex defuncti bonis darentur eleemosynae, epulum nempe funebre parando, quo clerici & pauperes refocillarentur, immo etiam ut cantarentur psalmi, & lectiones precesque fierent. Preces autem huiusmodi non tantum a praesentibus pro suo ipsorum beato exitu, sed & pro defuncti, & reliquorum, qui in

R 5

fide

(a) *Lib. 3. in Job.* (b) *l. 8, c. 42.*

fide obdormiverant, animabus fieri volebant: quod colligimus non tantum ex more, pro defunctis orandi tum, cum modo dictae constitutiones innotescerent sec. nempe V. ubi vis in ecclesia recepto, sed etiam exinde, quod in iisdem formula orationis pro defuncto habeatur; immo admoneantur, (a) ad huiusmodi convivium invitati, ut sobrie, & cum timore Dei epulentur, quo possint preces pro defunctis ad Deum fundere. Tales iam aevo *Tertulliani* uxor pro marito faciebat, postulans ei *refrigerium*, & *in prima resurrectione consortium*, ideoque annuis etiam diebus illas sine dubio cum aliis fecit.

§ III. Finis autem anniversariorum huiusmodi erat, ut memoria defuncti renovaretur; cui & alius accessit, videlicet ut animae eius aliquod iuvamen, aut refrigerium afferrent. Prius constat ex citatis auctoris trium in Iobum librorum verbis, nec non ex illis, quae a *Gregorio nazianzeno* sunt prolata: quibus accedit testimonium *Constitutionum apostolicarum*, [b] quod nempe eleemosynae seu oblationes fieri debeant *εἰς ἀναμνησιν αὐτοῦ*, id est, in recordationem illius defuncti, cuius sit anniversarius dies. Posterior ex *Chrysostomo* & *Augustino* constat: ille, [c] *Non frustra*, ait, *eleemosynae pro defunctis fiunt.* item: [d] *laetetur mortuus non lacrymis, sed precibus, & eleemosynis*: hic [e] oblationes pro spiritibus dormientium vere aliquid adiuvere scribit. Immo hi duo

(a) c. 44. [b] loco cit. [c] homil. 21. in Acta.

(d) hom. 41. in ep. ad Cor. (e) ep. 64. ad Aurelium.

duo patres tam effusae fuerunt benignitatis, ut & illis, qui in peccatis sunt mortui, tolerabilior rem saltem damnationem ex eleemosynis promiserint. Ita enim Chrysostomus [a] loquitur: Dic, quaeso, quae spes esse poterit illis, qui cum peccatis suis eo hinc discedunt, ubi peccata exuere non licet? Quamdiu enim vivebant, plurimum forte erat expectationis, & spei, immutandos illos, melioresque fore. Invenimus illos pro viribus, procuremus ipsis aliquid auxilii, modici quidem, (μικρον μιν) attramen invenimus illos. Facit enim haec res ipsis τινα παραμυθια, καὶ παραψυχην aliquam consolationem & aliquod refrigerium: quomodo vero? ut στυγωνι indulgentia ipsis impetretur. Et alibi: [b] Si preces pro illo faciamus continuas, si eleemosynas demus, etsi ille indignus sit: nobis tamen Deus placatior erit. Et alio in loco: (c) Si, qui decessit, peccator fuit, tum illa-crymandum esse, sed etiam faciendum eleemosynas, & oblationes, quae ei possunt aliquid solatii afferre. Eandem Augustino sedisse sententiam, declarant haec eius verba: (d) Cum sacrificia sive altaris, sive quarumcunque eleemosynarum pro baptizatis defunctis omnibus offeruntur, pro valde bonis gratiarum actiones sunt, pro non valde malis propitiationes, pro valde malis, etsi nulla sint adiumenta mortuorum, qualescunque viverum sunt consolationes. Quibus autem profunt, aut ad hoc profunt, ut sit plena remissio, aut

[a] Homil. 3. in ep. ad Philipp. sub fin.

[b] homil. 21 in Acta sub fin.

(c) homil. 62. in Ioann. Conf. homil. 69 ad populum.

[d] Quaest. 2, ad Dulcit. & in Enchirid. cap. 110.

aut certe ut tolerabilior fiat ipsorum damnatio. Verum de his, cum altioris sint indaginis, alii iudicent. Aliter certe pronuntiatur in sic dictis Constitutionibus apostolicis, (a) ubi haec habentur: Porro hoc de piis dicimus, nam de impiis licet omnia mundi bona pauperibus dederis, nihil iuvabis impium. Cui enim superstiti inimicus erat Deus, certum est, quod & defuncto sit infensus: neque enim iniustitia est apud Deum, quia iustus Dominus, & iustitias dilexit.

(a) l. 8. c. 43.

CAP. III.

De reliquis defunctorum memoriis, nec non de tempore luctus.

§. I.

PRaeter annuas, de quibus diximus, memorias, plures recepit ecclesia sec. IV. & seqq. Ambrosius, [a] qui obiit A. D. 397. testatur, alios tertium diem, alios trigesimum, alios septimum, & alios quadragesimum post obitum diem suo aevo observasse. Ipsi autem prae aliis placebat dies septimus, utpote quo cum aliis fidelibus ad sepulcrum fratris sui SATYRI revertebatur, quoniam dies septimus symbolum futurae, ut ait, quietis [b] est: quibus fere verbis & Augustinus (c) utitur, Septenarius, inquit, numerus propter sabbathi sacramentum, praecipue quietis indicium est; unde merito mortuis tanquam requiescentibus

[a] De obitu Theodos. M. sub init. (b) de fide resurr. sub init. [c] t. 4. quaest. super Genesin penult.

ribus exhibetur. Aliam rationem addunt *Alcuinus* (a) & *Amalarius* (b) *Fortunatus* qui vixit fec. IX, quod nempe in libro Geneseos legatur, mortuo Iacobo, & a Iosepho in terram Canaan translato, septem dies luctui insumptos fuisse: & *Ecclesiast.* 22, 13. *Luctus mortui septem dies.* Ad quae ecclesiastici verba etiam *Augustinus* loco citato provocat. Iam memoratus autem *Alcuinus* (c) seculi VIII. scriptor, praeter ea de suo quoque ingenio sequentia adiecit, eaque perabsurda: *Dies septimus officiis deputatur eisdem, [quibus scilicet tertius dies fuit deputatus] ut anima suo corpori reconcilietur.* *Septenarius namque numerus ex ternario constat & quaternario, atque ternarius animae tribuitur, quaternarius corpori deputatur, propter quatuor notissimos, quibus constat, humores.* *Est ergo quasi quaedam rixa corporis & animae, quae carne illiciente, eamque suis illecebris attrahente, peccavit.* *Ut ergo anima suo corpori pacificetur, holocaustum septima die peragitur.* Porro rationem, cur alii quadragesimum diem observent, hanc profert *Ambrosius*, (d) quod sepultura Iacobi ad quadraginta usque dies durarit: tricesimum autem exinde auctoritatem habere, quod planxerint filii *Israël* *Mosen* dies triginta. Superest, ut, cui fundamento tertii diei pro defunctis observatio sit superstructa, indicetur: quod sequenti paragrapho faciemus.

§. II.

[a] de div. offic. cap. penult. [b] de ecclesiast. offic. lib. 3. c. 44. & lib. 4. c. 42.

(c) cap. ult. [d] de obitu Theodosii.

§. II. Alios dies praelibunt *Constitutiones*, quae apostolicae (a) vulgo audiunt, *tertium* videlicet, *nonum*, *quadragesimum*, & denique *anniversarium*, & rationes quidem singulorum dierum simul indicant : *tertium* enim volunt observari propter eum, qui tertio die a mortuis resuscitatus est : *nonum*, ad recordationem eorum, qui sunt superstites, & eorum, qui defuncti sunt : *quadragesimum*, secundum veterem typum, quod Moisen sic populus fleverit : *anniversarium* denique, ad memoriam ipsius defuncti reholendam Graecorum itaque haec consuetudo fuit, quod Damascenus, seu alius auctor oratione *ὡς τῶν κενοποιημένων* testatur, Hoc, inquit, *misericus ille vult, gratumque habet, ut nos omnes, tum in vita tum post confectum vitae curriculum mutuo alii ab aliis invenmur.* Neque enim alioqui ansam nobis porrexisset, ut eorum, qui e vita migrassent, in incruento sacrificio meminissimus, ut *tertio, & nono, & quadragesimo die, ac deniq; anno vertente in eorum memoriam sacra obiremus, (quae quidem citra ullam controversiam catholica & apostolica ecclesia, divinitusque collectus ipsius populus constanter ac sine ulla ambiguitate retinet) nisi hoc in ipsius oculis relictum esset.* In Turco. Graecia *Crusii* ex libro quodam *Dioptrae* legitur, quod tertiam diem Graeci observent, quia Christus tertio die resurrexit; nonum, quod ille post octo dies rursus apparuit; quadragesimum, quod quadragesimo die in coelum ascendit. Circa nonum vero diem notetur, illius observatio.

(a) l. 8, c. 42.

nem fuisse ignotam Augustino, Ambrosio & plerisque latinorum: mediolanensis [a] enim episcopus non meminit illius, ubi reliquos recenset; hipponensis autem praeful [b] illam non tolerandam esse sentit inter Christi nomen proficientes, sic enim ait: *Nescio, utrum inveniat, alicui sanctorum in scripturis celebratum esse luctum novem dierum, quod apud latinos novemdiale appellant: unde mihi videntur ab hac consuetudine prohibendi, si qui christianorum istum in mortuis suis numerum servant, qui magis est in gentilium consuetudine.* Gentiles enim ludos die nono sepulturae & epulas habebant, quae solemnitates novendialia [c] ideo dicebantur. In graecam itaque ecclesiam, non latinam, introducta fuit noni diei celebratio: quod praeter *Constitutiones apostolicas* iam citatas probari potest ex novella constitutione *Iustiniani* 133. utpote in qua tertii & noni diei fit mentio. Deinde notandum, citato *Constitutionum apostolicarum* capite quadragiesimi diei observationem ex eo deduci, quod *Mosen populus tot dies luxerit.* Ast vero Mosen populus triginta dies tantum luxit, uti Deut. 34, 8. expresse legitur: quare adducto capite τριακοντα legendum, ut in margine habetur: quam lectionem sequuntur orientales, & collectio arabica. Nihilominus *Cotelerius* (d) societatis Sorbon. theologus, τεσσαρακοντα vult praeferre

(a) de Obitt. Theodosii. (b) t. 4. quaest. in Gen. pen.

(c) Casal. de urb. ac rom. olim imp. Splend. c. 21. p. 345

(c) in not. ad hunc can. edit. antwerp. Patrum apostol. p. 419.

re, quia Graeci antiqui diem quadragesimum in mortuis celebrarint, eumque & recentiores celebrent, tricesimum autem non agnoverint. Ad locum Deuteronomii respondet, quosdam codices graecos ibi habuisse τεσσαρακοντα pro τριάκοντα: quod ex his Chrysostomi (*) vult probare verbis: fleverunt Iacob 40. diebus, fleverunt & Moysen totidem aliis iudaei. Latina autem ecclesia tertiam, septimam & tricesimam diem pro defunctis tandem recepit, non ita, ut unus ex iis pro lubitu eligeretur, sed ut omnes istos tres dies successive observarent, praeterannuas memorias, veluti ex citatis Alcuini & Amalarii locis liquet; ubi posterior scriptor ad quoddam sacramentarium provocat, in quo habeatur scriptum, quod officia mortuorum agenda sint circa tertiam diem, & septimam, & tricesimam. Addit autem: Quod non ita intelligo, quasi ille, qui tertia die agere vult officia mortuorum, debeat praetermittere sine supplicationibus priores duas dies: aut qui in septima die, sex superioribus debeat se tenere in ocio; aut qui in tricesima, viginti & novem vacare ocio: sed quod tertia die aliisque dicuntur celebrari officia mortuorum, nil aliud vult, nisi ut celebrius illa agantur, quam in ceteris diebus, sive ut illa consummentur.

§. III. Iam videndum, quomodo hos exequiarum dies celebrarint veteres. Deprehendimus itaque, concionem, eamque consolatoriam, tum rursus habitam fuisse: nam cum septimo

(*) Panegyrico Bernices & Prosdoces.

mo die ad sepulcrum SATYRI reverterentur Ambrosius cum suo populo, egregiam ille orationem dixit DE FIDE RESURRECTIONIS, cuius scopus erat, ut sese invicem contra mortem solarentur. Sed huiusmodi sermones ad eorum defunctorum memoriam, qui dignitatis splendore conspicui fuerant, sunt restringendi. Oblationes contra & preces his diebus pro quolibet defuncto, ut in annuis memoriis, sunt factae & quidem de graecae ecclesiae consuetudine testimonium edunt *Constitutiones apostolicae*, quando volunt, ut tertia & reliqui dies mortuorum peragantur *psalmis, lectionibus & precibus*, & sub finem addunt: *Et detur ex bonis defuncti pauperibus, in eius commemorationem.* De oblationibus vero ad altare seu ad sacrae eucharistiae usum afferendis nulla fit mentio. Quare nescio, quid sentiendum sit, nempe, an sacra eucharistia his *exequiarum* diebus in graeca ecclesia administrata fuerit, nec ne. Ex medio aevo *Damasceus*, aut quisquis auctor ille sit, cuius verba ante citavimus, non nisi generaliter de hisce graecorum diebus dixit, eos tum sacra in defuncti memoriam obisse. Quomodo autem latina ecclesia illas celebrarit, ex *Alcaino*, & *Amalario*, quorum ille sec. VIII. hic IX. vixit, demum cognoscere potui. Illius [a] verba sunt haec: *Simili modo celebramus officia pro ipsis, quomodo celebrantur in illis diebus, quando Christus descendit*

S ad

(a) *De div. offic.* cap. penult. Conf. *Amalar.* de *eccles. offic.* l. 3. c. 44, & l. 4. c. 42.

ad inferna, in quibus & creditur mortuus. Offerimus sacrificium Deo tertia die, quatenus ab his peccatis, quod neglexit cultum Dei in cogitatione, in vita, & in intellectu humiliter confitendo purgetur. In expiatione vero diei tertii commendati defuncti possumus ad memoriam reducere tertiam diem resurrectionis Domini, in qua devotius est generaliter supplicandum. Sed & hoc notandum, quia quod missae mortuorum absque gloria & alleluia & pacis osculo celebrantur, quod est indicium laetitiae, ad imitationem agitur officiorum, quae aguntur in morte Domini. Potest hoc addisci in homilia Origenis quinta libri Levitici, ubi dicit: Sacrificium pro peccato non fit in oleo: dicit enim, non superponit ei oleum, cum iam pro peccato est. Quod ergo pro peccato est, ei nec oleum laetitiae, nec thus suavitatis imponuntur, ac ideo absque gloria & alleluia celebratur, quia sine oleo & thure. Romani in vespertinis seu vigiliis, & matutinis defunctorum, tres tantummodo psalmos recitant, scilicet ob sepulturam triduanam Domini: at hi, qui per novennarium numerum, sicuti est in Calendarum seu anniversariorum diebus, recolunt, figurant illa officia nocturnaliter, quae in passione Domini rite celebrantur. Vnde certi reddimur, preces & missam pro defuncto illis, de quibus iam sermo diebus est, celebratas esse. Immo idem ille refert, aliquibus in locis quotidie missas celebratas esse: quare sine dubio annuis quoque diebus in ecclesiae communione vita functis tales habitae fuerunt. Praeterea suadet, ut pro valde carissimis ieiunemus, seu eleemosynas facia-

faciamus, atque interius pro eorum reatibus fleamus, ut, quod illi in vita debuerint facere, & non fecerunt, saltem nos pro illis cum DEI auxilio adimpleamus. Quamvis autem de omnibus illis, quos *Alcuinus* iam recensuit, ritibus non simus certi, an ecclesia antiquior, quae Augustini saltem aevo floruit, illos his diebus in usu habuerit; tamen extra dubium est positum, supplicationes pro spiritibus defunctorum & eleemosynas ubique tum factas, sive in convivio sive extra illud, & sepulcra ballamis perfusa, floribusque conspersa fuisse. Ad supplicationes pro spiritibus defunctorum quod attinet, *Chrysostomus* de iis testatur, quando interrogat: (a) *Cur post mortem iterum pauperes convocas, cur presbyteros, ut pro eo velint orare, obsecras? Non ignoro, te respondurum, ut defunctus requiem adipiscatur.* Et in constitutionibus apostolis: [b] *Tertia dies mortuorum peragatur psalmis, lectionibus, & precibus.* De floribus in sepulcris sparsis *Hieronymus* testatur, quando scribit: (c) *Ceteri mariti super tumulos coniugum spargunt violas, rosas, lilia, purpureosque flores, & dolorem pectoris his officiis consolantur.* *Ambrosius* de obitu *Valentiniani*: *Nec ego floribus tumulum eius aspergam, sed spiritum eius Christi odore perfundam. Spargant alii plenis lilia calathis, nobis liliū est Christus.* At floribus non contenti varia odoramenta, & preciosos liquores adiungebant, quales erant ex

S 2

opo-

(a) *Homil. 23. in Matth.* [b] *loco citato.*(c) *t. 1. ad Pammach. de obitu Paulinae.*

opobalsamo, aliisque similibus unguentis: unde *Prudentius* (a) ita canit:

*Nos tecta fovebimus ossa
Violis, & fronde frequenti,
Titulumq; & frigida saxa
Liquido spargemus odore.*

Item (b):

*Oscula perspicuo figunt impressa metallo,
Balsamo defunctunt, fletibus ora rigant.*

De eleemosynis ipsis his, ut probabile est, diebus erogatis, seu agapis habitis, *Hieronymum* habemus testem, quando (c) scribit: *Pammachius noster sanctam favillam, ossaque veneranda (scilicet uxoris) eleemosynae balsamis rigat.* Inter eleemosynas haec etiam pecuniam fuisse, idem indicat, dum *Pammachium* monet, ut non solum pecuniam, sed se ipse Christo offerat. Et *Augustinus*: (d) *Oblatiales pro spiritibus dormientium ne sint sumptuosae, atque omnibus petentibus sine typho, & cum alacritate praebeantur.* Quas etiam idem respicere videtur, (e) inquit ad avarum: *Tu demis, & subtrahis guttur tuo: ille forte, cum mortuus fueris, calicem super te non ponet: aut si forte ponet calicem, ipse inebriatur, ad te nulla stilla descendet.* Idem, (f) *Nolite, ait, consecrari turbas*

(a) *Cathemer. hym. 10. circa exequ. def. sub fin.*

(b) *Peristeph. hym. 11. de pass. Hippolyti. v. 190.*

(c) *ad Pammach. de obitu Paulinae.*

[d] *Epist. 64. ad Aurel. carthag.*

(e) *De luxuria & avarit. c. 6.* [f] *de moribus eccles. cathol. cap. 34.*

turbas imperitorum, qui in ipsa vera religione superstitiosi sunt. Novi, multos esse sepulcrorum & pieturarum adoratores; novi multos, qui cum luxuriosissime super mortuos bibunt, & epulas cadaveribus exhibentes, super sepultos se ipsos sepeliunt. Epulas autem cadaveribus exhibere, crassissimus error gentilium erat, ut in sequentibus dicetur. Porro de conviviiis a ditioribus institutis in iam dictis Constitutionibus [*] hoc testimonium habetur. In mortuorum vero memoriis invitati cum moderatione, & Dei metu epulamini, ut possitis etiam deprecari pro iis, qui e vita migrarunt. Qui presbyteri & Diaconi Christi estis, semper debetis esse sobrii tam vobis, quam aliis, ut eos, qui flagitiose vivunt, valeatis admonere. Ait quippe scriptura: Potentes iracundi sunt, vinum autem non bibant, ne bibentes obliviscantur sapientiae, & recta iudicare non possint. Et certe presbyteri, & diaconi post Deum omnipotentem, illiusque dilectum filium, sunt potentes, ac dynastae ecclesiae. Hoc autem dicimus, non, ut vinum nequaquam bibant: eo enim modo contumelio afficerent id, quod a Deo factum est ad laetitiam, sed ut non inebrientur: siquidem non dixit scriptura, vinum non bibendum: sed quid ait? Ne bibe vinum ad ebrietatem: & iterum: Spinae nascuntur in manu temulenti. Id vero non de iis tantum, qui sunt in clero, dicimus, verum etiam de omni laico christiano, super quem invocatum est nomen Domini nostri Iesu Christi: nam ipsis quoque dictum est: cui

S 3

vae?

[*] Lib. 8, cap. 44.

vae ? cui tumultus ? cui taedia & garrulitas ? cuius oculi lividi ? cui contusiones frustra ? Nonne haec eorum sunt, qui in vino immorantur, quique explorant, ubi fiant compotationes. Exemplum eiusmodi funeralis agapes commemorat *Paulinus*, (a) *Alethium* praedicans, quod in funere uxoris suae *RUFFINAE* convocaverit egenos *Romae* in ecclesiam *S. Petri*, eosque cibo & potu recrearit nudaque membra vestierit.

§. IV. Quod reliquum est, lectori non ingratum fore arbitror, si de gentilium parentalibus nonnulla subiungantur, paucis etiam de iudaeorum epulis feralibus insertis, ut appareat, in quantum illorum mores cum christianis conveniant, & disconveniant. Illi enim aut ex iudaismo, aut gentilismo conversi erant, aut quare a patribus traditos mores difficulter admodum relinquere poterant. Sic apud *Romanos novemdialia* in usu erant, quae erant privatae alicuius familiae sacra, quibus solebant defunctis parentare, ita dicta, non tam quod per novem totos dies celebrarentur, quam quod nono post mortem die, completis ad tumulum solemnibus, funeri finis (b) fieret. *Denicales* etiam feriae apud gentiles obtinebant, quibus familia funere polluta certis quibusdam cerimoniis [c] purgabatur. Aliis diebus idem factitatum, apud infra citatum auctorem (d) legi

[a] *Epist. 86. ad Alethium.*

(b) *Porphyrio ad Horat. Epod. 17. Apul. l. 9. Metam.*

(c) *apud Festum* (d) *Kirchm. de fun. roman. l. 4. c. 1.*

legi potest, exceptis atris diebus, (a) qui apud Romanos erant illi, quibus insignem aliquam cladem acceperant. Parentatum (b) autem tum fuit inferiis, epulis & ludis. *Inferiae* erant sacrificia, quae diis manibus inferebant [c] constantia liquoribus praecipue, & victimis. Liquores erant aqua, vinum, lac, sanguis & unguentum. Sanguis sumebatur de animalibus, quæ manibus defunctorum mactari solita: nec pecudum duntaxat, sed & humano sanguine manibus defunctorum solebant parentare, quae consuetudo, cum crudelitatem quandam prae se ferret, voluptate adumbrata, atque in funebres ludos fuit conversa. Unguenta autem in parentationibus sepulcris affusa fuere. Porro floribus & coronis tumulum spargebant, inter quos erant quidam purpurei coloris, item lilia, rosae, aliaque, quae recenset *Kirchmannus* loco infra [d] citato. Inferias excipiebant *epulae*, quae vel privatae erant, vel publicae; illae dicebantur *silicernia*, seu coena super silicem (e) posita. Non enim degustare fas erat parentantes, ne funestarentur, quod fieri existimabant, si quis aliquid eorum, quae divinis manibus libabantur, furtim involare in animum induxisset suum. Putabant enim illi, animas defunctorum ab inferis excitatas iis vesci, & delectari. Sed praeter hanc mortuorum coenam erant & aliae vi-

S 4

VO-

(a) *Macrobius lib. 1. Saturn. c. 16.*(b) *Kirchm. l. 4, c. 2.*(c) *apud Festum.*(d) *cap. 3,*[e] *cap. 4.*

vorum epulae privatae, quas amici & consanguinei proximi ad sepulcra carorum suorum solebant parare, absumentes, ne dicam, abligurientes, quicquid in hisce epulis esset appositum. Legata denique interdum relicta hac conditione, ut ex eorum reditu epulum fieret. Atque haec de epulis privatis. *Publicae* erant, quibus interdum ditiores in defunctorum memoriam publice solebant populum romanum excipere. Huius generis erant etiam viscerationes i.e. largitiones illae, quibus cruda, & modo eviscerata multorum animalium caro populo publice distribuebatur: quales viscerationes plerumque epulis erant adiunctae. Nec vero apud romanos solum, sed etiam alios populos, funerales huiusmodi epulae celebrabantur. De *Iudaeis* patet ex 2. Reg. c. 3, 35. *Barucho* c. 6, 31. *Ezech.* 24, 17. 22. *Tobiae* c. 4. & *Ecclesiast.* c. 30, 17. *Iosephus* [a] scribit, hanc epulandi in luctu consuetudinem perquam multos iudaeorum ad inopiam redegissee, quod vulgus necessario adesse coactus sit, & qui neglexisset, habitus pro impio. Similiter Graeci funebres epulas in usu habuere, quas *περιδείπνα* appellabant. Nec omittendum, quod *Cicero* [b] tradit, in huiusmodi funebribus conviviiis laudes mortui fuisse celebratas, mentiri autem nefas habitum: quanquam ab hoc veterum Atheniensium more posterius penitus degenerarint, improbos aeque ac probos laudibus ornantes. Praeter haec solitos etiam Grae-

[a] l. 2. de bello iud. [b] l. 2. de legibus.

graecos in hisce parentalibus omnium clarorum defunctorum nomina ciere, praeter eorum, qui sibi met ipsi laqueo mortem conscivissent, auctor est *Artemidorus*. (a) De ludis funebribus sciendum, quod gladiatores secum mutuo decertaverint, & quidem non duo tantum sed saepe duo & viginti, aut quinque & viginti, aut quinque & triginta, aut septem & (b) triginta eorum paria. Licet autem hi ludi antea in Imperatorum & Principum funeribus tantum haberi consuevissent, tamen sequentibus temporibus hic mos adeo increbuit, ut vulgo etiam dari coeperint a privatis; immo plerisque ea cura fuit in testamentis, ut solemniter praescriberent numerum illorum, quot videlicet gladiatorum paria in funere suo comparere & dimicare deberent. Nec intra virorum saltem funera hic mos stetit; sed transit etiam ad feminarum parentalia. Haecenus de novemdialibus & denicalibus gentilium tanquam privatis diebus. Sed adhuc supersunt *feralia*, quae mortuis iusta publice persolvendi ergo instituta [c] erant; & quidem sollemnis, ac status harum publicarum feriarum mensis Februarius, dies autem eiusdem decimus erat nonus, quem morem a graecis manasse ad Romanos, *Casaubonus* [d] annotat. Tunc vero epulas ferebant ad sepulcra, quibus ius erat ibi parentare, ut animas defunctorum recrearent, manesque (e) placarent.

S 5

Ro.

(a) *l. 1. c. 5.* (b) *Kirchm. l. 4. c. 8.* (c) *Cic. 2. leg.*(d) *Animadv. in Athenaeum c. 19.* (e) *Kirchm. l. cit.*

Romani Februarium a februando vocarunt, quod eo mense per 12. dies populus februaretur, i. e. lustraretur sive purgaretur. (a) Et hic gentilium ritus in ecclesiam irrepsit sub sec. IV. finem, postquam festum cathedrae S. Petri, idque mensis Februarii die 22. celebrandum fuerat institutum. Vnde in eum invehitur *Augustinus* sermone hoc die habito, atque tales dicit *infideles*, qui ita agerent. Verba eius ita sese habent: [b] *Cum solemnitatem hanc ecclesiis merito religiosa observatio introduxerit, miror, cur apud quosdam infideles hodie tam perniciosus error increverit, ut super tumulos defunctorum cibos & vina conferant, quasi egressae de corporibus animae carnales cibos requirant. Epulas enim & refectioes caro tantum requirit, spiritus autem & anima his non indigent. Parare aliquis suis caris dicit, quod ipse devorat, quod praestat ventri; imputat pietati. Cessate ergo fratres ab hoc gentili infidelitatis errore. Animae enim sanctae, quae in hoc seculo, aut per vitae innocentiam purae sunt, aut poenitentiae satisfactione purgantur, a salvatore nostro recipiuntur, & cum eo esse credendae sunt, secundum apostoli dictum: Cupio dissolvi, & esse cum Christo. Animae ergo fratrum, parentumque nostrorum minime cibis carnalibus delectantur: offendi his magis possunt, quam delectari si, cum illae in sacris sedibus sint, vos eas in terra esse credatis. Ad eandem quorundam malam consuetudinem digitum etiam intendit hipponensis*

(a) *Ferrar. de lucernis sepulcral. dissert. p. 7.*

[b] *Serm. 15. de sanctis.*

sis ille praeful, (a) ubi resurrectionis contem-
tores ita loquentes introducit : Bene nobis fa-
ciamus, cum vivimus, cum autem mortui fuerimus,
etiamsi parentes aut cari, aut propinqui afferant ad
sepulcra nostra, sibi afferent, qui vivunt, non nobis
mortuis. Et haec quidem irrigit etiam scriptura, di-
cens de quibusdam, bona praesentia non sentientibus
Ecclesiast. 30. Tanquam si epulas mortuo adponas. Et
manifestum est, hoc ad mortuos non pertinere, & con-
suetudinem hanc esse paganorum, non venire de pro-
pagine illa & vena iustitiae patrum nostrorum, patri-
archarum, quibus exequias celebratas esse legimus, pa-
rentatum esse non legimus. Hoc etiam in moribus
iudaeorum animadverti potest, non enim tenuerunt
in quibusdam solennitatibus consuetudinis venusta-
tem. Sed defendebant sese tales scripturae au-
toritate ex Tobiae c. 4. addit enim Augustinus :
Quod obiiciunt quidam de scripturis : Frange panem
tuum & effunde vinum tuum super sepulcra iustorum,
& ne tradas eum iniustis, non est quidem de hoc disse-
rendum, sed tamen posse dico intelligere fideles, quod
dictum est. Nam quemadmodum fideles faciant re-
ligiose erga memoriam suorum, notum est fidelibus,
quod iustus ex fide vivit, etiam notum est fidelibus.
Nemo ergo quaerat de medicina vulnus, & a scriptu-
ris conetur torquere vinculum, unde laqueum mortis
iniiciat animae suae. Manifestum est, quomodo il-
lud intelligatur, & aperta atque salubris est haec cele-
bratio christianorum. Ita videlicet obsequaban-
tur veteres pii consilio Tobiae, ut eleemosynas
erogarent, & tam sacerdotes, quam egenos ad

(a) Serm. 130. de diversis.

convi-

convivium sobrie habendum invitarent, precesque pro defuncto funderent, sive ad carorum & amicorum tumulos, sive domi, ut ex supra dictis constat. Ceterum cum consuetudo collocandi cibos supra mortuorum monumenta in festo cathedrae S. Petri in Galliam quoque irrepsisset, synodus *turonensis* II. canon. 16. alias 34. aut 22. contra illam ita sanxit: *Sunt etiam, qui in festivitate cathedrae D. Petri apostoli cibos mortuis offerunt, & post missas, redeuntes ad domos proprias, ad gentiliū revertuntur errores, & post corpus Domini sacratas Daemoni escas accipiunt: contestamur, illam sollicitudinem tam pastores, quam presbyteros gerere, ut quemcunque in hac fatuitate persistere viderint, vel nescio, ad petras, aut ad arbores, aut ad fontes designata loca gentiliū perpetrare, quae ad ecclesiae rationem non pertinent, eos ab ecclesia sancta auctoritate repellant, nec participare sancto altari permittant, qui gentiliū observationes custodiunt.* Vilum est tandem, istum ad sepulcra defunctorum dapes afferendi morem penitus tollere in Concilio *braccarensi*, anno 572. in Hispania celebrato: canone enim 69 ita constitutum fuit: *Non liceat christianis prandia ad defunctorum sepulcra deferre & sacrificare mortuis.*

§. V. Restat, ut de luctus tempore, seu quamdiu veteres christiani propter mortuum luxerint, dispiciamus. *Iacobus Gretserus (*)* de illo

[*] de funer. Christ. l. cap. ult.

illo nihil aliud, quod dicat, se habere scribit, quam *fuisse id incertum tam ethnicis, quam iudaeis & christianis.* Centuriatores magdeburgenses aiunt, iam sec. III consuetudinem lugendi super mortuos fuisse, idque ostendere volunt ex *Ori-gene* [qui tamen non est auctor citati libri] (a) dicente, *luctum mortui fieri septem diebus & septem noctibus.* Secul. IV hunc morem obtinuisse colligimus exinde, quod *Ambrosius* scribit, (b) alios septimum diem post obitum observare, & quod ipse septimo die ad sepulcrum *Satyri* sit reversus. Sed alios tertium, alios tricesimum, alios quadragessimum observasse, idem indicavit: arbitror autem, luctum his diebus absolutum fuisse, & sic de reliquis, qui & in graeca & in latina ecclesia recepti tandem fuerunt, exequiarum diebus sentiendum, in graeca videlicet luctum quadragesimo die, in latina autem tricesimo completum fuisse. Ratio vero, cur ita sentiam, haec est, quod tam *Ambrosius* quam citati divinorum officiorum scriptores auctoritatem horum dierum ex scriptura V.T. semper probent, & quidem diem tricesimum, uti dictum, Israelitarum exemplo, qui *Aaroni & Mosi* luctum triginta dierum exhibuerint; septimum autem, quia de *Iosepho* scriptum extet *Genes. 50. Et fecit patri suo luctum septem dies.* Haec vero testimonia, aliaque de tempore luctus apud iudaeos recepto intelligenda sunt: ergo & de tempore luctus christianorum. *Hieronymus*

(a) l. 3, in *Iob.*

(b) loco citato.

ronymi tempore quadragesimo die defunctorum luctum quorundam solutum fuisse, sequentia ipsius verba ad Iulianum (a) indicant: *Laudent te alii, & contra diabolum victorias panegyricis prosequantur, quod laeto vultu mortes filiorum tuleris, quod in quadragesimo die dormitionis eorum lugubrem vestem mutaveris, & dedicatio ossium martyris candida tibi vestimenta reddiderit.* Harum vestiū meminit Cyprianus sermone de mortalitate: occasionem autem illas deponendi atque luctum solvendi maiorem aliquam, quae inciderit, celebritatem interdum fuisse, iam citata Hieronymi verba videntur indicare. Ceterum Gratianus Valentinianus & Theodosius Imperatores christiani integrum annum viduis praescripserunt, quo maritos lugerent; ita ut ante exactum tempus nemini nubere deberent, nisi id a magistratu peculiariter impetrassent: attamen ius canonicum dedit viduae potestatem intra annum luctus nubendi: *quam quidem iuris canonici dispositionem approbare non possumus, cum repugnet honestati publicae & introducat sanguinis confusionem, & prolis incertitudinem, quin & maleficii suspicionem confirmet;* quae sunt verba b. Iob. [b] Gerhardi. Sed ista omnia, quae de luctus tempore diximus ad IV seqq. secula tantum pertinent. De prioribus tribus seculis nescio, quid sentiam, nisi christianos se se etiam hoc

(a) epist. 34.

[b] t. 7. L. L. §. 199. Vide Constitut. elector. Saxon. & Conf. Bened. Carpzov, l. 2, Iurisprud. eccles. tit. 9. diff. 159.

hoc in ritu a gentilibus distinxisse, cum *Paulus* expresse prohibuerit, more gentilium in fide defunctos (a) lugere: quare nec *atram vestem Cyprianus* (b) in luctu concedere volebat propter egregiam spem fidelium, quae candida potius vestimenta requireret. Lugebant autem Romani secundum *Numae* legem, maiores triennio tot mensibus, quot quisque annos vixerat, sed non ultra decimum mensem; minores triennio plane non lugebant. Seculo autem III. *Paulus* Ictus aliam legem dedit, [c] hanc nempe: *Parentes & filii maiores sex annis, anno lugeri possunt, minores mense, maritus decem mensibus, & cognati proximioris gradus octo: qui contra fecerit, infamium numero habetur.* Postmodum vero *Tribonianus* in arbitrio & pietate cuiusvis tempus luctus posuit, cuius lex haec [d] est: *Parentes & liberi utriusque sexus, nec non ceteri adgnati, vel cognati, secundum pietatis rationem, & animi sui patientiam, prout quisque veluerit, lugendi sunt: qui autem eos non eluxerit, non notatur infamia.* *Lycurgus* lacedaemoniis dies tantum undecim luctus, teste *Plutarcho*, praescripsit. Plura de gentilium luctu habentur apud *Quenstediam*, (e) *Calvoerium*, [f] & *Kirchmannum*, (g)

CAP.

[a] 1. *Thessal.* 4, 13. (b) *serm. de mortalit.*

(c) *lib. 1. sentent. tit. ult.* (d) *L. parent. 13. ff. de his, qui not. infam.*

[e] *De Sepult. vet. c. 13.* (f) *Ritual. eccles. l. 3. c. 6.*

[g] *lib. cit. c. 10. l. 4.*

CAP. IV.

In Sacrae eucharistiae mysteriis semper fiebat commemoratio & commendatio tum generalis omnium in ecclesiae communione defunctorum, tum specialis expressis quorundam nominibus atque aliorum ex diptychis recitatis.

§. I.

Aliusiam occurrit nobis ritus antiquorum Christo addictorum, quem patres sec. IV. memoriae prodidere. *Augustinus* nempe multis locis suorum operum testis est, ecclesiam suscepisse supplicationes pro omnibus in christiana societate defunctis etiam tacitis nominibus quorumcunque sub generali commemoratione, ut quibus ad ista desint parentes, aut filii, aut quicunque cognati, vel amici, ab una iis exhiberentur matre (a) communi. Similiter universam ecclesiae consuetudinem esse testatur, [b] ut in precibus sacerdotis, quae Domino Deo ad eius altare funduntur, locum suum habeat commendatio mortuorum. Idem [c]: Hoc, a patribus traditum, universa observat ecclesia, ut pro eis, qui in corporis atque sanguinis Christi communionem defuncti sunt, cum ad ipsum sacrificium suo loco commemorantur, oretur, ac pro illis quoque id offerri commemoletur. Immo & patriarchas, prophetas, apostolos, martyres, episcopos, & quidem ante reliquos defunctos commemora-
tos

(a) De cura pro mortuis. (b) ibidem.

(c) Serm. 32. de verbis apostoli.

tos ad altare fuisse, plurima docent patrum testimonia. e. g. Cyrilli hierosolymitani : [a] Rogamus te nos omnes, & hoc tibi sacrificium offerimus, ut meminerimus etiam eorum, qui ante nos obdormierunt, primum patriarcharum, prophetarum, apostolorum, martyrum. Deinde pro defunctis sanctis patribus, & episcopis, denique pro omnibus oramus, qui inter nos vita functi sunt, maximam credentes esse animarum iuvamen, pro quibus offertur obsecratio, sancto illo & tremendo sacrificio proposito.

§. II. Commemorabantur etiam nonnulli nominibus prolatis, & quidem in liturgia Iacobi, aliisque beata virgo MARIA; in ea, quae MARCO supposita est, ipse Marcus apostolus; in liturgia Basilii MARIA & Ioannes baptista; in eiusdem, qua Syri utuntur, & Anaphoram vocant, Ioannes baptista, Stephanus primus martyr, sancta genitrix, & inter episcopos seu doctores ecclesiae, qui inde a Petro & Iacobo ad hanc usque diem rectum fidei verbum clare sunt professi, Ignatius, Dionysius &c. In canone romano post b. virginem, & duodecim apostolos nominatos, martyres duodecim commemorantur, e. g. Linus, Cletus, Clemens, Xystus, Cornelius, Cyprianus, Laurentius, Chrysostomus, Iohannes & Paulus, Cosmas & Damianus, & deinceps post verba: Nobis quoque peccatoribus partem aliquam & societatem donare digneris cum tuis sanctis apostolis & martyribus. additur: Cum Ioanne, Stephano, Matthia, Barnaba, Ignatio,

T

Ale.

(a) Mystagog. s.

Alexandro, Marcellino, Petro, Felicitate, Perpetuo, Agatha, Lucia, Agne, Caecilia, Anastasia, & cum omnibus sanctis tuis. *Ambrosianus canon* post apostolos recitat duo & viginti martyres sequentes, Xystum, Laurentium, Hippolytum, Vincentium, Cornelium, Cyprianum, Clementem, Chrysogonum, Ioannem & Paulum, Cosmam & Damianum, Apollinarem, Vitalem, Nazarium & Celsum, Prothasium & Gervasium, Victorem, Narborem, Felicem & Calimerum. Denique ritu Mozarabum seu christianorum in Hispania cum Arabibus mixtorum, praemittitur commemoratio B. virginis, Zachariae, Ioannis, infantum, Petri, Pauli, & reliquorum apostolorum, & evangelistarum: deinde recitantur nomina Hilarii, Athanasii, Martini, & aliorum plurimorum: recentior enim est haec liturgia reliquis adductis, quare & confessorum, nec martyrum tantum nomina commemorat. Sed ad quid haec nominum commemoratio? *Augustinus* [*] respondet, ut orent ipsi pro nobis, utque eorum vestigiis adhaereamus; *Dionysius areopagita*, posteriorem rationem similiter profert, cuius verba sequenti paragrafo adducentur. Putabant nempe antiqui patres, posse hoc modo fideles in terris sacro quodam fervore succendi, ut animitus Christi vestigia premerent, & ad sanguinem quoque mundo illicienti, satanae rugienti, carnis desideriiis aestuantibus resisterent. Deinde eo ipso hono-
rare

[*] t. 9. tract. 84. in Ioann.

rare latagebant sanctos atque martyres. *Magnus omnino*, inquit Chrysostomus, (a) *honor est, nominari domino. praesente, dum mors illa celebratur, & tremendum sacrificium, & ineffabilia sacramenta.* Voluere etiam sine dubio communionem ecclesiae triumphantis cum militante arctissimam in Christo Iesu testari.

§. III. Ad diptychorum apertionem, nominumque ex illis recitationem progredientes, *Dionysium*, quem dicunt areopagitam, audimus hoc de ritu testantem (b) his verbis : *Deinde post salutationem fidelium inter se e sacris tabulis sanctorum nomina recitantur.* De iis autem, quae antea de precibus pro quiescentibus in genere, & certorum martyrum recitatione diximus, prorsus tacet : unde colligitur, in ista, cui praefuit Dionysius, ecclesia illos ritus, qui in aliis obtinuerint, omnes in usu non fuisse. De diptychis supra (c) fuit actum : iam a Dionysio certi redimur, annotata in illis sanctorum nomina, ab episcopo, eucharistiam celebrante, recitata fuisse, idque ante consecrationem, uti in liturgia *Chrysostomi* etiam habetur, & *Augustinus*, ni fallor, indicat, scribens, (d) in celebratione sacramentorum, antequam illud, quod in domini est mensa, incipiat benedici, orationes fieri. Nec tantum in Dionysia ecclesia, sed ubique ita factum existimo, postquam diptychorum usus invaluerat : de illis autem diptychis loquor, quae non omni-

T 2

um

(a) *homil. 21. in Acta.* (b) *Hierarch. eccles. c. 3.*[c] *l. 2, c. ult.* (d) *t. 2. epist. 59. solut. quaest. quintae.*

um defunctorum, sed iis e tantum quæ tam vivo-
rum uno latere, quam mortuorum altero late-
re nomina continebant, qui inter ceteros ali-
qua speciali nota praeeminebant, facta de reli-
quis generali commemoratione. Cum vero
supra commonstratum fuerit, alium fuisse ca-
talogum episcoporum, alium laicorum in grae-
ca ecclesia, non dubium est, tam laicos, quam
episcopos ex illis recitados fuisse, proque illis
preces factas. Ipse Dionysius per sanctos, quo-
rum nomina e sacris tabulis intra sacrae eucha-
ristiae sollemnia recitari scribit, tam laicos quam
episcopos intelligere videtur: quamvis non ne-
gandum, episcopos priori loco seu ante laicos
nominatos esse. De CHRYSOSTOMO constat,
quod eius nomen tandem in album episcopo-
rum relatum, & tum mentio eius in precibus
fit facta, *quemadmodum id & in aliis episcopis, qui
vita excefferant, fieri erat solitum*, ut verbis Nice-
phori(a) utar. Idem hic scriptor addit: *Nec ille*
(nempe Atticus, constantinopolitanus episco-
pus) *modo id fecit, sed aliis quoque Ioannis memori-*
am precibus inferere recusantibus, & Cyrillo maxime
alexandrino praesuli, persuasit. Facundus hermianen-
sis de recitatione nominum e diptychis etiam te-
statur, quando scribit [b] de EUSTACHIO episcopo,
qui synodo nicaenae interfuit: Solenniter inter
suos decessores & successores ad sacrificia nominatur. Et
collatio III. carthaginiensis c. 230: In ecclesia sumus,
in

(a) H.E.l.14.c.25. [b] de defens. trium capitul.
lib.2.cap.1.

in qua Caecilianus episcopatum gessit, & diem obiit: Eius nomen ad altare recitamus, eius memoriae communicamus, tanquam memoriae fratris. Diaconus vero indicabat sacerdoti e diptychis non omnium, sed quorundam nomina pro libera voluntate, quae recitanda essent. In liturgia S. Marci: Ο διακονος τα διπτυχα των κεκοιμημενων. i. e. diaconus eorum, qui obdormiverant, sacras tabulas, nempe legit: cui sacerdos se inclinans apprecatur, dicens: και ιησων παντων ιας ψυχας αναπαυσον, δεσποια, κυριε ο θεος ημων, εν ιαις των αγιων σκηνηταις &c. i. e. & horum omnium animas requiescere fac, dominator, domine Deus noster, in sanctis tuis tabernaculis &c. Liturgia S. Chrysostomi id ipsum quoque indicat, & quidem his verbis: Ο διακονος των τε κεκοιμημενων και ζωντων, ως βλεται, μνημονευει, diaconus & vita functorum, & viventium, ut illi lubet, commemorat. Haecenus de graeca ecclesia. Hunc vero e diptychis nomina defunctorum recitandi morem amplexatam esse etiam romanam ecclesiam, testatur Alcuinus, seculi VIII scriptor, quando (*) scribit: Post illa verba, quibus dicitur, in SOMNO PACIS, usus fuit antiquorum, sicut & hodie romana agit ecclesia, ut statim recitarentur a diptychis nomina defunctorum. Vt haec illustrentur, notandum, in canone missae romanae nominum recitationem, de qua sermo est, fieri post consecrationem sacrorum symbolorum, non autem ante illam, ut de graecis

T 3

qui.

(*) de divinis officiis.

quibusdam ecclesiis supra dictum : commemorationem autem virginis Mariae, & duodecim apostolorum, & totidem martyrum, quorum nomina antea adposuimus, fieri ante consecrationem, ideoque horum nomina non ex diptychis lecta, sed semper in canone missae scripta extitisse, quod de aliis etiam liturgiis Graecorum, quarum nominum commemorationem antea produximus, similiter tenendum. Post consecrationem ergo in romana ecclesia aperiebantur, & sacerdos orabat : *Memento etiam, Domine, eorum nomina, qui nos praecesserunt cum signo fidei, & dormiunt in somno pacis.* Et iam statim, Alcuino verbis citatis teste, e diptychis nomina defunctorum sunt recitata. Ad modo prolatam precum formulam annotavit Pamelius, (*) vocem *nomina* habere solum coloniensem codicem, inque aliis omissam videri, postquam sublata sit vetus consuetudo, nomina publice recitandi. Alcuino consentit Florus magister in expositione missae, *Vsus*, inquit, antiquorum fuit, sicut etiam usque hodie romana agit ecclesia, ut statim recitarentur ex diptychis, id est, tabulis, nomina defunctorum, atque ita post lectionem nominum subiungerentur verba sequentia : *Ipsis Domine, ipsis videlicet, quorum nomina commemorantur, & ceteris omnibus in Christo quiescentibus locum refrigerii, lucis & pacis ut indulgeas, deprecamur.* Vnde inscribitur haec memoria

[*] *Rituale S. S. Patrum latin. lib. sacrament Gregorii M t.2.p.182.*

moria defunctorum in libro Sacramentorum *Super diptycha*: & illam missae partem post consecrationem, τοὺν καιρὸν τῶν διπτύχων vocat Synodus V. oecumenica. Ex dictis etiam liquet, non in romana ecclesia diptycha a diacono lecta esse ad altare, ut in graeca receptum fuisse percepimus, sed a sacerdote, sacra faciente, & nominum recitationem, & orationem pro illis factam. Quem autem scopum habuit haec nominum e diptychis recitatio? Vel unicuique CHRYSOSTOMI exemplum certos nos reddit, publicum tunc testimonium datum fuisse de pietate, orthodoxia, meritisque de ecclesia singularibus, quibus ii defuncti in vita ornati fuissent: quare nullum alium, praeter tales, neque in diptychis annotari, neque ex illis recitari licitum fuit. Hinc concilium emeritense can. 19. decrevit, ut eorum etiam nomina, a quibus ecclesiae essent constructae, vel qui iis quidpiam contulissent, tum viventes inter vivos, tum mortui inter mortuos, suo loco & ordine recitarentur. Egregiam denique rationem huius moris Dionysius, arcopagita vulgo dictus, profert, (*) *Sacrarum*, inquit, *tabularum recitatio depraedicat illos, qui sancte vixerunt, & ad studiosae vitae perfectionem constanter pervenerunt, nos quidem ad eorum imitationem, & beatissimum illum statum, quietemque deiformem adhortando ac manuducendo, illos vero ceu viventes celebrando, quippe, ut theologia docet, nequaquam mortuos, sed ex morte ad vitam divinissimam translatos.*

(*) loco citato.

T 4

§.IV.

§. IV. Superest, ut formulae commemorationum precumque pro defunctis proferantur, intra eucharistiae sollemnia antiquitus receptae. Illas autem ex variis liturgiis producere liceat: quanquam enim huiusmodi liturgiae, nec apostolos, nec apostolicos viros, aliosque, quibus adscribuntur, ut hodie sunt, habeant auctores, variis quippe modis immutatae, prisci tamen moris vestigia continent, nec doctrinae seculi saltem IV. & seqq. repugnant. Omnium autem antiquissima habetur illa, quae sub *Iacobi* fratris Domini, Hierosolymorum episcopi, nomine extat, quam universa ecclesia graeca pro genuina [a] recipit, & antiquiorum quoque testimoniis, pro se facientibus, non destituitur: quare ex illa primum commemorationum ac orationum formulas adponimus, quae ita sese habent: *Commemorationem agamus sanctissimae, immaculatae, gloriosissimae, benedictae dominae nostrae, matris Dei, & semper virginis Mariae, ac omnium sanctorum, & iustorum, ut precibus, ac intercessionibus eorum omnes misericordiam consequamur.*

Memento maiorum nostrorum, patrum, patriarcharum, prophetarum, apostolorum, martyrum, confessorum, doctorum, sanctorum, & omnis spiritus iusti, in fide Christi tui consummati; praecipue sanctissimae, immaculatae, super omnes benedictae, gloriosae dominae nostrae, semperque virginis Mariae.

Memento Domine, Deus noster, spirituum, & universae

[a] *Bona Rerum liturg.* l. i. c. 8.

versae carnis, quorum memoriam egimus, & non egimus, orthodoxorum, ac recte de fide sentientium, ab Abel iusto usque ad hodiernum diem: fac eos requiescere in regione viventium in regno tuo, & deliciis paradisi, in sinu Abrahae, Isaac, & Iacob, sanctorum patrum nostrorum, unde exulat dolor, tristitia & gemitus.

Porro prostat quaedam liturgia sub *Marci evangelistae* nomine, quae *Alexandrinorum* esse dicitur, at a plerisque inter dubiae fidei scripta refertur. In illa sequens formula precum pro defunctis continetur:

Animabus patrum, & fratrum nostrorum, qui antea in Christi fide obdormierunt, dona requiem, Deus noster, memor maiorum nostrorum, qui a seculo sunt, patrum, patriarcharum, prophetarum, apostolorum, martyrum, confessorum, episcoporum, sanctorum, iustorum, omnis spiritus in fide Christi defunctorum, nec non eorum, quorum hodierno die memoriam agimus, & S. patris nostri Marci apostoli, & evangelistae, qui monstravit nobis viam salutis.

Deinde, cum diaconus nomina e sacris tabulis legit, sacerdos apprecatur:

Et horum omnium animabus, dona requiem, dominator, domine Deus noster, in sanctis tuis tabernaculis, in regno tuo, largiens eis promissionum tuarum bona. In liturgia, quae sub Basilii nomine circumfertur, & pro genuina ex parte a Guilielmo Cave agnoscitur, inferitur etiam mentio sanctorum, & nominatim virginis, & baptistae; deinde ita orat sacerdos:

Memento dormientium in spe resurrectionis vitae aeternae.

Et in illa, qua Syri utuntur, eiusdem liturgia:

Memento sacerdotum orthodoxorum, tam mortuorum, quam superstitum.

Et paulo post:

Quia tu in vitam, & mortem habes potestatem, dignos facito nos, ut eos commemoremus, qui a seculo placuerunt tibi, patriarchas, prophetas, Ioannem baptistam, Stephanum primum martyrem, sanctamque genitricem, omnesque sanctos; fac nos consortes cum illis in ecclesia primogenitorum tuorum &c. Assidue supplices preces pro illis offerimus tibi. In ipsa eorum commemoratione & intercessione latentes, & per eos ad te accedere, peragereque officium hoc sacerdotale audentes.

Deinde sacerdos orat:

Memento etiam, Domine, eorum, qui decesserunt ex hac vita, & episcoporum orthodoxorum, qui inde usque a Petro & Iacobo apostolis ad hanc usque diem rectum fidei verbum clare sunt professi, Ignatii, Dionysii &c.

Sublata voce:

Memento & eorum, qui usque ad sanguinem pro verbo boni timoris steterunt &c.

Conclusio solennis. Populus: Amen.

Sacerdos rursus inclinatus orat:

Memento, Domine, patrum, fratrumque nostrorum, qui obierunt.

Sublata voce orat Deum:

Memento eorum omnium, qui transierunt ex hoc mundo

mundo, recrea eos in tabernaculo tuo, traduc eos per mansiones horridas, & in habitaculis luculentis colloca: erue illos ex densissimis tenebris, tribulatione, & dolore: ne intres cum eis in iudicium &c. Si quid, utpote homines carne vestiti, peccaverint, eis remitte. Memento etiam eorum, quorum memoriam hodie celebramus, ut admittas eos intercessores & conciliatores pro animabus omnium nostrum &c. In liturgia Chrysostomi:

Offerimus tibi rationabile hoc obsequium pro fideliter dormientibus, memores patriarcharum prophetarum, apostolorum martyrum & imprimis S. virginis. Deinde suggerente nomina e diptychis diacono, pro defunctis fit oratio, & sacerdos commemorat, quos vult, vivos & defunctos, et his precatur quietem, & remissionem animae in loco lucido. In liturgia, quam habent Aethiopes, & cuius tam sententia orationum, quam ordo actionis fere cum Chrysostomi & Basilii liturgiis convenit, ita oratur: Memento, Domine, omnium dormientium & quiescentium in fide Christi, colloca animas eorum in sinu Abrahae, Isaac & Iacob. In liturgia Armeniorum, graecanicum ritum fere imitantium, primo fit memoria vivorum, dein mortuorum his verbis: Per hanc etiam oblationem da aeternam pacem omnibus, qui nos praecesserunt in fide Christi, sanctis patribus, patriarchis, apostolis, prophetis. Diaconus citat porro fideles, ut rogent Dominum pro animabus, quae requiescant in pace, imprimis episcoporum ibi quiescentium.

Tum

Tum sequitur haec oratio:

Memento, Domine & miserere, & fac gratiam animabus quiescentibus, pacifica & illumina eas, & associa illas ad sanctos tuos in regno caelorum, easque dignas fac amore tuo.

Vidimus itaque formulas precum pro defunctis eorumque commemorationem in ecclesiis orientalibus. Iam sequuntur illae, quas latina in usu habuit ecclesia. In canone ergo romano haec habentur, huc pertinentia:

Communicantes, & memoriam venerantes in primis gloriosae semper virginis Mariae genitricis Dei & domini nostri Iesu Christi; sed & beatorum apostolorum ac martyrum tuorum Petri, Pauli, Andreae, Iacobi, Ioannis, Thomae, Iacobi Philippi, Bartholomaei, Matthaei, Simonis, & Thaddaei, Lini, Cleti, Clementis, Xysti, Cornelii, Cypriani, Laurentii, Chrysogoni, Ioannis & Pauli, Cosmae & Damiani; & omnium sanctorum tuorum, quorum meritis precibusque concedas, ut in omnibus protectionis tuae muniamur auxilio, per Christum, dominum nostrum.

Et post consecrationem:

Memento etiam, Domine, eorum, qui nos praecesserunt cum signo fidei, & dormiunt in somno pacis. Ipsis, Domine, & omnibus in Christo quiescentibus locum refrigerii, lucis, & pacis ut indulgeas, deprecamur per Christum dominum nostrum.

Eadem habet Canon ambrosianus, nisi quod plures commemoret martyres, quam romanus, quorum nomina supra iam percepimus. De formulis Mozarabum, seu christianorum in Hispania

nia cum arabibus circa sec. VI mixtorum, unicam proferre liceat, quae in missa dominicae IV adventus extat, & *Post nomina*, inscribitur. Ita autem illa sese habet: Sanctorum tuorum communicantes, Domine, memoriae, patriarcharum, prophetarumq; tuorum non sumus immemores: *Ipsis enim renunciantibus, adventus tuus clavit mundo. Memoramus etiam apostolos tuos, qui adventum tuum a prophetis, patriarchisque praedictum oculis suis cernere meruerunt. Facimus quoque & tuorum martyrum mentionem, qui te dominum redemptorem iam venisse confessi, ad mortem usque sunt certati pro veritate. Fidelium praeterea tuorum, in hac adhuc peregrinatione degentium, nomina recensemus, proestantes, ut eorum vitae cursum, & perfectionem consummes, quos sanctos tuos apud te in coelesti habitaculo cutos, perfectosque iam retines (scil. in praedestinatione.) Non obliviscimur quoque defunctos naturae nostrae, ac fidei socios: sed precamur te, Dominum amplissimae pietatis, ut eis refrigeria tribuas sempiternae quietis. Ex antiqua missa gallicana non possumus formulas commemorandi defunctos, & pro illis orandi adducere, quoniam illa nondum innotuit.*

§. V. Formulis etiam precum pro defunctis auditis, non possum, quin singularem *Augustini* sententiam paucis attingam: lego enim, illum expresse testari, pro martyribus non orare ecclesiam, sed illorum tantum commemorationem cum laude agere, quemadmodum ex *Dionysio areopagita* etiam percepimus. At
sicut

sicut Dionysius tantum loquitur de moribus suae ipsius ecclesiae, & de oratione pro defunctis intra eucharistiae sacra aliis in ecclesiis facta, prorsus tacet; ita similiter Augustinus de ecclesiis africanis loquitur; quarum alicui, hipponensi nempe, episcopus erat praefectus. Itaque quanquam scribat: (a) *Ideo ad mensam Domini non sic martyres commemoramus, ut etiam pro iis oremus, quemadmodum alios, qui in pace requiescunt, sed magis, ut ipsi orent pro nobis, ut eorum vestigiis adhaereamus.* Item: (b) *Martyres eo loco recitantur ad altare Dei, ubi non pro ipsis oretur: pro ceteris autem commemoratis defunctis oratur, iniuria enim est pro martyre orare, cuius nos debemus orationibus commendari; tamen aliis in ecclesiis tale discrimen non servatum, ex iis, quae haecenus diximus, constat, nec non ex Constitutionibus apostolicis, quinti saltem seculi scripto, quam clarissimum est.* In canone enim missae, qui inscribitur: *Constitutio Iacobi fratris Iohannis Zebedaei, episcopus eucharistiam celebrans ita (c) orat: Adhuc offerimus tibi pro omnibus sanctis, qui a seculo placuerunt tibi, patriarchis prophetis, iustis, apostolis, martyribus, confessoribus, episcopis, presbyteris, diaconis, subdiaconis, lectoribus, cantoribus, virginibus, viduis, laicis, & omnibus, quorum tu nosti, nomina.* En heic martyres, omnesque sancti V.T. cum reliquis eodem in ordine stant, & pro omnibus oratur. Verbum enim

offer-

(a) t. 9. tract. 84. in Ioann. [b] t. 10. serm. 17. de verbis apostoli. [c] l. 8. cap. 12.

offerre hoc loco idem esse, ac orare, probatur ex antecedentibus, & consequentibus, ubi semper orationes fiunt, his verbis : *Adhuc oramus te, adhuc poscimus te, adhuc rogamus te* ; at ne semper eadem verba recurrerent, verbum offerre adhibetur pro orare, unde episcopus etiam ait : *Offerimus quoque tibi pro aëris temperatura, & frugum ubertate.* Talis oratio pro omnibus omnino pie defunctis inde ab Abele iusto usque ad istum diem, quo missa celebrabatur, etiam occurrit in ista, quae *Iacobi Domini fratris Hierosolomorum* episcopi esse dicetur, liturgia, cuius verba antecedenti paragr. sunt pro lata. Consentit *Epiphanius*, quando in censura haereseos *Aërii* docet, neminem esse tam sanctum ab origine mundi repertum, qui precibus pro se non indigeat, uno Christo excepto, ideoque commemorationes illorum fieri ad altare. *Iustorum*, ait, pariter & peccatorum mentionem facimus, peccatorum quidem, ut iis a Domino misericordiam imploremus, iustorum autem & patrum, ac patriarcharum, prophetarum, apostolorum, evangelistarum, martyrum, confessorum, episcoporum, anachoretarum, ac coetus illius universi, ut dominum Iesum Christum singulari quodam honore prosequentes, a ceterorum hominum ordine segregemus, debitumque cultum illius maiestati tribuamus, illud cum animo nostro repugantes, non esse Dominum cum ullis mortalibus adaequandum, quamvis singuli infinita quadam aut etiam ampliore iustitia praediti sint. Hinc ipse *Augustinus* [a] fateri cogitur, neminem esse, pro quo

(a) t. 8. in ps. 86.

nullus

nullus oret, nisi illum, qui pro omnibus interpellat. Non temere autem scribit Chrysostomus, (a) haec ab apostolis sancita sunt, (sed ita sine ullo fundamento sentit ille: unde nec vel unicam rationem suae opinionis adiecit) ut in tremendis mysteriis defunctorum agatur commemoratio: sciunt enim, illis multum inde contingere lucrum, utilitatem multam. Cum enim totus constiterit populus extensis manibus, & sacerdotalis plenitudo, ac tremendum proponatur sacrificium, quomodo Deum non exorabimus pro his deprecantes? Liquet ergo omnino pro omnibus sanctis, etiam martyribus orasse ecclesiam, eorumque animabus illam etiam eo ipso voluisse quandam utilitatem adferre. Cur vero Augustinus negavit, preces pro martyribus fieri, quamvis alibi [b] dicat, pro omnibus illas fieri, & sic sibi ipse contradicat? Rem acu tangit celebris ecclesiae nostrae theologus Quenstedius, quando ita [c] iudicat: Scilicet iam Augustini aetate usus ille invaluit, ut sancti invocarentur: absurdum ergo ipsi videbatur, ut est sane, pro iis nos orare, quos ipsi oramus, sive ut, quorum opem atque auxilium ipsi precibus nostris imploramus, eos Deo precibus nostris commendemus. Atque hinc etiam factum est, ut introducta in ecclesiam sanctorum invocatione, illae pro ipsis orationes paulatim antiquarentur, tandemque penitus abrogarentur. Hanc rationem esse genuinam atque unicam, inde colligitur, quod ipse ille hipponensis loco iam ante
 cit.

(a) homil. ad populum 69. (b) loco iam citato.

(c) Antiq. bibl. & eccl. de orat. & obl. pro def. p. 519.

citato diserte pronunciet, nos potius debere commendari, i. e. nos commendari martyrum orationibus: quae verba compellationem martyrum, ut orent pro nobis, indicant.

CAP. V.

Oblationes pro defuncto in sacris conventibus ad altare fiebant, ut illius nomen commemoraretur, & supplicatione pro ipso facta, sacrificium corporis & sanguinis Christi pro eodem offerretur.

§. I.

NOVUS sese iam offert veterum in Christi castris militantium ritus circa sepultos fidei suae socios: munera nempe pro illis superstites offerebant, quoties ipsis placebat, quando sacris in conventibus eucharistia erat celebranda. Qua de re omnium primus testatur Cyprianus, qui vixit circa medium seculi III nec tanquam de sui temporis instituto, sed consuetudine ab antecessoribus ad sua tempora propagata. Verba autem illius ita sese habent: (*) *Episcopi antecessores nostri censuerunt, ne quis frater excedens, ad tutelam, vel curam clericum nominaret, ac si quis hoc fecisset, non offeretur pro eo, nec sacrificium pro dormitione eius celebraretur. Neque enim apud altare Dei meretur nominari in sacerdotum prece, qui ab altari sacerdotes, & ministros voluit avocare. Et ideo Victor, cum contra formam, nuper in consilio a sacerdotibus datam, Geminium Faustinum*

pres.

(*) epist. 66. ad Furnitanos.

presbyterum ausus sit actorem constituere, non est, quod pro dormitione eius apud vos fiat oblatio, aut deprecatio aliqua nomine eius in ecclesia frequentetur, ut sacerdotum decretum religiose, & necessarie factum, servetur a nobis. Liquet ergo ex his verbis universus oblationum pro defunctis ritus.

§. II. Ut vero illum paulo curatius contemplemur, quales fuerint huiusmodi oblationes, primum est explicandum. Liceat autem pauca de aliis oblationibus in veteri ecclesia receptis praemittere. Nempe inter Constitutiones apostolicas (a) & illa habetur: Omnes primitias provenientes & torculari, area & bobus, atque ovibus sacerdotibus dabis, ut benedicantur reposita in cellariis tuis, & fructus terrae tuae, utque corroboreris frumento, & vino, oleoque, ac augeantur armenta bovm tuorum, & greges ovium tuarum. Omnem decimam dabis pupillo, ac viduae, pauperi & advenae, omnes primitias panum calidorum, vini e dolio, aut olei, aut mellis, aut fructuum uvae, aut aliorum primitias dabis sacerdotibus, argenti vero & vestimenti, omnisque possessionis orphano ac viduae. Et alibi (b) constitutio Matthaei profertur haec: Adhuc iniungo, ut omnes primitiae afferantur episcopo, & presbyteris, & diaconis ad eorum alimentum, utque omnes decimae offerantur, ad alendos reliquos clericos & virgines, ac viduas, & paupertate afflictos: primitiae enim sacerdotum sunt, atque iis ministrantium diaconorum. Hinc Hieronymus [c] de se ipso scribit,

(a) l. 7. c. 29. (b) l. 8. c. 30. (c) epist. 2.

bit, quod quasi levita, & sacerdos ex altari vivat. Sed de iis nobis iam non est sermo; nec de illis, quae a defunctis ecclesiae erant legata, quae respicit Concilium carthaginiense IV cap. 95 & vasisensis I canon IV. Erant praeter eas aliae oblationes, quae singulis diebus dominicis fiebant, quarum quaedam ex argento constabant iuxta praeceptum I. Cor. 16, 2. quod Iustinus martyr indicat, (a) scribens: *Locupletes, & qui volunt, quisque secundum beneplacitum, quod vult, elargitur, & collectum apud antistitem deponitur: aliae autem erant talium, quae ad sacram coenam pertinebant.* Hinc Cyprianus divitem quandam matronam increpat, quod nihil contribuerat: [b] *Locuples & dives es, & dominicum celebrare te credis, quae carbonam omnino non respicis, quae in dominicum sine sacrificio venis, quae partem de sacrificio venis, quae partem de sacrificio venis, quae partem de sacrificio, quod pauper obtulit, sumis?* Et auctor sermonum de tempore, (c) qui Augustinus falso habetur: *Secundum vires vestras eleemosynas pauperibus exhibete, oblationes, quae in altari consecrentur, offerte: erubescere debet homo idoneus, si de aliena oblatione communicaverit.* Ex oblatis igitur in sacro conventu aliae in pauperum ecclesiae sustentationem fiebant, ac in gazophylacio, vel ut loquitur Ter-

V 2

tullia-

(a) Apolog. 2. Eadem fere habet Tertullianus apologet. c. 39. (b) de opere & eleemosyna.

(c) Serm. 215. (d) loco citato.

tullianus, (a) in arca apud antistitem custodiebantur, alia vero ad altare delata consecrabantur. Haec vero primario erant, quae ad sacram coenam requiruntur, ut panis & vinum, deinde oleum ad sanctam lucernam & thymiama, & denique, cum fruges maturescerent, spicae frumenti, atque baccae uvarum: haec enim tantummodo, nec alia ad altare seu sacram mensam offerre esse licita, canon II apostolicus, ut vocant, praescribit. De more offerendi panem & vinum ad usum sacrae coenae, *Irenaeum* (b) qui sub exitum seculi II adhuc floruit, habemus testem, & is etiam vult, ut primitiae creaturarum offerantur Deo, non quasi indigenti, sed gratias agentes pro donatione eius, & sanctificantes creaturam. Non vero alium, quam communem usitatumque, & sic fermentatum, fideles obtulisse, credimus, cum talis tam divitibus, quam pauperibus, esset in promptu. Panis quoque integer offerebatur, ex quo in partes conciso, singuli fideles, qui praesentes erant, partem eucharistiae, praesertim in Africa, & apud Graecos sumebant, ad quam consuetudinem *Cyprianum* alludere, *Pamelius* (b) sentit, quando quandam divitem matronam increpabat, quod partem de sacrificio, a paupere oblatosumeret, ipsa autem nihil afferret. Ne autem obsolesceret hic offerendi mos, decrevit a. 589. Concilium *matifconense* II c. 4. hoc modo:

Re-

(a) loco citato. (b) lib. 4. adv. haereses.

(c) in notis ad citatum *Cypriani* locum.

*Residentes nos in sacro concilio, cognovimus, quosdam christianos, relicto fratrum coetu, a mandato Dei aliquibus locis deviasse, ita ut nullus eorum legitimo obsecundationis parere velit officio deitatis, dum sacris altaribus nullam admovent hostiam. Propterea decernimus, ut omnibus dominicis diebus altaris oblatio, ab omnibus viris & mulieribus offeratur tam panis, quam vini, ut per has immolationes & peccatorum suorum fascibus careant, & cum Abel, vel ceteris iste offerentibus promereantur esse consortes. Postea Concilium trullanum uvam vetuit offerri can. 28, propter abusum, qui in diversis ecclesiis irreplebat, quod eam ministri in incruento sacrificio coniungentes simul cum eucharistia populo distribuere. Ideo decrevit, ut sacerdos solam oblationem populo porrigeret, & uvam tanquam primitias seorsim benediceret, petentibusque tribueret ad fructuum datoris gratiarum actionem. Idem sancivit canone 57, quod altare mel & lac offerre non oporteat. Concilium vero carthaginense, celebratum a. 397, ut habetur in codice ecclesiae africanae, illa omnia clarius proponit can. 37. his verbis: *Vt in sacramentis corporis & sanguinis Domini nihil offeratur, quam quod ipse Dominus tradidit, hoc est panis & vinum, aqua mixtum: Primitiae vero, seu lac & mel, quod uno die sollemnissimo in infantem mysterio solat offerri, quamvis in altari offerantur, suam tamen habeant propriam benedictionem, ut a sacramento dominici corporis, & sanguinis distinguantur, nec amplius in primitiis offeratur, quam de uvis & frumentis.**

Notetur, quod dicatur, vinum *aqua* mixtum esse offerendum: ita enim iam sec. II. factum fuisse, *Iustinus*, (a) & *Irenaeus* (b) testantur, quod ex latere Christi sanguis & aqua profluxerit:

§. II. At quaeritur, an offerentes ad altare decesserint, & in eo munera sua posuerint? Ad quam quidem quaestionem ut distincte respondeatur, notamus, altaria seculis fere tribus prioribus non fuisse in usu, (c) sed loco illorum mensam esse positam, in qua sacra celebrarentur. Ad mensam autem illam omnes aditum habebant, quotquot communicabant, siquidem apostolorum tempore, & proxime subsequentibus seculis ad mensam accumbentes eucharistiam sumere consuevere. Cum vero basilicae atque in iis altaria erigerentur, cancellis illa circumcincta fuere, ut omnes pro lubitu ad illa accedere non amplius possent. Attamen Imperatoribus christianis aditus ad altare, cum offerre vellent, tam in graeca quam romana ecclesia fuit permissum: immo & intra cancellos seu intra chorum cancellis septum permanebant, ac inter sacra ibi sedebant. *Ambrosius* autem, videns aliquando, THEODOSIUM Imperatorem, donis oblatis, intra cancellos pro more stantem, interrogavit eum, quid exigeret? Tum quidem ille respondit, se expectare divinorum mysteriorum perceptionem: & vero episcopus iste per archidiaconum significavit Imperatori, ad haec loca solis sacerdotibus aditum

(a) *apol. 2. p. 97.* (b) *l. 2. haeresi 39. p. 191.*

(c) *ut infra probatur.*

aditum patere, reliquis omnibus esse inaccessa: iussitque, ut statim exiret, & cum reliquis laicis consisteret, addita hac ratione: *Purpura enim Reges, non sacerdotes efficit* [a] In graeca autem ecclesia relinquebatur Imperatori sua pristina libertas, (b) hinc reversus Constanti-nopolin, ne invitatus quidem manere intra cancellos voluit. Hanc enim *optimam constitutionem Theodosius ille Imperator approbavit, & successores ipsius ipsius suos corroborarunt, ac nos eam ex eo usque tempore conservatam cernimus* quae sunt ipsa *Sozomeni* verba. Restituit tandem licentiam standi intra cancellos altaris Imperatori suo *syuodus QUINISEXTA*, Constantinopoli sub Constantino Pogonato, circa A. D. 680 habita, cuius canon 69. hic est: *Nulli omnium liceat, qui quidem sit in laicorum numero, intra sacrum altare ingredi, ab eo tamen nequaquam prohibita potestate atque autoritate Imperatoris, quando voluerit dona offerre creatori, ex antiquissima traditione.* Liqueet ergo neque in occidentali, neque orientali ecclesia laicos ad altare liberum accessum, dum offerent, habuisse. Quod insuper de orientali ex Constitutionibus apostolicis apparet, indicantibus, diaconos per ecclesiam obambulare, & e manibus fidelium munera suscipientes, episcopo ad altare deferre. Ex liturgia *Basilii* saltem patet, laicos offerre volentes, ad altare non accessisse

V 4

fisse

(a) *Haec refert Theodoret. l. 5. cap. 17. Sozom. hist. eccles. l. 7. c. 24.*

(b) *Leo Allat. dissert. de templis recent. graec.*

fisse, de reliquis nescio, an per totum orientem obtinuerint. Nimirum oblationes a populo susceptae offeruntur ab oblationariis patriarchae & clero in sacrario: patriarcha adolet super eas incensum, & orat. Cantores deinde cantant aliquot versus psalmi, & post reliquas lectiones preces & cantiones, munera e sacrario deportantur, & deponuntur in altari a presbyteris. In liturgia *Chrysostomi* similiter diaconos reperimus discos cum panibus sanctis deferre ad sanctum altare, & reliquos portare calices. Ex secunda missae descriptione, quam *ordo romanus* continet, & quae patribus occidentalibus tribuitur, liquet, & quidem ex his verbis. *Pontifex, dum cantatur offertorium, a presbytero & archidiacono ad locum, ubi oblationes a fidelibus laicis sive viris sive feminis offeruntur, easdem accepturus ducatur.* Et in tertia, quae propria romanae ecclesiae est: *Pontifex descendit ad Senatorium & suscipit oblationes Principum, & infra: Pontifex antequam transeat in partem mulierum, descendit ante Confessionem, & suscipit oblatas primicerii defensorum.* Idem confirmat capitulare *Caroli M. (a)* *Vt per omnes dies dominicos oblationes Deo offerant, & ut ipsa oblatio foris septa altaris recipiatur.* At sequentibus temporibus omnes sine discrimine admissi ad altare fuerunt.

§. III. Iam oblationes pro defunctis in specie consideramus, ubi primo nota amicos, aut necessarios defunctorum, nomine illorum, eas

[a] lib. 5, cap. 219.

eas attulisse. *Diligentius*, ait Augustinus, (a) de oblatis loquens, *facit haec quisque pro necessariis suis, quod pro illo similiter fiat a suis.* Hinc MONICA mater eius moritura, serio inculcabat filiis suis, ut ad altare Dei sui meminissent, ubicunque fuerint, [b] quod sine oblationibus fieri non poterat. Catechumeni autem & poenitentes, quia sacrae coenae adesse illis non erat licitum, exhibant (c) cum offerendi tempus adesset; tum vero cantabatur ritu romano offertorium seu hymnus, inter offerendum cantari solitus, & offerebantur interim a populo oblationes, quamvis istius offertorii origo non ad priora quinque secula sit referenda, sed Gregorii M. institutum credatur. *Augustinus* quidem meminit (d) hymni ante oblationem, & inter communicandum decantati, non vero inter offerendum. Oblationes finitas, & in altaria diaconis aut presbyteris repositas, excipiebat benedictio illorum ab isto episcopo, qui sacra eucharistiae celebraturus erat, cuius formulae in divertis liturgiis diversae sunt; e. g. in canone romano haec habetur: Te igitur, clementissime pater per Iesum Christum filium tuum Dominum nostrum supplices rogamus, ac petimus, ut accepta habeas, & benedicas haec munera, haec sacrificia illibata. Deinde nomina primo vivorum in ecclesia maxime conspicuorum proferebantur, de reliquis generali facta comemo-

V 5

mo-

- (a) *De cura pro mort. cap. ult.* (b) *l. 9. Confession. c. 12. & 13.* [c] *Const. ap. l. 8. c. 12. & Liturg. Chrys.*
 (d) *Lib. Retract. 2. c. 11.*

ratione, & pro illis dona haec Deo offerri dicebantur: Inprimis, quae tibi offerimus pro ecclesia tua sancta catholica, quam pacificare, custodire, adunare, & regere digneris toto terrarum orbe una cum beatissimo famulo tuo Papa nostro N. & antistite nostro N. & rege nostro & omnibus orthodoxis, atque catholicae & apostolicae fidei cultoribus. Iam & offerentium nomina recitabantur, & illorum, pro quibus quidam inter eos obtulerant, precibus pro illis adiectis: ita enim porro ait sacerdos. *Memento, Domine, famulorum, famularumque tuarum,* [Colonienſis codex in margine habet] *& eorum, quorum nomina ad memorandum conſcripſimus, ac ſuper ſanctum altare tuum ſcripta adeſſe videntur,* (quibus verbis ad diptycha reſpicitur, quae poſt conſecrationem aperiebantur, ut ſupra dictum) *& omnium circumadſtantium, quorum tibi fides cognita eſt, vel pro quibus tibi offerimus, vel qui tibi offerunt hoc ſacrificium laudis pro redemptione animarum ſuarum, pro ſpe ſalutis, & incolumitatis ſuae, tibiſque reddunt vota ſua aeterno Deo vivo & vero.* Probatur hic romanae eccleſiae ritus etiam ex Innocentii ſequentibus verbis: (a) De nominibus recitandis, antequam precens ſacerdos faciat, atque eorum oblationes, quorum nomina recitanda ſunt, ſua oratione commendet, quam ſuperfluum ſit, & ipſe pro tua prudentia recognoſcis, ut, cuius hoſtiam nec dum Deo offeras, eius ante nomen inſinues, quamvis illi incognitum

[a] ep. i. qua reſpondet ad Decentii epiſcopi conſultat.

tum sit nihil. Prius ergo oblationes sunt commendandae, ac tunc eorum nomina, quorum sunt oblationes, edicenda, ut inter sacra mysteria nominentur, non inter alia, quae ante praemittimus, ut ipsis mysteriis viam futuris precibus aperiamus. Oblationes itaque in altari Deo commendatas sequebatur nominum recitatio illorum, qui obtulerant, sive illi essent vivi, sive vita functi, per alios dona sua afferentes. Et hoc vocat Cyprianus, verbis ante citatis, *nomen illius defuncti*, pro quo oblatum fuit, *recitare in sacerdotum prece ad altare*: & illud erat, quod MONICA tantopere desiderabat, ut scilicet post mortem fieret memoria ipsius ad altare. Hieronymus (a) similiter testatur, offerentium nomine recitata fuisse, scribens: *Multos conspiciamus, qui opprimunt per potentiam vel furta committunt, ut de multis parva pauperibus tribuant, & in suis sceleribus gloriantur, publiceque diaconus in ecclesia recitet offerentium nomina*. Ex quo apparet, vitio quorundam in ambitionem degenerasse, quod pro Dei cultu institutum erat: quare de eodem abusu queritur ille alibi, [b] *Nunc publice, inquit, recitantur offerentium nomina, & redemptio peccatorum mutatur in laudem*. Diaconi autem fuisse officium recitandi offerentium nomina, ex iam prolatis Hieronymi verbis constat, idque etiam testatur Isidorus (c) cum scribit: *Ad diaconum pertinet recitatio nominum & officium precum*. Preces enim cum nominum

[a] in cap. 18. Ezech. (b) l. 2. in Ierem. c. 11.

(c) epist. ad Ludifred. episc. cordubens.

minum recitatione fuere coniunctae, ut & ex verbis *Cypriani* supra citatis patet hisce: *ne deprecatio pro eo in ecclesia frequentetur*: liturgia *Basilii*, ubi postquam pro pie defunctis in genere oratum erat, sequuntur orationes pro ecclesia catholica, quo iis, qui munera illa obtulerant, & pro quibus obtulerant. Notandum autem, illud factum esse iuxta hanc liturgiam post consecrationem sacrorum symbolorum panis & vini aqua mixti, cum ante de ecclesia Romana percepimus, quod statim post benedictionem oblatorum in altari positorum facta fuerit nominum recitatio. His reliquisque peractis sumebant sacram eucharistiam, quotquot aderant fideles, & quae residua manebant de oblati, *eulogiae* dicta, quia consecrata erant, cedebant in agapas, usum pauperum & aliorum, [a] imo etiam a presbyteris ad aliarum ecclesiarum praepositos mittebantur, ad indicandam communionem fidei. [b] Testimoniis patrum hoc de more, infra citatorum, accedunt *Constitutiones apostolicae*, in quibus talis *Matthaei* constitutio profertur: (c) *Eulogias, quae in mysticis oblationibus supersunt, diaconi ex voluntate episcopi aut presbyterorum distribuunt clero: episcopo partes quatuor, presbytero partes tres, diacono vero partes duas, ceteris vero subdiaconis, vel lectoribus, vel cantoribus, vel diaconissis partem unam. Id enim pulcrum & coram Deo acceptum*

(a) *Iustinus apol. 2. p. 97.* (b) *Enseb. H. E. l. 5. c. 24.*
Irenaeus epist. ad Pictor. p. 513. [c] *l. 8. c. 31.*

acceptum est, unumquemque secundum suam dignitatem honori: nam ecclesia non confusionis sed ordinis est schola.

§. IV. Finis & scopus huiusmodi oblationum pro defunctis partim ex iis, quae antecedenti capite de fine commemorationis nominum & precum intra eucharistiae solennia, diximus, patet, partim ex seqq. patebit. Cypriani videlicet aevo offerendi pro defunctis morem iam obtinuisse, vidimus: at quoniam tam antecessores illius, quam ipse, noluerunt, ut pro eo offerretur, qui moriturus clericum tutorem constituisset, certo inde colligitur, tum temporis non magnum animarum corpore solutarum iuvamen habitum fuisse, si pro iis offerretur ad altare: nam quomodo alias Patres illi salva conscientia privare potuissent quempiam tanto fructu, qui non Dei, sed hominum statuta tantum transgressus erat, & cum praeterea omnis ecclesiae disciplina non ad perdendum tendat, sed ad salvandum, iuvandumque animas? Multo minus iidem Patres oblationibus & precibus pro defunctis animas eorum ex purgatorio liberare pro scopo habuisse credendum, nisi illos inhumani rigoris vellemus accusare erga eos, qui in vera fide obdormiverant, humani quamvis instituti cuiusdam laeiores. Absit autem de piis prudentibusque viris talia absurde vel cogitare, unde prorsus aliter hac de re iudicandum, facile colligitur. De prima autem illius origine loquimur, nec de illis opinionibus, quae

quae postea accesserunt: antiquius autem testimonium, quam ex Cypriano, qui circa A.D. 250 adhuc floruit, proferri non potest. Cum vero ille antecessorum suorum temporibus eundem ritum iam obtinuisse indicat, ad seculi III circiter initium referri potest, non vero ulterius, quia de eo alias non tacuissent *Iustinus* & *Irenaeus*, seculi II scriptores, praecipue, cum prior ille in apologia II omnes eucharistiae celebratae caerimonias accurrate descripsit sed ne ullo quidem verbulo mentione de oblationibus pro defunctis facta. Ita ergo sentio, humanum affectum erga defunctos & hanc, de qua iam sermo est, caerimoniam induxisse, eum in finem, ut memoriam eorum pie, & cum honore repeterent, sibi que ipsi inde solatium acquirerent. Pie autem & cum honore memoria defuncti agebatur, quando oblationes pro eo ad altare fiebant, nomen eius publice recitabatur, perpetua requies, & propitius iudex ei optabatur, & reliqui fideles ex oblatis pro eo communicabant, eo que ipso iudicabant, pie defunctum cum ipsis in communione fidei stetisse, & adhuc stare per Christi sacrificium, in cruce oblatum, & iam commemoratum, dispensatumque. Exinde autem superstites maximo afficiebantur solatio; certi enim redditi, carissimum suum, quisquis esset, in communione ecclesiae, & altaris decessisse, spes eorum de salute eius firmabatur, eumque esse, & vivere apud dominum certius credere poterant. Ita de ob-

oblatione & oratione pro defunctis ad altare iudicant ipse *Epiphanius*, & *Augustinus*. Ille contra *Aërium* scribit: *Quid enim potest utilius, quid admirabilius esse, quam quod superstites, qui in praesenti vita sunt, in ea fide & sententia sint, ut credant, eos, qui hinc migrant, vivere, & non prorsus interiisse, sed esse & vivere apud dominum. Hic vero (b) ita profitetur: Ut amici defunctorum, considerantes humanae vitae imbecillitatem, certam sibi consolationem propositam haberent, eos, qui in Christo obdormiunt, licet multis & magnis infirmitatibus circumdati fuerint, non tamen ideo regno Dei excludi, aut in aeternam damnationem abiici, sed propter victimam filium Dei, cuius in eucharistia, dum viverent, participes facti essent, in aeternam beatitudinem recipi, ideo voluerunt commemorationem defunctorum (haec autem oblationes pro iis factas excipiebat) in ipsa actione eucharistiae fieri.*

§. V. Non autem diffitendum, sec. IV non tantum vulgus, sed & quosdam ecclesiae doctores magna ex oblationibus animabus promississe iuvamina. Seculo III quidam iam credebant, animas posse refrigerium nancisci, ut ex *Tertulliano* saepius indicatum, sed nihil aliud per illun intelligebant, quam quieti incrementum, & novum gradum beatitudinis: ipse enim *Tertullianus* credidit, animas non in purgatorio, sed in quiete esse, quamvis extra coelum

(a) *Haeresi aëriana.* (b) *de Civit. dei. l. 20. c. 9.*

coelum, seu istum locum, in quo post extremum iudicium cum corpore unitae degent: (a) quare non potest aliud quid per refrigerium intelligere, quam id quod diximus, minime vero aliquod in purgatorio solamen, aut levamen. At sec. IV plures privatorum sententiae accedebant, iuxta quas de oblationibus & orationibus pro mortuis iudicarunt. Illi, qui Origenis sententiam foverunt de purgatione per ignem omnium omnino iustorum, quam iniustorum non quidem potuerunt ex oblationibus pro animabus defunctorum sibi levationem, mitigationem, aut liberationem promittere, quia Origenes statuit, necesse esse, ut unusquisque peccata sua non orationibus aut oblationibus pro ipso factis, sed poenis expiet, cruciatus exsolvat & flammis ea expurget, eaque expiatione perfecta, tum demum istum purgatum luci & regno Dei restitui. *Hoc enim est Origenis purgatorium ex platoniciis principiis de exurendis maculis peccati & ex apocryphis fabulis, quae in Clemente alexandrino titulum traditionum habent, citra & contra scripturas conflatum*, ut accurate satis iudicat (b) *Martinus Chemnitius*. In latinis vero ecclesiis illud plurimis arrisit, & tandem purgatorium fingendi aniam dedit: cum enim nimis crassum illud videretur, quod omnes omnium etiam iustorum animae adhuc post obitum poenas exolvere, iisque purgari a peccati reliquiis debe.

[a] *contra Marcion. l. 4. & de anima.*

(b) *Exam. Conc. trid. P. III. de purgat. c. 4. p. 531.*

berent, sententia Origenis relicta aliquid tantum de purgatione post hanc vitam in latinis ecclesiis haesit, ita ut quorundam esset opinio, non quidem valde bonos, sed haut valde malos debere purgatorii poenas sustinere, donec satisfecissent pro peccatis, saltem infirmitatis. *Augustinus* prae reliquis ad hanc sententiam inclinavit, quamvis semper incertus manserit, an purgatorium detur, nec ne, veluti *Chemnitius* in *Examine doctrinae pontificiae de purgatorio* satis demonstravit. Sed privatis privatorum sententiis relictis, ad scopum revertimur, qui est, ut videamus, quem ob finem veteres oblationes pro defunctis attulerint. Ecclesia itaque sec. IV ad istam prolapsa est sententiam, ut magnam animabus defunctorum utilitatem promitteret, ut ante iam attigimus. Illam autem alii constituebant in eo, quod peccatorum etiam mortalium venia iis possit obtineri, alii putabant, non valde malos exinde posse remissionem peccatorum infirmitatis consequi, inter quos ipse *Augustinus*, & mater eius *Monica* referri debent: haec enim sub animae exitum nihil a suis desideravit, nisi ut ad altare ipsius memoriam facerent, unde dispensaretur victima sancta, qua deletum chirographum, quod nobis contrarium erat. Ille autem [a] expresse scribit, sacrificium altaris vel quarumcunq; eleemosynarum pro non valde malis propitiationes esse. *Epiphanius*, inclinat etiam ad Augustini sententiam, cum enim con-

X

tra

[a] ad *Dulcit. quaest. 2.*

tra Aërium disputat, tertiam causam orationum pro mortuis reddit hanc: Prodest, quae pro defunctis fit oratio, licet $\tau\alpha\ \sigma\lambda\alpha\ \tau\omega\nu\ \alpha\iota\tau\iota\alpha\mu\alpha\tau\omega\nu$ seu totam culpam non tollat: sed quoniam, dum adhuc in mundo sumus, saepe & sponte & non sponte erramus, ut id, quod perfectius est significetur. Nam & iustorum & peccatorum commemorationem facimus: pro peccatoribus quidem misericordiam Dei deprecantes, pro iustis vero, patriarchis, prophetis, apostolis, martyribus &c. ut Christum ab hominum ordine discernamus per honorem, quem ipsi exhibemus, utque cultum ei reddamus. Denique alii istam utilitatem animarum quaerebant, ut propitium iudicem aliquando invenirent; in qua sententia Chrysostomus (a) fuit, quando quaerit: Cur post mortem iterum pauperes convocas? cur presbyteros, ut pro eo velint orare, obsecras? Non ignoro, te respondurum, ut defunctus requiem adipiscatur, ut propitium iudicem inveniat. Haec de fine & scopo oblationum pro defunctis dixisse sufficiat.

§. VI. Non autem omnium oblationes fuerunt receptae in veteri ecclesia. Qua de re ut ordine agamus, hunc Concilii eliberitani canonem ut generalem regulam praemittimus: Episcopus ab eo, qui non communicat, munera accipere non debet. Primo autem non communicabant catechumeni; ergo quotquot illorum in catechumenatu mortui erant, hoc honore & solatio digni non habebantur. Hinc Augustinus (b) scribit: Noli credere, nec dicere, nec docere,
sacri-

[a] homil. 23. in Matth. (b) 1. 7. de Animal. 3. 6. 12. Conf. 1. 1, c. 9. & 11.

sacrificium christianorum pro iis, qui non baptizati de corpore exeunt, offerendum, si vis esse catholicus. Et Chrysostomus, (a) ubi de precibus, quae ad altare pro fidelibus fiant, loquitur, addit: Sed hoc quidem de his, qui cum fide migrarunt: catechumeni vero nec hac digni consolatione censentur, sed omni tali suffragio sunt privati praeter unum solum. Quod autem illud? Dare licet pro eis pauperibus, & ex hoc aliquid eis praestare refrigerationis. At obiici iam dictis posset, ipsum AMBROSIVM promississe in oratione, quam in Valentiniani Imperatoris obitu habuit, se omnibus ipsum oblationibus frequentaturum, atque matrem eius similiter ad id efficiendum esse adhortatum, cum tamen Imperator in catechumenatu, seu baptismi gratia non potitus, e vita migrasset. Cui obiectioni sic occurrendum arbitror, Ambrosium respexisse defunctum Imperatorem, tanquam baptizatum, quique desiderium impensum, & plenam voluntatem habuerit baptismi potiundi, & omnia contulerit studia, ut baptizaretur. (b) Deinde ad illius oblationes in sec. III reiciebantur, qui moriturus clericum ad tutelam, vel curam nominaret, uti supra ex Cypriano [c] indicatum. Concilium carthaginense IV can. 39. oblationes dissidentium fratrum, nec in sacrario, nec in gazophylacio recipi sancivit. Et can. 94: Eorum, qui pauperes opprimunt, dona a sacerdotibus sunt refutanda. Ille denique can. 13: Catholicus, qui filios

X 2

suos

(a) homil. 69. ad populum. [b] Albas p. observ. l. 1. c. 10. sub fin. (c) epist. 66, ad Furnitanos.

*suos inhaeresi baptizandos obtulerit, oblatio eius in ecclesia nullatenus recipiatur. Antisiodorense can. 17: Qui se propria voluntate in aquam iactaverit, aut collo ligato se suspendarit, aut de arbore praecipitaverit, aut ferro percusserit, aut quavis alia occasione voluntariae morti se tradiderit, istorum oblatio non recipiatur. Quod etiam Concilium bracarense I a. C. 571 congregatum, can. 34. constituit. Illos itaque omnes ecclesia communionem suam haud voluit dignari, ideoque nec oblationes illorum recipere ad altare, nec nomina eorundem ibi recitare. Denique lapsi, & in poenitentiae cursu ante, quam ipsis potuit subveniri, mortui, indigni quondam habiti sunt, quorum annuae oblationes ad altare deferrentur: hi enim ante excessum non communicaverant; ergo munera pro iis oblata accipere non erat licitum, secundum canonem synodi eliberitanae citatum. Quanquam vero hic disciplinae rigor sec. III usq; ad IV in ecclesia omnino viguit; tamen postea in Concilio *carthaginensi* IV cui & AUGUSTINUS subscripsit, can. 79 constitutum fuit, ut, si qui poenitentes, attente leges poenitentiae exequentes, casu in itinere, vel in mari mortui fuerint, ubi eis subveniri non potuerit, memoria eorum oblationibus & orationibus commendaretur. Idem placuit patribus Concilii *vasensis* I. in Gallia sec. V celebrati can. 2. Horum, qui poenitentia accepta, in bono vitae cursu satisfactoria compunctione viventes, sine communionem, inopinato nonnunquam transitu, in agris, aut in itineribus praeveniuntur,*

untur, oblatio recipienda, & eorum funera ac deinceps memoria ecclesiastico affectu prosequenda: quia nefas est, eorum commemorationes excludi a salutaribus sacris, qui ad eadem sacra fidei affectu contendentes, dum se diutius reos statuunt, & indignos salutiferis mysteriis iudicant, ac dum purgatiores restitui desiderant, absque sacramentorum viatico intercipiuntur, quibus fortasse nec absolutissimam reconciliationem sacerdos denegandam putasset. Videatur etiam antisiodorensis Concilii canon 17. & epaunensis ultimus, toletani II. caput 12. & aurelianensis II. cap. 4. Quibus & canon 12 synodi arelatensis II. omnino iungendus est, quippe qui non de morituris, sed de iam mortuis agit, & oblationes pro illis recipi in posterum debere praescribit; ita enim verba illius sonant: *De his, qui in poenitentia positi vitam excefferant, placuit, nullum communionem vacuum debere dimitti, sed pro eo, quod honoravit poenitentiam, oblatio illius recipiatur.* B. Hildebrandus (a) modum, quo poenitens defunctus communioni fidelium restitutus fuit, ita describit: *Ex his pro defuncto ad altare oblatis sacra eucharistia confici solebat, unde omnes fideles praesentes communicabant, ut ostenderent, se cum defuncto adhuc fide & spiritu communicare.* In romana vero ecclesia antiquus rigor circa defunctos poenitentes permanisse videtur, si tamen ab aliis quoque observata sunt, quae scripsit Leo magnus (b) ad Rusticum: *Horum causa Dei*

X 3

in.

[a] *Discuss. haeres. Aërii* §. 28.(b) *epist. 92. ad Rusticum, narbon. episcopum.*

indicio reservanda est, in cuius manu fuit, ut talium obitus usque ad communionis remedium differretur. Nos autem, quibus viventibus non communicavimus, mortuis communicare non possumus. Quae verba omnia *Alcuinus*, qui sec. VIII vixit, libro de divinis officiis (a) repetens, ut suo quoque aevo servarentur desideravit.

[a] cap. de illis, qui in extremis sunt.

LIBER SEXTVS

DE

CVLTV DEFVNCTORVM ET RELIQVIARVM CIVILI ATQVE RELIGIOSO.

CAPVT I.

Numi in Magnatum vita functorum memoriam cusi.

§. I.

AD cultum defunctorum civilem primum referimus, quod in honorem memoriamq; Magnatum numi fuerint cusi. Sic post obitum *Constantini M.* numos cusos fuisse, ex *Eusebii* [a] relatione novimus. Forma autem in illis impressa, eodem explicante, haec fuit: altera videlicet parte obvoluto capite repraesentabatur Imperator, altera vero parte

[a] *H. E. de Vita Constant. l. 4. c. 73.*

parte quadrigis, instar aurigae, insidens, porrecta illi coelitus dextera formabatur. Non vero operto capite idcirco effigiatus est, ut more gentilium isto signo animi demissionem deberet testari, qua ad superos esset transeundum: Romani enim, deos adeuntes, velato capite illos venerabantur, humillimum animum suum sic profitentes, *Plutarcho* (a) referente; sed quia solemne erat christianis, funebri linteo, ut supra commonstratum fuit, corpora involvere, quod sine dubio ita compositum fuit, ut & caput potuerit eo obvelari, quamvis illi interdum etiam sudario, pro more iudaico caput obvolverint, velut Lazari exemplum docet. Erat quoque alias veli appositio apud gentiles hieroglyphicum noctis, ac vitae humanae termini, ipsaque quadriga, summa acta velocitate, totius vitae hominis, per quatuor anni tempora, significabat curriculum, prout in antiquis sepulcris talia expressa (b) cernuntur. Hoc sensu significavit ista effigies Constantinum vita functum, verum nequaquam ad tartara descendentem, sed extenta manu coelitus subvectum ad superos. In nullius alterius Imperatoris numismatibus tale quid fuisse repertum, *Herodianus* [c] testatur: unde colligimus, a christianis potius, quam a gentilibus Imperatorem post mortem in numis sic effigiatum fuisse. Mos autem ille in magnatum memoriam, honoremque numos cudendi, hodienum durat.

X 4

CAP.

(a) In *Quaest. cent. rom. q. 10.* (b) *Baron. annal.*
a. 337. n. 19. (c) *l. 4.*

CAP. II.

Mortuos, eosque sanctitate, & dignitate conspicuos, illorumque memorabilia fata effigiarunt prisci christiani. Imagines in templis posuerunt, & denique illas coluere genu flexo: unde controversiae exortae sunt acerrimae.

§. I.

DEprehendimus in antiqua ecclesia, praeter effigies in numis, alias defunctorum imagines, in parietibus, lapidibusque exsculptas, aut alibi depictas, immo ipsum Christum, servatorem nostrum, variis modis effigiatum fuisse. Apud *Tertullianum* legimus, parabolam boni pastoris, in quibusdam vitreis calicibus iam tum temporis expressam fuisse, (a) quamvis non sit certum, an ipsissima imago seu effigies Christi, in iis visa fuerit. *Eusebius* meminit effigierum Christi & mulieris illius cananaeae, quae sanguinis profluvio quondam laborabat, ex aere conflatarum: deinde & Petri, Pauli, ipsiusque Christi imaginum, in tabulis pictarum. Ita autem ille [b] enarrat: Etenim mulierem illam, sanguinis profluvio laborantem, quam ex sacris evangeliiis discimus a servatore nostro curatam fuisse, ex hac civitate (Caesarea Philippi) oriundam fuisse ferunt, domumque eius

(a) de Pudicitia cap. 7. & 10. [b] l. 7. H. E. cap. 18.

eius ibidem conspici, & collati in eam a servatore nostro beneficii illustria extare monumenta. Quippe iuxta ianuam domus illius aenea mulieris effigies stare dicitur, columnae lapideae imposita, genibus flexis, protensisque manibus instar supplicantis. Ex adverso autem effigies viri ex eodem metallo conflata, stantis ac diploide decenter induti, manumque mulieri porrigentis: ad cuius pedes in ipsa basi ignota quaedam nasci dicitur planta, quae ad fimbriam usque aeneae diploidis assurgens depellendis omnis generis morbis praesentissimum remedium est. Hanc statuam Iesu Christi speciem referre aiebant. Mansit porro ad nostra usque tempora, nosque adeo urbem illam ingressi, ipsam conspeximus. Nec vero mirandum est, gentiles a Servatore nostro beneficiis affectos haec praestitisse, cum & apostolorum, Petri ac Pauli, Christique ipsius pictas imagines, ad nostram usque memoriam servatas in tabulis viderimus: quippe prisci illi, absque ullo discrimine cunctos de se bene meritos, gentili quadam consuetudine, tanquam servatores colere huiusmodi honoribus consueverant. Statuam autem illam haemorrhoeicae, & effigiem Christi, heic non attendimus, quod illas a gentilibus erectas fuisse, Eusebius arbitratur; sed huc tantum pertinet, quod ille addit, se PETRI, & PAULI, & ipsius CHRISTI imagines in picturis colorum varietate expressas & servatas aspexisse. Eodem etiam spectat, quod Augustinus (a) memorat, ethnicos finxisse, Christum ad Petrum & Paulum quaedam scripsisse

X 5

pisse

(a) de consensu evangel. l. i. cap. 10.

psisse : addit autem , gentes occasionem tale quid fingendi exinde sumsisse, quod pluribus locis simul Petrum, & Paulum cum Christo pictos vidissent. *Theodorus* lector sub Collectaneorum initium refert, *Eudociam Theodosii iunioris uxorem Hierosolymis ad Pulcheriam misisse imaginem matris Christi, quam Lucas apostolus depinxit.* At non potuit probare *Theodorus*, nisi ex fama, *Lucam* auctorem istius imaginis fuisse : quis autem nescit, famam saepe fallere ? Multas, praeter iam dictas defunctorum imagines, ex antiquis christianorum coemeteriis producit *Aringus* in Roma subterranea, & notandum, sec. IV coepisse frequentiore imaginum inter christianos usum. Si *Damascono* [a] est credendum, *Theophilus alexandrinus* episcopus non potuit prius mori, quam *B. CHRYSOSTOMI*, quem tam atrociter persecutus erat, effigiem viderat, atque illi debitam reverentiam exhibuerat. *Nicephorus* (b) de *MELETIO*, antiocheno episcopo exeunte sec. IV scribit : *Tantum viri huius desiderium in animis hominum omnium relictum esse ferunt, ut illius formam, & effigiem in parietibus, & tabulis depingi, & in annulis exsculpi curaverint.*

§. II. Apud *Gregorium nyssenum* (c) vero, qui inclinante sec. IV vixit, reperuntur exempla picturarum in ipsis templis, cum antea tantum privata inter *κειμηλια* haberentur : de templo

[a] qui ex libro diaconi *Isidori de Imag.* l. 3. p. 784.

haec profert. (b) *Hist. eccles.* l. 12. cap. 14.

[c] *Orat. in Theodorum.*

templo enim THEODORI martyris sepulcro superstructo ille enarrat, quod pictor in imaginibus exprefferit res martyris praeclare gestas, labores, cruciatus, immanes tyrannorum aspectus, impetus, ardentem illam, & flammam evomentem fornacem, beatissimum athletae finem, Christique certamini praesidentis humanae formae effigiem. *Paulinus*, ex monacho Nolae in Italia inchoante saec. V episcopus, multam navavit operam templis picturis exornandis, quas ex V. & N.T. desumpsit, (a) & quidem sub hoc praetextu, ut populus in natalibus martyrum & confessorum ad ea confluens, inque iis epulans, spectandis illis occupatus, temperantius convivium haberet. SEVERUS SULPITIUS aliquando petiit ab isto versus, quibus duas basilicas, nolanam, & fundanam exornarat: transmisit ergo ille Severo versus [b] *sub imagine Martini*. Prudentius saeculi V. scriptor, de passione CASSIANI martyris agens, narrat, se vidisse picturam martyrii ipsius, cum ita canit:

*Erxi ad coelum faciem, stetit obvia contra
facis colorum picta imago martyris.*

*Plagas mille gerens, totos lacerata per artus,
ruptam minutis praeferens punctis cutem.*

*Innumeri circum pueri, miserabile visu,
confossa parvis membra figebant stylis.*

*Aedituus consultus ait: quod prospicis, hospes,
non est inanis, aut anilis fabula.*

Histo.

(a) *Natali Felicis 9. & 10. (b) epist. 12. Perist.
hym. 9. p. 314.*

*Historiam pictura refert, quae tradita libris,
veram vetusti temporis monstrat fidem &c.*

Idem de beato HIPPOLYTO (a) scribit:

*Exemplar sceleris paries habet illitus, in quo
multicolor fucus digerit omne nefas.*

*Picta super tumulum species liquidis viget umbris,
effigians tracti membra cruenta viri.*

§ III. Tametsi vero imagines in antiqua ecclesia usum atque locum habuerint, tamen initio ille non alius fuit, nisi historicus, & commemorativus, ut nempe martyrum passionibus, atque certamina, victoriam, & triumphum, repraesentarent, alique excitarentur ad virtutes illorum imitandas. Solet enim, inquit saepius laudatus nyssenensis, [b] *pictura tacens in parietibus loqui, maximeque prodesse.* Apud Cyrillum (c) Iulianus christianis hoc obiicit: *Vos ancilia, quae Iupiter demisit, non adoratis, nec colitis, & interim lignum crucis adoratis, imagines illius in fronte, & ante domos pingentes.* Cyrillus vero respondens non concedit, aut fatetur, signum crucis a christianis coli, & adorari, sed historicum imaginum usum eleganter sic describit: *Haec omnia (nempe beneficia, quae Christus per crucem nobis praestitit) recordari facit salutare lignum, & suadet, ut cogitemus, quod unus pro omnibus mortuus est, ut viventes non sibi met ipsi vivant, sed ei, qui pro ipsis mortuus est, & resurrexit.* Et propterea, ut dixi, preciosi ligni crucem facimus in memoriam omnis boni & virtutis.

[a] hymn. II, p. 431. (b) loco citato. (c) lib. 6.

tutis. Nec *Basilius* [a] historicum picturarum usum damnat, sed eum tanquam utilem admittit. Ita enim ipse pictores advocat ad magnas res gestas martyris *Barlaam* depingendas: *Exsurgite nunc, o praeclari athletorum gestorum pictores: mutilam Ducis imaginem vestro illustrate artificio & obscurius a me depictum coronatum athletam vestrae industriae coloribus conspicuum reddite.* Et alibi: *Nam bellorum tropaea, atque victorias, & historici scriptores & pictores demonstrant: illi quidem oratione rem exornantes, hi vero in tabulis depingentes, multos ad virtutem, & civilitatem excitant, siquidem quae historia oratione exprimit, haec tacens pictura per imitationem ostendit.* *Gregorius M.* (b) de usu imaginum historico peculiarem promittit utilitatem illis, qui legere non possunt, cum ad *Serenum* episcopum massiliensem sequentia scribit: *Pervenit ad nos, quod fraternitas vestra, quosdam imaginum adoratores aspiciens, easdem imagines confregit, atque proiecit. Et quidem zelum vos habuisse, ne quid manu factum adorari possit, laudavimus, sed frangere easdem imagines non debuisse, indicamus.* Idcirco enim pictura in ecclesiis adhibetur, ut hi, qui litteras nesciunt, saltem in parietibus videndo legant, quae legere in codicibus non valent. Tua igitur fraternitas & illas servare, & ab earum adoratu prohibere debuit, quatenus & litterarum nescii haberent, unde scientiam historiae colligerent, & populus in picturae adoratione minime peccaret. Ean-

[a] orat. de *Barlaam* martyre. (b) orat. in
40. martyres.

dem sententiam prolixius repetit, & explicat alia ad eundem Serenum [a] epistola. Ad quae verba *Mart. Chemnitius* necessariam hanc adiicit notam: (b) *Historicum quidem imaginum usum non male describit Gregorius, nisi quod hoc considerandum est, ne existimetur, doctis proponendam esse vocem sacrae scripturae, idiotis vero, loco auditus verbi, statuas esse proponendas: apostoli enim barbaris etiam nationibus evangelium annunciarunt, non per statuas, sed viva evangelii voce. Et quicquid de instructione & commonefactione per picturas dicatur, nullo modo pictura verbo Dei scripto, praedicato, lecto, audito, & cogitato comparanda, omnium vero minime praeferenda est.*

§. IV. Et haecenus quidem de vero imaginum & picturarum usu in prisca ecclesia dictum: at nunc considerandum, quomodo sensim facta fuerit inclinatio ad religiosum cultum, & invocationem illarum. Praemittimus autem proposito nostro, quae omnium hispanarum ecclesiarum antistites de imaginibus in templis statuerunt, & quidem ante, quam illae coli inciperent. Videlicet in Concilio *eliberitano*, sub initium sec. IV sancitum fuit canone 37. *picturas in ecclesia prorsus esse non debere, neque [alii codices habent, ne, quod colitur, depingatur] quod colatur, aut adoretur, in parietibus depingi debere.* Prudenter enim iudicabant isti patres, melius esse praevenire, quam praeveniri, adeoque maturo tempore obicem ponere maluerunt cultui

[a] *lib. 9. epist. 9.* (b) *Ex. C. Tr. de imag. 691.*

tui imaginum, quem certo alias subsecuturum esse facile praevidebant. Gentilium enim exemplum illos reddebat cautos, praecipue, quod tum temporis christiani ex gentilibus conversi, difficulter veteres mores relinquerent, ita ut plures essent nomine, quam re christiani. E re ecclesiae fuisset, si omnes posteri egregium istud hispanorum episcoporum exemplum secuti, templa ab imaginibus, picturisque pura servassent: sed vix ullum, nisi unicum reperimus *Epiphanium*, qui imagines atque picturas in ecclesiis tolerare noluerit. Constat, quod cum in Palaestina, in vico Anablatha invenerit velum, pendens in foribus ecclesiae, & habens imaginē quasi Christi, vel sancti cuiusdam, illud sciderit, & abstulerit. Pendebat nempe illud velum in foribus ipsius eius tabulati, quod *βρυα* seu aditum sacerdotum separabat a *ναω*, seu reliqua templi parte, quae fores, quia clathris & cancellis intercolumniis erant perviae, velo seu aulaco obducebantur, mysteriis, dum peragerentur, occultandis. Cum hoc, ait, (a) vidissem, in ecclesia Christi, contra auctoritatem scripturarum, hominis pendere imaginem, scidi velum illud, & magis dedi consilium custodibus eiusdem loci, ut pauperem mortuum eo obvolverent. Illi vero contra murmurantes dixerunt: Si scindere voluerat, iustum erat, ut aliud daret velum. Quod cum audissem, pollicitus sum, me daturum.

(a) in epist. ad Ioann. patriarch. hierosolym. t. 2. opp. Epiphan. quam Hieronymus in lat. ling. transtulit, eamq; commendat. t. II. p. m. 161.

datum. Nunc autem misi, quod potui reperire, & precor, ut iubeas presbyteros eius loci suscipere velum, quod a nobis missum est; & deinceps praecipere, in ecclesia Christi eiusmodi vela, quae contra religionem nostram veniunt, non appendi: decet enim honestatem tuam, hanc magis habere sollicitudinem, ut scrupulositatem tollat, quae indigna est ecclesia Christi, & populis, qui tibi crediti sunt. Alii autem patres tacebant, donec imaginum usus in cultum & adorationem apud simplices, more gentiliū, degeneraret. Tum Augustinus tandem coepit christianos commonefacere, ne imagines adorarent, [a] Nolite, inquit, consecrari turbas imperitorum, qui in ipsa vera religione superstitiosi sunt &c. Novi multos esse sepulcrorum, & picturarum adoratores. Et alibi: Non religioni esse oportet cultus hominum demortuorum, qui nec tales quaerunt honores: honorandi sunt propter imitationem, non adorandi propter religionem. In primis ad rem praesentem facit luculentus sermo Augustini in psalmum 113, ubi de simulacris gentium, quae os habent, & non loquuntur, tractat, & pluribus ostendit, quam inane effugium esset seu gentiliū, seu hos praepostero zelo imitantium, non hoc visibile a se coli, non simulacrum, non signum, non effigiem, sed coli rem, cuius effigiem, signum, simulacrum intuerentur. Hinc in praxin superstitionis indignatio Augustini, erectis in Deum solum sine effigie animis christianorum. Sub finem seculi VI incidit factum SERENI, massiliensis

(a) *de Moribus eccles. cathol. c. 34.*

ensis episcopi, iam ante prolatum, unde constat, coepisse christianorum ibi habitantium quosdam (a) imagines adorare, quamobrem ille iusto zelo affectus, imagines confregit, & ita penitus sustulit, exemplum Hiskiae regis [b] secutus, qui aeneum serpentem, propter cultum illi exhibitum, confringebat, contundebatque, quo facto laudem meruit immortalem. Iste itaque episcopus iconoclastarum fuit. Quem cum Epiphanio iam praeiverat SERENO Xenaias ille apud [c] Theophanem, sub finem seculi V Zenone imperante, Hierapoleos in Syria episcopus, quippe qui docuit, imagines non recipiendas, sed abolendas esse. Postea seculo VII & initio VIII non solae sanctorum imagines in templis, vel oratoriis, vel porticibus sacris collocatae, ornatus, recordationis, aut imitationis ergo, sed & illorum Imperatorum, Principum, episcoporum, patrum, vel confessorum, qui in synodis generalibus haereses profligarant. Sic PHOCIAE & LEONTIAE augustorum imagines [d] iussit Gregorius M. reponi in oratorio S. Caesarii, intra palatium seu ecclesiam in viae appiae divortio a latina, quae multis acclamationibus, nec sine suffitu, ac cereis excipiebantur, gentilium more, quas hi *λαυρατα*, vel *laureata* (e) nuncuparunt. De imaginibus CONSTANTINI, THEODOSII, IUSTINIANI & THEODOSII rem certam

Y

esse

(a) Vide Gregorii epist. L. 7. epist. 110. L. 9. ep. 9.

(b) 2. Reg. 18, 4. (c) Chronogr. ad Ann. 16. Zenon.

(d) Bar. ad a. 603. n. 11. (e) Spanh. hist. Imag. Sect. 1. §. 1.

esse, iamque alias observatam ex byzantinis, refert *Frid. Spanhemius* loco infra citando. In synodo VI sub sec. VII finem habita, ablatae sunt de picturis ecclesiae illorum effigies patriarcharum, per quos [a] error monotheleticus exortus erat, CYRI, SERGII, PAULI, PYRRHI, PETRI. *Agobardus* sub initia seculi IX scripsit librum [b] de imaginibus, in quo de recepto imaginum cultu queritur, dicens: *Habuerunt namq; & antiqui sanctorum imagines vel pictas, vel sculptas, sed causa historiae, ad recordandum, non ad colendum, ut v.g. gesta synodalia, ubi pingebantur catholici, veritate facti, & victores; haeretici autem pravi dogmatis, mendaciis detectis convicti, & expulsi, ob recordationem firmitatis catholicae fidei, iuxta morem bellorum tum externorum tum civilium, ad memoriam rei gestae, sicut & in multis locis videmus. Sed nullus antiquorum catholicorum unquam eas colendas vel adorandas fore existimavit. Nunc autem error invalescendo tam perspicuus factus est, ut idololatriae, vel Anthropomorphitarum haeresi propinquum, aut simile sit, adorare figmenta &c.* Atque ex ea ratione depictae fuerunt in sacra porticu constantinopolitana imagines patrum, uti priorum synodorum, ita VI synodi, contra monotheletas convocatae. Bardanes autem Imperator, fautor monotheletarum, picturam istam huius VI concilii e basilica abradi iussit, reliquasque synodorum universalium, impulsu Iohannis constanti-

no.

(a) *Anastas. in vita Agathon. papae.*

[b] *ex edit. Steph. Baluzii cap. 32.*

nopolitani patriarchae, atque earum imaginum loco reposuit illas HONORII, & SERGII monothelarum, eorumq; , qui cum iis eiectioni fuerant, si veteribus quidem Actis in tom. 6. Conciliorum tuta fides est habenda. Hinc nata fuit indignatio Constantini pontificis, non modo re-
stituentis in basilica Petri, habita Romae synodo, votaream, (vel pancaream, ut alii substituant, scil. omnem vultum repraesentantes) sex continentem universales synodos, ut habet *Anastasius*, sed etiam diris devoventis Imperatorem Bardanem, haereseos praetextu, decernentisque, ne imago eius, ut assueverat, in templum (a) inferretur. Nec contentus pontifex, erexisse in basilica imaginem, quae universales synodos exprimeret, addidit decretum aliud, quo omnes, qui sanctis imaginibus venerationem, constitutam ab ecclesia, denegarent, [b] damnantur. Mox in oriente detractam a Bardane tabulam restituit *Theodosius*, Isauri antecessor, ut *Ado*, *Petrus* diaconus, aliique testantur. Ex facto autem illo Bardanis, & Constantini pontificis, non dissensiones tantum, sed horribilia, & quidem cruenta certamina orta sunt, quorum integram historiam persequi non est nostri instituti: eam vero dedit celeberrimus *Spanhemius* libro citato.

§. V. Paucis notamus, missa de monothelismo controversia, illam de imaginibus, earumque veneratione seu cultu religioso paulo post

Y 2

magno

(a) Ita *Sigonius*. (b) ap. eundem.

magno fervore agitatam fuisse, progressumque habuisse sub Leone III Isauro, qui Imperator factus a. 716. & *iconomachus* vel *iconoclasta* fuit dictus. Alii in oriente defenderunt, nullas omnino in templis imagines collocandas, multo minus deferendam illis *προσκύνησιν* seu adorationem prostrato corpore, quippe Saracenis vicinis tanto scandalo existentem: alii autem qui Constantino romano papae adhaerebant, imaginibus multiplicandis, colendisque omni studio incumbentes, suam praxin defendebant. Successit quoque ex Constantini in Bardanem Philippicum anathemate aliud malum: nempe occasio exinde dabatur, rebellandi in Imperatorem, res novas molientem, & haereseos crimine damnatum. Deinde auxit dissidia factum Gregorii II P. R. Constantini successoris in Leonem Isaurum Imperatorem, quippe qui exemplo antecessoris motus, anathematis fulmen in Leonem vibravit, propter imaginum reiectionem, sicut Bardanes Philippicus propter monothelismum, cui favebat, a Constantino P. R. anathemate percussus erat. Totius autem controversiae nervus non tam is erat, quod *Leo Isaurus* omnem usum imaginum simpliciter reiiceret, quam potius, quod cum imaginum usu historico iungerent quidam in oriente, & romanenses omnes, illarum adorationem & venerationem. *Damasceus* enim diserte de adversariis suis scribit: *Exprobrant nobis, προσ-*

κυχῶσι, καὶ τιμῶσι, seu quod adoremus, & veneremur Christi, Mariae, & reliquorum sanctorum imagines. Constantinus etiam Gregorius II, & sequentes romani pontifices in suis synodis & epistolis, contra graecos Imperatores decreverunt, imagines veneratione cultus, & adorationis prosequendas. Quare in graecis synodis adversarii iconolatrae dicti sunt, & ipse Leo Isaurus adorationem imaginum dixit idololatriam, *Zonara* teste, & ut illam tolleret, omnes statuas ex templis congestas concremavit, picturisque abrais, parietes dealbavit. Leoni autem patri luccedens *Constantinus* filius, romanae synodo opposuit aliam circa A. D. 755. in qua non tantum adorationem imaginum, sed ipsas simpliciter imagines damnarunt, ut quas nullo modo, & in nullum usum, etiam extra casum cultus & adorationis vel facere vel habere liceat. Durabant huius concilii constantinopolitani decreta in Graecia usque ad *Irenen* Imperatricem: haec enim spe retinendi vel recuperandi in occidente imperii, quaesivit reconciliationem cum romanis pontificibus, & anno imperii sui sexto convocavit synodum Constantinopolin, quae vero per tumultum impedita, anno sequenti instaurata fuit, & quidem Nicaeae, unde *nicaenum* Concilium II audit, in quo imagines reductae fuerunt tam ad usum historicum, quam ad cultum, omnibus adulatione, aut vi oppressis, qui contradicere auderent. Factum hoc fuit circa A. D. 788. *Carolus M.*

eo, quod gestum erat, audito, valde indignabatur, & convocavit Francof. ad Moenum concilium uti ob controversiam adoptianam, ita & propter causam imaginum. Praeses erat Carolus cum assessoribus 300. fere episcopis ex toto occidente, & decernebatur non tantum damnatio sententiae Adoptianorum; sed & imaginum adoratio reiiciebatur, ipsaque synodus nicaena II, quae illam definiverat. In oriente etiam post Irenen, pessimam mulierem ab imperio deiectam, sub Leone armenio, aliisque Imperatoribus, iconomachis faventibus, iconomachi caput rursus extulere, donec a. 843. iterum iconodulia seu imaginum cultus, ope Theodoraë, ex matre iconodula superstitionissima nata, triumphare coepit. Constat enim naturalis quaedam sexus propensio ad superstitionem, & ad ea, quae sensus afficiunt. Attamen, ut expressis verbis *Cedrenus* (a) refert, restitit initio huic instituto, aliorum argumentis opponens mariti in imaginum cultu proscribendo circumspectionem, qui nihil fecisset ἀπερίσκεπτος, sed summa cum accuratione, iuxta leges, & S. scripturas, commota quoque religione iuramenti, quo fuisset Theophilo obstricta, & extremis sui coniugis vocibus. Tum vero Manuel, dux legionum, magister & Δομέσιμος seu procurator, comes, praefectus ordinum militarium, ad minas, ut terreret feminam, confugit. Interminatus nempe illi est subitanam subversionem, qua & vita & imperio excideret; unde

(a) p. 534. 535.

perterritam eam fuisse, *Cedrenus* & *Curopolates* testantur. Eiusmodi ergo fraudibus atque minis introducta rursus fuit iconodulia. Eodem enim adhuc anno 842 Constantinopoli concilium fuit indictum, in quo confirmata est *nicaena* synodus, haeresis iconoclastarum damnata, & sacrae imagines ad eam venerationem, quae olim eis debebatur, [a] reductae. Et ab his temporibus iconodulia in Graecia permansit ex iusto Dei iudicio: variae enim postea de aliis rebus oriebantur controversiae, quae impedimento erant, quo minus nova cura de veteri susciperetur. Praeterea iconolatrae rerum quaquaversum potiebantur: hinc quisque iconomachus meticulosus erat, atque neminem sibi infensum reddere volebat. Vnde ipse Photius episcopus, vir alioqui haut superstitiosus, cum permultos sibi iam infensos haberet, tandem ex metu a. 859. ad Nicolaum P.R. scribens, iconomachos damnavit, quodq; nicaenam pseudo synodum, tanquam septimam, in libro *de synodis* laudaverit. Synodus ad versus Photium decennio post coacta Constantinopoli a. 869, valde occupata fuit in anathematis vibrandis in omnes iconomachos, inde ab Isauricis temporibus, synodusque VII confirmata. Nihilominus observatur non unum Graecorum a Latinis circa imaginum cultum discrimen. Primo enim Graeci non ferunt (b) in ecclesiis sculpta simulacra, statuasve, seu sculptas, seu fusas,

Y 4

cu.

(a) Ita libell. synod. (b) *Mimatens. Ration. l. i. c. 3. §. 2*

cuiuscunque materiae , utpote prohibita lege Moſis & ad gentium idololatriam pertinentia, ſolis admiſſis (a) imaginibus pictis , quae ex coloribus , vel ex teſſellis , aut ſi quae alia conveniens materia. Secundo in conſeſſo eſt, neque ſynodum nicaenam II, neque ſubſequentes in Graecia ullas, probaſſe imagines Dei inviſibilis & incomprehenſibilis , aut S. Trinitatis. (b) Tertio , quocunque *αſπαςμω* imagines alias venerentur Graeci, ſolam *προσκυνησιν*, quae cum genuflexione fit , adſcribunt imaginibus [c] Chriſti, interdum & *της Θεοτοκας*. Quarto honorem etiam imaginibus exhibendum , non alium eſſe volunt , quam qui exhibetur vaſis ſacris , libris evangeliorum , veſtimentis , aedificiis Deo ſacratſis , quo ſaepe videntur reſpicere argumenta nicaenorum [d] patrum , quam rudiores in praxi ſaepe a doctrina aberrent , & in primis Ruſſi , quos imagines venerari ut deos , eosque ſic etiam nuncupare , *Olearius* in Itinerario retulit. Prudentiores autem Graeci ut plurimum labris oſculantur imagines, nec aliud voluiſſe nicaenos patres, dicunt.

(a) *Act. nic. t. 8. col. 555.* [b] *Maimburg ex actis nicaenis. Dallaens l. 4. de imagin. ad fin.*

[c] *Edvvinus Sandis de ſtatu eccleſ. orient. c. 42.*

(d) *Spanhem. lib. cit. ſect. 6. & 7.*

CAP. III.

Sacella , oratoria , templa ſuper aut iuxta ſepulcra martyrum praecipue ſunt extructa.

In

§. I.

IN actis Fabiani sub Decio martyrium passi haec leguntur (a) : *Hic multas fabricas per coemeteria fieri praecepit.* Postquam enim ille sub imperio Maximini ordinatus erat, & persecutio ista brevissima praeterierat, pacato tempore commotus, aedificia quaedam minora super coemeteriis erigi curavit, in quibus sacra eo commodius celebrari possent. POLYCARPI sepulcro prope Smyrnam sacellum superstructum fuit, quod hodiernum videtur : nam ad conservationem ac emendationem illius, viatores in terreum vasculum, quot volunt nummos iniicere solent, quod eum in finem semper ibi est [b] positum. *Petrus* cognomine *venerabilis* qui Romae fuit a. 1145 & 1150, confirmat, se tum frequenter suis oculis vidisse in cryptis antiqua (c) oratoria. Vnde apparet, in ipsis coemeteriis subter terram, exigua quaedam aedificia olim exstructa fuisse, & quidem temporibus persecutionum id factum, sec. nempe II aut III, non est, quod dubitemus. Tum enim saepissime conventus in coemeteriis habere coacti fuere christiani, de quo veterum in coemeteriis conveniendi more multis agit (d) *Onuphrius Panvinus*, & testimonia infra citata (e) testantur.

§. II. Successu temporis, & pace sub Constantino affulgente, magna atque ampla

Y 5

oratoria

[a] *Apud Damasum.* (b) *Th. Smith de VII. Asiae ecclesiis* p. 164. *Cave Antiqu. PP. P. 1. p. 275.*

(c) *apud Baron. t. 12. annal.* (d) *de coemeteriis c. 11.*

(e) *Tertullian, ad Scap, c. 3. Eus. H. E. l. 7. c. 11. l. 9. c. 2.*

oratoria seu templa sepulcris martyrum imposita fuere. Non equidem hoc volo, nullum templum erectum fuisse alibi, nisi supra aut iuxta sepulcra sanctorum; aliud enim vel sola illa, quae Constantinopoli a Constantino extructa fuere, [a] ostendunt, quippe ubi nondum erant martyrum reliquiae positae; sed haut raro ita factum esse sentio, idque sequentibus confirmatur exemplis. *Carthaginenses* duas ecclesias in memoriam *CYPRIANI* aedificarunt, alteram in isto, ubi martyrium passus erat, loco, alteram [b] in loco ipsius sepulturae. *THEODORI* martyris sepulcro maius aedificium, ornatissimumque, splendidi instar templi, superaedificatum fuisse, *Gregorius* [c] nyssenus memoriae prodidit. Ipse *Constantinus M.* iuxta Servatoris nostri monumentum, quod Hierosolymis extat, οἶκον ευχ[η]ν[η]σιον seu domum orationis ingentis amplitudinis, atque incomparabilis pulcritudinis extruendum curavit, tanquam salutiferae (d) resurrectionis testimonium. An vero idem sepulcra *PETRI* & *PAULI* basilicis seu templis circumdederit, ex Eusebio non constat: quanquam is fatetur, eum omnibus in provinciis praecipuas quasque urbes oratoriorum magnificentia illustrasse, unde & Romae ab ipso quaedam fabricata fuisse, non dubitandum. Super

[a] *de vita Constant. l. 4. cap. 40.*

[b] *Victor uticens. de persecut. Vandal. l. 1.*

(c) *orat. in laud. eius.* (d) *Eus. de vita Constant. l. 3. cap. 29. & 31. & 33. & 40.*

per sepulcris autem Petri & Pauli ea tum extru-
cta fuisse, romanenses ex actis *Silvestri* & *M. S.*
vaticano *Caeciliae*, dein ex antiquo sermone de
basilicae lateranensis dedicatione, nec non ex
M. S. quod in eiusdē basilicae archivio servetur,
probare contendunt; unde ex illis *Aringus* (a)
sequentia de Petri basilica proferre non dubitat:
Verum praecipua inter templa, quae pius Imperator
condidit, vaticanum in primis extitit, quod super
ipsum principis apostolorum sepulcrum, nec non recon-
ditas ibidem sanctorum in ordine pontificum, ac mar-
tyrum reliquias mira operis celebritate excitavit. Di-
gnissimus enim Imperator die octavo post suscepta ba-
ptismatis aquae sacramenta supplex ad b. Petri con-
fessionem accedens, ibidem imperiali deposito diadema-
te regia exutus chlamyde, humi provolutus, uber-
rimis undique perfusis lacrymis, Deum altissimum ex-
oravit, persolucisque humiliter votis fabricae protinus
inchoandae omnium primus manus admovit, siquidem
sceptri vice, quod paulo ante deposuerat, ligone ad eru-
endam, humum sumto, in sanctorum duodecim apostolo-
rum honorem duodenos terrae cophinos sua manu e
fundamentis egesit, quos devotionis gratia non iam
Imperatorem, sed vilem baiulum agens, suis inde hu-
meris asportare, ceteris in hoc Principibus gloriosior,
hanc erubuit. Haftenus Aringus. Dubito au-
tem valde de veritate saltem quorundam eo-
rum, quae iam is enarravit. Primo enim, si illud
in Petri sepulcro extructum templum omnium
fuit praestantissimum, quomodo credendum,
Eu-

[a] *Roma Subt. l. 2, c. 6.*

Eusebium id silentio voluisse praeterire, cum alia minoris praestantiae recensuit? Deinde, aut *Eusebius* falsa retulit, aut romanensium istorum scriptorum auctores mendacii sunt accusandi: posterius facilius credendum, quod de auctoritate illorum scriptorum non satis constat, adeoque pari cum Eusebio auctoritate non pollent. Ita autem *Eusebius*, scriptor Constantino coaevus: (a) *Constantinus*, extrema sibi imminere sentiens, ad suburbana *Nicomediae* digressus, convocatis episcopis sacrum baptismum desideravit, quem statim accepit. Statim autem post baptismum in lecto recubuit, candidis ac regis vestibus, lucis instar radiantibus amictus. Deinde tribuni illius, atque duces accessere, dolorem de infirmitate ipsius contestantes, longiorumque ipsi vitam apprecantes. Paulo post addit, eum ibidem, nempe *Nicomediae*, spiritum exhalasse? Quod si ergo *Nicomediae* obiit Imperator, & quidem cum iam aliquot dies ibi infirmus in lecto decubuisset, quomodo octo ante obitum dies potuit Romae fuisse, & ibi ista, quae ferunt, peregissee? Quam ob causam illi, qui Constantino extruccionem basilicarum Petri & Pauli tribuunt, statuunt necesse est, illum non octo, sed plures ante obitum dies illas aedificari iussisse, cum Romae, ubi tum cum adfuisse volunt, praesens fuerit: aut prorsus sententiam suam derelinquere, & romanorum pontificum alicui extruccionem dictorum templorum adscribere debent: multa enim hos ipsos

(a) *De V.C. l. 4, c. 61, 62, 63, 64.*

iplos templa erexisse, & illa ethnicorum in usum christianorum dedicasse, atque vetustate collapsa instaurasse, ex *Platina* de *Vitis pontificum* satis constat. Nolumus enim prorsus negare, oratoria in sepulcris Petri & Pauli iam sec. IV erecta fuisse; siquidem *Optatus milevitanus* non obscure id videtur indicare, quando (a) scribit: *Ad Petri memoriam non accedit, quasi schismaticus, contra apostolum faciens, qui ait: Memoriis sanctorum communicantes. Ecce praesentes sunt ibi duorum memoriae apostolorum; dicite, si has ingredi potuit, ita ut obtulerit illic, ubi sanctorum memorias esse constat? Vbi per memorias ille non sola apostolorum sepulcra, sed aedes super illis in memoriam illorum aedificatas intelligere videtur. Clarius Hieronymus de existentia basilicarum apostolorum Petri & Pauli loquitur, his contra Vigilantium verbis utens: Male facit ergo romanus episcopus, qui super mortuorum hominum Petri & Pauli secundum nos ossa veneranda, secundum te vilem pulvisculum offert Domino sacrificia, & tumulos eorum Christi arbitratur altaria. Et non solum unius urbis, sed totius orbis errant episcopi, qui cauponem Vigilantium contemnentes, ingrediuntur basilicas mortuorum, in quibus pulvis vilissimus, & favilla nescio quae iaceat linteamine convoluta. Et paulo ante: Ergo sacrilegi sumus, quando apostolorum basilicas ingredimur. Quam clarissimum autem Prudentius testimonium de illis edit, earumque constructionem ipsi*
Con-

(a) lib. 2. contra *Parmenionem*.

Constantino M. attribuere non dubitat, ita canens de Petro & Paulo. (a)

*Dividit ossa duum Thybris, sacer ex utraque ripa,
inter sacrata dum fluit sepulcra.*

*Dextra Petrum regio tectis tenet aureis receptum
canens oliva, murmurans fluento;*

*Parte alia titulum Pauli via servat ostiensis,
qua stringit amnis caespitem sinistrum.*

*Regia pompa loci est. Princeps bonus has sacravit
arces,*

lusitque magnis ambitum talentis.

*Bratteolas trabibus sublevit, ut omnis aurulenta
lux esset intus, cen iubar sub ortu.*

*Subdidit & parias fulvis laquearibus columnas,
distinguit illic quas quaternus ordo.* Haec

de basilicis Petri & Pauli dixisse, sufficiat. Porro huc pertinet, quod legitur apud Gregorium M. (b) de quadam ecclesia super sepulcro martyrum PROCESSI & MARTINIANI, iam Gothorum tempore aedificata. Ado in Martyrologio (c) memorat, Marcum pontificem a. 336. romanum, in coemeterio BALBINAE via ardeatina ecclesiam extruxisse. Hieronymus (d) meminit, sepulcrum quondam MICHAELAE prophetae nunc ecclesiam existere. Ex his ergo & testimoniis & exemplis, mos sepulcris sanctorum imponendi basilicas constat. Basilicas, inquam, nam

(a) Hym. 12. Perist. de pass. Pet. & Paul. p. 441. & seq.

[b] Homil 32. in cap. 16. Matth.

[c] Nonis Octobr. & Anastas. in Marci gestis.

[d] Ad Eustoch. in epitaph. Paulae t. 1. p. 175.

nam ita apud (a) *Eusebium*, *Hieronimum* (b) & sequentium seculorum scriptores saepe audiunt ista christianorum templa, quam denominationem *Amalarius* (c) ex *Isidoro* sic explicat: *Basilicae prius vocabantur regum habitacula, unde & nomen habent; nunc autem divina templa ideo basilicae nominantur, quia ibi regi omnium Deo sacrificia, & cultus offeruntur.* Dicebantur eadem quoque [d] *martyria*, non tantum idcirco, quod martyrum cineribus imposita erant, sed & quod in eorum memoriam erant aedificata: quam posteriorem rationem ipse reddit *Eusebius*, cum templa Constantinopoli a Constantino extracta, *martyria* appellasset. Ipsius autem Servatoris monumento extracta basilica, ab *Eusebio* (e) vocatur *martyrium*, & *magnum martyrium* a *Sozomeno*, (f) quod ea iuxta istum locum erecta erat, in quo sanctissimum sanctissimi corpus tres dies, & totidem noctes quieverat. Ceterum non super martyrum tantum, sed & confessorum tumulos erecta quandoque templa fuisse, ex *Theodororito*, & *Sozomeno* constat: ille enim (g) *loculo Zebinae monachi maximum templum inaedificatum scribit*, hic de *Nilamnone* monacho agens, (h) dicit, *Templum super eius sepulcrum indigenae construxerunt.*

§. III.

- (a) *De V.C. lib. 3. cap. 31.* [b] *Contra Vigilantium,*
 (c) *lib. 3. de eccles. offic. c. 2. Sirabo de reb. eccles. c. 6.*
 (d) *Euseb. de V.C. l. 3. c. 48.* [e] *lib. 4. c. 47.*
 (f) *H. E. l. 2. c. 26.* [g] *In histor. relig. c. 24.*
 (h) *H. E. lib. 8 c. 19.*

§. III. Praeterea, quae de templis martyrum sepulcris impositis diximus, sciendum, eadem quoque de martyrum nominibus nuncupata fuisse, nec tantum illa, de quibus sermo fuit, sed & quae locis martyrum corporibus vacuis sunt extracta. Sic e.g. Romae audiebant quaedam basilicae *Petri*, & *Pauli*, & alia dicebatur ecclesia *Laurentii*, quam Damascus exornasse (a) fertur. *Dionysii alexandrini*, qui obiit a. 265 memoria, Alexandriae conservabatur per ecclesiam, nomen illius (b) gestantem. *Constantinus M.* Constantinopoli sacris extractis oratoriis martyrum memoriam (c) honorasse dicitur: id vero sine impositione nominum horum & illorum martyrum fieri non potuit; quamvis nulla sub istis martyrum corpora recondita essent. Mediolani erat sec. IV ecclesia S. FAUSTAE, [d] Carthagine ecclesia (e) S. CYPRIANI. Sec. V Antiochiae aedes [f] S. IGNATII, Chalcedone templum martyris EUPHEMIAE [g] erat. Et quid in re hodieque manifesta pluribus opus est, argumentis? Id ergo potius curamus, ut nobis innotescat finis, atque ratio, cur prisci christiani sepulcris martyrum templa extruxerint, aut nomina eorum illis imposuerint.

§. IV. Generalis itaque causa fuit haec, ut

[a] in vita Damasci. (b) Epiph. haeresi 69.

(c) Euseb. de V.C.l. 4. c. 48. [c] de V.C.l. 4. c. 48.

(d) Vid. vita Ambrosii. [e] in vita eius.

(f) Evagrius H.E. l. 1. c. 16. (g) Idem lib. 2. c. 3.

ut martyrum memoriam prae reliquis mortali-
bus honorarent, ut *Eusebius* (a) loqui amat;
non vero, ut in honorem, aut cultum marty-
rum cedere, seu martyribus consecrata esse de-
berent. Removet enim hanc persuasionem,
tanquam falsissimam, *Augustinus*, [b] quando
pronunciat: *Nec tamen nos eisdem martyribus
templa, sacerdotia, sacra, & sacrificia constitui-
mus, quoniam non ipsi, sed Deus eorum nobis est Deus.
Honoramus sane memorias eorum, tanquam sanctorum
hominum Dei.* Et [c] alibi: *Nos martyribus nostris
non templa, sicut diis, sed memorias, sicut homini-
bus mortuis, quorum apud Deum vivunt spiritus,
fabricamus.* Quod ab initio extructionis tem-
plorum a Constantino probe observatum fuis-
se, *Eusebius* (d) docet, inquiens: *Et templa uni
omnium Deo, atq; universarum rerum domino dedi-
canda, consecrandaque curavit; unde etiam Domini
vocabulo honorata sunt: non ab hominibus, sed ab
ipso omnium Domino cognomentum sortita, dum hu-
milia sunt appellata.* Ita & *Gregorius nazianze-
nus* (e) de patre suo scribit: *Hoc templum Deo
extruxit [in cultum,] & nobis (in usum.)* *Augu-
stinus* (f) ingens idololatriae peccatum existi-
mat, si templa ulli creaturae erigantur: *Non-
ne, inquit si templum alicui sancto, angelo excellen-
tissimo, de lignis & lapidibus faceremus, anathema-*

Z

tizare.

[a] de V. C. l. 4. c. 48. [b] de civit. dei lib. 22.
cap. 27. vid. Vita Ambrosii. (c) lib. 22. c. 10.

(d) Orat. de laud. eius c. 17. (e) Orat. 19. in patris
obitu p. 313. [f] t. 6. contr. Maximin. l. 1. f. 149.

tizaremur a veritate Christi, & ab ecclesia Dei, quoniam creaturae exhiberemus eam servitutem, quae uni tantum debetur Deo. Sozomenus quidem nonnullas sec. V basilicas in honorem martyrum constructas refert, ut IOHANNIS baptistae [a] a Theodosio, & THYRSI martyris (b) a Caesario; sed posteriori loco addit, Deo aedificavit, & quamvis priori loco dicat, in honorem Iohannis, tamen antea (c) de eadem hac basilica dixerat, quod in honorem Dei aedificata sit. Latius itaque hanc phrasin sumit Sozomenus, non, ut idem sit, ac in cultum martyrum, sed in honorem memoriae illorum ecclesias aedificatas esse. Evagrius liberius incipit loqui, ita, ut hac phrasi utatur, martyri erigere templum, quando [d] refert: Zenonem, a. 478 imperio restitutum, amplissimum templum opibus ac venustate eximium, protomartyri Theclae in urbe Isauriae Selencia dedicasse, multisque donariis exornasse, postquam illam martyrem vidisset in somniis, & restitutio imperii ab illa sibi promissa esset. Sed quid mirum, hunc scriptorem ita loqui? utpote qui vixit Sec. VI, quo nonnulli sanctis aedificare ecclesias iam inceperant, prorsus contra veterem consuetudinem, quae non nisi soli Deo extruebat templa, uti paulo ante fuit commonstratum. Attamen crediderim, Imperatorem iam dictum pro more seculi V, in quo vivebat, non nisi in memoriam Theclae illud templum extruxisse,
nam

(a) H.E. l. 7. c. 24

[b] l. 9. c. 2. (c.) l. 7. c. 21. (d) H.E. l. 3. c. 8.

nam citata Evagrii verba hunc etiam sensum sine coactione admittunt. Specialior huius veterum placiti ratio fuit, ut testarentur, se cum defunctis martyribus eandem fidem usque ad mortem tueri velle, & ut ad hanc fidei constantiam eo magis excitarentur. Quoties enim in illis martyrum templis sacri conventus habebantur, prisci fideles martyrum Deum, & dominum Iesum Christum invocabant, sepulcra autem martyrum, oculis fidelium obvia eos monebant de constantia istorum, quorum corpora ibi quiescebant, in confessione fidei, ut ad virtutum eorundem aemulationem instigarentur. Ita enim Chrysostomus sentit: (a) *Post sermonis facultatem, ipsa certe sanctorum sepulcra proximum locum obtinent, ad animos hominum in ipsos sanctos intuentium ad virtutum earundem aemulationem excitandos. Ceterum mos fuit, ut ingressuri templa, in apostolorum & martyrum memoriam extructa, ante ingressum, ad limina procumberent, atque postes deoscularentur. Prudentius enim ita (b) canit:*

*Ipsa, & senatus lumina,
quondam Luperci, & Flamines,
apostolorum & martyrum
exosculantur limina.*

Et Fortunatus episcopus pictaviensis sec. VI de basilica, quae Ravennate extabat, ita pronunciat:

*Rursus Apollinaris preciosa limina lambe
fusus humi supplex &c.*

Z 2

CAP.

(a) lib. de Babyla contra gentiles. (b) Peristeph.
hym. 2, de pass. Laurentii p. 222. & seq.

CAP. IV.

Altaria iuxta aut supra sepulcra sunt extructa.

§. I.

Gentiles solebant aras supra sepulcra extruere, ut super illis victimas diis offerrent, quod ut quotannis fieret, quidam paulo ante obitum suis (a) iniunxere. Christiani gentiles imitati quidem sunt in aris ad sepulcra erigendis, verum in usum precum & sacrae coenae illas posuere. Non autem deprehendi, tribus prioribus seculis illud in usu fuisse: etenim ipsi gentiles tum temporis obiecerunt christianis altarium defectum, ut *Celsus* epicureus (b); *Caecilius* apud *Minucium Felicem* (c), & ipse [d] *Iulianus*. Nec vero ideo patres falso accusarunt gentiles, sed concesserunt illis talem objectionem, veluti ex responsione, quam *Octavius* (e) dat *Caecilio*, patet, hac nempe: *Putatis, nos occultare quod colimus, si delubra, & aras non habemus?*

§. II. Ista itaque antiquorum altarium rudera, quae profert [f] *Aringus*, ad tria prio-

(a) *Kirchm. de F. R. lib. 4 cap. 2. Pompon. Mela lib. 1. de Africa min. Valerius max. l. 1. c. 6. Salust. de bello iugurth. Seneca epist. 66.*

[b] *Orig. lib. 8. contra C. lsum. t. 2. p. 794. edit. basil.*

[c] p. 8. (d) *Apud Cyrill. alex. l. 10. contra Iulian.*

[e] *Ap. Minuc. Felic. p. 26.*

[f] *R. S. l. 2, c. 22, n. 8.*

priora secula non referenda esse, necessario sequitur. Refert enim ille, a Bosio in portuensis viae coemeteriorum aliquo reperta esse rudera perantiqui cuiusdam altaris, ut ex sequentibus illius verbis (a) clarius patebit: *Ad extremam descensus in coemeterium, in interiori parte situm, partem, per exiguum reperitur sacellum, arcuato desuper fornice, altitudinis palmorum sex, totidemque latitudinis, profunditatis vero palmorum circiter trium, ubi sacrum altare extat, & super ipsum in parietinis gemmata crux coloribus expressa exhibetur, ex qua pictae pariter hinc inde pulcherrimae geminant rosae: in externa autem parte supra sacelli arcum, quod protenditur, picta itidem in pariete S. Iohannis baptistae, Christum baptizantis in Iordane, historia exprimitur. Alibi (b) refert: In coemeterio a Bosio via appia reperto, arcuata monumenta, e marmoribus affabre compacta, & sacelli ad instar seu altaris expolita videre est, quae ad sacra peragenda mysteria, supra ipsas, met beatorum martyrum corpora extructa olim fuisse, antiquissima, ac laudabilis ecclesiae consuetudo, quae illis potissimum temporibus viguit, facile intuentibus suadere videtur. Alibi (c): Porro in eorundem monumentorum in catacumbis ambitu marmorea quaedam hinc inde sedilia porriguntur, in quorum media parte pontificalis, ac memorea sedes vetustissima extat, in qua summi, ac sanctissimi olim pontifices (uti veneranda piorum hominum traditio fert) considebant, dum funesta illa persecutionum tempo-*

Z 3

ra

(a) l. 2. c. 12. n. 8. (b) l. 3. c. 22. n. 7. (c) l. 3. cap. 12. n. 4. 5.

ra ingruerent, in reliquo autem sedilium ambitu sacerdotes, qui pontifici adstabant, ac romanum insuper clerum, tunc potissimum temporis, cum sacrae ibidem synaxes peragerentur, sedisse, pie utique ex ipsius loci prospectu existimandum est. Marmoreum e regione ipsius pontificiae sedis altare quoddam, & quidem vetustatem redolens, adhuc cernitur, super quo hanc ab illo, praeter romanum pontificem, missae sacrificium celebrari consuevisse, ex accepta item inolitaeque apud posteros traditione accepimus. Hactenus Aringus, qui nec ipse audet certo venditare antiquitatem illorum altarium ad tria priora secula referendam esse.

§. III. Loco altarium autem veteres primis ecclesiae Christi temporibus mensis usi sunt ligneis, in quibus sacramentum eucharistiae dispensabatur, exemplo Christi & apostolorum, utpote, qui in privatis domibus, & sic in mensis ordinariis panem fregere; ad quem mensarum usum apostolus (a) respiciens ait: *Non potestis mensae domini participes fieri, & mensae daemoniorum.* Consentit Baronius [b], quando easdem tunc fuisse mensas sacras, quae communes erant, adserit. Nec conditio priorum temporum lapidea seu fixa altaria admittebat, cum christiani modo in aedibus privatis, modo locis vacuis, sylvis, navibus, & in coemeteriis subterraneis (c) congerentur sacra celebrare, mensas autem poterant secum ferre, quocunque volebant. Quapropter

(a) 1. Cor. X, 21. [a] *Annal. a. C. 34. n. 284.*

(c) *Euseb. H. E. l. 7, c. 22.*

propter & post apostolorum tempora, locus a veteribus, in quo sacra eucharistia administrari consuevit, saepe dicitur *mensa*, (non tamen quandounque vox haec occurri, semper mensa lignea, nunquam fixum altare lapideum intelligendum] & quidem ad differentiam, *coelestis* (a), *divina* (b), *mystica* (c), *regia* [d], *sacra* (e), *terribilis* (f), & tandem *altare* (g), non quod arbitrarentur, mensam illam vere esse altare, sed quia in ea exhiberetur sanctissimum Christi corpus in commemorationem eiusdem in ara crucis semel oblatis. Seculo adhuc IV mensarum usus in conventuum locis obtinuit, teste Athanasio [h] his verbis: *Subsellia, thronum, mensam, utpote quae lignea erat, combusserunt*, ethnici nempe & Ariani. Adde Augustinum. (i)

§. IV. Quamvis autem sec. IV in multis ecclesiis consuetudo veterum servaretur, tamen in quibusdam, & celebrioribus forsan, de lapide altaria sunt constructa; quod Gregorius (k) nysenus huius seculi scriptor his indicat verbis:

Z 4

Nam

(a) In liturgia Iacobi. [b] a patribus nicaenis.

(c) apud Chrysost. hom. 6. ad popul. (d) ibidem.

(e) ap. Nazianz Homil. in 1. Cor. 11. (f) ibidem.

(g) Tertull. de oratione cap. 14. & l. 1. ad uxorem

cap. 7. Cyprian. epist. 66. Optatus Milevitanus.

l. 6. contra Parmen. (h) t. 1. epist. ad solitar.

vitam agentes. [i] Augustinus tract. 26. in

Iohan. & epist. 50. ad Bonifacium: item lib. 3.

contra Crescentium cap. 43.

(k) Orat. in baptismum Christi.

Nam & altare hoc sanctum, cui assistimus, lapis est, natura communis, nihil differens ab aliis crustis lapideis, ex quibus parietes nostri extruuntur. Et Chrysostomus: (a) Hoc altare natura quidem lapideum est, sanctum autem efficitur, quando, & quoniam corpus Christi recipit. Plerique scriptores dicunt a SILVESTRO sec. IV pontifice romano fuisse constitutum, ut altaria lapidea essent, sed huius, ut Bona [b] notat, decreti nulla mentio apud antiquos reperitur. Concilium autem epaunense anno 509 habitum statuit cap. 26, ut altaria, nisi sint lapidea, infusione chrismatis non sacrentur.

§. IV. Vt autem nunc ad scopum redeamus, altaria martyrum, aut sanctorum reliquiis superimponere sec IV & seqq. coeperunt christiani. Nam cum sub Constantino M. frui esset licitum, ubique pro arbitrio Christo erigere non tantum templa, sed & altaria, in iis praecipue locis voluerunt illa erigere, in quibus sacra martyrum pignora sepulta iacebant, quoniam ista loca videbantur iis ceteris religiosiora, & ad sacra in illis peragenda, precesque fundendas aptiora: hunc autem in finem illa erigebantur, ut eucharistiam in illis celebrarent, aut saltem preces funderent. De Felice I P.R. & hoc sec. IV florente sic scribit Anastasius: Hic constituit supra sepulcra, aut memorias martyrum missas celebrari: ergo & mensae super illis ponendae, aut altaria erant erigenda. Prudentius, loco,

(a) Homil. 20. in 2. ep. ad Corinth. [b] Rer. liturg. l. 1. c. 20.

co, in quo repositum fuit S. martyris Hippolyti corpus, descripto, ita canit (a):

*Talibus Hippolyti corpus mandatur opertis,
propter ubi adposita est ara dicata Deo.
Illa sacramenti donatrix mensa, eademque
custos fida sui martyris adposita,
servat ad aeterni spem iudicis ossa sepulcro,
pascit item sanctis tybricolae dapibus.*

Plura loca ex eodem auctore hunc morem confirmantia in Annot. citantur. Concinit Prudentio Paulinus [b], qui vixit inchoante sec. V:

*Spectant de superis altaria tota fenestris,
sub quibus intus habent sanctorum corpora
sedem;*

*namque & apostolici cineres sub coelite mensa
depositi, placitum Christo spirantis odorem
pulveris inter sancta sacri libamina reddunt.*

Constantinus M. basilica Romae in parte illa coemeterii, quae Petri corpus continebat, constructa, vetus ipsius sepulcrum aere cyprio circumdari, & omni ex parte muniri iussisse, *desuper* autem altare lapideum erexisse dicitur, cui ciborium quoddam argento & auro, gemmisque fulgentibus ornatum superaddiderit, & donaria quam plurima (c) obtulerit. Hieronymus adversus Vigilantium: *Male ergo facit romanus episcopus, qui super mortuorum hominum Petri, &*

Z 5

Pauli

(a) *Perist. hym. 11. vers. 170. Conf. hym. 3. v. 210. p. 244.
hym. 4. v. 190. p. 260. hym. 5. v. 515. p. 293.*

(b) *Natali 9. S. Felicis.* (c) *Aringus l. 2. c. 6. n. 3,
ex actis Silvestri.*

Pauli secundum nos ossa veneranda, secundum te vilem pulvisculum, offert Domino sacrificia, & tumulos eorum Christi arbitratur altaria. Augustinus [a] ait: In memoriis martyrum constituimus altaria. Per memorias autem martyrum hoc loco nihil aliud, quam illorum sepulcra intelligit. Post Ambrosii obitum anno secundo, h. e. a. 399. in concilio carthaginensi III, alias V, can. 14. sancitur, ut omne altare subvertatur, sub quo neque corpus, neque reliquiae martyrum iaceant. Verum patres huius synodi non de omnibus omnino altaribus loquuntur, sed tantum de illis, quae passim per agros tumulis martyrum imposita inscribebantur, nec tamen veri alicuius martyris reliquias [b] sub se continebant. Usus autem altarium huiusmodi, quamvis initio in precibus, & eucharistiae participatione consisteret, tamen postmodum, cum ubique iam templa essent constructa, in concilio braccarensi a. 572 patribus placuit ita sancire: Non oportet clericos ignaros & praesumptores super monumenta in campum mysteria portare, aut distribuere sacramenta, sed aut in ecclesia aut in basilica, ubi martyrum reliquiae sunt depositae, ibi pro defunctis oblationes offerri. Caspar Barthius huius consuetudinis hanc [b] praebet rationem: Altare illud, in quo sacris mysteriis fruebantur, martyrum reliquiis superaedificare in more habebant, ut, quod superne consecraretur divino sacramento infra sanctorum ossibus fieret venerabile. Sed

[a] l. 20. contra Faustum Man. c. 21. Sozom. l. 5. c. 8. [b] Vid. Ius can. 26. de consecrat. distruct. 1.

[c] Advers. lib. 44. c. 11.

Sed audiamus hac de re incertum quidem auctorem, at antiquum, cuius sermo in festo Innocentium inter *Augustini* opera reperitur, & sequentia (a) continet, quae huc spectant: *Convenienter, & quasi pro quodam consortio ibi martyribus sepultura decreta est, ubi mors Domini quotidie celebratur, scilicet ut, qui propter mortem eius mortui fuerant, sub sacramenti eius mysterio requiescant. Non immerito, inquam, consortio quodam occisis tumulus illic constituitur, ubi occisionis dominicae membra ponantur, ut, quos cum Christo unius passionis causa devinxerat, unius etiam loci religio copularet. Ambrosius* (b) scribit, locum sub altari deberi martyribus, ut qui Christi, cuius corpus & sanguis in altari, redempti sint passione. Ceterum ista altaria non martyribus, sed soli Deo martyrum, quamvis in memoriam martyrum, constituebantur, eodem hipponensi episcopo [c] testante.

§. VI. Occasione hac de loco isto apocalyptico, ubi animarum sub altari requiescentium mentio fit [d], pauca sunt dicenda. Ansam enim praecipue hic locus dedit patribus, non tantum altaria tumulis martyrum imponendi, sed & corpora illorum effodiendi, & sub altari recondendi. Ita enim incertus ille auctor (e) ad hunc apocalypseos exclamat: *Videte, quem locum martyres apud homines mereantur, qui*
apud

(a) t. 10. serm. 4. in festo Innocentium f. 259. (b) t. 6.

contra Faustum l. 21. c. 21. (c) epist. 85. lib. 10.

[d] Apoc. 6, 9, t. 10, loco iam citato.

apud Deum locum sub altario meruerunt. Dicit enim sancta scriptura: Vidi sub altari animas interfectorum propter verbum Dei, & propter testimonium Iesu, quod habebant. Nihil autem isto in loco habetur de martyribus sub altari sepeliendis, sed figurata haec est locutio pro stilo auctoris huius libri, & sicut ille phrasas plerumque a rebus V. T. desumit, ita & iam victimis respondent martyres, & sicut illarum sanguis sub aut iuxta, aut prope altare, quae omnia denotat particula *υπο* fusus fuit, ita & martyres sub Christo, seu cum illo per fidem uniti, mactati fuere. Christus enim epist. ad Hebr. 13, 10. *altare nostrum* expresse dicitur.

CAP. V.

Cerei claro die ad sepulcra accendebantur.

§ I.

AD pie defunctorum, & martyrum praecipue cultum porro & hic veterum ritus spectat, quod feminae cereos ad illorum tumulos claro quoque die accendere consueverint. Morem hunc in Hispania iam sub seculi IV initium obtinuisse, ex canone 34 concilii *eliberiatani*, isti opposito, patescit; ita enim ille sese habet: *Cereos per diem placuit in coemeterio non incendi: inquietandi enim defunctorum spiritus non sunt. Qui haec non observauerint, arceantur ab ecclesiae communione.* Celebris Annalium scriptor [a] *Baronius* ad hunc canonem ita est commentatus: *In-*
quieta.

[a] *Annal. a. 34, n. 302.*

quietare animas defunctorum, nihil esse aliud, quam earminibus magicis, aliisque superstitionibus adhibitis eas advocare, satis expressum habetur in libro Regum ex persona Samuelis, sic dicentis: Quare inquietasti me, ut suscitarer? Consuevisse quidem & gentiles ad sepulcra defunctorum faces accendere, Suetonius tradit. Sollicitari quoque solitas ab ipsis animas defunctorum, Plinius plane significat, cum de communi illo loquendi usu pristino haec ait: Cur ad mentionem defunctorum testamur, memoriam eorum a nobis non sollicitari? Id quidem non alia de causa, nisi ob frequentem usum advocandi, ac, ut aiebant, sollicitandi, seu inquietandi animas defunctorum, loquendi consuetudine receptum erat. Abstulit ergo S. Synodus supersticiosam facum accensionem, ad sollicitandas animas defunctorum. Haftenus Baronius. At vero non tantum supersticiosam facum accensionem, ut vult ille, sed prorsus, atque in totum ipsam facum accensionem prohibitam fuisse, diserta citati canonis verba ostendunt: nam Patres istius concilii, probe videntes, supersticiosam facum accensionem iuxta sepulcra non facile tolli posse, nisi ipsa earum accensio in totum tolleretur, posterius rectissime, & prudentissime sanxerunt.

§. II. In aliis autem ecclesiis feminae ex bona intentione quidem, at non in totum probanda, morem istum servarunt, ita, ut in ipsis basilicis ante tumulos martyrum (a) cereos accenderent. Hinc in ecclesiis ad martyrum sepulcra

[a] Hieron. ad Riparium adv. Vigilant. t. 2. p. 118.

pulcra cum claro die accenderentur, *Vigilantius* barcinonensis ecclesiae in Hispania presbyter, illos christianos acriter reprehendere, eumque ritum a gentilibus (a) acceptum, in faciem illis dicere non est veritus. Verba eius sunt (b) haec: *Prope ritum gentilium videmus, sub praetextu religionis introductum, in ecclesiis sole adhuc fulgente moles cereorum accendi. Magnum honorem praebent huiusmodi homines beatissimis martyribus, quos putant de vilissimis cereolis illustrandos, quos agnus, qui est in medio throni, cum omni fulgore maiestatis suae illustrat. Respondet quidem (c) Hieronymus: Cereos non clara luce accendimus, sicut frustra calumniaris, sed ut noctis tenebras hoc solatio tempereamus, & vigilemus ad lumen, ne coeci tecum dormiamus in tenebris. Attamen mox addit: Quodsi aliqui propter imperitiam, & simplicitatem secularium hominum, vel certe religiosarum feminarum, (de quibus vere possumus dicere: Confiteor, zelum Dei habent, sed non secundum scientiam) hoc pro honore martyrum faciunt, quid inde perdis? Causabantur quondam & apostoli, quod periret unguentum, sed Domini voce correpti sunt: neque enim Christus indigebat unguento, nec martyres lumine cereorum; & tamen illa mulier in honorem Christi hoc fecit, devotioque mentis eius recipitur: & quicunque accedunt cereos, secundum fidem suam habent mercedem, dicente apostolo: Unusquisque suo sensu abundet. Deinde meminit, etiam absque martyrum reliquiis per totas orientis ecclesias*

(a) *Athenaeus lib. 3. Sueton. in Augusto 98.*

[b] *ap. Hieron. l. 2. p. 121. (c) p. 123.*

clesias, quando legendum sit evangelium, accendi luminaria, iam sole rutilante, non utique ad fugandas tenebras, sed ad signum laetitiae demonstrandum. Sic Hieronymus excusat quidem istud mulierum factum, sed quod apostolica haec verba, *Quisque de sua sententia sit certus*, quae ille ita pronunciat, *Quisque suo sensu abundet*, huc trahit, in eo non satis caute agit: nam si haec verba secundum sensum Hieronymi essent intelligenda, nonne libertatem concederent, tot, quot placerent, ritus introducendi, ut ita infinitus illorum esset numerus? Fides autem christiana, quo simplicior, eo est purior: quamvis non prorsus, quibusdam caeremoniis carere possit, propter hominum imbecillitatem. Quare & Paulus permittit ecclesiae, nonnullos ritus constituere, sed non alios, nisi qui ad bonum ordinem, & aedificationem faciunt. An vero ille, luminaria ad tumulos accendere, duo ista postulata praeseferat, non equidem video; nec universum *eliberitanum* concilium, ut antea dictum, agnovit, sed superstitionem exinde facile sese insinuare metuit. Profecto istud principium, *Vnusquisque suo sensu abundet*, genuina origo atque fons unicus omnium purae doctrinae evangelicae commaculationum in antiqua ecclesia extitit.

CAP. VI.

Preces primum ad sepulcra sanctorum factae. Peregrinationes ad illa institutae. Rationes horum rituum.

§. I.

IAm seculo III, obtinuit mos, ut fideles in coemeteriis vigiliis ducerent, orandi causa. Cum vero sub orationis praetextu saepe scelera committerentur, concilium *eliberitanum* vigiliis istas abrogatum ivit, canone 35. prohibens, *ne feminae in coemeterio pervigilent, eo quod saepe sub obtentu orationis, scelera latenter committant.* Sec. IV invaluit, preces apud martyrum monumenta facere, *Eusebio* (a) teste: *Solemus ad monumenta eorum accedere, & preces apud ea facere.* Ambrosii aevo, cuius mors in A. D. 397 incidit, *NABORIS & FELICIS* martyrum sepulcrum exinde erat celeberrimum, quod fideles sapissime illud (b) frequentarent. Ipse quoque Ambrosius una cum Paulino, aliisque ad *CELSUM* martyrem saepe eo perrexit orandi causa. *Hieronymus* praedicat devotionem *Constantiae*, quod consueverit pervigiles in sepulcro *HILARIONIS* eremitae noctes ducere, & quasi cum praesente ad adiuvandas orationes suas (c) sermocinari *Severus Sulpicius*; qui inchoante sec. V claruit, narrat (d), quod aliquando ad ossa alicuius latronis, quae martyris esse putaverant, preces fuerint peractae. Enimvero, erat locus coenobio

[a] *In praeparat. evang. p. 388. cod. paris. a. 1544.*

(b) *In vita Ambrosii, a Paulino descripta.*

[c] *In vita Hilarionis.*

(d) *In vita Martini c. 9.*

bio S. Martini contiguus, in quo ab antecessoribus episcopis altare erat positum, & qui magna hominum frequentia precum causa visitari solebat, quod communis erat fama, ossa alicuius martyris eo in loco esse recondita. Sed haec res S. Martino suspecta visa est, quod nec de nomine martyris ibidem sepulti, nec de tempore martyrii eius constaret. Paucis itaque fratribus secum sumtis, super tumulum constitit, precibus ad Deum fuis, ut, quis esset defunctus, & cuius meriti, sibi revelaretur. Apparuit sordida umbra dictitans, se, ad cuius sepulcrum iuges preces fierent, latronem propter scelera occisum fuisse, & errore vulgi precibus coli: quibus auditis, S. Martinus altare, ad quod orare haecenus turba consueverat, evertit, nec postea quenquam eo in loco orare permisit. Sic autem Deus illos pudore suffudit, ut ab ista superstitione revocaret. Arae hic fit mentio, ad eius tumulum posita: unde rursus liquet iste ritus, de quo supra diximus. Porro Victor uticensis (a) refert, quandam matrem Maioricum filium in sua domo maluisse sepelire, ut, quotiens super sepulcrum eius preces funderet, alienam se a filio nunquam esse consideret. Gregorius M. (b) memorat, Gothorum tempore matronam quandem valde religiosam, ad ecclesiam martyrum PROCESSI & MARTINIANI saepe venisse, & quidem ad orandum: erant autem ibi corpora istorum sepulta. Gregorius turonensis [c] varia precum ad sepulcra habitarum exempla recenset.

A a

censet.

(a) De persecut. Vandal. l. 3. (b) Homil. 32. in sap. 16, Matth. (c) de gloria confess. 6. 21.

cenlet. Ipse etiam ad tumulū MEMMI episcopi catalaunensis se pro febricitante orasse, meminit (a) Augustinus (b) ait: *Videtis, imperii nobilissimi eminentissimum culmen ad sepulcrum piscatoris Petri submisso diademate supplicare. Chrysostomi, haec sunt: Roma, urbium est regalissima: relictis omnibus ad sepulcra piscatoris, & pellionis currunt Reges, & praesides, & milites. Adhortati quoque sunt ecclesiae antistites populum, ut ad martyrum sepulcra adorarent. Ita Chrysostomus sermone in IUVENTINUM & MAXIMUM martyres: Saepe, ait, eos invisamus, tumulos adornemus, magnae fide reliquias eorum contingamus, ut inde benedictionem aliquam consequamur: nam quaecunque voluerint, apud Regem coelorum impetrare possunt. Proinde magna fide, promptitudineque huc veniamus, quo & visis sanctorum monumentis, & consideratis eorum praemiis, inde varios thesauros undiquaque colligamus. Basilius (c) de XL. martyribus: Qui aliqua praemitur angustia ad hos confugiat: qui rursus laetatur, hos oret. Cum his martyribus ergo nostras effundamus preces.*

§. II. Nec tantum vicini, sed & exteri ex remotis locis venire ad sanctorum monumenta, illorum inspectione fidem suam confirmandi, & orandi causa. Paulinus (d) nolanus episcopus, initio seculi V clarus, turbas innumera-biles ex remotissimis locis peregrinari solitas scribit, ad corpus S. FELICIS. Et Prudentius: (e) Ex-

(a) c. 66. (b) epist. 42. (c) t. 1. p. 401.

[d] Natali III. S. Felicis. (e) Perist. hym. 1. de Emeritorio & Chelidonio calagurritanis martyribus.

Exteri, nec non & orbis huc colonus advenit ;
 fama nam terras in omnes percucurrit proditrix,
 hic patronos esse mundi, quos precantes ambient.
 Chrysostomus comparans sepulcra martyrum cum
 sepulcris Regum, ita (a) loquitur : Itaque ut
 regias quidem aulas videat, nullus unquam (mar-
 tyr) peregrinatus fuerit : multi vero Reges, plerumq;
 huius spectaculi gratia peregrinati sunt : futuri nam-
 que iudicii vestigia & signa sanctorum aedes exhibent,
 ubi daemones flagellantur, corriguntur homines, &
 liberantur. Inter omnia autem monumenta
 maxime frequentabantur Servatoris nostri,
 quod Hierosolymis extabat, & Petri atque Pau-
 li, quae Romae : hierosolymitana, & romana
 peregrinatio omnium merito celeberrimae ha-
 bentur. Non quidem sentio, solum Servatoris
 sepulcrum, aliaque sanctorum monumenta pri-
 scos christianos Hierosolymam pellexisse, ut
 apud ea Deum adorarent ; nam omnia loca
 sancta, quae tam Hierosolymis, quam circum
 Hierosolyma erant, propter notatu di-
 gnas res, ibi gestas, in sacris litteris celebria,
 peregrinantes etiam spectare volebant, ut in
 historiae sacrae veritate confirmarentur : hoc
 autem est, quod volo, peregrinantes Hieroso-
 lymae apud sepulcrum Christi, aut alius sancti
 viri pro arbitrio preces peregisse. Ut taceam,
 quosdam simul, ob sacras Christi reliquias vi-
 dendas, & quasdam ex illis particulas asportan-
 das, iter istud instituisse. Erant autem Hiero-

Aa 2

solymam

(a) Hom. 66. ad popul. antiach.

Iolymam peregrinantes duplicis generis : alii nolebant domum reverti, sed Hierosolymis, seu potius Bethlehemi, aut in vicinia residuos vitae dies transigere, putantes, maiori se devotione ibi posse vivere, utpote quae sanctorum locorum vicinia & crebra eorum contemplatione non tantum promoveri, sed nec a moribus quoque seculi impediri posset, siquidem Bethlehemi, & circa illud omnia erant tranquilla, & quieta, nec tantus populi confluxus, ut aliis in urbibus populosis. Ad huiusmodi peregrinatores non nisi monachos refero, & moniales, aut iam tales existentes, aut mox fieri cupientes. Exemplum habetur PAULAE, feminae ex nobili stirpe prognatae, quae, marito defuncto, Romam, liberos, atque domum reliquit, Hierosolymamque navigavit, unam tantum filiam Eustochium secum ducens. Totum eius iter memoriae prodidit *Hieronymus*; cumque in illo saepe laudatissima matrona sacris in monumentis narretur Dominum adorasse, magnumque religionis studium prae se tulisse, ab instituto nostro non erit alienum, nec forsan lectori ingratum, si illud heic ipsis B. Hieronymi verbis describerimus. Ita autem illa sese (a) habent :
 „ Delata ad Insulam Pontiam, Flaviae Domicil-
 „ lae nobilitavit exilium, vidensque cellulas, in
 „ quibus illa longum martyrium duxerat, sum-
 „ tis fidei alis, Hierosolymam, & sancta loca vi-
 „ dere cupiebat. In littore Sareptae, Heliae est
 „ ingres-

(a) In epitaph, Paulae ad Eustoch. t. 1.

ingressa turriculam, NB. in qua, adorato domi-
no salvatore, per arenas Tyri, in quibus genua
Paulus fixit, pervenit ad Coth, &c. Tandem
Hierosolymam, prostrataque ante crucem,
quasi pendentem dominum cerneret, adora-
bat. Ingressa sepulcrum, resurrectionis oscu-
labatur lapidem, quem ab ostio monumenti
amoverat angelus: & ipsum corporis locum,
in quo Dominus iacuerat, quasi sitiens deside-
ratis aquas, fideli ore lambebat. Quid ibi
lacrymarum, quantum gemituum, quid dolo-
ris effuderit, testis est cuncta Hierosolyma, te-
stis est ipse Dominus, quem rogabat: Vnde,
egrediens ascendit Sion, quae in arcem vel
speculam vertitur. Ostendebatur illi columna
ecclesiae porticum sustinens, infecta cruore
Domini, ad quam vinctus dicitur, & flagella-
tus. Monstrabatur locus, ubi supra 120 creden-
tium animas Spiritus sanctus descendisset.
Perrexit ad Bethlehem, & in dextera parte i-
tineris stetit ad sepulcrum Rachel. Atque inde
Bethlehemum ingressa, & in specum salva-
toris introiens, postquam vidit sacrum virginis
diversorium, & stabulum, me audiente iura-
bat, cernere se oculis fidei infantem pannis
involutum, vagientem in praesepe Dominum:
magos adorantes, stellam fulgentem de super,
matrem virginem, nutritium sedulum, pasto-
res nocte venientes, parvulos interfectos,
Herodem saevientem, Ioseph & Mariam fugi-
entes in Aegyptum, mixtisque gaudio lacry-

„mis, loquebatur: Salve Bethlehem domus pa-
„nis, in qua natus est ille panis, qui de coelo
„descendit &c. Et ego misera atque peccatrix
„digna sum iudicata, de osculari praesepe, in quo
„dominus parvulus vagiit? orare in spelunca,
„in qua virgo dominum fudit infantem? Haec
„requies mea, quia domini mei patria est: hic
„habitabo, quoniam salvator elegit eam &c.
„Zoaram translata, recordabatur speluncae
„Loth, & versa in lacrymas virgines socias ad-
„monebat, cavendum esse vinum, in quo est lu-
„xuria, cuius opus Moabitae sunt & Ammoni-
„tae. Rerversa Hierosolymam, ingressa sepul-
„crum Lazari, Mariae & Marthae vidit hospiti-
„um, & Bethphage &c. Sepulcra quoque in
„monte Ephraim Iesu filii Nave, & Eleazar filii
„Aaron sacerdotis e regione venerata est.
„Transivit Sichem, atque inde divertens vidit 12
„patriarcharum sepulcra, & Samariam, ubi siti
„sunt Helisaeus & Abdias prophetae, & Ioan-
„nes baptista; ubi multis intremuit consterna-
„ta mirabilibus: namque cernebat, variis dae-
„mones rugire cruciatibus, & ante sepulcra
„sanctorum ululare homines more luporum,
„vocibus latrare canum, fremere leonum, sibila-
„re serpentum, mugire taurorum: alios rotare
„caput, & post tergum terram vertice tangere,
„suspensisque pede feminis, vestes defluere in
„faciem. Miserebatur omnium, & per singu-
„los effusis lacrymis, Christi clementiam de-
„precabatur, & quaecunque reliqua erant loca
„in

in Palaestina notatu digna, incredibili fide, pervagata est. Transiit illa deinceps ad Aegyptum, celebria loca & istius regionis perlustrans. Nec multo post Bethlehemum rediit, ibi per triennium angusto mansit hospitio, donec extrueret cellulas, ac monasteria, & diversorium peregrinorum iuxta viam conderet. Huc usque iter eius descriptum sit, quod multis virginibus & filia comite peragavit. Haftenus Hieronymus de itinere Paulae. Eadem Paula cum filia Eustochio postmodum & MARCELLAM invitavit, Hieronymo iis epistolam dictante, ut Roma relicta ad rura bethlehemitica(a) transiret; imò ipse Hieronymus peculiari ad Marcellam epistola idem fecit. Rationes autem potiores, quae ad agros bethlehemiticos calcandos illam deberent movere, sunt sequentes: 1. Quod Hierosolymis, & habitasse dicitur, & mortuus esse Adam. 2. Quod tot tantosque haec urbs prophetas, & sanctos viros emiserit. 3. Totum mysterium nostrum istius provinciae, urbisque vernaculum esse; in tribus nominibus, Iebus, Salem, & Hierusalem trinitatis eam demonstrare fidem: in ea quoque Salomonem i. e. pacificum natum, & factum esse in pace locum eius, ac in figura Christi, sub etymologia urbis, *Domini dominantium, & Regis Regum* nomen accepisse. 4. Quod David & tota eius progenies in hac civitate regnavit. 5. Quamvis servator Hierosolymorum ruinam praedixerit, & ipse

A a 4

Iose.

[a] Paulae & Eustoch. ad Marcellam.

Iosephus narret, illo tempore, quo crucifixus sit Dominus, ex adytis templi virtutum coelestium erupisse voces, *Transmigremus ex his sedibus*; tamen Christum ex caritate super ruinam huius urbis plorasse, nec loci, sed hominum fuisse peccatum. 6. Quantum vero ad locum pertineat, per profectus temporum multo nunc augustiorem esse, quam ante fuerit: Venerati, ait ille, „ quaedam sunt iudaei sancta sanctorum, quia „ ibi erant Cherubim, & propitiatorium, & arca „ testamenti, manna, virga Aaron, & altare aureum. Nonne tibi venerabilius videtur sepulcrum domini? Quod quotiescunque ingredimur, toties iacere in sindone cernimus salvatorem, & paululum ibidem commorantes, „ rursus videmus angelum sedentem ad pedes „ eius, & ad caput: sudarium convolutum: de „ cuius sepulcri gloria, multo ante, quam excideretur a Ioseph, scimus Esaiae vaticinio prophatum, dicentis, *Et erit requies eius honor*, „ quod scilicet sepulturae domini locus esset ab „ omnibus honorandus. Quamvis ergo Hierusalem in apocalypseo libro Sodoma & Aegyptus vocetur, ubi & dominus crucifixus, eandem tamen urbem dici in isto libro *civitatem sanctam*, nec non in Matthaei evangelio. 7. psalmistam praecipere, ut adoremus in loco, ubi steterunt pedes eius. 8. Si benedicta loca putentur, in quibus Petrus & Paulus servi sanguinem effudere pro Christo, cur Domini & Dei non esset gloriosa confessio? Et si martyrum ubique

ubique sepulcra venerentur fideles, monumentum, in quo dominus conditus, multo minus esse negligendum. 9. Innumerabiles fere ab ascensu domini usque in hunc diem Hierosolymam venisse, episcopos, martyre, eruditissimosque viros, putantes, minus se habere religionis, nisi in illis Christum adorassent locis, de quibus primum evangelium de patibulo coruscaverat. 10. In hac terra continentiam, humilitatem, pacem & concordiam, prae reliquis provinciis dominari. In veste nullam esse discretionem, nullam admirationem: ieiunia quoque neminem sublevare, nec deferri inediae, nec moderatam saturitatem condemnari: neminem iudicare alterum, neminem alterum lacerare; procul esse luxuriam, procul voluptatem; tot in ipsa urbe orationum loca, ut ad ea peragrandam dies sufficere non possit. 11. Ibi esse villulam Christi & Mariae, speluncam Salvatoris, & illud praesepe, in quo infantulus vagiit: ibi esse latas porticus, aurata laquearia: ibi instar palatii opibus privatorum extructas basilicas. 12. Hunc locum sanctiorem esse tarpeia rupe (seu Roma,) quae de coelo saepius fulminata ostendat, quod domino displiceret. In Apocalypsi de muliere purpurata, & scripta in eius fronte blasphemia, septem montibus, aquis multis dici: *Exite de illa populus meus, & ne participes sitis delictorum eius, ut de plagis eius non accipiat. Fugite de medio Babylonis, & salvate unusquisque animam suam.* 13. Esse quidem ibi, nempe Romae,

sanctam ecclesiam, tropaea apostolorum, & martyrum, esse Christi veram confessionem, & ab apostolo praedicatam fidem, & gentilitate calcata in sublime se quotidie erigens vocabulum christianum; sed ipsam ambitionem, potentiam, magnitudinem urbis, videri & videre, salutare & salutare, laudare & detrahare, audire & proloqui, & tantam frequentiam hominum videri, a proposito monachorum aliena esse: in christi vero villula tota rusticitatem, & extra psalmos silentium esse, quocumque te verteris, aratorem stivam tenentem *allelulia* decantare, sudantem messorem psalmis se avocare, & curva attondentem vitem falce vinitorem aliquid Davidicum canere: hunc pastorum sibi-lum, haec arma culturae; solum, quod cupiant, sese videre. Tandem concludit: *Ergone erit illa dies, quando nobis liceat, speluncam salvatoris intrare? In sepulcro Domini flere cum sorore, flere cum matre? Crucis deinde lambere lignum, & in Oliveti monte cum ascendente domino, voto & animo sublevari? Videre exire Lazarum fasciis colligatum, & fluenta Iordanis ad lavacrum domini puriora? Inde ad pastorum caulas pergere in david orare mausoleo? Amos prophetam etiam nunc buccina pastoralis in sua conspiciere rupe clangentem? Ad Abraham, Isaac, & Iacob, trium quoque illustrium feminarum, vel tabernacula properare, vel memorias? Videre fontem, in quo a Philippo eunuchus est tinctus? Samaritanam pergere & Iohannis baptista, Helisaei quoque & Abdiae pariter cineres adorare? Ingredi speluncas,*
in

in quibus persecutionis & famis tempore, prophetarum agmina sunt nutrita? Ibimus ad Nazareth, & iuxta interpretationem nominis eius florem videbimus Galileae? Hanc procul inde cernitur Cana, in qua aquae in vinum versae sunt. Pergemus ad Itabirium, & tabernacula salvatoris, non, ne Petrus quondam voluit, cum Moyse & Helia, sed cum Patre cernemus & spiritu sancto. Inde ad mare veniemus Genesareth, & de quinque piscibus, & septem panibus videbimus in deserto quinque & quatuor hominum millia saturata. Apparebit oppidum Naim, in cuius portis viduae filius suscitatus est. Videbitur & Hermonim, & torrens Endor, in quo superatur Sisara. Capharnaum quoque signorum Domini familiaris, & omnis pariter Galilaea cernetur. Et tunc comitante Christo, cum per Silo & Bethel, & cetera loca, in quibus ecclesiae quasi quaedam victoriarum domini sunt erecta vexilla, ad nostram speluncam redierimus, canemus iugiter, crebro flebimus, indefinenter orabimus, & vulneratae iaculo salvatoris in commune dicemus: Inveni, quem quaesivit anima mea: tenebo eum, & non dimittam illum. Tantum de primo genere peregrinationis hierosolymitanae.

§. III. Alia autem erat illa, quae fiebat, cum intentione redeundi in patriam. De qua iam circa annum 200 aliquod habetur apud Eusebium [a] exemplum. Narrat enim ille, Alexandrum episcopum ex Cappadocia Hierosolyma profectum fuisse euχης, καὶ τῶν τοῦτων ἱστορίας εὐχης, orationis, & locorum historiae causa: ubi quidem

Euse.

(a) H. E. lib. 6. c. 11.

Eusebius dicit, eum orandi causa Hierosolymam profectum, sed videtur ille *Heideggero* (a) de hoc itinere sic sentire ex more sui seculi, quo peregrinationes istae in terram sanctam orationis gratia usitatae fuerint. Quicquid sit, habuit ille etiam pro scopo, ut certior redderetur de historia evangelica, atque sic in fide confirmaretur, veluti ex verbis *Eusebii* patet. Nec sane reliquias sanctorum, sed Christum ibi adoravit: cultus enim reliquiarum tum temporis plane adhuc incognitus erat. Sub Constantino autem M. terrae sanctae loca frequentius invisi coeperunt. Ipsa mater Constantini, *HELENA*, provecta licet aetate, tamen juvenili animo properavit, ut terram veneratione dignam perlustraret: postquam vero servatoris nostri vestigia debito cultu venerata erat, *Adoremus*, inquit, *in loco, ubi steterunt pedes eius*, ut psalmo 131. praedictum, & duo statim templa Deo dedicavit, alterum in spelunca, ubi natus est, alterum eo in monte, ex quo in coelum ascenderat Dominus. Haec fecit Imperatrix, cum illa debitum piae dispositionis opus Deo omnium Regi persolvere decrevisset, & pro filio suo tanto Rege, ac pro filiis eius Caesaribus, Deo carissimis, nepotibus suis, gratias cum supplicationibus agendas sibi esse [b] statuisset. Postmodum cupiditas quidem visendi magnifica ista templa, ab Helena, nec non ab ipso Constantino extracta, multos in terram sanctam pelliciebat: attamen

(a) *Dissertat. de peregrinat. religiosis* §. 5.

(b) *Euseb. de V. C. lib. 3. c. 42.*

attamen praecipuus scopus manebat, Dominum in istis locis, ubi natus, educatus, passus, sepultus erat, adorare, seque in historiae sacrae veritate confirmare; quamvis non possit negari, illa loca reliquis sanctiora a multis habita, adeoque & illos aliis sanctiores iudicatos fuisse, qui ista inviserant. Hinc, uti Hieronymus (a) testatur, toto ex orbe Hierosolymam concurrabant cuiuscunque generis hominis: *Longum est, ait ille, nunc ab ascensu domini usque ad praesentem diem per singulas aetates currere, qui episcoporum, qui martyrum, qui eloquentium in doctrina ecclesiastica virorum venerint Hierosolymam, putantes, minus se religionis, minus habere scientiae, nec summam, ut dicitur, manum accepisse virtutum, nisi in illis Christum adorassent locis, in quibus primum evangelium de patibulo coruscaverat.* Quibus ex verbis patet, sentire quidem Hieronymum, seu potius Paulam & Eustochium, peregrinationem Hierosolyma versus inde ab ascensu domini usque in praesens tempus durasse, & ex hac hypothesi natam esse opinionem, eos minus religionis, & virtutum habere, qui illis in locis Christum non adoraverint: verum quis non videt, verba illa nil aliud esse, nisi rhetoricam exaggerationem peregrinationis hierosolymitanae, & feminas istas, liberius aliquanto scripsisse ad Marcellam, ut illi eo magis persuaderent iter ad rura bethlemitica suscipiendum? Non enim apud sec. III patres

[a] In Paulae & Eustoch., epist. ad Marcellam.

patres de peregrinatione huiusmodi vel verbum legitur. Et quomodo *Hieronymus*, aut alius quis, de maiorum mente & impulsu potuit iudicare, ex quo hoc & illud fecerint? Hieronymi quidem aevo, ex tali opinione ista fiebat peregrinatio, velut & Theodosii iunioris uxor se voto Hierosolymam eundi obligaverat, si filiam suam in matrimonio vidisset: quod etiam deinceps fecit, & ecclesias omnes, tam quae Hierosolymis, quam quae in aliis orientis urbibus sitae erant, variis ornamentis (a) decoravit. Verum puriora erant tria priora secula subsequentibus, nec ab his ad illa valet consequentia. Quid? quod ipse *Hieronymus* improbet, atque refutet illam suo aevo a multis receptam sententiam, quasi plus religionis & sanctitatis haberent, qui Hierosolymis viverent & habitarent. Cum enim Paulinus monachus illum idcirco sanctum beatumque praedicasset, quod Hierosolymis degeret, [b] respondit: *Non Hierosolymis fuisse, sed Hierosolymis bene vixisse, laudandum est. Illa expetenda est civitas, non quae occidit prophetas, & Christi sanguinem fudit, sed quam fluminis impetus laetificat; quae in monte sita, celari non potest, quam matrem sanctorum apostolus clamat, in qua se municipatum cum iustis laetatur habere. Neque vero hoc dicens, memet ipsum inconstantiae redarguo, damnoque, quod facio, ut frustra videar ad exemplum Abraham, & meos, & patriam reliquisse, sed non audeo, Dei omnipotentiam angusto fine concludere, &*
coar-

(a) Socrat. H. E. lib. 7. c. 27. (b) Epist. ad Paul. t. 1.

coarctare parvo terrae loco, quem non capit coelum. Singuli quique credentium non locorum diversitatibus, sed fidei merito ponderantur. Et veri adoratores neque Hierosolymis, neque in monte Gazarim adorant patrem, quia Deus spiritus est, & adoratores eius in spiritu & veritate adorare oportet. Spiritus spirat, ubi vult; Domini est terra, & plenitudo eius. Salvator ad discipulos loquens, cum esset in templo, Surgite, inquit, abeamus hinc. Et ad iudaeos: Relinquetur vobis domus vestra deserta. Crucis igitur, & resurrectionis loca profunt his, qui portant crucem suam, & cum Christo resurgunt quotidie, qui dignos se tanto exhibent habitaculo. Ceterum qui dicunt, templum Domini, templum Domini, audiant ab apostolo: Vos estis templum Domini, & Spiritus sanctus habitat in vobis. Et de Hierosolymis, & de Britannia aequaliter patet aula coelestis: regnum enim dei intra vos est. Antonius, & cuncta Aegypti, & Mesopotamiae, Ponti, Cappadociae & Armeniae examina monachorum, non viderunt Hierosolymam, & patet illis absque hac urbe paradisi ianua. Beatus Hilarion, cum palaestinus esset, & in Palaestina viveret, uno tantum die vidit Hierosolymam, ut nec contemnere loca sancta propter viciniam, nec rursus dominum claudere videretur. Ab Hadriani temporibus usque ad imperium Constantini, per annos circiter centum octoginta, in loco resurrectionis simulacrum Iovis, in crucis rupe statua ex marmore Veneris a gentibus posita colebatur, existimantibus persecutionis auctoribus, quod tollerent nobis

bis fidem resurrectionis & crucis, si loca sancta per idola polluissent. Bethlehem nunc nostrum, & augustissimum orbis locum, de quo psalmista canit, Veritas de terra orta est, lucus inumbrabat Thamuz, id est, Adonidis, & in specu, ubi quando Christus parvulus vagiit, Veneris amasius plangebatur. Quorsum inquires haec tam longo repetita principio? Videlicet ne quicquam fidei tuae deesse putes, quia Hierosolymam non vidisti, nec nos idcirco meliores existimes, quod huius loci habitaculo fruimur; sed sive hic, sive alibi, aequalem te pro operibus tuis apud dominum nostrum habere mercedem. Revera ut simpliciter motus mentis meae fatear, considerans & propositum tuum, & ardorem, quo seculo renunciasti, differentias in locis arbitror, si urbibus & frequentia urbium derelicta, in agello habites, & Christum quaeras in solitudine, & ores solus in monte cum Iesu, sanctorumque tantum locorum vicinitatibus perfruaris, id est, ut & urbe careas, & propositum monachi non amittas. Quod loquor, non de episcopis, non de presbyteris, non de clericis loquor, quorum aliud est officium: sed de monacho, & monacho quondam apud seculum nobili: qui idcirco pretium possessionum suarum ad pedes apostolorum posuit, docens, pecuniam esse calcandam, ut humiliter & secreto victitans, semper contemnat, quod semel contempsit. Si crucis & resurrectionis loca non essent in urbe celeberrima, in qua curia, in qua aula militum, in qua scorta, mimi, scurrae, & omnia sunt, quae solent in ceteris urbibus; vel si monachorum turbis solummodo frequentaretur, expetendum revera huiusmodi cunctis monachis esset ha-

*habitaculum. Nunc vero summae stultitiae est, renun-
ciare seculo, dimittere patriam, urbes deserere, mona-
chum profiteri, & inter maiores populos peregre vivere,
quam eras victurus in patria. Haecenus Hierony-
mus. Vnde liquet, non tantum monacho Pau-
lino eum dissuasisse peregrinationem hieroso-
lymitanam, sed & neminem idcirco meliorem
reputasse, quod Hierosolymam profectus sit,
ibique adorationem fecerit. Nec tantum Hie-
ronymus, sed & alii viri pii, contra erroneam
istiusmodi persuasionem sunt locuti. Antonius,
referente Athanasio, seu alio in eius vita, subna-
scentem superstitionem his verbis taxavit: No-
bis nulla proficiscendi, nulla transfretandi fluctus ne-
cessitas imminet, in omni sede terrarum constituta
sunt regna coelorum. Ita & [a] Augustinus: Noli lon-
ga itinera meditari. Vbi credis, ibi venis: ad il-
lum enim, qui ubique est, amando venit, non navi-
gando. Sed quoniam etiam tali itinere abundant
fluctus & tempestates tentationum, in crucifixum cre-
de, ut fide tua possis lignum ascendere. Idem (b)
aut alius quispiam: Dominus non dixit, Vade in o-
rientem, & quaere iustitiam: naviga usque ad occiden-
tem ut accipias indulgentiam; sed, dimitte inimicis,
nihil a te extra te quaere. Quid Chrysostomus de
religiosis peregrinationibus senserit, haec ver-
ba [c] docent: Via solutionis seu remissionis pec-
catorum non laboribus indiget, nec pecuniarum ex-
pensa, seu ulla alia re, sed simpliciter tantum bono
B b pro-*

[a] Serm. 1. de verbis apost. Petri ad Christ.

(b) Serm. 3. de martyr. (c) Hom. 1. in ep. ad Philem.

proposito. Non opus est, in longinqua peregrinando transire, nec ad remotissimas ire nationes, non pericula, non labores tolerare, sed velle tantummodo. Et homilia (a) alia disertis negat verbis, ad promerendum Deum quicquam valere, si quis peregrinationes ad terras longe distitas instituerit. Meminit etiam (b) alibi. Inter omnes autem patres Gregorius nyssenus praecipuus est receptarum superstitionumque peregrinationum impugnator, velut eius epistola de iis, qui adeunt Hierosolyma, satis demonstrat. Digna est illa, quae legatur; quare & eam de verbo ad verbum huc adponere volui ex Petri Molinei versione:

Gregorii nysseni episcopi Epistola de iis, qui adeunt Hierosolyma.

„Quandoquidem me rogasti, amice, per epistolam, de omnibus tibi ordine respondendum
 „existimavi. Equidem eos, qui se semel consecraverunt sublimi vivendi rationi, pretium
 „operae facere existimo, si semper evangelii voces respiciant. Ac quemadmodum qui rem
 „subiectam ad amissam exigunt, iuxta amissam
 „rectam lineam, quae prae manibus tortuosa,
 „ad rectitudinem revocant: ita convenire arbitror, quadam veluti recta linea & indeflexa
 „(evangelica nimirum disciplina) his applicata,
 „iuxta illam ad deum dirigi. Quum itaque
 „aliqui eorum, qui solitariam & in seducto vitam elegerunt, in parte pietatis ponant visere
 „loca

[a] hom. 3. ad populum antioch. (b) hom. 5. ad eund.

loca Hierosolymorum, in quibus vestigia conversationis dominicae conspiciuntur; operae pretium fuerit ad regulam respicere, & si haec suadet praeceptorum manuductio, opus exequi, ut iussum a domino: sin vero est extra domini praecepta, haud scio quid hoc sit rei, aliquid non mandatum velle agere, atque ita ipsum sibi legem esse honesti. Certe quando dominus invitat benedictos ad hereditatem regni coelorum, profectionem Hierosolyma inter recta facta non retulit: ac quum qui sint beati pronunciat, hoc studium non complexus est. Consideret vero prudens, cur in eo, quod neque beatum efficit, neque ad regnum aptum, opera collocetur: immo, si res esset utilis factu, ne sic quidem a perfectis honeste observaretur. At quum res probe ac sedulo, perspecta, spiritualem noxam affricet accuratum vitae genus insistentibus, non est ista tanto digna studio, immo est vitanda summopere, ne, qui vitam eligit deo addictam, ab ulla re noxia configatur. Quid ergo in his est noxium? Graves quidem & sancti mores sunt propositi omnibus tum viris, tum mulieribus: at peculiaris est vitae actae ex studio sapientiae honestas. Ea autem in separato, & solitario vitae instituto recte servatur, quippe cuius ingenium est a permistione abhorrens & inconfusum: quum nec mulieres inter viros, nec viri inter mulieres ad tuenda honestatis officia contendant. Sed itineris necessitas accura-

tam horum observationem in promiscuam negligentiam vertit : impossibile enim mulieri tantum iter peccurrere, nisi habeat comitem custodem, & quum ob imbecillitatem sexus imponitur iumento, & quum inde deponitur, & quum in difficilioribus locis apprehenditur : utrumlibet enim supposuerimus, siue notum aliquem habet, qui hoc servitium impleat, siue mercede conductum habet, qui hoc ministerium exhibeat; utrovis modo sex res habet, non effugit res ista reprehensionem: nam siue se peregrino, siue se suo committit, non servat legem temperantiae. Quum vero per orientis regiones pandochia & diversoria & urbes quam plurimae licentiam mali & promiscuam libertatem habeant, qui fieri potest, ut transeunti per fumum oculi non mordeantur eius acrimonia, ubi polluitur auditus, polluitur oculus, polluitur animus per oculos, & auris foeda admittens? an possibile est, loca infecta sic transire, ut non afficiaris? Qua autem in re superior erit, qui ad ea loca venerit? quasi vero ad haec usque tempora Dominus illis in locis corpore versetur, a nobis vero recedat, aut quasi abundaret Hierosolymis Spiritus s. ad nos vero transire non posset. Atqui si ex his, quae apparent, certa capi possunt argumenta divinae praesentiae, merito quis existimaverit, Deum magis in gente Cappadocum, quam extra commorari : quam multa enim sunt apud
cos

eos altaria, per quae nomen Domini honora-
tur! Non temere quisquam reliquo fere orbe,
tot enumeraverit altaria. Ad haec si largior,
esset in hierosolymitanis locis gratia, pecca-
tum inter homines ibi agentes non esset fa-
miliare. Nunc vero nullum non impuritatis,
genus apud eos perpetratur; nequitiae, adul-
teria, furta, idololatriae, veneficia, invidia, cae-
des: & maxime quidem hoc malum ibi fami-
liare est, usque adeo, ut nusquam tanta sit ad-
caedem proclivitas, quanta illis in locis, homi-
nibus ferarum more currentibus ad sangui-
nem popularium, frigidi lucri ergo. Vbi igi-
tur talia fiunt, quo argumento ibi ampliorem,
quam alibi gratiam esse contendas? Nec-
me fugit, quid contra haec, quae dixi, multi-
oggerant. Cur non, inquiunt, hanc tute le-
gem indixisti tibi? nam si ibi fuisse nihil ad-
fert utilitatis ei, qui ad Dei cultum peregrina-
tionem suscepit, quam ob rem tam longi iti-
neris laborem sustinuisti? Audiant ergo meam,
super his defensionem. Mihi ob necessitatem,
in qua vita mea constituta est ab eo, qui vitam,
nostram dispensat, accidit venire usque ad lo-
ca sacrae synodi ad emendationem arabica-
rum ecclesiarum convocatae: ac quoniam,
hierosolymitanae regioni Arabia est contermi-
mina, eo veni ex promissione, & communi-
caturus consilium cum praesidibus sacrarum,
ecclesiar. hierosolymitanarum, quia turbatae,
erant eorum res, & arbitro egebant: tum pi-

gentissimo Imperatore nobis praebente viae fa-
cilitatem dato publico vehiculo, liberi era-
mus a necessitate ea patiendi incommoda,
quae in aliis animadvertimus: vehiculum
enim nobis erat vice monasterii & ecclesiae,
toto itinere cunctis concinentibus, & ieiunantibus Domino. Nostrum ergo exemplum
neminem offendat, sed potius suasio nostra si-
dem inveniat, quia de his consilium damus,
quae ipsi oculis usurpavimus: nos enim &
antequam eo loci venissemus, & porro Chri-
stum esse Deum verum confessi sumus, nec
immutata est nostra fides, nec ex eo aucta:
& iam sciebamus assumptionem humanae na-
turae per virginem ante aspectam Bethlehemi;
& credidimus resurrectionem ex mortuis an-
te visum monimentum; & ascensionem in
coelos veram esse confessi sumus, etiam non
viso olearum monte. Hic nobis unus itineris
fructus, cognovisse ex collatione nostra ex-
ternis esse longe sanctiora. Quapropter ti-
mentes Dominum, eum, in quibus agitis, locis
laudate: loci enim mutatione ad Deum non
acceditur, sed ubi locorum fueris, ad te veniet
Dominus, si modo tale inveniatur animae tuae
diversorium, ut possit in te habitare Domi-
nus, & inambulare; sin vero interiorum homi-
nem habueris, plenum improbis cogitationi-
bus, etiamsi fueris super Golgotha, etiamsi su-
per monte olearum, etiamsi sub monimento
resurrectionis, tantum abes a Christi in ani-
mum

rum tuum receptione, quantum qui neque,
fidei principia agnoscunt. Suade igitur, dilecte,
fratribus peregrinari a corpore ad Dominum,
non vero a Cappadocia in Palaestinam. Quod,
si quis Domini vocem opponat praecipientem,
discipulis non abscedere Hierosolymis, hoc,
dictum sic intelligat: Quandoquidem sancti,
spiritus gratia & distributio nondum advene-
rat apostolis, iussit eos Dominus una manere,
donec induerentur virtute ex alto. Certe si,
quod ab initio erat, duraret ad haec tempora,
spiritu sancto dispensante in specie ignis sin-
gula dona, oporteret omnes ibi esse, ubi fieret,
donorum distributio: si vero spiritus, quo vult,
spirat, omnino, qui hic crediderunt, fiunt par-
ticipes divini muneris secundum analogiam,
fidei, non secundum profectionem Hiero-
solyma.

Haec itaque est epistola Gregorii, notatu di-
gnissima, cuius *γνησωντῶ* seu integritatem argu-
unt tum scribendi character, qui redolet phra-
sin Gregorii, & verba cum ceteris consona,
tum quod profectionis suae in Arabiam memi-
nit in epistola ad Olympium, tum antiqui codi-
ces, quorum testes sunt Aloysius *Lipomannus*,
Zehnerus, nec non regia bibliotheca, quicquid
etiam unicus *Bellarminus*, ingens peregrinatio-
num fautor, obiiciat: reliqui enim pontificii
scriptores cum Baronio illam pro genuina agno-
scunt. Attamen hi, ut illam a se declinent, a-
iunt, Gregorium non damnare peregrinationes

a quolibet susceptas, sed ab anachoretis tantum, h. e. solitariam vitam agentibus, monachis patet et monialibus. Verum hoc est merum effugium: *Petrus* enim *Molineus* firmis argumentis clarissime probavit, Gregorium dissualisse peregrinationes cuiusvis fortis hominibus. Primo enim S. pater negat, sibi quidquam profuisse peregrinationem istam. At ipse monachus non fuit: ergo etiam ex eius mente iis non profunt, qui monachi non sunt. Secundo provocat ad regulam, nempe praeceptum divinum: hoc enim cum nusquam extet, collegit, peregrinantem ipsum sibi legem esse honesti. Hoc autem non respectu monachorum tantum, sed omnium omnino hominum, verum est, utpote qui omnes facere sibi possunt & debent legem honesti, dum nusquam praeceptum de hoc & illo faciendo aut omittendo extet. Tertio addit Christum invitantem ad regnum coelorum, & beatitudines enumerantem, non meminisse peregrinationum; unde illas non esse necessarias concludit. Quis non videt, hoc argumentum omnes homines stringere? Quarto peregrinationum varia pericula & damna exaggerat: quod sane ad quosvis peregrinantes spectat. Quinto negat, largiorem Hierosolymis esse Spiritus S. gratiam, quam alibi: negat, ad deum locali mutatione accedi: asserit, adesse unicuique gratiam Dei pro mensura fidei. Haec non solis monachis, sed omnibus veris christianis dicta esse, extra dubium est.

§. IV. Peregrinationem hierosolymitanam excipit romana ad limina Petri & Pauli, cui secundum locum damus, quoniam illa non tantum tempore, sed & celebritate hierosolymitana est inferior. Solent pontificii scriptores, pro antiquitate illius probanda, desiderium Chrysostomi sanctorum Petri & Pauli sepulcra visendi ex his eius verbis (a) elicere: *Quis mihi nunc dabit circumfundi corpori Pauli, affigi sepulcro, videre pulverem corporis illius, stigmata Christi gestantis, pulverem, inquam, oris illius, per quod Christus locutus est? Vellem videre sepulcrum, quo recondita sunt arma illa iustitiae, arma lucis, membra nunc viventia, tum vero, cum in hac vita essent, mortua: quae mundo fuerunt crucifixa membra Christi, quae Christum induerunt, quae templum Spiritus sancti, sanctaque fuerunt aedificatio, quae ligata erant spiritu, confixa timore Dei, habentia stigmata Christi &c.* Et quod alibi exaggerat catenas Petri his [b] verbis: *Nihil est illa catena beatius. Vellem nunc esse in illis locis, in quibus dicuntur manere illa vincula, & merito viros illos admirarer propter Christi desiderium. Vellem videre catenas, quas pertimescunt quidem, & horrent daemones, reverentur autem angeli.* Verum enim vero si Chrysostomus his verbis suum desiderium ad sepulcra Petri & Pauli profiscendi testatur an liquido exinde sequitur, morem tunc fuisse peregrinandi ad sepulcra illorum, religionis causa? Augustinus (c) cla-

(a) Homil. 32 in epist. ad Rom. [b] Hom. 8 in ep. ad Ephes. (c) In Psalm. 88.

clarius hanc indicat peregrinationem, dicens: *Olim Principes seculi ad urbem Romam venerunt, non ad templum Imperatoris, sed ad memoriam piscatoris. Palladius in Historia lausiaca (a) memorat, PHILOTHOMUM presbyterum bis voti causa peregrinatum Hierosolymam, & itidem ex voto peregrinatum Romam ad limina apostolorum, & Alexandriam ad reliquias S. Marci. Beda (b) scribit, CEEDUALLAM peregrinationem ad limina apostolorum suscepisse, cupientem ibi baptismum suscipere, & mox a baptismo ex hac vita migrare. Idem (c) refert, Regem COENREDUM, relicto regno peregrinationem ad apostolorum limina fecisse, & apud eadem in ieiuniis & precibus usque ad vitae finem permansisse. Concilium cabilonense, sub Carolo M. anno 813. canone 45. tradit, eorum devotionem omnibus probari debere, qui poenitentiae causa ad limina apostolorum, vel alia sancta loca peregrinantur. Nicolaus, pontifex romanus anno 858 factus, ad Michaëlem scribit, multa millia hominum ex omnibus terrae finibus confluere solere ad limina apostolorum religionis causa. At viri cordati medio quoque aevo non defuerunt, qui ab ista superstitiosa romana peregrinatione christianos abstraherent. In ipso Concilio cabilonensi, canone ante citato, probatur quidem ex animo devoto suscepta peregrinatio, at simul reprehenduntur illi, qui Romam aut Turonum sub orationis praetextu peragrantes, putant, frequentatione horum loco-*

[a] cap. 113 [b] Lib. 5. histor. cap. 6, (c) cap. 20.

locorum se a peccatis purgari, & impune peccare posse. *Claudius*, natione hispanus, ecclesiae taurinensis praesul, scripsit anno 828 Apologeticum & Rescriptum adversus Theodemirum abbatem de cultu imaginum & sanctorum, in quo libro etiam agitur de peregrinationibus religionis causa Romam susceptis, ubi Theodemirum inter alia sic (a) alloquitur: *Te ipsum primum interrogare volo: si poenitentiam agere, Romam pergere nosti, cur tanto tempore tantas animas perdidisti, quas in monasterio retinuisti, & poenitentiae causa in monasterio recepisti, & non eas Romam misisti, sed potius tibi servire fecisti? Et paulo [b] inferius: Propter verba evangelica, Tu es Petrus, non intellecta, imperitum hominum genus pro acquirenda vita aeterna, postposita omni spiritali intelligentia, volunt pergere Romam. Certe ex hoc testimonio, aliisque videmus, maximo in abusu seculo IX peregrinationem romanam fuisse, & ex supra citato cabilonensis Concilii canone patet, multos tunc poenitentiae causa Romam migrasse. Solennior denique coepit peregrinatio romana fieri anno 1300, cum Bonifacius VIII emissâ bulla christianos invitaret Romam ad basilicam Petri & Pauli, promissa obsequentibus non solum plena, & pleniore, sed & plenissima omnium peccatorum remissione: & haec peregrinatio *Jubilaeum* postmodum appellata fuit. Cum verò exoptatissima illa argenti au-
rique*

(a) teste Iona Aurelianensi lib. 3. de culeu imag. qui extat. 5. Orthodoxographiae. (b) p. 1577.

rique copia Romam lucupletasset, Clemens VI non poterat expectare novi seculi initium, sed iubilaeum 50 annis anticipavit, idque anno 1350 celebravit, praetexens, iudaici instituti fuisse, quinquagesimo quoque anno iubilaeum celebrare. Sed nec ista sanctio diu duravit: nam, ut videtur, lucri cupidine incitatus Urbanus VI iubilaeum seu peregrinationem Romam versus, ad annum trigesimum tertium reducere est ausus, quod totidem anni fuerint Christi, iubilaeum praedicantis. Verum cum ille morte praeventus, praedae, quam inhiabat, particeps fieri non posset, Bonifacius IX illa est gavisus, quippe qui tantam habebat auri famem, ut ad eam explendam gratias & indulgentias faceret inauditas, & S. *Brigida* de hoc Papa iudicarit, eum decem praecepta mutasse in unicum illud: *Da pecuniam*. Non contentus autem Bonifacius huius iubilaei quaestibus proventibusq;, post paucos annos, nimirum anno 1400 alterum iubilaeum instituit. Denique ad quintum & vicesimum nundinas has restrinxit *Sixtus IV*: atque intra hanc temporis determinationem res stetit postea, & hodienum stat. Haecenus de romana peregrinatione, quae ex pia quidem intentione originem traxit, nempe, ut sepulcra apostolorum intuentes, & apud illa orantes, eo magis ad Deum celebrandum pro omnibus gratiae donis, quibus apostolos, & reliquos sanctos, per eosque universum mundum cumula- vit, sese excitarent, atque ad constantiam illo-
rum

rum in fide usque ad sanguinem reliquasque virtutes aemulandas eo efficacius inflammarentur: fuit etiam aeque, ac hierosolymitana, spontanea, nec poenitentiae causa cuiquam imposita, aut peculiare meritum exinde promissum: at posteris temporibus opinio ei accessit satisfactionis & remissionis peccatorum, fixa illi tempora constituta, & sic variis modis inde a prima sua origine immutata ac depravata.

§. V. Sic autem ad sepulcra confugientes orandi causa, illis sese solebant advolvere. *Prudentius* (a) felices illos praedicat, qui ad sepulcrum S. LAURENTII talia possint praestare, quando canit:

O ter, quaterque, & septies

Beatus urbis incola,

Qui te (o Laurenti) actuum comminus [prope]

Sedem celebrat osium, (i.e. sepulcrum)

Cui propter (i.e. prope) advolvi licet,

Qui fletibus spargit locum,

Qui pectus in terram premit,

Qui vota fundit murmura.

Et ipse *Prudentius* suum hac in re exemplum commemorat, ubi agit de CASSIANO martyre, ita (b) canens:

Stratus humi tumulo adolvebar, quem sacer ornat

Martyr, dicato Cassianus corpore.

Dum lacrymans, mecum reputo mea vulnera, &
omnes

Vitae labores, ac dolorum acumina &c.

Et

[a] *Peri steph. hym. 2. v. 530. p. 224.* (b) *Hym.*

9. v. 5 p. 314.

Et paulo post: [a]

Pareo, complector tumulum, lacrymas quoque fundo:

Altar tepescit ore, saxum pectore.

Tunc arcana mei percenseo cuncta laboris:

Tunc quod petebam, quod timebam, murmuro.

Alios etiam adhortatur, ut idem faciant his (b) verbis:

Nos pio fletu date perluamus

Marmorum sulcos, quibus est operta

Spes, ut absolvam retinaculorum

Vincla meorum.

Sterne te totam generosa sanctis

Civitas mecum tumulis: deinde

Mox resurgentes animas & artus

Tota sequeris.

Non autem legimus in patrum seculi IV scriptis, vota sanctis facta apud eorum sepulcra: sed hic abusus quibusdam sec. V demum placuit, teste Prudentio, ubi de martyribus calaguritanis agit. Ita enim ille (c) scribit:

Inlitas exuere sancto nunc harenas incolae

Confrequentant, obsecrantes voce, votis, munere.

Paulinus in Natali I. S. Felicis:

Hunc liceat celebrare diem, pia reddere coram

Vota &c.

Gregorius turonensis meminit (d) voti, quod nomine Clodovei regis S. Martino fecerunt ministri eius: Domino, ait, gratias agentes, & vota

[a] v. 100. [b] Peri Steph. hym. 4 in hon. sanct. 18.

martyrum caesaraugust. p. 260. [c] Hym. 1.

Peri Steph. p. 167. [d] l. 2, hist. Francor. cap. 37.

vota beato confessori promittentes, laeti nunciaverunt Regi. Theodorus (a) de curandis affectionibus Graecorum, qui libri anno 427 scripti sunt contra Iulianum Imperatorem, Pie, inquit, fideliterque precatos, ea maxime consequi, quae desiderant, testantur illa, quae votorum Dei dona persolvunt: nam alii quidem oculorum, alii vero pedum, alii manuum simulacra suspendunt, ex argento, aurove confecta. Ex quibus verbis colligo, vota sanctis facta, pro obiecto habuisse dona, quae illis dare promiserunt, si preces exaudirentur. Hinc Prudentium ante audivimus dicentem, christianos ad martyres confluere votis, munere. Quale exemplum antecedenti paragrapho III in Theodosii iunioris uxore EUDOCIA habuimus. Hac ratione basilicae martyrum mirum in modum ornabantur, nec clerici damnum inde capiebant.

§. VI. Quamvis autem sub huius apud sepulcra martyrum orandi consuetudinis originem non nisi verus Deus adoraretur, nec ad ipsos sanctos preces fierent; immo & in illius progressu pii quidam viri, ad Deum solum preces dirigere serio monuerint, tamen crescente reliquiarum veneratione, preces quoque ad sanctos ipsos factae sunt. Prius Hieronymus contra Vigilantium, & Augustinus (b) contra Faustum affirmant: cum enim illi christianis obiicerent, quod idola vertissent in martyres, quos votis similibus colerent, & quod non tantum ho-

[a] lib. 8. ubi de martyribus agit.

no.

[b] lib. 20. cap. 21. r. 6.

norarent, sed & adorarent sanctorum reliquias, calumniae hoc imputat Hieronymus, & ita (a) profitetur: *Nos non dico martyrum reliquias, sed ne solem quidem & lunam, non angelos, non archangelos, non Cherubim, non Seraphim, & omne nomen quod nominatur & in praesenti seculo, & in futuro, colimus & adoramus, ne serviamus creaturae potius, quam creatori, qui est benedictus in secula. Honoramus autem reliquias martyrum, ut eum, cuius sunt martyres, adoremus. Quid? quod ipse Iulianus, ubi christianos vituperat, quod ad antiquum illum mortuum, multos recens mortuos addiderint, omniaque monumenta impleverint, quanquam illis nunquam dictum sit, advolvi sepulcris, eaque amplecti debere, fatetur, eos (b) Deum invocare apud illa monumenta. Antiquiores autem christiani, e. g. Smyrnensis ecclesia apud memoriam POLYCARPI, nunquam hunc adorare voluisse, sed debito tantum honore prosequi, ex illius confessione notatu dignissima, supra (c) iam citata, quam certissimum est. Rationes autem, quibus impulsus, apud sanctorum sepulcra preces peragerent & Smyrnensis ecclesia, & posteriusque ad sec. IV, immo prudentiores per quatuor priora secula, erant sequentes: Prima, ut memoriam eorum, qui ante certaverant, eo penitus repeterent, & ita sese eo efficacius excitarent ad simile certamen ineundum, atque*

(a) *ad Riparium adv. Vigil. t. 2. p. 118.* (b) *Cyriil. alex. contra Iulian. l. 10. object. 3.*

[c] *l. 2. cap. 1.*

ad reliquas eorum virtutes [a] imitandas. Secunda, ut honorarent beatas animas. Hinc Eusebius [b] ait: *Vnde & moris nobis est, apud sepulcra preces facere, & beatas sanctorum animas honorare: idemq; huiusmodi sanctorum honorem ex Platonis dogmatibus deducit.* Tertia, quod crederent, sanctos vita functos pro viventibus apud Deum intercedere. Haec autem opinio apud [c] Origenem, qui vixit usque ad annum circiter 250, primum reperitur, isque eam vult probare ex Maccabaeorum libris, in quibus scriptum: *Hic est Ieremias propheta Dei, qui semper orat pro populo.* Deinde scribit, se ex ore cuiusdam de senioribus magistris id audivisse. Non tamen hanc sententiam nisi pro privata agnovit, inquiens: *Iam vero, si etiam extra [d] corpus positi sancti, qui cum Christo sunt, agunt aliquid, & laborant pro nobis, ad similitudinem angelorum, qui salutis nostrae ministeria procurant, habeatur hoc quoque inter occulta Dei, nec chartulae committenda mysteria.* Ex Origenis schola prodiit POTAMIAENA, quae tunc, cum ad martyrium duceretur, Basilidem ethnicum propter sibi exhibita humanitatis officia, iussit bono animo esse, se enim post discessum

Cc

pro

(a) H. E. l. 4. c. 15. Chrys. serm. in Iuventin. & Maxim. mart. sub fin. Plura loca huc pertinentia supr. sunt citata. [b] de praepar. evang. p. 388. edit. graecae parisi. a. 1544. Cyrill. contra Iulian. l. 10.

(c) Hom. in Cantica, & in Iosuae. c. 13. in Numer. c. 31.

(d) In epist. ad Rom. lib. 2.

pro eo deprecaturam Dominum suum. Addit *Eusebius*, [a] Basilidem, non multo post conversum narraſſe, Potamiaenam triduo post martyrium noctu ſibi aſtitiffe, & corona capiti ſuo impoſita dixiſſe, ſe pro ipſo Dominum deprecaturam, & petita impetraſſe. Et ſic fabulis iam coeperunt ſententiam, de qua nobis ſermo eſt, ſtabilire: ipſe enim *Eusebius* illud non pro certo habet, ſed haec quidem ita ſeſe [ἐχέω] habeant, adiicit. Eandem de interceſſione ſanctorum pro viventibus ſententiam fovit *Cyprianus*, qui non multo poſt medium ſaeculi III vixit, ut ex his eius verbis (b) patet: *Si quis noſtrum prior divinae dignationis celeritate praeeceſſerit, perſeſeſerit apud Deum noſtra dilectio, pro fratribus & ſororibus noſtris apud miſericordiam patris non ceſſet oratio.* Sec. IV incerta haec de ſanctarum animarum pro nobis oratione ſententia, communis fere & univerſalis facta eſt. Sic *Eusebius* (c) defunctorum animas virtutem quandam habere, qua vel poſt mortem rebus humanis auxiliantur, ſentit. *Hilarius* (d) de cuſtodiis, & praefidiis apoſtolorum, patriarcharum, vel potius, ut ait, angelorum diſputat. *Basilium*, *Gregorium nyſſenum* & *nazianzenum* idem credidiſſe, ex ſupra citatis de orationibus eorum funebribus innotelcit. *Chryſoſtomus* dehortatus quidem eſt ſuos auditores, peccatores indignos eſſe, qui ad Deum

acce-

(a) *H. E. lib. 6. c. 5.* [b] *ad Cornelium epist. Conf. lib. 2. de Habitu virginum.* (c) *de Praeparat. evangel. lib. 12.* (d) *in psalm. 124.*

accederent, ideoque opus esse intercessionibus & patrocinis sanctorum, & illos contra adhortatus est, ut sine ministro, sine intercessore ad Deum bono animo accederent, attamen credidit, sanctos in altera vita nostri curam gerere. Prius indicat vel unicus hic locus [a] de muliere cananaea: *Miserere mei. Dic mihi mulier, quomodo ausaes, cum sis peccatrix, & iniqua, accedere ad Christum?* Ego, inquit, novi quid agam, *Vide prudentiam mulieris: non rogat Iacobum, non obsecrat Iohannem, neque pergit ad Petrum, nec intendit ad apostolorum chorum, non quaesivit mediatorem, sed pro omnibus illis poenitentiam accepit comitem, quae advocati locum implevit, & sic ad summum fontem perrexit. Propterea, inquit, descendit, propterea carnem assumpsit, & homo factus est, ut ego ei audeam loqui. Ibidem: Ad deum non ostiario, non mediatore, non ministro opus est, sed dicit: Miserere mei, Deus. Posterius autem ex sequentibus [b] liquet: Si Paulus, cum hic esset, usque adeo dilexit homines, multo magis illic ferventiorum amorem ostendet. Et (c) alibi: Illi (martyres,) quaecunque voluerint, apud Regem coelorum impetrare possunt. Porro Ambrosius eandem opinionem in orationibus, quas habuit, funebribus prae se tulit, ut vel ex illis, quae antecedenti capite citavimus, verbis constat. De Augustino idem sentiendum, ut verba eius, quod nos oporteat orationibus martyrum commendari, ante citata (d) volunt. Hic-*

Cc 2

ro.

(a) Hom. 12. in Matth. (b) Homil. 22. ad Rom.

(c) In Iuventinum ac Maximum.

[d] Conf. lib. 2. quaest. supr. Exodum c. 108.

ronymus contra Vigilantium, ingenti fervore id ipsum dogma tuetur: hic enim sentiebat, nos, dum vivimus, mutuo pro nobis orare posse, postquam autem mortui fuerimus, nullius pro alio exaudiendam esse orationem, praesertim cum martyres ultionem sui sanguinis obsecrantes, impetrare non quiverint. Respondet Hieronymus: Si apostoli & martyres adhuc in corpore constituti possunt orare pro ceteris, quando pro se adhuc debent esse solliciti, quanto magis post coronas, victorias & triumphos? Unus homo Moses, sexcentis millibus armatorum impetrat a Deo veniam, & Stephanus imitator Domini sui, & primus martyr in Christo, pro persecutoribus veniam deprecatur, & postquam cum Christo esse coeperint, minus valebunt? Paulus apostolus ducentas ac sexaginta sex sibi dicit in navi animas condonatas, & postquam resolutus esse coeperit cum Christo, tunc ora clausurus est: & pro his, qui in toto orbe ad suum evangelium crediderunt, mutire non poterit? meliorque erit Vigilantius canis vivens, quam ille leo mortuus? Recte hoc de ecclesiaste proponerem, si Paulum in spiritu mortuum confiterer. Denique sancti non appellantur mortui, sed dormientes. Tu vigilans dormis, & dormiens scribis, & proponis mihi librum apocryphum, qui sub nomine Esdrae a te, & similibus tui legitur, ubi scriptum est, quod post mortem nullus pro aliis audeat deprecari, quem ego librum nunquam legi. Quid enim necesse est, in manus sumere, quod ecclesia non recepit? Ecce, quae infirmas sint Hieronymi probationes pro oratione sanctarum animarum pro nobis: ubi enim extra scripturam quicquam in rebus fidei traditur,

tur, ibi non possunt verae & solidae probationes locum obtinere, sed committitur petitio principii, id est, consequentiae formantur, de quibus manet in quaestione, an iustae & legitimae sint. Male ergo agunt omnes ii, qui tales nihilominus aliis obtrudere volunt. Ex iam dictis autem doctrina sec. IV fere omnium patrum de intercessione sanctorum defunctorum in aperto est posita, eaque non modo ad sequentia secula traducta, sed & multis superstitionibus maculata fuit. Intercessores enim huiusmodi patronos appellarunt, tutores, mediatore, opitulatores, ut sequenti capite ostendetur. Hac ergo de intercessione sanctorum veritate praesupposita, putabant, martyrum animas una cum ipsis tum Deum comprecari, cum apud illorum tumulos preces fierent, atque ita citius se exaudiri. Hinc Hieronymus de Constantia, sanctissima femina, memorat, quod illa in HILARIONIS sepulcro saepe quasi cum praesente NB. ad adiuvandas orationes suas sit sermocinata. Et Basilus sermone de XL martyribus, invitato ad sepulcrum illorum populo, ait: Cum his ergo martyribus nostras effundamus preces. Chrysostomus sermone in IUVENTINUM, & MAXIMUM: Quaecunque voluerint, apud Regem coelorum impetrare possunt: proinde magna fidei promptitudine huc veniamus. Accedebant quarto miracula, quae apud sepulcra martyrum sec. IV incipiebant fieri, quae omnes seculi IV ecclesiae patres comprobant, & defendunt. Chrysostomus (a) dicit: Sanctorum aedes

Cc 3

signa

(a) Hom. 66. ad popul antioch.

signa exhibent, ubi daemones flagellantur, corriguntur homines, & liberantur. Hieronymus [a] de monumento, in quo Dominus conditus est, pronunciat: Si nobis non credimus, credamus saltem diabolo & angelis eius, qui quoviescunque ante illud de obsessis corporibus expelluntur, quasi in conspectu tribunalis Christi stantes, contremiscunt, rugiunt, & se dolent crucifixisse, quem timeant. De peculiari miraculo, propter Babylam martyrem a Deo facto, Chrysostomus [b] plurima habet, atque illis gentiles vult convincere de veritate evangelii. Socrates (c) etiam, & Sozomenus (d), illius veritatem agnoscunt. Nempe cum locus S. Babylae Daphnen esset translatus, ex adversa templi Apollinis, daemon more solito oracula reddere desit. Cum enim Iulianus animo volveret expeditionem in Persas, ad omnia oracula, quae in imperio romano erant, fidelissimos suorum misit: ipse vero Pythium Daphneum oravit, ut futura sibi aperire vellet, sed conticuit, tandemque responso dato, vaticiniis suis obstare dixit vicinos mortuos. Cum autem multa essent Daphnae sepulta cadavera, Imperator vero coniiciens, solum martyrem Babylam obstare, arcam illius transferri iussit. Hieronymus (e) apud sanctas reliquias ANDREAE, LUCAE & TIMOTHEI, Constantinopolim translatas, daemones rugire, ait. Nec ipse Vigilantius negabat, signa atque vir-
tutes

(a) Paula & Eustoch. ad Marcellam ap. Hieron. t. 1.

(b) Lib. contra gentiles de Babyla [c] H. E. lib. 3.

c. 18. (d) Lib. 5 cap. 19. Theodorit. lib. 3. c. 10.

(e) Advers. Vigilant.

tutes in basilicis martyrum fieri, sed tantum, illa fidelibus prodesse. Hinc *Hieronymus* adversus eum ita scribit: *Esto, signa sint infidelium, sed responde, quomodo in vilissimo pulvere & favilla, nescio qua, tanta sit signorum, virtutumque provincia? Ambrosius* de miraculis apud corpora *PROTHASII & GERVASII* martyrum factis, in suis *Operibus* passim loquitur; quod & *Augustinus* [a] testatur, cum scribit: *Nam & nos novimus, Mediolani apud memoriam sanctorum, ubi mirabiliter & terribiliter daemones confitentur, furem quendam, qui ad eum locum venerat, ut falsum iureiurando deciperet, compulsus fuisse, confiteri furtum, & quod abstulerat, reddere.* Idem de reliquiis *S. Stephani* miracula (b) praedicat. *Basilius M.* similiter (c) narrat, terram *b. IULITTAE* martyris adventu benedictam, ex propriis lateribus naturam aquae generosissimam emisisse. Ista ergo miracula, aliaque plura, quae apud sepulcra, non quidem omnium, sed (d) quorundam martyrum fiebant, priscos christianos sec. IV ad sepulcra alliciebant, quando in externis calamitatibus versabantur, putantes, Deum per martyres & ipsos a malo liberaturum esse, precibus exauditis. Existimabant etiam multi, martyrum corporibus insitam esse quandam vim divinam, quae apud sepulcra eorum sese exereret. Hinc variis morbis vexatos ad illa deportabant; at *Augustinus* [e] aliter sensit, soli Deo istam vim

Cc 4

ad.

[a] *Epist.* 137. [b] *de civit. dei* l. 22. c. 8. [c] *Serm. in mart. Iulittam.* (d) *Epist.* 137. [e] *de Cura pro mortuis.*

adscribens, qui ad fidem orthodoxā confirmandam, iuxta monumenta martyrum, talia ederet, ad illorum innocentiam mundo monstrandam, atque fidem, qua passi erant, celebrandam: Ex istis ergo quatuor rationibus sepulcra sanctorum prae aliis locis elegerunt orandi causa: qua in praxi confirmabantur, si forte preces eorum essent exauditaе. Progressum vero huius consuetudinis non parum adiuuabat ista opinio, quod animae martyrum suis sepulcris praesentes essent, & preces audirent; qui quamvis crassus esset error, & gentili communis, tamen viris quoque eruditis arrisit. Cum enim illi sese opponeret Vigilantius, dicens, *vel in sinu Abrahae, vel in loco refrigerii, vel subter aram Dei animas apostolorum, & martyrum considerare, nec posse suis tumultis, &, ubi vellent, adesse praesentes*, admodum sarcastice respondit ei Hieronymus, scribens: „Senatoriae videlicet dignitatis sunt, & non inter homicidas teterrimo „carcere, sed in libera, honestaque custodia in „fortunarum insulis, & in campis elysiis recluduntur. Tu Deo leges pones? Tu apostolis „vincula iniicies, ut usque ad diem iudicii te„neantur custodia, nec sint cum Domino suo, „de quibus scriptum est: Sequuntur agnum, „quocunque vadit? Si agnus ubique, ergo & „hi, qui cum agno sunt, ubique esse credendi „sunt. Et cum diabolus & daemones toto va„gentur in orbe, & celeritate nimia ubique „praesentes sint, martyres post effusionem san„guinis

„guinis sui arca operientur inclusi, & inde ex-
 „ire non poterunt? Verum tales absurdas
 consequentiasnectere, tanto viro prorsus fuit
 indignum: quare & a *Chrysostomo* (a) & *Augustino*
 (b) refutatus est. Et quidem *Augustinus* de ista
 Hieronymi aliorumque sententia ex instituto
 (c) disputat, ac illorum, praecipuo fundamen-
 to indicato, refutationem subiungit. Nempe
 scribit: „Feruntur, mortui! nonnulli, vel in
 „somnis, vel alio quocunque modo apparuisse
 „viventibus, atque ubi eorum corpora iacerent
 „inhumata nescientibus, locisque monstratis
 „admonuisse, ut sibi sepultura, quae defuerat,
 „praeberetur.„ Quae non quidem vult pro
 falsis venditare: attamen respondet, i. non
 ideo putandum, mortuos ista sentire. Addit:
 „Nam & viventes apparent saepe viventibus
 „dormientibus, dum se ipsi nesciunt apparere,
 „& ab eis, qui haec somniaverint, audiunt, di-
 „centibus, quod eos in somnis agentes aliquid
 „vel loquentes viderint. Angelicis igitur ope-
 „rationibus fieri crediderim, siue permittatur
 „desuper, siue iubeatur, ut aliquid dicere de se-
 „peliendis corporibus suis videantur in somniis,
 „cum id penitus nesciant, quorum illa sunt cor-
 „pora. Id autem aliquando utiliter fit, siue ad
 „vivorum quaecunque solatium, ad quos per-
 „tinent illi mortui, quorum apparent imagines
 „somniaantibus: siue ut his admonitionibus ge-

Cc 5

„neri

(a) *Homil. 29. in Matth.* [b] *de Cura pro mor-
 tuis cap. 16.* (c) *loc. cit. c. 10. & seqq.*

neri humano sepulturae commendetur humanitas. Aliquando autem fallacibus somniis hi homines in magnos mittuntur errores. Similia sunt somniis nonnulla etiam visa vigilantium, qui turbatos habent sensus, sicut frenetici, vel quocunque furentes modo: nam & ipsi loquuntur secum, quasi vere praesentibus, loquantur, & tam absentibus, quam praesentibus, quorum imagines cernunt, sive vivorum, sive mortuorum. Huic rei simile est etiam illud, cum homines altius, quam si dormirent, subtrahuntur corporis sensibus, & occupantur talibus visis. Et his enim apparent imagines vivorum atque mortuorum: Sed cum fuerint sensibus redditi, quoscunque mortuos vidisse se dixerint, vere cum eis fuisse creduntur, cum tamen tantum imagines fuerint.

2. Istorum sententiae opponit sequens argumentum: Si rebus viventium interessent animae mortuorum, & ipsae nos, quando eas videremus, alloquerentur in somnis, ut de aliis taceam, me ipsum pia mater nulla nocte desereret, quae terra marique secuta est, ut mecum viveret. Absit enim, ut facta sit vita feliciore crudelis, usque adeo, ut quando aliquid angit cor meum, me tristem filium consoletur, quem dilexit unice, quem nunquam voluit moestum videre.

3. Psalmum c. 26. dicere: *Pater meus & mater mea dereliquerunt me, Dominus autem assumpsit me.* Si ergo dereliquerunt nos patres nostri, quibus curis rebusque nostris intersunt?

„sunt? Esaiam [c. 63] quoque profiteri: *Abraham nos nescivit & Israël non cognovit nos.*
„Si tanti patriarchae, quid erga populum ex iis
„procreatum ageretur, ignorarunt, quomodo
„mortui vivorum rebus, atque actibus cogno-
„scendis adjuvandisque miscentur?

4. Quomodo dicimus, eis fuisse consultum,
„qui obierunt, antequam venirent mala: si &
„post mortem sentiunt, quaecunque in vitae
„humanae calamitate contingunt? Iosiae illud
„beneficium est promissum a Deo (2 Reg. 22.)
„2 Paral. 34. Ibi ergo sunt spiritus defunctorum,
„ubi non vident, quaecunque aguntur, aut e-
„veniunt in ista vita hominibus.

„Obiectio 1. Si nulla est mortuis cura de vivis
„quomodo dives ille rogavit Abrahamum, ut
„mitteret Lazarum &c. [Luc. 16.] & Ita illi fuit
„de vivis cura, quamvis quid agerent, omnino
„nesciret, sicut nobis est cura de mortuis, quam-
„vis, quid agant, omnino utique nesciamus.

Obiectio 2. Abraham pater vita functus scie-
bat, quid heic ageretur: nempe Mosem esse,
& prophetas; & divitem illum in deliciis, pau-
perem vero Lazarum in laboribus doloribus-
„que vixisse. & Id eis non vivis, sed mortuis
„Abraham potuit indicare: proinde fatendum,
„nescire quidem mortuos, quid heic agatur,
„postea vero audire ab eis, qui hinc ad eos mo-
„riundo pergunt. Non quidem omnia, sed
„quae sinuntur indicare, qui sinuntur etiam ista
„meminisse: & quae illos, quibus ista indicant,
„oportet audire. Possunt & ab angelis, qui re-
„bus

„bus, quae aguntur heic, praesto sunt, audi-
„re aliquid mortui, quantum Dominus vult.
„Possunt etiam spiritus mortuorum, ali-
„qua, quae heic aguntur, non solum prae-
„terita vel praesentia; sed & futura spiritu
Dei revelante, cognoscere. *Mitti quoque
ad vivos aliquos ex mortuis, exemplo Samuelis
1. Sam. 18. & Mosis ac Eliae Matth. 17. probat.*
Et hinc obiectionem 3. quomodo martyres
ipsis beneficiis, quae dantur orantibus, indi-
cent, sese interesse rebus humanis, solvi
posse autumat. Addit: Immo & ipsis homi-
„num aspectibus confessorem apparuisse Feli-
„cem, cum a barbaris Nola oppugnaretur, au-
„divimus non incertis rumoribus, sed testibus
„certis. R. Alia sunt, quae naturaliter, alia,
„quae mirabiliter fiunt. Per divinam itaque
„potentiam martyres vivorum rebus intersunt,
„Quanquam ista quaestio vires intelligentiae
„meae vincat, quemadmodum opitulentur
„martyres iis, quos per eos certum est ad
„iuvare: utrum ipsi per se ipsos adsint uno
„tempore tam diversis locis, sive ubi sunt
„eorum memoriae, sive praeter suas me-
„morias, ubicunque adesse sentiuntur: an
„vero ipsis in loco suis meritis congruo, ab o-
„mnimortalium conversatione remotis, & ta-
„men generaliter orantibus pro indigentia sup-
„plicantium, Deus omnipotens, audiens mar-
„tyrum preces, per angelica ministeria usq; qua-
„que diffusa, praebeat hominibus ista solatia; &
tia;

suorum merita martyrum, ubi vult, quando vult, quomodo vult, maximeque per eorum memorias, quoniam hoc novit expedire nobis ad aedificandam fidem Christi, pro cuius illi confessio-
ne sunt passi, mirabili atque ineffabili potestate, ac bonitate commendet. *Res haec altior est, quam ut a me possit attingi.* Ex his ergo sententia Augustini patet. Nihilominus simplex & erronea haec opinio de praesentia martyrum ad tumulos, mansit in ecclesia. Vnde Prudentius (a) alios invitat ad sepulcrum martyris Cassiani:

*Suggere, si quod habes iustum vel amabile votum,
spes si qua tibi est, si quid intus aestuas.*

*Audit, crede, preces martyr prosperrimus omnes,
ratasque reddit, quas videt probabiles.*

Quae vero opinio non parum contribuit ad ipsos sanctos compellandos, & preces ad eos dirigendas: sicut enim ex uno absurdo multa fluunt alia, ita & in prisca inde a IV sec. ecclesia unus error alterum excepit. Immo iam ante sec. IV ecclesia virgo esse desiit, tum nempe, postquam apostoli, & ii, qui eos audivere, e vivis excefferant, ut Eusebius (b) ex Hegesippo annotavit.

[a] *Hym. 9. Peri Steph. p. 319.* (b) *H. E. l. 3. c. 32. & lib. 4. cap. 22.*

C A P. VII.

Preces ad sanctos factae: & singulare patrocinium tam urbium, quam ecclesiae ab iis sibi promiserunt.

Tandem

§. I.

TAndem sec. IV preces ad ipsos sanctos fuerunt directae; cui abufui occasionem dedisse morem ad sepulcra eorum orandi, ex antecedentibus patescit. Rationes quidem erant tres illae, quas praecedenti capite adduxi; ita enim colendos esse martyres, miracula per eos facta, intercessionemque atque curam eorum pro salute nostra id postulare arbitrabantur: at potior videtur fuisse illa, quod martyres praesentes esse, & preces nostras audire crederent. Accedebat & illa persuasio, quod sese indignos quidam haberent, qui immediate ad Deum accederent. Obiectum autem precum ad martyres & sanctos erat duplex, vel bona ad corporis in hac vita, vel bona ad animae salutem pertinentia, velut sequentia docebunt. Simpliciores itaque initium fecere preces ad martyres dirigendi, ut eo citius exaudirentur. *Basilius M.* huius rei testis est, de cultu XL martyrum ita referens: *Qui aliqua premitur angustia, ad hos confugit, qui rursus laetatur, hos orat: hic, ut a malis liberetur, ille, ut duret in rebus laetis. Hic mulier, orans pro filio, auditur, peregrinanti vero reditum incolumem, aegrotanti vero salutem implorat.* Hos mores populi ille refert, & non videtur eos prorsus approbare, sed potius corrigere, cum addit: *Cum h. ergo martyribus nostras effundamus preces, ad Deum videlicet, ad quem martyres preces suas effundunt.* Alii quidem citata verba illa, *ad hos confugit, ad hos orat, sic legunt,*

legunt, *ad hos confugiat, ad hos oret*: verum res in dubio est posita, & nostrae citationi non tantum contextus, sed & additamentum illud, *cum his ergo martyribus nostras &c.* potius favet. Deinde ipsi episcopi tam graeci quam latini, rhetoricis suis declamationibus & flosculis abusum hunc non parum promoverunt: mirum enim in modum plurimi martyrum intercessionem, patrocinium, tutamen, & auxilium exaggerarunt; immo ipsos illos compellarunt, ut curam gererent, & pro se orarent, & sic ianuam populo aperire preces ad illos faciendi. Ita *Basilius de XL MARTYRIBUS* declamitat: *Hi sunt, qui nostram obtinentes regionem, quasi quaedam turres, contra adversariorum incursum, refugium exhibent. Hi quadraginta sunt unum, & omnes apud singulos. Beneficium igitur hoc, fratres, gratiam hanc minime deficientem ex Deo obtinemus. Paratum est heic christianis auxilium, ecclesia videlicet martyrum, exercitus triumphantium, chorus laudantium Deum. Saepe operam dedistis, saepe laborastis, ut unum pro vobis orantem inveniretis: quadraginta sunt hi, unam orationis emittentes vocem. Vbi enim sunt duo, vel tres in nomine Domini congregati, ibi Deus est. Vbi vero quadraginta fuerint, quis dubitet, Deum esse praesentem? Ex Gregorio nazianzeno rhetoricas apostrophas ad martyres iam supra vidimus. Ad dimus illis eiusdem oratoriam defuncti ATHANASII compellationem: Tu vero e supernis propitius nos respice, & populum hunc dirige, nosque in pace fove, in certamine dirige, & cum temet ipso statuo.*
Et

Et S. CYPRIANI: Tu vero ab alto propitius nos respice, nostrumque sermonem, & vitam dirige, & ovile hoc pasce, ac lupos abige. Chrysostomus sermone in IUVENTINUM & MAXIMUM martyres, eorum patrocinium itidem exaggerat, atque hinc preces saltem apud eorum sepulcra vult fieri, dicens: Hos non indignum fuerit, & columnas, & scopulos, & turres, & candelabra, & tauros simul appellare: nam ecclesiam, sicut columnae, sustinent, sicut turres muniunt, & scopuli omnes undarum assultus repulerunt, multam interim ipsi servantes tranquillitatem, sicut luminaria tenebras impietatis discusserunt, & sicut tauri, iugum Christi traxere. Idcirco saepe eos invisamus. Et in S. IGNATIUM: Reliquias sanctorum Deus nobis concessit, ut sint nobis velut portus quidam, & idoneum solatium eorum malorum, quae quotidie nos affligunt. Gregorius autem nyslenus maiori in perorando utitur licentia, cum ita erumpit: Tu vero quaecunque te ora tenet, huc ad nos veni: nos enim te vocantem vicissim vocamus. Quocirca sive sublimi in aethere moraris, sive coelestem aliquam absidem circumvertis, sive inter angelorum choros constitutus Dominum adoras, istis omnibus parumper intermissis, ad nos, qui te colimus, & honoramus, accede. Multis beneficiis indigemus, tu legationis munere apud communem Regem pro nobis fungere. Quamquam vitam hanc transcendisti, humanas tamen necessitates non ignoras; impetra nobis pacem. Nos quidem, quod haecenus sarti tecti servati sumus, tibi acceptum referimus, sed imposterum etiam securitatem postulamus. Quod si maiori opus sit auxilio,

xilio, fratrum tuorum martyrum chorum adhibe, una cum omnibus supplica: multorum preces iustorum, nationum & populorum crimina diluant. Petrum admone, Paulum excita, Ioannem advoca, ut ecclesiarum solliciti curam suscipiant. Inter latinos patres Ambrosius & Hieronymus, pro stylo illius aevi, rhetoricis apostrophis similiter luserunt; prior enim oratione in SATYRUM habita, fratrem ita compellat: Para hospitii consortium: ne, quaeso, cupientem tui diu differas, properantem expecta, festinantem adiuva, & si diutius tibi morari videbor, accerse. Quae autem ex libro de Viduis pro invocatione sanctorum solent afferri, cave, ne S. Ambrosii esse credas: nam istum librum inter dubia eius scripta merito cum aliis criticis posuit celeberrimus [a] Cave. Quod ad Hieronymum attinet, is quidem contra Vigilantium defendit, sanctos intercedere pro nobis; at orationem ad martyres ibi non attingit. Rursus autem in oratione funebri defunctam PAULAM compellat, & orationibus illius sese commendat, Vale, inquit, o Paula, & cultoris tui ultimam senectutem orationibus iuva: quae rhetorica apostrophe tamen, ab orationibus aliorum ad martyres pro corporali sanitate, & liberatione a periculis, valde differt. Iam, quid Augustinus senserit de oratione ad martyres, videamus. Probe igitur notandum, illum eam negare in publicis conventibus sacris, cum (b) ait: Ad sacri-

D d

ficiū

(a) De scriptor. ecclesiast. p. 150. (b) De civit. Dei l. 22, c. 10.

ficiunt martyres, sicut homines Dei, suo loco & ordine nominantur, non tamen a sacerdote, qui sacrificat, invocantur. Et alibi [a] dicit: Non sit nobis religio cultus hominum mortuorum, quia si pie vixerunt, non sic habentur, ut tales quaerant honores, sed illum coli a nobis volunt, quo illuminante laetantur, meriti sui nos esse consortes. Honorandi ergo sunt propter imitationem, non adorandi propter religionem. Item (b): Honoramus memorias martyrum, ut ea celebritate & Deo vero de illorum victoriis gratias agamus, & nos imitationem talium coronarum atque palmarum, (c) EODEM INVOCATO IN AUXILIUM, ex eorum memoriae renovatione adhortemur. Et cum Faustus christianis obiiceret, Idola vertistis in martyres, quos votis similibus colitis, Augustinus respondit: Colimus martyres eo cultu dilectionis & societatis, quo & in hac vita coluntur sancti homines Dei, sed illos tanto devotius, quanto securius post incerta omnia superata, iam in vita feliciore victores sunt. At illo cultu, qui graece λατρεία dicitur, cum sit quaedam proprie divinitati debita servitus, nec colimus, nec colendum docemus, nisi unum Deum. Ut multa alia loca taceamus, in quibus ille invocationem sanctorum removet. Distinguit autem is inter invocationem sanctorum & talem formulam, qua quis intercessionibus illorum se commendat: unde sentit, nos debere orationibus martyrum (d) commendari. Iniuria,
sic

(a) de vera religione cap. 55. Conf. epist. 44.

(b) de civit. Dei l. 8. c. 27. (c) l. 20. c. 21.

(d) Serm. 17. de verbis apost.

ait, est, pro martyre orare, cuius nos debemus orationibus commendari. Vbi autem non auxilii illorum implorationem in rebus adversis, ut e malis, morbis &c. liberrent, peregrinantibus in via custodia sua adsint, consulit, sed tantum, ut nos commendemus ipsorum intercessionibus apud Deum: quam differentiam inter invocationem, & orationem, omnes ante Augustinum patres caute voluisse observari, ex eo colligimus, quod nunquam *invocationis* vocabulo hac in materia utantur, sed *orationis* tantum, aut *commendationis* voce, quemadmodum & vivos pios homines non invocamus, sed oramus, ut pro nobis orent, & sic precibus illorum nos commendamus: unde & Augustinus antea dixit, se atque reliquos veros christianos non alio cultu colere sanctos vita functos, quam quo & in hac vita colantur sancti homines Dei.

§. III. Verum enim vero etsi sec. IV pii quidam & prudentes viri adhuc erant, qui admodum circumspecte, & valde pauca de oratione ad sanctos tradebant, tamen post Augustinum mos iste precandi sanctos vires acquisivit eundo; maxime poetarum culpa, utpote qui iam *invocationes Musarum, daemonum, & heroum ex poematibus veterum, poetica imitatione & licentia, ad martyres transtulerunt.* Atque ita oratio ad sanctos, sine scripturae mandato, promisso, & exemplo, primo per supersticiosam plebem inchoata, dein ab antistitibus per declamatorias rhetorum figuras publice confirmata, & tandem per,

„poëtas licentia poëtica sic amplificata, atque ad
 „summum excessum perducta est, ut non tantum
 „de patrocinio & tutela martyrum multum glo-
 „riarentur, sed & omnia, quae in scriptura a
 „Christo sperare & petere iubemur, a sanctis pe-
 „tant & sperent, ut B. Chemnitii verbis utar, (a)
 Primo autem audiamus latinos quosdam poë-
 tas, & inter eos *Prudentium*, qui floruit sec. V,
 & hymno in S. LAURENTIUM (b) ita canit:

*Quae sit potestas credita,
 & muneris quantum datum,
 probant Quiritum gaudia
 quibus, rogatus, adnuis.*

*Quod quisque supplex postulat,
 fert impetratum prospere:*

*Poscunt, iocantur [alii legunt licenter] in-
 & tristis hanc nullus redit.* (dicant,

*Ceu praesto semper adsies,
 tuosque alumnos urbicos,
 lactante complexus sinu
 paterno amore nutrias.*

*Hos inter o Christi decus,
 audi poëtam rusticum,
 cordis fatentem crimina,
 & facta prodentem sua.*

*Indignus, agnosco & scio,
 quem Christus ipse exaudiat,
 sed per patronos martyras
 potest medelam consequi.*

Audi

(a) E. C. T. de *Invocat. sanct.* p. 646, P. III.

[b] *Peri Steph. hym.* 2. p. 227.

*Audi benignus supplicem
Christi reum Prudentium,
& servientem corpori,
absolve vinclis seculi.*

Idem hymno in S. VINCENTIUM (a) martyrem:

*Adesto nunc & percipe
voces precantum supplices,
nostri reatus efficax
orator ad thronum Patris.
Per te, per illum carcerem,
honoris augmentum tui,
per, vincla, flammam, ungulas,
per quem trementes posterè
exosculamur lectulum,
misererestrarum precum,
placatus ut Christus suis
inclinat aurem prosperam,
noxas nec omnes imputet.*

&c.

*Paulisper huc in labere
Christi favorem deferens:
sensus gravati ut sentiant
levamen indulgentiae.*

**Idem de passione martyrum EMETERII, & CHE-
LIDONII (b) agens, ingentem populi ad mar-
tyres istos confluxum enarrat, & preces illo-
rum exaudiri omnes intercessione & meritis
martyrum persuasus est, ita declamitans:**

Fama nam terras in omnes percurrit proditrix,

D d 3

hic

(a) Peri Steph. hym. 5. p. 294. & seq.

[b] Hym. 1, Peri Steph. p. 167.

hic patronos esse mundi, quos precantes ambient.
 Nemo puras, hic rogando, frustra congescit preces;
 laetus hinc tersis revertit supplicator fletibus,
 omne, quod iustum poposcit, impetratum sentiens.
 Tanta pro nostris periculis cura suffragantium est:
 non sinunt, inane ut ullus voce murmur fuderit.
 Audiunt, statimque ad aurem Regis aeterni ferunt:
 inde larga fonte ab ipso dona terris influunt.

Et de S. AGNE (a) canit:

Agnes sepulcrum est Romulea in domo
 fortis puellae, martyris inclitae.
 Conspectu in ipso condita turrium
 servat salutem virgo Quiritium,
 nec non & ipsos protegit advenas,
 puro ac fideli pectore supplices.

Idem de S. CYPRIANO agens, sic (b) ludit:

Desine flere bonum tantum, tenet ille regna caeli:
 nec minus involitat terris, nec ab hoc recedit orbe,
 Differit eloquitur, tractat, docet, instruit, pro-
 phetas

Nec Libyae populos tantum regit, exit usque in
 ortum

solis, & usque obitum. Gallos fovet, imbuit,
 praesidet Hesperiae, Christum serit ultimis Hiberis.
 Denique doctor humi est, idem quoque martyr in
 supernis.

Instruit hic homines, illinc pia dona dat patronus.
 Prudentium excipit Pontius Paulinus, episco-
 pus nolanus, qui poëticas illas implorationes
 imitatus, precibus martyrum similiter mul-
 tum

[a] Peri Steph. hym. 14. p. 455, [b] hym. 13. p. 454.

tum tribuit, & S. CLARUM [a] hunc in modum rogat:

*Haec peccatorum bonus accipe vota rogantium,
ut sis Paulini, Therasiaeque memor.*

*Sic cum Martino socia pietate labores,
ut vincant vestrae crimina nostra preces,
Vt simul in vestri ducamur forte Severi,
vestraque nos semper protegat ala sinu.*

Idem natali III in FELICEM canit:

*Posce, ovium grege nos statui, ut sententia summi
Iudicis hoc quoque nos iterum tibi munere donet,
ne male gratatis laevos adiudicet hoedis.*

Vt alia carmina, nimium quantum intercessioni sanctorum deferentia, tam in eiusdem CLARI, quam in V & VIII & IX Felicis natali, non adducam, quippe quae etiam apud Chemnitium (b) legi possunt. Deinde post annum Domini 500. Fortunatus tanta licentia utitur, ut b. MARTINUM velit esse mediatorem inter se & Dominum. Ita enim ille oberrans, alloquitur (c) B. MARTINUM:

*Vir transcripse potens aeterna in secula, cuius
signifer arma crucis fers nobilitata triumphis:
dulcis adorande, & mihi pectore, voce colende;
fer pietatis opem misero, miseri miserere,
rector ut altithrono cum venerit arbiter orbis,
tunc memor obtineas delicti obliviam nostri.
Inter me, & Dominum mediator adesto benigne,
quem sua culpa ligat, tua ut interventio solvat.*

D d 4

Spes

(a) Epist. 12. [b] de Invocat. sanct. p. m. 647.

(c) lib. 2, de Vita Mart.

*Spes Fortunati sit fida salutis egena,
 suppliciter humilem tibi se stravisse, patrone:
 nam prece multa vales apud illum, cuius haberis,
 quod peto, tu poteris, quia totum praestat amicum,
 sic tibi quaeque petis tribuat praesentia Regis.*
 Quid ergo mirum, corruptam praxin populi
 magis magisque invaluisse, cum tantos facti sui
 encomiastas haberent, immo tam eruditos
 antecessores?

Hinc Theodoritus, Chrysostomi discipulus, in
 quodam librorum, circa annum 427 scriptorum,
 praxin populi [a] sic recenset: *Qui prospera
 sunt valetudine, conservari sibi eam, a martyribus
 petunt: qui vero aegritudinem aliquam patiuntur,
 sanitatem exposcunt. Insuper steriles viri & mulieres
 dari sibi filios petunt: qui vero parentes sunt, integra
 sibi custodiri, quae consecuti sunt, dona: non qui se ad
 deos accedere arbitrentur, sed qui orent dei martyres,
 tanquam divinos homines, intercessoresque sibi eos
 apud Deum advocent, & precentur. Immo ipse
 episcopus uticensis seu vitensis in provincia
 byzacena Victor (b) sec. V apostolos ita orat:
 Prostrati rogamus, ut non spernatis vestros miseros
 precatores per eum, qui eos ad apostolicum culmen pro-
 vexit. De fide autem quinti huius seculi de san-
 ctis*

(a) de Curat. graec. affect. l. 8. Colomesius Biblioth.
 chois. p. 101. miratur, Vossium in Histor. thes. de
 invocat. sanct. negare, istos libros esse Theodoriti,
 siquidem ipse Theodoritus indicet in prima quaest.
 in Levit. se esse eorum auctorem.

[b] Lib. 3. de persecut. vandal.

Etis, *Leo* sermone I. de natali apostolorum sic pronunciat: *Credimus, atque confidimus, inter omnes labores istius vitae, ad obtinendam misericordiam Dei, semper nos specialium patronorum orationibus adiuuandos, ut, quantum propriis peccatis deprimimur, tantum apostolicis meritis erigamur.* Item: *Si quid a nobis recte discernitur & agitur; si quid a misericordia Dei quotidianis supplicationibus obineatur, Petri est operum atque meritorum.* Hinc *Gregorius M.* [a] implorationem illorum deducit, ita adhortans populum: *Adsunt defensores nostri, sancti martyres, rogari volunt, atque quaerunt, ut quaerantur. Hos ergo adiutores vestris orationibus quaerite; hos protectores vestri reatus invenite.* Et haec tenus in latina ecclesia imploratio sanctorum inter privatos parietes haeserat. Sicut vero in graeca *Petrus*, *Υπαφευς* seu *fullo* cognominatus, qui postea in V universali concilio, ut haereticus damnatus fuit, circa ann. 470 reperisse dicitur, ut in omni precatatione (b) *Dei genitrix* nominaretur & divinum eius nomen invocaretur, ita & *Gregorius M.* sec. VI in latina ecclesia primus in publicas precatationes seu *Λιτανείας* id ipsum inseruisse fertur; sic autem eum fecisse divinitus monitum fabulantur: nempe in solempni litaniae celebratione angelos aliquando cecinisse, *Regina coeli laetare*, quo audito, *Gregorium* statim adiecisse publicis precibus seu litaniae haec verba: *ORA PRO NOBIS DEUM.* Postea sine fine & modo progressi

D d 5

sunt

[a] *Hom.* 32. in evangel. (b) *Niceph. H. E. l. 15. c. 28*

sunt ad alios sanctos implorandos, ut in *Missa Chrysostomi* ex versione Leonis thusci haec habentur: *Maria, Deo supplica, ut animas nostras salvet: apostoli legatione fungimini apud Deum, ut peccatorum remissionem: animabus nostris tribuat: pater Nicolaë, fungere legatione apud Christum Deum, ut animae nostrae salutem consequantur: martyres confessores, orate pro nobis, salvate animas nostras: sancte Michaël, rogamus te, ut tuis intercessionibus munias nos, umbra alarum tuarum custodi nos: ad te clamamus, a periculis erue nos.*

CAP. IX.

De translatione reliquiarum.

§. I.

Ad cultum & venerationem sanctorum pertinet quoq; translatio reliquiarum eorum in honestiorem locum. Primum quidem exemplum effossionis corporum, quod deprehendi, est illud CYPRIANI (a) circa a. 256. Verum id huc non spectat, siquidem corporis eius effossio non ex opinione illud magis honorandi, aut sine necessitate facta fuit, sed ex metu gentilium, ne illi noctu sancti martyris corpus effoderent; atque ita necessitate compulsi, in locum tutiorem illud transtulere. Nec translatio corporis S. BABYLAE huc est referenda, quippe quae similiter ex necessitate, iussu (b) videlicet Iuliani Imperatoris, suscepta fuit, ubi

(a) In Actis Cypriani apud Baron, annal. t. 1.

(b) Socrat. H. E. lib. 3. c. 18.

ubi simul omnes christiani cum mulieribus & parvulis, loculum ex Daphne in urbem comportantes tripudiarunt gaudio, & psalmos cecinerunt, qui perstringebant gentilium deos, eosque, qui diis illis, & simulacris eorum fidem adhibebant, quae sunt ipsa Socratis (a) verba. Sozomenus [b] autem exprimit verba psalmi, quae cecinerunt, haec nempe: Confusi sunt omnes, qui adorant sculptilia, qui gloriantur in simulacris. Illis itaque remotis, ad translationem sanctarum reliquiarum sponte ac ultro factam accedo, quae initium sumsit sub Constantio, Constantini M. filio; sicuti enim apud gentiles corpora praestantium virorum, loco ignobiliori condita, ad celebriora monumenta, vel ex peregrina terra, ubi fatis concesserant, ad avita, patriaque sepulcra, magna pompa ac solemnitate solebant portari, ut exemplis probavit loh. [c] Gerhardus; ita & Christianis praestantia martyrum pignora e loco obscuriori aut ignobiliori in honestum atque sacrum transferre placuit. Hieronymus (d) primus huius moris testis est, quando meminit, Constantinum imperatorem sanctas reliquias ANDREAE, LUCAE & TIMOTHEI transtulisse Constantinopolim, easque in magna sanctorum apostolorum ecclesia, ab ipso dedicata, deposuisse. Non vero Constantinum M. patrem, sed filium Constantium esse intelligendum, ipse

Hie.

[a] H. E. lib. 3. cap. 18. (b) lib. 5. c. 19.

(c) L. de Morte n. 101.

[d] Adversus Vigilant.

Hieronimus in *Chronico* (a) *Eusebii*, quod latine vertit & auxit, indicat, nec non *Philostorgius*, & *Nicephorus* locis infra citatis. Constantii, Arianorum fautoris, factum alii sunt secuti. Sic *Ruffinus* [b] describit translationem corporis S. IOHANNIS baptistae ex Palaestina Alexandriam, factam circa annum 362. aevo Iuliani. Cuius aevo & *Gallus* eiusdem frater, Caesar a Constantio nuncupatus, eosque, qui religionis causa martyrium erant perpeffi, valde impense venerans, Antiochiam, ubi sedem fixerat, superstitione gentilium purgare constituit. Id autem se facile consecuturum est arbitratus, si ecclesiam illic ex adverso templi Apollinis construxisset; qua constructa, loculum BABYLAE martyris, qui olim ecclesiam antiochenam summa cum laude rexerat, Daphnen (c) transtulit, *Ambrosius* autem sub Valentiniano II corpora PROTHASII & GERVASII martyrum in basilicam (d) ambrosianam. *Theodorus* [e] refert, sub Theodosii M. imperio reliquias sanctorum martyrum TERENTII & AFRICANI translatas, & eius iussu depositas esse in martyrio S. Euphemiae. Eodem imperante, teste *Sozomeno*, (f) trans-

[a] *Ann. 21. Constant. Theodorus lector in collectan. sub fin. & Auctor Chron. alexandr. Item acta Artemii ap. Sur. d. 20. Octobr. Philostorg. H. E. lib. 3. cap. 2. & Niceph. Callisti lib. 10. c. 11.*

(b) *H. E. lib. 2. cap. 28.* (c) *Sozom. H. E. lib. 5. cap. 19.* (d) *August. lib. 9. Conf. cap. 7.* (e) *H. E. lib. 2. sub fin.* [f] *H. E. lib. 7. cap. 21.*

translatum fuit Constantinopolim Ioannis baptistae caput, quod Herodias ab Herode tetrarcha olim petierat: idque inventum esse dixerunt apud monachos quosdam ex secta Macedonianorum, qui antea quidem Hierosolymis morati fuissent, postea vero in Ciliciam migrassent. Addit ille: iam quidem iusserat antecessor Theodosii Valens, ut id caput Constantinopolim deportaretur: & illi, qui ad hoc missi fuerant, caput illud, publico vehiculo impositum transferre coeperunt; sed cum venissent Pantichium, qui locus est, in agro chalcidonensium, mulae, quae vehiculum trahebant, ulterius progredi detrectarunt, licet equis ones minas ipsis intentarent, & auriga flagello graviter eas caederet: qui cum nihil proficerent, & cunctis, ipsique adeo Imperatori ea res stupenda, ac prorsus divina videretur, in vico Cosilai sacrum illud caput deposuerunt. Porro circa hoc tempus, siue Dei siue prophetae illius impulsu, Imperator Theodosius ad eum locum perrexit, cumque baptistae reliquias inde auferre vellet, sola, ut aiunt, ei restitit matrona, quae sacrata quidem virgo erat, ceterum caput illud tanquam ministra & custos comitabatur. Cum igitur illa omni virium nisu obstaret, Imperator nequaquam eam cogendam esse censuit, sed precibus contendit, ut reliquias tolli permetteret: quod cum illa vix tandem concessisset, irritum fore Imperatoris conatum arbitrata, ex
co

eo, quod Valentis temporibus acciderat, Imperator loculum, in quo conditae erant reliquiae, „purpurea veste, qua indutus erat, involvens, „secum detulit, reversusque, in suburbano „urbis Constantinopolitanae, quod septimum „dicitur, deposuit, amplissima illic, ac pulcher- rima basilica in honorem Dei constructa. Sed *Dorscheus* (a) ex ipso Baronio demonstrat, to- tam hanc de capitis Iohannis inventionem re- lationem idoneo fundamento destitui: nam Sozomenus & alibi laepe errorem commisit, prout *Baronius* [b] observavit. Hoc vero cer- tissimum, sub Theodosio M. iam in immensum crevisse studium atque operam reliquiarum congerendarum, & asservandarum. *Theodorus lector* (c) refert, SAMUELIS reliquias sub Arca- dio Constantinopolim allatas, & ibi depositas esse in ecclesia eiusdem prophetae. Arcadius, Theodosii filius, Hieronymo (d) teste, *ossa B. SA- MUELIS de Iudaea transtulit in Thraciam*. Et sub hu- ius filii, Theodosii II Imperio reliquiae XL martyrum inventae sunt, quas cum Pulcheria soror Imperatoris, pretiosissima capsula honoras- set, iuxta Thyrsam martyrem (e) in eadem basilica, in qua ante clam latuerant, depo- suit. Eodem regnante depositae sunt reliquiae sanctorum STEPHANI, LAURENTII, & AGNETIS in martyrio (f) S. Laurentii. Idem *Theodosius* IGNA- TII ossa, a bestiis relicta, quae Antiochiam de-

[a] *Pentad. disput. II. §. 10. & seq* (b) *Annal. a. 391.*

[c] *Lib. 2. H. E. p. 568* (d) *advers. Vigilant.*

(e) *Sozom lib. 9. cap. 2.* (f) *Theodor. lector p. 568.*

deportata & in coemeterio collocata fuerant, transferri iussit, *ut martyrem maiori honore adficeret, utque templum iam pridem daemoniis consecratum, fortissimo victori ac martyri dedicaret*, sunt verba (a) *Evagrii*. Sub Theodosio hoc iuniorre etiam B. CHRYSOSTOMI reliquiae Constanti-nopolim translatae, ad basin sacrae & divinae mensae in basilica apostolorum manibus epi-scoporum sunt [b] reconditae. Eodem hoc sec. V, sub Leone Imperatore, Sirmio Constan-tinopolim allatae sunt reliquiae S. ANASTASIAE, & depositae in martyrio eiusdem, quod erat in porticu (c) Domini.

§. II. Quod vero ad signa & indicia per-tinet, quibus martyrum corpora ab aliis digno-scebantur, non quidem semper opus illis fuit, siquidem de quibusdam corporibus, ubi sepul-ta iacerent, iam praecognitum erat: ad alia autem dignoscenda gratus unguentorum odor, (his enim inprimis martyres sepeliebantur, ut supra [d] ostensum) plurimum conferebat, sicut e. g. ad inventionem XL martyrum: nam cum illas magna industria quaererent, & quidam ex Imperatorii palatio adstans, tenuem virgam per fora-men, quod in operculo loculi Eusebiae erat, demisisset, eamque retractam naribus admovisset, unguenti odo-rem suavissimum olfecit. Id & operantibus, & iis qui adstabant, animos addidit: statimque detecto

(a) *H. E. lib. 1. cap. 16.*

locus.

[b] *Socrates H. E. lib. 7. c. 45.*

[c] *Theodorus loco citato. epist. 85. ad Marcell.*

[d] *lib. 2. cap. 5.*

*loculo Eusebiam reperiunt. Id vero, quod ad caput eius eminebat, in arcae formam undique dedolatum, proprio intus operculo regebatur, & utrinque ad labra impositum ferrum, plumbo solidatum operculum continebat. In medio vero foramen rursus apparens, adhuc manifestius ostendit, martyres intus conditos esse. Ac protinus ferreis vinculis opera artificum circumquaque exemptis, operculum facile extractum fuit: sub quo magna copia unguentorum, & in his duae pyxides argenteae, in quibus reliquiae erant (a) reconditae. Aliud erat indicium sanguis, qui in corporibus conspiceretur: quod cum suavi unguentorum odore coniunctum, extra fere dubium eos posuit, martyrum haec corpora esse. Sic in NAZARII [b] martyris inventione viderunt sanguinem ita recentem, quasi eadem die fuisset effusus: odore etiam tanto repleti sunt, ut omnium aromatum vinceret suavitatem. In PROTHASII & GERVASII corporum inventione, sanguinis plurimum (c) apparuit. Ipsa etiam revelatio martyrum patefecit, ut ferunt, locum, ubi sancta corpora sita erant. Ita in vita Ambrosii narratur, ei revelatum fuisse, ubi martyres PROTHASIIUS, & GERVASIIUS, VITALIS & AGRICOLA, CELSUS & NAZARIUS sepulta iacerent, & iam ei revelati martyris signum fuisse, si cum aliis ad locum quendam orandi causa iverit. Ipsi autem hi martyres sese Ambrosio revelasse dicuntur, sicut & martyr Thyrsus ter
Pul.*

[a] *Sozom. H. E. l. 9. c. 2.* (b) *in vita Ambros.*

(c) *Ambros. epist. 85. l. 10.*

Pulcheriae augustae apparuisse fertur, indicans, martyres ibi sub terra latere, utque ad ipsum transferrentur praecipiens, quo pari cum ipso cultu (a) fruerentur.

§. III. Ex dictis iam constat, sanctorum corpora, aut ossa translata fuisse in locum sanctum, seu templum, aut iam exstructum, aut nunc extruendum. Quod si iam esset extructum, sive vero Deo sive idolis erat dicatum: quod idolis consecratum erat, simul ac sanctae reliquiae advenirent, vero dicabatur Deo, martyris nomine templo eiusmodi imposito, veluti iam memoratum translatorum IGNATHI osfium confirmat. Novam vero ecclesiam extruxit *Pulcheria*, Theodosii iunioris soror, & martyris LAURENTII reliquias in eam transtulit, unde dicta ecclesia S. Laurentii. Porro notandum, sub altari in templo recondi translatas martyrum reliquias, tanquam loco sanctis Dei hominibus convenientissimo, ut supra, ubi de altaribus egimus, ex *Augustino* ostensum fuit. Sic *Ambrosius* (b) memorat, se reliquias GERVASII & PROTHASII inventas, sub altari basilicae suae sepeliisse. Idem de reliquiis sanctorum VITALIS & AGRICOLAE sermonem (c) habens, ait, *Munera salutis accipite, quae nunc sub sacris altaribus reconduntur.* Immo receptum tunc fuit, ut ad basilicam dedicandam reliquias ne-

E e

cessa-

(a) *Sozom. loco citato.* (b) *epist. 85. ad Marcel-
linam sororem.* [c] *Initio libri de hortat.
ad Virginit.* (d) *loco citato.*

cessarias esse, quidam affererent. Hinc *Ambrosius* (a) scribit ad Marcellinam: *Cum basilicam dedicare vellem, mihi tanquam uno ore interpellare coeperunt, dicentes, sicut in romana, sic basilicam dedices.* Invenit sanctorum Gervasii, & Prothasii corpora, & iis sub altari reconditis, dedicavit ecclesiam. *Gregorius M.* episcopo santonenſi reliquias mittit pro consecrandis altaribus. *Sozomenus* (b) refert, Zenonem episcopum extra urbem Gazam ecclesiam aedificasse, & altare in illa erexisse, ubi reliquias quorundam martyrum deposuerit. Cum vero hic mos ab iconomachis convelli, & abrogari coepisset, synodus VII seu nicaena II. can. 7. statuit, ut, quaecunque templa sine martyrum reliquiis consecrata erant, in iis reliquiae cum precibus consuetis deponerentur, & si quis templum sine reliquiis consecraret, deponeretur, tanquam transgressor ecclesiasticarum traditionum. In Ordine romano reliquiarum ad benedicendam ecclesiam similiter fit mentio, & populus invitatur, ut praesentiam suam non negent. Dein praeparat se episcopus ad divinum officium, & tum cum clero ad tentorium venit, in quo reliquiae praeterita nocte cum vigiliis fuerunt, ibique fiunt litaniae, in quibus Christus, ut audiat & adjuvet, invocatur, Maria autem cum multis aliis sanctis viris & feminis oratur, ut oret pro ipsis. Dein post aliquas orationunculas elevantur reliquiae in feretro cum honore & laudibus, cum cruce, & thuribulis ac luminaribus, & exeunt, psallentes hanc antiphonam: *Surgite, sancti, de mansionibus vestris,*

(b) *H. E. lib. 5, cap. 9.* loca

loca sanctificate, plebem benedicite, & nos homines peccatores in pace custodite. Antiph. Cum iucunditate exhibitis, & cum gaudio deducemini: nam & montes & colles exilient, expectantes vos cum gaudio. Alleluia. Quando perveniunt ad ostium ecclesiae, basilica, altarique consecratis, reliquiae sub altari sepeliuntur, & denique haec antiphona cantatur: Corpora sanctorum in pace sepulta sunt, & vivent nomina eorum in aeternum. Hunc vero morem ex gentilismo in ecclesiam irreplisse, supra [a] iam fuit monitum.

§. IV. Verum non omnibus licitum fuit reliquias effodere, & transferre, sed id impetrandum erat ab Imperatore, seu summo magistratu. Hinc legem dedere Valentinus, Theodosius & Arcadius hanc: (b) *Nemo humanum* (Gothofredus pro *ho* humanum substituit humatum) *corpus ad alium locum sine augusti assatibus transferat.* Immo nec tum, cum necessitas requiret, ut reliquiarum translatio fieret, privati alicuius arbitrio id fuit relictum. Extat enim talis lex: (c) *Si vi fluminis reliquiae filii tui continguntur, vel alia iusta & necessaria causa intervenit, existimatione rectoris provinciae transferre eas in alium locum poteris.* In nullo autem loco vectigal ab aliqua persona pro corporibus ex uno in alium locum transferendis praestandum (d) erat. Exempla, quae prolata sunt, & adhuc proferentur, omnia confirmant, licentiam ab Imperato-

E c 2

re

(a) lib. 4. cap. 9. (b) Cod. lib. 3. tit. 44. de Religios. & sumt. fun. l. 14. Conf. l. 7. Cod. Theodos. de sepulcris lib. 8. [c] ibid. leg. 1. (d) ibidem sub fin.

re prius datam, quam translatio susciperetur, cum fere omnes istae translationes iussu Imperatorum factae fuerint, praeter illud *Ambrosii* factum, qui reliquias *Gervasii* effodi curavit suo ipsius arbitrio: unde liquet, episcopos quibusdam in urbibus ius habuisse, aut sibi sumsisse, corpora e loco vicino ad alium transferendi. E locis autem remotioribus id sine consensu Imperatoris summi fieri non potuit. Deinde transportatio reliquiarum curru, aut navi, aut humeris facta fuit, prout necessitas exigebat, aut pompae causa placebat. Sic ossa *IGNATII* curru in urbem Antiochiae inuenta [a] fuerunt. Corpus *Ioannis CHRYSOSTOMI* per mare navi translatum fuit (b) Constantinopolim. Illae, quas *Ambrosius* Mediolani invenit, humeris (c) deductae sunt. Magna porro cum pompa transportatae fuere sanctorum reliquiae: populus enim ubique tum confluere solebat, gaudio perfusi, hymnis & psalmis Deum celebrantes. Sic, cum Gratiano & Theodosio regnantibus, *MELETII* cadaver transportaretur, per totam viam publicam, Imperatoris iussu, illud intra urbes receptum fuisse, praeter morem, institutumque Romanorum, & psalmorum cantibus per singula loca alternatim exceptum, honorifice Antiochiam usque deductum, & ibi iuxta *Babylae* loculum depositum esse, ex *Sozomeno* (d) constat. Immo occurrerunt fideles sancti

(a) *Evagr. H. E. l. 1. c. 16.* (b) *Niceph. l. 14. c. 43.*

[c] *locis supra citatis. Conf. Odo abbas cluniac. de transl. c. S. Martini p. 3.* [d] *lib. 7. cap. 10.*

Etis (a) reliquiis Samuelis, & tanta laetitia, quasi praesentem viventemque sanctum prophetam cerne-
rent, susceperunt, ut de Palaestina usque Chalcedo-
nem iungerentur populorum examina, & in Christi
laudem una voce resonarent. Ipsi episcopi illas Sa-
muelis aliorumque reliquias in serico, & vase
aureo (b) portaverunt. Similiter cum PAULI
episcopi constantinopolitani, sed ab Arianis in-
terfecti, reliquiae Constantinopolim transpor-
tarentur, Nectarius cum omnibus episcopis, qui
asseffores fuerant magni concilii constantinopo-
litani anno 381 celebrati, illis obviam ibat, easq;
per plateas urbis ad templum S. Irenes dedu-
cebat. Per totam autem noctem psalmi canta-
bantur, & hymni. Sequenti mane advenere
Imperator, tota civitas, omnesque episcopi &
clerici, ad (c) conditorium usque eum comitan-
tes. B. CHRYSOSTOMI reliquiis ex adverso Constans-
tinopoli ad Chalcedonem perlatis, transiit eo ipse Impe-
rator Theodosius iunior, & senatus imperatorius: trans-
iit etiam patriarcha, & iudices, magistratusque o-
mnes, deinde generis & aetatis homines omnes, per
fretum in mari perinde ac in continenti vadentes, &
ad Propontidem os Bosphori ardentibus funalibus te-
gentes, sacrum tumulum imperatoria triremis exce-
pit. Exorta autem procella naves dispersae sunt,
donec illa sedata, sese rursus colligerent, ubi cum ap-
paratu & comitatu maximo, carminibusque debitis
virum sanctum deducentes, in urbem imperantem de-

Ee 3

porta-

[a) Hier. adv. Vigil. (b) Ibid. Aug. de civit. dei
l. 22. c. 8. (c) In Vita Pauli ap. Photium Cod. 257,
col. 1428, Socrat. l. 15, c. 19, Niceph. l. 12, c. 14.

portarunt. Eumque primum circa Amantium magni Thomae templum excepit; inde vero in sanctae Pacis delubrum delatus; postea imperiali curru tumultus vectus, in sanctorum apostolorum basilicam illatus est. Ibi Imperator sacro tumultu chlamyde tecto, & fronte atque (a) oculis urnae impositis, communem supplex precationem pro parentibus (qui acriter persequuti erant Chrysostomum) fecit. Narratur quoque, in reliquiarum translatione miracula facta esse, & a daemonibus vexatos, variisque morbis afflictos sanitatem, quam cupiebant, accepisse. Sic Augustinus de [c] corporibus martyrum GERVASII & PROTHASII scribit: Cum propalata illa, & effossa digno cum honore transferrentur ad ambrosianam basilicam, non solum, quos immundi vexabant spiritus, confessis eisdem daemonibus, sanabantur, verum & quidam plures annos coecus civis, civitatisque notissimus, cum populi tumultuantis laetitiae causam quaesivisset, atque audisset, exiit, eoque se ut duceret, suum ducem rogavit. Quo perductus, impetravit admitti, ut sudario tangeret feretrum: quod ubi fecit, & admovit oculis, confestim aperti sunt. Multos a daemonibus obsessos in corporibus martyrum istorum linteola, quibus ad purgandas nares, uti solebant, ponentes, aut ea contrectantes, aut tantum linteum, quo involuti erant martyres, attingentes, sanatos fuisse, Ambrosius & Paulinus, oculati testes, referunt. Totam civitatem de veritate illorum fuit convicta, & ipse Ambrosius in duabus concionibus ea contra

(a) Niceph. l. 19. c. 34. Theodorit. H. E. l. 5. c. 36.

(b) l. 9. Confess. c. 7. & de Civ. dei lib. 22. c. 8.

tra adversarios defendit. *Wilhelmus Cave* (a) hac de re ita iudicat: *Non dubito, quin Deus ista miracula tunc temporis fieri voluerit ad Arianos pudore suffundendos, atq; ut de vera fide, tum tam vehementer, oppugnata & conviciis onerata, irrefragibile testimonium ederetur.* Hinc & Ariani non parum exinde perturbati, istis miraculis eludendis magnam operam collocabant, primum negantes, martyres illos esse; cum vero id diutius negare non possent, impudenter negabant, unquam talia miracula fuisse, quamvis illi, in quibus ista facta erant, adessent, & ab omnibus conspicerentur. *Maior incredulitas*, ut *Ambrosius* (b) annotat, *illa eiectionum daemoniorum ipsa, quippe qui credunt & contremiscunt.* Denique Ariani eo impietatis procedebant, ut perhiberent, Ambrosium quosdam pretio conduxisse, qui se obseffos simularent, & dicerent, daemones per martyres cruciatos, eiectionesque fuisse. At Deus mox hanc eorum malitiam in lucem produxit: aliquis enim ex illis subito a daemonio correptus, exclamabat, se re vera, ut ipsum daemonem, cruciari, & hanc fore poenam eorum, qui istos martyres agnoscere, & orthodoxam doctrinam recipere recusarent: quem vero virum mox clam sustulere (b) Ariani, ne, quid gestum fuerit, pluribus innotesceret. Vt plura miracula in aliorum martyrum translationibus facta, taceam. Prius autem, quam sacrae reliquiae humarentur, episcopus concionem e suggestu ha-

E e 4

be.

a) *In vita Ambros. Antiqu. PP. p. 819.* (b) *Ep. 85, l. 16.*

(b) *Paulin. in vita Ambros.*

bere consuevit, praesenti solemnitati accommodatam. Sic *Ambrosius*, reliquiis iam dictorum martyrum GERVASII & PROTHASII in basilicam ambrosianam translatis, suggestum ascendit, & in priorem psalmi XIX partem sermonem habuit, applicatione deinceps ad praesentes reliquias (a) facta. De translato CHRYSTOMI corpore legimus, quod *sacris mysteriis peractis* (b) *ad illius repositionem itum sit*. Finitis itaque sacris, mandavit episcopus, ut reliquiae sepelirentur: quod cum & *Ambrosius* mandaret, populus unanimi ore rogabat, ut ad usque proxime subsequentem dominicam differetur: placuit igitur ut reliquiae tantisper deponerentur. Cum iste dies advenisset, rursus habebat laudatus praesul concionem [c] de iam coepta materia, inprimis vero illusiones Arianorum, eorumque pertinaciam in tam apertis miraculis reiiciendis graviter redarguebat, illa a Deo contra eos, tanquam clarissimum testimonium, edita fuisse, adserens. Post haec martyres tandem isto loco, quo gloriosam resurrectionem expectare debebant, sunt reconditi; & annuus dies festus ista in urbe, ubi iam quiescebant, celebratus fuit, ut exempla XL MARTYRUM, (d) & B. IGNATII. [e] ossium translatorum evincunt.

CAP.

(a) *pist.* 85.(b) *Niceph. lib.* 14. *cap.* 43.(c) *Serm.* 91.(d) *Sozom.* l. 9. c. 2.(e) *Evagr.**H.E.* l. 1. c. 16.

CAP. IX.

Reliquiae per varia loca distractae, ad alias ecclesias missae, furto ablatae, venditae, osculo exceptae, religiose contactae, circumgestatae, pro veritatis inquirendae medio habitae, & iuramenta apud illas praestita fuerunt.

§. I.

DE reliquiarum transportatione dictum :
 iam reliqua, de veneratione illarum atque cultu testantia, addenda. Huc itaque primo pertinet, quod illae per varia loca distractae, atque distributae fuerint. Testatur *Basilus M.* (a) quando in sermone de XL MARTYRIBUS his utitur verbis : *Nec uno in loco se se clauserunt, sed in multis locis hospitio recepti, multorum patrias ornauerunt.* R. STEPHANI reliquias etiam per varia Africae loca fuisse distributa, *Augustinus* (b) testatur, quando scribit ad Quintianum : *Portant sane (Galla vidua, & eius filia Simpliciola) „reliquias, „beatissimi & gloriosissimi martyris Stephani, „quas non ignorat Sanctitas vestra, sicut & nos, „feci mus, quā convenienter honorare debeatis. „* Deinde notari meretur, Ambrosium decerptas ex martyrum GERVASII & PROTHASII corporibus particulas ad alias urbes atque ecclesias, tanquam singulare donum misisse. Idem fecerunt *Hieronimus, & Paulinus.* [c]

§. II. Cum vero tanta reliquiarum sanctorum

E e 5

rum

(a) Adde *Augustin. de civit. Dei lib. 22. cap. 8.*

(b) *Epist. CIII p. 473.* (c) *Quenst. in antiqu. bibl. & eccles. c. 6. n. 2. p. 650.* (d) *i. l. p. 252.*

rum esset veneratio, quidam non veriti sunt, ex pia simplicitate illas furari, & in locis sibi vicinis sepelire: quale exemplum *Hieronymus* narrat in vita *HILARIONIS* (a) sequentibus verbis: *Postquam Palaestinae sanctus vir Hesychius, de morte & sepultura Hilarionis audivit, perrexit ad Cyprum, & simulans, se velle habitare in eodem hortulo, ut diligentis custodiae suspicionem accolis tolleret, cum ingenti vitae suae periculo, post decem fere menses, corpus eius furatus est. Quod Maiomam deferens, totis monachorum & oppidorum turbis prosequentibus, in antiquo monasterio condidit, illaesa tunica, cucullo & palliolo, & toto corpore, quasi adhuc viveret, integro, tantisque fragrante odoribus, ut delibutum unguentis putares.* Alii autem ex lucri cupidine reliquias sunt furati, easque certo pretio vendidere. De quo abusu *Augustinus* (b) conqueritur, inquiens: *Multos hypocritas sub habitu monachorum circumire provincias, & membra martyrum, si tamen martyrum, venditare.* Addit: *Eos petere sumtus lucrosae egestatis, ac simulatae pretium sanctitatis.* De *Simplicio Ciliciae proconsule Ludovicus Aurelius perusinus, abbreviator Baronii* (c) scribit, quod avaritiam saevitiae iungens, martyrum corpora, sacrosque cineres pretio distraxerit, sordida hac nundinatione pietatem prae se ferens, ac bene se de Christianis mereri affirmans, quod sacras reliquias non in ventum spargi, aut in fluentia proiici iuberet. Mirum profecto videri potest, addit *Aurelius*, quod pro comperto sane habetur, accessisse illuc, veluti ad publicum emporium ex Italia atque Africa, insuetae pietatis merca-

[a) t. i. p. 252.

tores

(b) lib. de Opere monach. c. 28. (c) Ad an. 305. p. 62.

tores. Istam vero reliquiarum mercaturam postmodum peculiari lege cohibuerunt Honorius & Theodosius [a] imperatores: *Nemo martyres distrabat, nemo mercetur.*

§. III. Porro sanctorum reliquiae osculo sunt exceptae, teste Hieronymo [b] his verbis: *Martyrū sepulcra veneramur, & sanctam favillam oculis apponentes, si liceat, etiam ore contingimus.* Hinc Vigilantius obiecit christianis: *Quid pulverem linteamine circumdatum, adorando oscularis?* Religiose etiam illae contactae fuerunt, ex ea opinione, quasi peculiarem sanctitatem communicare valerent. Hinc Basilius M. (c) scribit: *Quando pro Christo quisquam moritur, preciosae reliquiae sanctorum eius. Ante hoc tempus dictum est sacerdotibus, & Nazaraeis: Non contaminabitur super aliquo mortuo. Et rursus: Si quis attigerit mortuum, erit impurus. Et illud: Lavabis vestimenta illius. Nunc autem felicitate nominis christiani, & dei nostri ac servatoris Iesu Christi munificentia, quicumque martyres eius attigerit, illius iustitiae, sanctitatisque quodammodo particeps, ob gratiam ex eorum corporibus procedentem, efficitur.* Simili in sensu idem ille de IULITAE martyris corpore (d) pronunciat, quod illud & locum, & advenientes pariter, sanctos reddat: sicut & multos Hierosolyma rapiebat (e) affectus, ut loca, in quibus corporaliter praesens fuit Christus, viderent, atque contingerent.

§. IV. Verum ulterius progrediebatur

(a) Cod. de SS. eccl. leg. 3. publi.

(b) in epist. Paulae & Eustoch. ad Marcell. (c) in Ps. 115, t. 1. p. 302. (d) Sermone in illam.

[e] Paulinus epist. ad Severum.

reliquiarum cultus : circumgestabantur enim publice iam Augustini aevo, uti hic praeful (a) indicat, memorans, Lucillum episcopum circumgestionem memoriae [seu arcae] S. STEPHANI instituisse. Post haec tempora festis diebus in processionibus etiam circumferri consueverunt, uti ex Concilio braccarensis III, an. 975 in Portugallia celebrati, canone 5 liquet, qui his constat verbis: *In festis quibusque diebus arcam Domini cum reliquiis, non episcopi, sed levitae in humeris gestent, quibus & in veteri lege onus idem impostum novimus fuisse. Quod si episcopus per se reliquias deportare elegerit, non ipse a diaconis in sella vehatur, sed potius pedestri eo una cum populis progressionem precedente, ad ecclesias per eundem sanctae Dei reliquiae portabuntur.* Auctor libri, *Gemma animae* dicti, *Scrinium*, ait, *cum reliquiis portamus contra daemones, sicut filii Israël portaverunt arcam Dei contra philistaeos hostes.* Refert Ioannes damascenus, seu quisquis auctor fuerit historiae [b] de *BARLAAM & IOSAPHAT*: *Haec pura & sancta ossa ideo circumferimus, ut admirabilium virorum, quorum ipsa sunt desiderium, utcumq; leniamus, eorumque religiosam exercitationem, deoque caram vitam nobis in memoriam revocemus, atque ad eiusdem vitae studium nos ipsos mutuo acuamus &c. quoniam mortis memoriam, quae permagnam utilitatem affert, atque ad religiosae vitae certamina promptos nos, ac velut pennatos reddit, nobis hinc comparamus, atq; praeterea ex eorum contactu sanctitatem haurimus.*

§. V. Quod attinet ad veritatem, quam in re dubia apud reliquias sanctorum in lucem pro-

(a) de civitate dei l. 22. c. 8. (b) Cap. 22. & 23, ferri

ferri facilius posse putabant, ipse *Augustinus* [a] istud elegit medium. Cum enim *Bonifacius*, eius presbyter, ab alio quodam iuvene de stupro interpellaretur, isque paratus esset, honoris sui apud homines damnum perpeti potius, quam in ea contentione, in qua non posset ignorantibus, & dubitantibus, vel ad male suspicandum proclivioribus suam demonstrare conscientiam, usque ad ecclesiae perturbationem inaniter progredi, Elegi, ait *Augustinus*, aliquod medium, ut certo placito se ambo constringerent, ad locum sanctum se peregrinatu- ros, ubi terribiliora opera Dei non sanam cuiusque conscientiam multo facilius aperirent, & ad confessionem vel poena, vel timore compellerent. Vbiq; quidem Deus est, & nullo continetur vel includitur loco, qui condidit omnia, & eum a veris adoratorib; in spiritu & veritate oportet adorari, ut in occulto exaudiens, in occulto etiã iustificet & coronet. Veruntamen ad ista, quae hominib; visibiliter nota sunt, quis potest eius consiliũ perscrutari, quare in aliis locis haec miracula fiant, in aliis non fiant? Multis enim notissima est sanctitas loci, ubi b. Felicis nolen- sis corpus conditũ est: quo volui, ut pergerent, quia inde nobis facilius, fideliusq; scribi potest, quicquid in eorũ aliquo divinitus fuerit propalatum. Iuramenta quoq; apud sanctorũ reliquias facta fuisse, ex sequentibus eiusd. patris verbis (b) liquet: Nam & nos novimus, Mediolani apud memoriã sanctorum, ubi mirabiliter & terribiliter daemones confitentur, furem quendam, quia ad eum locum venerat, ut falsum iurando deciperet, compulsus fuisse confiteri furtum, & quod abstulerat, reddere. Claudimus hanc de sanctorum reliquiis considerationem verbis Mart. Chemnitii

[a] Ep. 137. (b) Ibidem.

(a) se.

(a) sequentibus: *Quae simplici intentione, & absque superstitione facta sunt, non temere traducimus, aut damnamus, sed quoad eius fieri potest, excusamus, & libenter in meliorem partem, quantum quidem per adversarios & sine detrimento fieri potest, vertimus.*

CAP. X.

De Utilitate huius tractatus.

MUltis iam exponere possem utilitatem, quae ex hoc capi potest tractatu, si tempus & typographi conditio permetteret: sed, quoniam properandum est, & editio libri certo temporis spatio constringitur, summa tantum eius capita indicabimus. Enim vero usus, quem benevolus lector inde potest decerpere, minimum est quintuplex:

I. Ut rectum de ritibus hodiernae & graecae & romanae ecclesiae, apud moribundos & in funere ac post illud usitatis, iudicium formemus, num, & in quantum conveniant cum ritibus & caerimoniis vetustissimorum christianorum: deprehendemus enim ex eorum consideratione accuratiori, non omnes tantae, ut venditantur, esse antiquitatis, sed multos ex posterioribus seculis, ubi fontes christianae sinceritatis ac puritatis turbati, & humanis traditionibus corrupti fuere, derivatos. Quo pertinent invocatio sanctorum, beatificatio & canonizatio, quam sibi arrogat Papa romanus, peregrinationes ad memorias & sepulcra sanctorum, etiam fictorum duntaxat, & putatitiorum, opinio de purgatorio, missae pro defunctis, & huius generis alia. Certe notabile est, quod *Eusebius* [b] ex Hegeippo, qui claruit

[a] Exam. G. T. P. 4. [b] H. E. l. 3. c. 32.

sec. II temporibus Marci Antonini Imperatoris, refert, scriptorem illum annotasse, ecclesiam ad sua usque tempora, instar cuiusdam virginis, integram atq; incorruptam permansisse, adhuc in obscuro recessu delitescantibus, qui rectā praeordinationis evangelicae regulā depravare niterentur. Sed postquam sacer apostolorum coetus vario mortis genere extinctus esset, & iam effluxisset aetas illorum, qui divinam ipsam sapientiam suis auribus auscultare meruissent; tunc demum impiorum errorum conspirationē initiū sumfisse, per seductionem aliter docentium, eosq; nullo amplius ex apostolis superstitē, postea nudo capite praeordinationi veritatis adulterinam doctrinam opponere, & praedicare aggressos esse.

II. Ne ingenio nostro nimis indulgeamus, & sub bonae praetextu intentionis, in rebus fidei & morum rituumq; quid innouemus. Sic sec. III & sequentibus varii introducti sunt ritus pia sane intentione, sed praeter normam verbi divini, & cum tempore abierunt in articulos fidei, ita ut simplici popello persuaderetur, sic omnino faciendum & credendum esse. Cui abusui magnum momentum & incrementum attulit auctoritas Episcoporum: quicquid enim hi faciebant, aut statuebant, illud quasi e coelo dictum ac promulgatum acceptabatur, & pro valido habebatur.

III. Recte facere nostrates, quod non omnes veterum sic dictorum ritus in funeribus retineant, sed eos, qui superstitionem redolent, missas faciant: non enim quod vetus est, & aetatem aliquot fert seculorum, etiam in primitiva ecclesia obtinuit, atque adeo vetustissimum est. Sine dubio autem rectius faciunt, qui primitivae & antiquissimae

simae ecclesiae sese conformare student, quae pura & illibata fuit virgo, quam iuniori & recentiori, quae non plane mansit incorrupta.

IV. Vt gratulemur nobis de conformitate rituum nostrorum funebrium cum illis, quos antiquissima etiam observavit ecclesia. Nam moribundis eucharistiam, tanquam viaticum praebere, corpus defuncti lavare, linteo involvere, in lignea vel lapidea aliusve materiae arca reponere, inter hymnos solatii plenos in coemeterium efferre funus comitantibus necessariis, affinibus atque cultoribus, sermonem in defuncti memoriam & solatium superstitum habere, agapas instituere, pauperibus eleemosynas facere, preces pro defuncto semel atque iterum Deo offerre, ut ei sit propitius, & corpori dulcem sub humo quietem indulgeat, & similia alia, quid sunt, quam pii & sancti ritus, faciem veteris ecclesiae nobis repraesentantes?

V. Vt ad mortem, quae tam certa & inevitabilis est, quam incerta eius hora, exemplo Bleisillae (a) & Paulae (b), in tempore nos praeparemus. Quotiescunque spectamus funus, aut aliquod ducimus, meminerimus, etiam nos aliquando daturos materiam funeris, & ad plures abituros. Meminerimus, ab hora mortis dependere aeternitatem. Meminerimus, nos vocatum iri ad iudicium, & quemvis accepturum, prout vixerit, mercedem, sive bonam, sive malam, nec male moriturum, qui pie vixerit, & in Domino suam posuerit fiduciam.

(a) Hieron, tom. 1. ep. ad Paul. (b) Id. in epit. Paulae, p. 182.

F I N I S.

Franzen, Johann E.

Io. Ernesti Franzenii Vlza-Lvnebvrgici Commentatio De Fvneribvs Vetervm
Christianorvm VI Libris Comprehensa

Helmstadii 1709

Liturg. 428

urn:nbn:de:bvb:12-bsb10590113-2

VD18 14593122-001